

REPUBLIKA SLOVENIJA
DRŽAVNI ZBOR

Javna razprava

ODNOS DO PRETEKLOSTI IN NARODNA SPRAVA

**PRIZNANJE RAZLIČNIH POGLEDOV KOT DEJANJE
ZA PRIHODNOST REPUBLIKE SLOVENIJE**

Ljubljana, 1999

REPUBLIKA SLOVENIJA
DRŽAVNI ZBOR

Javna razprava

**ODNOS DO PRETEKLOSTI IN
NARODNA SPRAVA**

**PRIZNANJE RAZLIČNIH POGLEDOV KOT DEJANJE
ZA PRIHODNOST REPUBLIKE SLOVENIJE**

Ljubljana, 1999

Spoštovani,

pred nami je drugi del zbornika o narodni spravi. V njem objavljamo ustno razpravo povabljenih predstavnikov širše javnosti v Državnem zboru 21. septembra 1998, naslovljeno Odnos do preteklosti in narodna sprava - priznanje različnih pogledov kot dejanje za prihodnost Republike Slovenije. V njej so se posamezni zavzeti državljani ali predstavniki skupin državljanov poglobljeno opredeljevali do dveh osnutkov dokumentov, ki ju je pripravilo pet parlamentarnih strank v želji po nacionalnem soglasju na to občutljivo temo. V drugem delu tega zbornika pa imajo prostor tudi vse pisne izjave in analize, ki zaradi časovne omejitve niso mogle biti povedane v javni razpravi.

Pri tem sama razprava o spravi, predvsem številne izpovedi, kažejo na to, da poškodba vrednostnega sistema, ki ga je v nacionalno skupnost vnesla vojna, še zmeraj ohranja nestrpnost in celo maščevalnost, ki jo je zdravilno presegati na takih in podobnih javnih pogovorih.

Moja prva izkušnja z javno razpravo o "Odnosu do preteklosti in narodne sprave - priznanje različnih pogledov kot dejanje za prihodnost Republike Slovenije", ki smo jo imeli v Državnem zboru Republike Slovenije 21. septembra 1998, je, da se nekaj vendarle spreminja. In to je dobro! Vsi se še spomnimo, da je bila na začetku pogovor, posvečenih tej vsebini, negotovost in nezaupanje. Vendar - začel se je proces, proces z vsemi zakonitostmi. In v njem ni šli za to, da bi spremenili ljudi, pač pa, da bi spremenili, soustvarili skupen odnos do polpretekle zgodovine kot temelj naše skupnosti sedaj in za prihodnost.

Prepričan sem, da v primeru sprave vsi vemo, kaj bi radi in kam hočemo. Prav tako vem, da imamo tudi zaradi uspešne javne razprave v jeseni minulega leta dovolj znanja za ravnanje. Menim, da bi si morali še naprej pomagati z etiko participacije, ki nas vse zavezuje, da rešitev, ki je pred nami, soustvarjamo. Včasih se zdi, da si v trenutku, ko govorimo o polpretekli zgodovini, natakemo plašnice. Zato ne vidimo in ne znamo pogledati v sedanost in iz sedanosti videti, kaj hočemo jutri. Živimo sedaj, tukaj in zdaj in le v sedanosti lahko soustvarjamo za jutri. Iz preteklosti se ne da. Takrat so soustvarjali drugi. Sedaj pa je odgovornost za soodločanje, kako bo v bodočnosti, naša. Bomo to našo odgovornost kar naprej prepuščali kasnejšim rodovom? Osmo leto že soodločamo, sooblikujemo in vodimo to državo, pa nam na tem področju ni veliko uspelo. Zato sem vesel, da smo v Državnem zboru Republike Slovenije vendarle odprli prostor

tudi za odkrite pogovore o našem odnosu do preteklosti in o poti do sprave. Navsezadnje gre tudi za naše nacionalno dostojanstvo in samospoštovanje ter demokratično osveščenost slovenske družbe v samostojni državi .

Da je temu resnično tako, dokazujeta tudi oba zbornika. Predstavljata soočanje s spreminjanjem. Sta, navsezadnje, sadova in dokaz prizadevanj, da je slovenski parlament odprt za različne pobude in za izmenjavo različnih mnenj. Odprtost pa mora osmisliti tudi sposobnost zrelega odločanja za pogumne korake v prihodnost. V parlamentarni demokraciji, utemeljeni z večinsko odločitvijo, jo je ob spektru različnosti mogoče uresničiti le, če obstaja dovolj volje, pripravljenosti in zrelosti za iskanje razpona skupnih točk, ki omogočajo sporazum, s katerim je mogoče doseči cilj.

Ob tej priložnosti bi se rad še enkrat zahvalil vsem povabljenim predstavnikom kvalificirane javnosti, ki so se s svojimi prispevki ustno ali pisno odzvali na javno razpravo. Zahvala gre tudi poslanskim skupinam, ki so v naše skupno snovanje vložile ob siceršnjem vsakodnevnem parlamentarnem delu dodaten napor. Zahvala gre tudi vsem tistim, ki so po svojih močeh prispevali, da smo ob prvem sedaj dobili še drugi zbornik. Oba predstavljata dokument našega časa, naših različnih pogledov na omenjeno problematiko, naših želja, načrtov, prizadevanj, pa tudi pomislekov. Pretekli dogodki na ozemlju Slovenije namreč še naprej posredno ali neposredno zadevajo vse nas. Zbornika sta zato tudi dokaz, da smo vstopili v demokratično sporazumevanje. Pomujata priložnost, da bi dorekli, se vprašali, kako pri tako občutljivi temi naprej.

Javno razpravo smo začeli v parlamentu, v tem prostoru jo s skupnimi možmi lahko tudi zaključimo s simbolno spravno izjavo kot jasnim, formalnim korakom slovenske države - v olajšanje preteklih, sedanjih in prihodnjih generacij.

Janez Podobnik, dr. med.,
predsednik Državnega zbora Republike Slovenije

Javna razprava

*Javno razpravo je vodil **Janez Podobnik**, predsednik Državnega zbora.*

Spoštovane gospe in gospodje!

Pričenjamo razpravo na temo narodne sprave in odnosov do preteklosti, ki smo ji dali delovni naslov "Odnos do preteklosti in narodna sprava - priznanje različnih pogledov kot dejanje za prihodnost Republike Slovenije". Pozdravljam vas v imenu petih parlamentarnih strank, ki so v preteklih mesecih vložile veliko energije v oblikovanje več aktov na to temo, torej v imenu Liberalne demokracije Slovenije, Slovenske ljudske stranke, Socialdemokratske stranke Slovenije, Slovenskih krščanskih demokratov in Združene liste socialnih demokratov. Poudarjam, da gre za stranke oziroma za poslanske skupine, ki vztrajajo pri tem projektu.

Prav tako so bile nekatere druge parlamentarne stranke na začetku vključene v to delo, pa so se potem po lastnem premisleku na svojih organih odločile, da pri tem delu ne bodo več naprej sodelovale.

Prisrčno pozdravljam vse, ki ste se odzvali na moje povabilo. Rad bi vam povedal, da so vaša cenjena imena predlagale te parlamentarne stranke, zato sem vesel in počaščen, da ste se odzvali. Prav tako bi rad povedal, da ste se nekateri odzvali tudi na tehnični predlog, če ga smem tako imenovati, da pisne prispevke že vnaprej pripravite in te vaše prispevke smo zbrali v posebnem zborniku. Pri tem takoj dodajam, da smo v dneh po izdaji zbornika prejeli vrsto dodatnega gradiva o teh vprašanjih in se odločili, da bomo izdali še drugi del, v katerem bodo tudi ti drugi pisni prispevki, ki jih boste predložili, prav tako pa imamo tudi namen današnjo razpravo, torej stenogram te razprave, če bo tak dogovor, objaviti v tem drugem delu zbornika.

Velika večina eminentnih predstavnikov slovenske javnosti se je odzvala na povabilo, nekateri so se opravičili, le redki pa so se zaradi svojih osebnih stališč zahvalili za povabilo, češ da na tak način ne želijo sodelovati. Toda vsi so mi kot predsedniku državnega zbora napisali pismo in se tudi opravičili. Opravičil se je tudi predsednik republike gospod Milan Kučan v posebnem pismu in me tudi zaprosil, da bi danes omogočil razpravljavcem vpogled tudi v njegova stališča, presoje, argumente, zapisane v pisnem mnenju, kot ga je 26. novembra lani poslal v državni zbor. To gradivo, mislim, da je že pripravljeno in je na voljo v predsobi vsem, ki vas zanima, da se z njim seznanite.

Prav tako smo danes prejeli tudi stališči dveh poslanskih skupin, ki sta ves čas ustvarjalno sodelovali pri tem delu. To gradivo je prav tako danes dodatno razmnoženo.

Dovolite mi še nekaj manjših tehničnih predlogov, da bo naša razprava potekala urejeno. Najprej bi vas obvestil, da bo Televizija Slovenija danes, v ponedeljek, od 14.00 do 19.00 ure na svojem drugem programu iz parlamenta neposredno prenašala to našo javno razpravo. Naša nekoliko večja zamuda je nastala, ker so nas predstavniki Radiotelevizije Slovenije zaprosili, da se vključimo približno ob 14.15, da bi lahko prenos potekal nemoteno.

Predlagam, da imamo ob 17. uri dvajsetminutni odmor. Prav tako smo se danes pred tem posvetom srečali s predstavniki vseh parlamentarnih skupin in se dogovorili za predlog, da bi bile razprave sodelujočih omejene na sedem minut; tukaj bomo vaši razpravi tehnično sledili s posebnim časovnim znakom in vas opozorili, da se vam čas izteka. Pri tem bi posebej prosil za razumevanje: nikakor ne želimo krniti ali zmanjševati vsebinske možnosti vaših nastopov, ker pa je veliko prijavljenih za razpravo, mislim, da je to razumna odločitev. Seveda je velika večina nastopajočih pripravila svoja stališča tudi pisno, zato boste lahko v svojih razpravah še bolj sintetični. Prav tako pa bi na koncu, ko bodo izčrpane vse pisne razprave, dali možnost, če bi se kdo od spoštovanih udeležencev želel oglasiti, da bi dopolnil svoje stališče ali eventualno komentiral mnenje svojih kolegov, da bi v dveminutni dodatni razpravi lahko svojo misel tudi pojasnil.

Hkrati bi vas tudi prosil in predlagal, da sam prevzamem odgovornost tudi za način, kako vas bom klical k razpravi. Mnogi ste se že pisno prijavili; pozivam vas, da se še dodatno prijavite. Ker ste se prijavili že prej, preden sem vas pozval, naj vrstni red ne bo edini kriterij, saj ste zelo na hitro oddajali svoje prijavnice. Vsekakor bom maksimalno korekten pri dajanju besed vsem, ki želite razpravljati. Dovolite pa mi, da v uvodu tudi sam spregovorim nekaj misli:

Spoštovane gospe, spoštovani gospodje, spoštovani povabljeni k današnji javni razpravi, kolegi poslanci, državni svetniki in vsi, ki sledite našemu delu, zbrani v središču političnega dogovarjanja in odločanja. Pozdrav tudi vsem tistim, ki nas gostite s svojo pozornostjo doma. Dobrodošli v trenutku iskrenega prizadevanja za notranje umirjanje Slovenije. Vsem skupaj nam želim, da bi naše današnje druženje v tako pomembnem pogovoru potekalo v zavesti o medsebojni povezanosti, ki nas vodi nad vsemi našimi različnimi življenjskimi izkušnjami in prepričanji in jo moramo prav zato vselej zavestno gojiti. Na današnji dan, ko narojeni in udržavljeni v istem jeziku, iščemo politični in človeški skupni jezik, in med njima naj bi ne bilo razlike, to velja še prav posebej.

Naša skupna hiša je država in pot do tega skupnega doma je bila skozi slovensko zgodovino tako težka, da si ne le smemo, ampak smo si celo dolžni med seboj naliti čistega vina.

Zbornik vnaprej pripravljenih opredelitev do predlogov teh dokumentov, deklaracije o številnih nesprejemljivih postopkih vladavine totalitarnega komunističnega režima in izjave o narodni spravi, ob vsem vročem dogajanju, odkar je današnji pogovor na tem osrednjem političnem mestu najavljen, odkriva na prvi pogled nespravljive poglede na preteklo dogajanje. Pa vendar to vztrajanje pri jasnem prav, opazovano z zornega kota državotvorne motivacije, nosi v sebi sporočilo, da smo se sposobni gnati za svoj glas pri projektu, imenovanem Slovenija, prav vsi, četudi so nekateri že močno razočarani in zato ostrji in pikri. A prav v tem trenutku ne kaže nasedati lastnemu obupu, doživljanju medsebojnega hladu ali celo apatij, kot nam je sugerirano, marveč upoštevati vzgonsko dinamiko, ki jo tako stanje v našem domoljubnem nacionalnem bistvu tudi omogoča.

Dovolite mi, da bom v svojih mislih morda tudi komentiral nekatere prispevke, ki so objavljeni v zborniku, pri čemer so vsi mišljeni dobronamerno.

Začetek "novega štetja", s katerim je med zapisanimi prispevki s sociološke razdalje označen današnji poskus pogovora za razumevanje med Slovenci, je povsem neupravičeno rabljen slabšalno, če pomislimo, da se je za nas s samostojno državo v resnici začel povsem nov čas; nov v smislu posameznikove in kolektivne odgovornosti za nesamoumeven obstoj države in še manj zagotovljeno blagostanje v njej znotraj spremenljivih svetovnih kapitalskih silnic. V tem smislu nam tudi ne sme biti žal ne časa ne denarja, da z mesta tako imenovane zakonodajne oblasti razširimo pogovor na strokovno oziroma nepoklicno politično zavzeto javnost.

Ozko pravniško pojmovane ustanove, ki jim je zaupano vodenje države, za kakršne se strogo zavzemajo tudi nekateri posamezniki, bi lahko usodno zadušile skupen državljanski premislek o vzrokih notranjih trenj, ki stoji pred in nad pragmatičnimi zakonodajnimi razpravami in opravili. Kot predsednik Državnega zbora v tem mandatu bi rad sebi in svojim kolegom ter z nami tudi vsem Slovenkam in Slovencem približal ta prostor odločanja o državnih zadevah - v smislu ustavnega načela, ki zagotavlja, da ima v Sloveniji blast ljudstvo, in je nadrejen vsem statusno-pravnim opredelitvam in pristojnostim posameznih državnih ustanov.

Pri tem sem pripravljen prevzeti nase tudi pomisleke, pogosto zapisane v prispevkih za današnji pogovor, da gre pri projektu sprave za politično igro nabiranja glasov na volitvah, ker naj bi bilo v politiki vse v službi dnevnega interesa. To seveda delno drži. A bi bilo smiselno pravilno razumeti ravno ta trenutni interes, ki je politiki lasten način delovanja in ima poleg apriorno očitane osebne koristoljubnosti posameznih politikov, v pozitivnem smislu te besede, tudi to veliko prednost, da lahko, če je posamična in skupna politična volja

dovolj močna, dejansko v trenutku odpre okna in spusti zraka v zadušljivo rutino političnega pragmatizma. Osebnost bom povsem zadovoljen, ko bi bil ta skromni korak na današnji dan tudi dosežen.

Brez dvoma je imelo vse dosedanje prizadevanje za sprejem predloga načelne ugotovitve o tem, kako so se razvijali naši formalno dogovorjeni in nadzorovani medsebojni odnosi, zaradi sprotnega sooblikovanja obeh listin na usklajevalnih pogovorih predstavnikov parlamentarnih strank različne faze dorečenosti in je tudi ob sedanjem predlogu mogoče sprejeti številne tehtne pomisleke navzočih in nenavzočih presojevalcev. Ni pa mogoče prezreti ali celo omalovaževati pripravljenosti na skupno dogovarjanje na strani pozicije in opozicije, kar kaže na to, kako je prav današnja tema pogovora točka, prek katere bi, če bomo znali biti dobronamerni in predvsem pozorni pri poslušanju drug drugega, lahko prestopili na tisto poleta polno izhodišče delovanja za skupnost, ki je zbliževalo tudi Demosovo vlado in aktiviralo državotvorno zavest vseh Slovencev.

Tako tudi menim, da je za začetek zdravo sprejeti misel, zapisano v gradivu zbornika, ki se zavzema za idejo o notranjem umirjanju. Ob tem moramo samokritično priznati, da so v osebno pokončnost in v človeško dostojanstvo spremenjeni težki spomini udeležencev in pričevalcev predvojnega konflikta, medvojnega prevzema oblasti in zlasti tik povojnih pomorov izbruhnili kot samoponižujoča obtoževanja med ljudmi po zainteresirani politični volji. Toda dejstvo je, da je generacija mlajših politikov, ki ji pripadam tudi sam, že vstopila v tako zaznamovan politični prostor, in jasna detekcija te zaznamovanosti je pogoj za opredelitev nacionalne identitete, brez katere se naši - v merilih kapitala šibki - državi ni mogoče prepoznavno uvrstiti med države Evrope in sveta. Naše današnje druženje v pogovoru, ki je v parlamentarnem dogovarjanju že našlo skupno besedo, je ob razumljivo različnih pričakovanjih posameznih strank hibridno. Če pa ta dogodek vstopi v našo skupno državljansko zavest kot formalno nezakonodajna in v tem smislu zgolj načelna pobuda na osrednjem formalnem mestu države, smo morda odprli vrata sproščanju tiste izvirne nacionalne moči tudi v medijskem prostoru, ki ob ubeseditvenem poslanstvu pisateljev in zavzetih novinarjev ter drugih angažiranih mislecev celotni slovenski skupnosti pomaga uzaveščati projekt slovenske države.

Spoštovani! Osebnost zaupam in s tem pričakovanjem vabim razpravljavce k besedi, da bo z močjo argumentov za človekove pravice in svobodo rojena država našla tudi moč, da se z vselej jasnejšimi stališči politično umiri in ta mir prenese v državotvorno voljo vseh duhu slovenstva privrženih državljanov sveta. Hvala vam za vašo pripravljenost na sodelovanje.

Predlagam, da pričnemo z razpravo. Besedo dajem gospe Nadi Šumi.

Nada Šumi: Spoštovani! Odkar nam je čas podaril državo - in to poudarjam, da nam jo je podaril -, je politično reflektiranje lastnega doživljanja sveta in delovanja, življenjskega načina in samorefleksije ljudi v desetletju osupljive raslojitve na bogate in obupane ter političnega vodenja države, ki tako počutje in razmišljanje državljanov sodoloča v povezanem ali povezujočem se svetu - z denarjem kot merilom preživetja, po načelu vseh proti vsem, je torej politično reflektiranje stvar državotvorne soodgovornosti. Iz poklicnega poslušanja, najprej odrske slovenščine in umetniške besede in zdaj stisk ljudi, v velikem številu tudi ljudi iz državne uprave, v svetovalnici za življenje vidim možnost državotvornega sodelovanja v projektu Razumevanje slovenščine v politiki na prestopu v tretje tisočletje. V odzivu nanj me je predsednik Državnega zbora povabil k današnji razpravi in se pridružil predvsem misli, da je potrebno prav zaradi na jeziku ustanovljene slovenske države o slovenščini razmisliti kot nosilki evolucijskega, torej ne več kakšnega revolucionarnega prestopa, ki vztraja pri človeku, naseljenem v svobodi besede, in "slovenski državi kot prostoru svobode, ustvarjenem z odgovornostjo na posameznikovem področju delovanja, ter blagostanjem, ustvarjenem znotraj tega prostora".

Etično prebujena zavest o metarealnosti slovenskega jezika, v imenu katere Peter Kovačič-Peršin edino vidi možnost pravega pogovora v parlamentu, ob vseh siceršnjih ugovorih, je torej izpolnjena. Prav tako pa se z današnjim pogovorom odpira "avtizem" strankarskega režima do demokratične Slovenije, o čemer se zdi utemeljeno pogovarjati Rastku Močniku.

Današnji pogovor bi lahko s stališča razumevanja slovenščine kot državotvorne vezi med ljudmi na ozemlju države Slovenije polno doživeli kot priložnost, da se zavemo, kaj način razmišljanja in teme, ki nas ta hip vodijo, sporoča najprej nam samim, in s katerim bistvenim argumentom lahko nagovarjamo državljane sveta danes. Beseda vseh, ki jih izrečeno zavezuje po duhu, ne le njeni črki, ki dopušča maneverski prostor za osebni interes, je nujni standard državljanov Slovenije. Predlagani besedili je treba pri tem šteti za stopnico v samospoznavnem procesu. Oblastniški politični interesi ne le sodelujočih strank, marveč tudi ideološko-oblastniškega interesnega aparata v vplivnem zaledju, so razvidni in ob njih nima smisla dopustiti, da še naprej izgubljammo svojo osebno in skupnostno notranjo moč. Temeljno spoznanje, čeprav za ceno grenkobe številnih državljanov Slovenije, ki so zastavili za svobodo te dežele svoje življenje, in civilizacijsko sramoto opravičevanja kolaboracije, je vendarle v nečem neprimerno svetlejšem. Naj se namreč na svetu nabere še

toliko denarja in lažne moči tistih, ki na njem gradijo svojo moč, nas vendarle vodi najbolj nemočna vseh moči: moč svobode, da iz te usodne igre izstopimo v življenje kot svobodo mišljenja po vesti, ki je na tem prostoru z ustanovitvijo države dobila svojo osebno izkaznico.

Vprašanje časa in naše sposobnosti za samospoznavajoče prodiranje v to temeljno življenjsko skrivnost pa je, kdaj nas bo odrešila strahu drug pred drugim in ponovno, kot ob osamosvojitvenem dogajanju, nalivala smisel in moč v vsako našo besedo in dejanje.

Medtem ko nas je Spomenka Hribar ob osamosvajanju spomnila naše zgodovine, je ta trenutek prav, da se zavemo vse vere, upanja, ljubezni, položenih v temelj države Slovenije. Če se je v zgodovini nabirala moč zanjo kolektivno, se zdaj začanja nabirati individualno. Vstop v tretje tisočletje je vstop vsakogar od nas posebej in po svobodni izbiri v začetek odkrivanja trajnega smisla življenja. Hvala.

Janez Podobnik: *Hvala lepa Nadi Šumi. Besedo dajem gospe Dragi Ahačič. Pripravi naj se gospod Andrej Aplenc. Prijavljenih je 24 razpravljalcev. Prosim, gospa Ahačič.*

Draga Ahačič: Žal sem morala nekoliko skrajšati to, kar sem si pripravila, in mogoče bo kakšna zveza, povezava nekoliko zaškripala. Se opravičujem. Ne bom ponavljala tistega, kar sem že napisala in je objavljeno v zborniku, ampak naj, če dovolite, dodam k temu samo nekaj misli in pomislekov.

Kolikor se spominjam, je prvotno klic k spravi nekako izhajal iz ugotovitve o nujnosti sobivanja različnih in hkrati enakovrednih si resnic. Vendar če to več ali manj drži ob moči osebnega idejnega, filozofskega in domišljjskega umetniškega sveta, je v območju konkretnega sveta dejanj in dejstev resnica veliko bolj obvezna in družbeno relevantna. Dojetje resnice, oziroma njena podoba, če naj je verodostojna, se namreč ne more oblikovati izolirano, to je zunaj koordinat danih dejstev v določenih družbenopolitičnih razmerah. Različni rašomonski pogledi na določeno dejanje - z različnih takim ali drugačnim strankarsko zamejenim pristaštvom pogojenih stališč - pa o določenem dejanju ustvarjajo bolj ali manj poljubne in tudi varljive predstave, ker ne razbirajo resnice iz dejanj samih in njihovih relacij, ampak jih zavestno ali podzavestno spekulativno dojemajo tako, da jih sproti prepletajo s svojimi apriornimi osebnimi stališči. Zato večinoma ostajajo na robu ali celo zunaj resnice. Zunaj resnice ostajajo tudi tolmačenja in ocene dejanj s kakršnega koli apriornega, ideološkega ali osebno pristranskega stališča. Toliko za uvod.

V zvezi s predlogom deklaracije naj k svoji kritiški ugotovitvi o njeni enostranosti in zatorej pristranosti dodam še opozorilo na pomembno opustitev v uvodu k 1. točki.

Komunistični totalitarni režim ni samo z revolucijo in brez demokratičnih volitev prevzel oblasti, kot je navedeno, ampak se je za slovensko ozemlje štiri leta boril ter ga tudi osvobodil in tretjino nekdanj od Italije odvzetega priboril matični državi. Predvsem pa se mi zdi, da pavšalno zreducirati 45 let neke vladavine na "obsodbe vreden komunistični totalitarni režim", pomeni idealistično moraliziranje, če pustim ob strani prikrite politične namene. Le kje na svetu, vštivši zahod, je država, ki zanjo ne bi bolj ali manj veljalo kar precej navedenih očitkov. Katera država, ki velja za demokratično, ni nikoli grobo kršila človekovih pravic in temeljnih svoboščin in ostro omejevala svobode izražanja. Katera ni izkoriščala državnih, kulturnih, znanstvenih, vzgojno-izobraževalnih in drugih ustanov za uresničevanje svojih političnih, ideoloških ciljev, saj to vendarle v večji ali manjši meri počnejo vse stranke in Rimskokatoliška cerkev, kolikor le morejo. In kje sploh je kakšna država, ki ne krši temeljev demokratične in pravne družbe s privilegiji izbranih članov vladajočih struktur, če ne govorim o podobnih drugih današnjih kršitvah pri nas in po svetu. Če pa pomislim še na lustracijo, ki jo v imenu odstranitve posledic totalitarnega komunističnega režima zahteva skrajna desnica ter grozeče napoveduje čas, ko bo, kot je bilo rečeno, "treba kaj priznati, kaj obžalovati in tudi kaj plačati", se glede na sedanji tempo raziskovanja preteklosti sprašujem, ali se bo slovenska državna uprava sploh lahko ukvarjala še s čim drugim kot s prevrednotenjem in sankcioniranjem prestopkov v preteklosti.

Sprašujem se, ali je res mogoče po pol stoletja popraviti storjene krivice, zaceliti rane, kolikor niso že zaceljene, in ozdraviti travme edino tako, da se maščevalno egocentrično in politikantsko doseže vsesplošen razdor ter paralizira delovanje slovenske države. Mar ne bi bil neprimerno boljši način vpreči vse sile za to, da se doseže sporazum, ne za podpis izjave in deklaracije, ampak za skupno prizadevanje, kako zavirati okoriščevalsko bogatenje ter preprečiti vse bolj naraščajoče socialno razlikovanje, zmanjševati brezposelnost, reševati stanovanjsko stisko, zlasti mladih parov, ki je eden od pglavitnih vzrokov za slovenski demografski sindrom; kako zadržati vse večje omejevanje v totalitarnem komunizmu že uveljavljenih socialnih pravic; kako zadržati upadanje ravni poprej znatno učinkovitejšega sistema zdravstvene službe; kako spraviti število štipendij na prejšnjo raven; kako omejiti razsipništvo državne uprave in njenih služb na vseh ravneh; kako pravno sankcionirati današnje številne zlorabe položajev in zakonske prestopke; in končno, kako doseči, da se bodo naši poslanci zavedali, da ne zastopajo le interesov svojih strank, ampak so prvenstveno dolžni zastopati interes vseh državljanov, ne pa uveljavljati zgolj parcialne koristi

strankarskih in oblastniških apetitov. Vpreči vse sile v ta namen - je zame edina in za perspektivni razvoj slovenske države krvavo potrebna sprava.

Mislim, da je edini možni izhod iz začaranega kroga sprave našel znani poljski disident Adam Michnik, ko je aprila leta 1990 v svojem govoru v poljskem sejmju med drugim rekel: "Dovolite mi osebno izpoved. Pred 35 leti me je komunistična policija prvokrat aretirala. Takrat sem imel 18 let. Odtlej so me aretirali in zaprli velikokrat, zato meni ni treba razlagati, da komunizem ni nič dobrega in meni ni treba agitirati zoper komunizem. A prav iz tega zornega kota želim povedati, in to govorim z bolečino, da sem v nekaterih glasovih zaslišal nekaj, kar bi označil kot neandertalski antikomunizem. Jaz sem antikomunist in kot antikomunist se bojim tega neandertalskega jamarstva in povedati želim, da z današnjim junačenjem z izjavami, v katerih poljsko združeno delavsko partijo obmetujejo z blatom, primerjajo z morilci, ko govorijo, da so slabši od Hitlerja, nimam in nočem imeti nič skupnega." Za Michnikom, ki sam navaja v nekoliko kasnejšem članku z naslovom "Antikomunizem s človeškim obrazom", citiram: "Antikomunizem temelji na doslednem zavračanju totalitarne teorije in prakse in na pripravljenosti na dialog z ljudmi, ki so vanj vpleteni, to je pripravljenosti na polemiko s političnim nasprotnikom, ne pa s sovražnikom, ki ga je treba uničiti." Ob tem protikomunist Michnik ugotavlja, "da je vprašanje vloge Cerkev v demokratični državi eno od najbolj demokratičnih, dramatičnih vprašanj. Bo Cerkev postala vest države ali pa se bo spremenila v mogočno silo pritiska na političnem prizorišču? Na Poljskem se konservativni dejavnik s sklicevanjem na cerkvene nauke, nacionalno retoriko, družinsko izročilo in stroge šege zapleta v poseben paradoks. Za razglašanje konservativnih vrednot uporablja jezik revolucije. Izpoveduje vero usmiljenja, zahteva pa maščevanje in diskriminacijo. Na svoje prapore zapisuje gesla radikalnega protikomunizma, oblikoval pa se je v spopadu s protitotalitarno liberalistično humanistično opozicijo".

Michnikove besede navajam zato, ker očitno prav tako kot za Poljsko veljajo tudi za Slovenijo, vendar se bojim, da tako kot niso dosegli poljskih, ne morejo doseči niti slovenskih neandertalskih jamarjev. Hvala lepa.

Janez Podobnik: *Hvala lepa, gospa Ahačič. Toliko kot ste bili vi daljši, je bila gospa Šumijeva krajša, tako da smo še v dogovorjenem terminu. Besedo dajem gospodu Aplencu. Nekateri diskutanti ste tudi navedli, katero ustanovo predstavljate. Če dovolite, bom to prebral. Nekateri pa ste prijaviili samo ime in priimek, tako da lahko, če želite, poveste, koga predstavljate.*

Andrej Aplenc: Spoštovani gospod predsednik, gospe in gospodje! Svojo razpravo bom nekoliko skrajšal, da ne bom prekoračil dane časovne omejitve. Svojo razpravo o slovenski spravi omejujem le na eno pravno dejstvo in njegovo pravno razlago. Pojem sprave, kot ga razumejo v tujini, na primer v Južni Afriki, Čilu, Argentini in tako naprej, obsega poleg pravnih aspektov tudi priznanja, odpuščanja, opravičila za to, kar je bilo storjeno. Mislim, da nam razklanost v slovenski družbi ne omogoča smiselne razprave o vseh teh aspektih sprave. Še več, naša razklanost je tako velika, da nam hromi državotvornost in delovanje politične in civilne družbe. Mislim, da je spričo ravno te razklanosti edini korak k spravi, ki je v tem času mogoč, ta, da na podlagi pravnih dejstev parlament sprejme potrebne zakone, ki bodo pravno opredelili še neurejene probleme naše polpretekle zgodovine z uporabo pravnih norm zahodnih demokracij.

Mislim tudi, da tega samo z deklarativnim instrumentom, kot je predlagana deklaracija, ni mogoče narediti. Zato je potrebna pravna moč, to je zakon. V predloženem besedilu deklaracije je govor o deklarativni razmejitvi med prejšnjim režimom in sedanjo demokratično ureditvijo in o potrebi po zakonih, ki urejajo popravke storjenih krivic in dostopnost arhivskega gradiva. Deklarativna razmejitev med prejšnjim režimom in sedanjo politično ureditvijo v pravnem smislu ni zadostna. Poleg dveh omejenih zakonov potrebujemo tudi zakon o delni pravni diskontinuiteti med prejšnjim režimom in sedanjo demokratično ureditvijo.

Zato predlagam, da državni zbor vstavi ustrezno besedilo o zahtevi po tem zakonu v predlagano deklaracijo. Razlog za moj predlog je, da tudi predlagana deklaracija pušča po slovenskem pravu implicitno legalizirano koncentracijsko taborišče. S koncentracijskim taboriščem mislim na Goli otok. V naslednjem bom podal kratko razlago in utemeljitev tega pravnega dejstva. Pripominjam, da sem si za to utemeljitev pridobil strokovno pravno mnenje, da ne bi bil obtožen pravnega neznanja.

Predlog utemeljujem s sodbo Vrhovnega sodišča leta 1994 o odškodninskem zahtevku za zapor v koncentracijskem taborišču Goli otok, v katerem sodišče ugotavlja: "Odločba Komisije za prekrške 1949. leta, za internacijo na Golem otoku ter odločba Senata za prekrške 1952. leta za internacijo na Golem otoku se spremenita tako, da se postopek o prekršku ustavi." In potem nadalje: "Postopek o prekršku je pravzaprav namenjen ugotavljanju konkretnega dejanja. Ker odločba takega dejanja ne navaja, je treba šteti, da ni bilo dejanja, za katero bi se smela uporabiti zakonodaja o prekršku."

Postopek se torej spremeni tako, da se ustavi, ker ni bilo navedeno dejanje. Kaj pa, če bi bilo navedeno in dokazano dejanje, kar je vsekakor mogoče? Potem bi se v smislu zgoraj navedene pravne obrazložitve lahko pravno uporabila zakonska odločba o prekršku, s čimer se postopek Golega otoka ne bi mogel pravno ustaviti. To dejstvo nam vgrajuje v sedanje slovensko pravo implicitno legalizirano koncentracijsko taborišče. Želim takoj povedati, da zgornji očitke ne gre na račun Vrhovnega sodišča, ki je pravno naredilo vse, da je postopek za Goli otok stavilo. Vrhovno sodišče mora soditi v skladu z zakoni, in ker slovenski parlament od leta 1991 do danes ni sprejel ustrezne zakonodaje, je bilo Vrhovno sodišče prisiljeno uporabiti staro jugoslovansko zakonodajo o varstvu zakonitosti, da je odločbo za Goli otok ustavilo.

To, da imamo v sedanjem slovenskem pravu implicitno legalizirano koncentracijsko taborišče, je posledica dejstva, kot sem rekel, da noben slovenski parlament od leta 1991 do sedaj ni sprejel zakona o delni pravni diskontinuiteti med prejšnjim režimom in sedanjo ureditvijo. Pravna diskontinuiteta je bila vse doslej tabu, če tako rečem. Ker je še nimamo, je pravna teza v sodnih zmotah. Sodna zmota je natančno to - sodna zmota. Te se dogajajo v vseh sodnih sistemih. Ni pa mogoče pravno opredeliti za sodne zmote vseh politično motiviranih aktov sodne oblasti kateregakoli totalitarnega režima, tudi našega prejšnjega ne. Teh sodnih zmot je bilo v prejšnjem režimu na desettisoče. Goli otok ni bil sodna zmota, pač pa koncentracijsko taborišče, ki je kršilo temeljne človekove pravice. Montirani procesi niso bili sodne zmote, pač pa politično motivirani akti prejšnjega sodnega sistema. Zaradi nepopolne pravne diskontinuitete, kot sem rekel, je vse to implicitno vsebovano v sedanjem slovenskem pravu. Temu se lahko pravno izognemo s sprejetjem zakona o delni pravni diskontinuiteti med prejšnjim režimom in sedanjo ureditvijo.

Za zakon o delni pravni diskontinuiteti so precedensi. Omenim naj zakon, objavljen v Uradnem listu FLRJ leta 1946, ki je razveljavil pravne predpise, izdane pred 6. aprilom 1941 in med sovražnikovo okupacijo. Zakon se nanaša na pravne odločbe, ki so imele, kot pravi zakon, političen značaj. Podoben zakon je sprejel tudi parlament Zahodne Nemčije in parlament sedanje Češke republike. Dokler Republika Slovenija nima zakona, ki bi pravno izničil vse politično motivirane akte sodne oblasti prejšnjega režima, imamo popolno pravno kontinuiteto s prejšnjim režimom, s tem pa v našem pravu tudi na desettisoče sodnih zmot in implicitno legalizirano koncentracijsko taborišče.

V prizadevanjih za vstop med zahodne demokracije zato slovenska država ne potrebuje samo predložene deklaracije, deklaracijske zahteve po zakonih o popravi krivic in dostopnosti arhivov, pač pa tudi zahtevo po zakonu, ki bo pravno izničil vse politično motivirane akte

sodne oblasti prejšnjega režima. Prav lahko, da ga slovenski parlament v sedanji politični sestavi ne more sprejeti. Če se izkaže, da je tako, potem bo predlagana deklaracija samo odraz politične prisile, odražene v deklarativni, ne pa v zakonski ločitvi od prejšnjega režima, kar pa pomeni nesprejemanje pravnih norm zahodnih demokracij.

Zgoraj naštetih citati se nanašajo na sodbe Vrhovnega sodišča z dne 26. 1. 1994 v sodbi številka 4, JPS 83/93-3. Hvala lepa za pozornost.

Janez Podobnik: *Hvala lepa, gospod Aplenc. Besedo dajem dr. Antonu Beblerju. Pripravi naj se gospod Jože Hlebanja.*

Dr. Anton Bebler: Hvala, gospod predsednik. Govorim v svojem imenu, čeprav prihajam s Fakultete za družbene vede. Najprej bi se rad zahvalil za povabilo in za priložnost, da povem svoje mnenje o razpravah v državnem zboru o naši preteklosti, lanskoletni razpravi o lustracijski zakonodaji ter o dveh besedilih, ki sta bili izdelani.

Same razprave v državnem zboru oziroma političnih telesih o zadevah preteklosti imam za nekoristne, ker pa ima državni zbor veliko primarnih obveznosti, tudi za škodljive. Nimam nobenega problema s posameznimi deli dveh predlaganih besedil, toda v celoti imam do njih odklonilen odnos, namreč do takih, kot sta pripravljene. Za to bom navedel nekaj razlogov.

Začenjam s formalnim razlogom. Naša ustava ne daje državnemu zboru nikakršnih pristojnosti za sprejem sklepa o preteklosti. Povsem smešno je, da so podlago za take sklepe pripravili v telesu, ki je bilo sestavljeno ne na podlagi strokovnosti, temveč na podlagi paritetne zastopanosti političnih strank iz prejšnjih volitev. Povsem neresnično je sklicevanje na željo po tem, da bi Slovenija na ta način postala del demokratične Evrope. Ravno od države zapovedano oceno o preteklosti neke države so običajno sprejemali v totalitarnih režimih. Parlamenti držav članic Evropske unije se z zakonodajo o preteklosti ne ukvarjajo. Tudi to je dodaten razlog, zaradi katerega mislim, da ni koristno, da se parlament ukvarja s temi zadevami.

O prvem dokumentu, ki se imenuje Izjava o spravi, bi povedal najprej to, da državni organ ne more zapovedati sprave. Sprava je proces preseganja nekdanjih sovražnosti in sovraštva, proces ne samo sobivanja, temveč sodelovanja ljudi, ki so bili nekoč na nasprotnih bregovih, ki so bili ali njihovi sorodniki ali pripadniki nasprotujočih si skupin. Ta proces je nujen v vsaki družbi, ta proces obstoji in poteka v Sloveniji že od vojne. Ta proces seveda podpiram. Drugo je stvar razpravljanja o tem procesu. Izrabljanje v politične namene,

predvsem v namene in za interese političnih strank razprav o spravi. Tako politikantsko razpravljanje o spravi imam ne samo za nekoristno, temveč za škodljivo za sam proces dejanske sprave. Ravno iz tega razloga odklanjam sprejemanje kakršnegakoli državnega dokumenta, s katerim bi se zapovedala sprava.

Ob samem predloženem dokumentu pa imam eno pripombo, in sicer temeljno. Ta dokument izraža na enak način obžalovanje za vse žrtve vojne, terorja in vsega ostalega ter torej na ravni obžalovanja postavlja na isto raven borce, ki so padli v boju zoper okupacijo, Slovence, ki so umrli v Dachauu na eni strani ter generala SS E. Roesenerja in generala Leona Rupnika. Tudi ti so bili žrtve, toda to niso enake žrtve. Niso žrtve, do katerih moramo imeti enak etični odnos. Kot številni drugi narodi v Evropi so tudi Slovenci doživeli več oblik totalitarizma. Najdaljšo izkušnjo, negativno izkušnjo s totalitarizmom so imeli primorski Slovenci, in to od leta 1922. Če že neki državni organ želi izraziti obsodbo totalitarizma, potem bi bilo povsem logično, da obsodi vse oblike totalitarizma ki jim je bil izpostavljen slovenski narod. To pomeni, da bi moral dokument obsoditi tudi italijanski fašizem, tudi nemško-avstrijski nacionalni socializem, tudi sodelovanje s tema dvema vrstama totalitarizma med Slovenci, kakor tudi povojni totalitarizem.

Selektivnost in obsodba samo ene oblike totalitarizma pa sta, kot kaže, naravnani na politične namene predlagateljev tega besedila. Sam tak namen vidim med drugim v tem, da se pripelje skozi zadnja vrata tisto, česar niso dosegli z lustracijsko zakonodajo. Vsebinsko potrebe po sprejetju take deklaracije in lustracijske zakonodaje v Sloveniji ni. V današnji Sloveniji te potrebe ni. Ta potreba bi obstajala, če bi obstajala nevarnost restavracije totalitarizma pri nas. Pri nas imamo pojave avtoritarizma, avtoritarizma tudi v demokratičnih strankah, znotraj demokratičnih strank. Toda trdim, da pri nas ni nevarnosti restavracije totalitarizma. Ta nevarnost, vsaj nevarnost restavracije avtoritarnega vojaškega režima je obstajala v Sloveniji leta 1991. Morda še leta 1992. In ravno predlagatelji dokumenta, ki se imenuje deklaracija, so s svojim ravnanjem tedaj dokazali, da sprejetje takih ukrepov ni bilo potrebno. Predlagatelji teh dokumentov so zasedali tedaj položaje predsednika vlade, podpredsednika vlade, obrambnega ministra, kasneje tudi zunanjega ministra in so imeli na svojo voljo večino v tedanji skupščini in tudi v državnem zboru. Oni tedaj ničesar podobnega niso predlagali. Danes je te potrebe še manj. Slovenija je medtem temeljito spremenila svoj ustavni, politični in gospodarski sistem, sprejela novo ustavo in tako dalje.

Nevarnosti restavracije totalitarizma pri nas ni. To ni samo moja trditev, to je trditev uglednih zahodnih ustanov. S seboj sem prinesel gradiva. Naj omenim Evropsko unijo, ameriško vlado in tako dalje, ki ocenjujejo Slovenijo kot stabilno demokratično državo. Sem

za to, da državni zbor dejansko, tako kot je rekel moj predhodnik, sprejme vse potrebne ukrepe in pospeši sprejetje ukrepov izvršilne oblasti, s katerimi bi odpravili tiste krivice, ki se jih še da odpraviti, vključno s krivicami, ki so bile storjene slovenskim pregnancem, slovenskim internirancem, vsem tistim, ki ne vedo, kje so grobovi njihovih staršev ali sorodnikov, vsaj tistim, ki potrebujejo mrliške liste in podobno. Vse to se da narediti, toda moj nasvet državnemu zboru je, da pusti zgodovino času in zgodovinski stroki. Ravno s tem bomo dokazali, da smo del demokratične Evrope. Hvala.

Janez Podobnik: *Hvala lepa doktorju Beblerju. Besedo dajem gospodu Jožetu Hlebanju, ki predstavlja internirance Mathausen. Za njim naj se pripravi gospod Stanislav Klep.*

Jože Hlebanja: Pozdravljeni, gospod predsednik, pozdravljen zbor! Interniranci Mathausna smo občutili krutost vojne na najbolj surov način. Doživeli smo suženjstvo moderne dobe in popolno odrekanje vsakih človekovih pravic. Na temelju teh izkušenj se je oblikovalo naše stališče do družbe in do dogajanja v svetu. Trdimo, da so vojne krive za hudo trpljenje ljudi in da so prav vojne izvor številnih krivic, ki jih čutijo prizadeti in njihovi potomci še dolga leta potem. Zato smo interniranci Mathausna ob koncu vojne sprejeli obljubo, da se bomo skladno s svojimi močmi in možnostmi borili proti vojni ter da bomo s svojim delom prispevali k čim boljšemu sožitju med različnimi in različno mislečimi ljudmi. In to je tudi glavna vsebina našega stališča do slovenske sprave. Ne prilaščamo si pravice, da bi dopolnjevali zgodovino, še manj, da bi jo popravljali. To pripada zgodovinarjem. Kolaboracijo slovenskih domobrancev sprejemamo kot dejstvo, tako kot jo ocenjujeta zgodovina in svetovna javnost. Povojne poboje domobrancev obsojamo, vendar trdimo, da je vojna kriva, da so ti nastali. Mnenja smo, da moramo zgodovinska dejstva sprejeti taka, kot so, spreminjati jih za nazaj ni mogoče.

Izkušnje iz preteklosti pa naj bodo nauk za prihodnost. Sedanji prepiri Slovencev, za katere narod porabi veliko dragocene energije, so posledica netolerantnosti med različno mislečimi. To stanje moramo preseči, če hočemo, da bo Slovenija deležna napredka in mednarodnega ugleda. Zgodovina nas uči, da so posamezni narodi doživeli razcvet vseh družbenih aktivnosti in blagostanja, če so živeli v miru, brez vojn. Naproti temu pa se pojavlja revščina duha in lakota na vseh področjih in povsod, kjer se ljudje prepirajo in bojujejo. Poučen primer za to trditev je naš Balkan.

Interniranci Mathausna pojmujeemo spravo tako, kot jo tolmači Slovar slovenskega knjižnega jezika: zelo enostavno, "ponuditi in sprejeti roko sprave, odpustiti zamere in

živeti naprej". Tak akt s spravo zahteva veliko poštenja in srčne kulture, ki je lastnost dobro mislečih ljudi. Raziskave o tem, kaj je bilo prav in kaj narobe v preteklosti, naj raziskujejo zgodovinarji, filozofi, sociologi in drugi, ki preučujejo medčloveške odnose. Menimo, da ni potrebna nobena deklaracija o obsodbi komunističnega režima. To je naloga zgodovinarjev in sociologov. Narod se mora umiriti ter usmeriti vso razpoložljivo energijo v vsestranski razvoj življenjskih razmer. Interniranci Mathausna se strinjamo s splošnim mnenjem, da je bil upor slovenskega naroda v 2. svetovni vojni mejnik v zgodovini Slovencev, saj je bistveno prispeval k temu, da imamo samostojno državo. Zato si ta upor slovenskega naroda zasluži spomenik kot sporočilo mlajšim rodovom, da je bila samostojna Slovenija izbojevana in ni bila poklonjena, in mrtvi imajo pravico, da niso pozabljeni. Predlagamo, naj bi bil to sedanji spomenik revolucije v Ljubljani, ki bi mu dali napis "Spomenik uporu slovenskega naroda 1941-1945 in vsem njegovim žrtvam". Ta akt naj bi predstavljal konec uporabe polpretekle zgodovine za medsebojna strankarska obračunavanja. Energijo morajo uporabiti za vsestransko izgradnjo dežele, posebno za okrepitev problematičnega stanja v gospodarstvu, za poravnavo krivic, preučevanje zgodovine, odkrivanje spominskega obeležja in podobno pa naj se uporabljajo obstoječa pravna sredstva. Hvala lepa.

Janez Podobnik: *Hvala lepa, gospod Hlebanja. Besedo ima gospod Stanislav Klep, vodja gibanja za narodno spravo v okviru Združenih ob Lipi sprave. Za razpravo naj se pripravi gospod Božidar Gorjan-Bogo.*

Stanislav Klep: Spoštovani Slovenci in Slovenke! Vrnimo dolg obči človeški in narodovi kulturi. Sprava na temelju resnice je naša zaveza. Združeni ob Lipi sprave, ki vidimo prihodnost slovenskega naroda v spravi med nekdanjimi vojnimi in sedanjimi političnimi nasprotniki, za katero je velika večina slovenskih državljanov na podlagi zgodovinskih virov iz NOB, dokumentov revolucije, dokumentov protirevolucije in drugih virov, na temelju pričevanj prizadetih in udeležencev vojne, očitvidcev ter odkritih množičnih grobišč, ugotavljamo: 1. Štiriletni boj borcev OF in NOV ter drugih odporov skupin in borcev proti tujim osvajalcem zunaj OF, plavogardistov, tigrovcev, je bilo veliko dejanje slovenskega naroda za svobodoljubni svet in njegov častni prispevek k zavezniški zmagi nad nacifašizmom v drugi svetovni vojni, a hkrati nesreča, ker se je Komunistična partija podredila OF in NOV in jo je z boljševističnim nasiljem ob preziranju načel krščanske civilizacije - ne ubijaj, ne kradi, ne laži - zlorabila za uresničitev svoje leninistične ideologije ter za svojo absolutno oblast, ki jo je tudi dosegla in z razsutjem moralnih vrednot najmanj

za dve desetletji zavrla narodov naravni razvoj. Partizanska NOV, ki jo je ustanovila Komunistična partija prek Kominterne za nasilno osvojitve oblasti in za nasilno prisvojitve javnega in zasebnega kapitala, je imela na Štajerskem, Gorenjskem in Koroškem, zlasti pa na Primorskem tudi narodnoosvobodilni značaj. Komunistična partija Slovenije je pod krinko Osvobodilne fronte že v poletju 1941 začela v Ljubljani, na Dolenjskem in Notranjskem pobijati drugače misleče neoborožene nasprotnike, zlasti iz Slovenske ljudske stranke, in je s pobijanjem nadaljevala tudi po koncu vojne. Za te zločine od poletja 1941 do poletja 1942. leta, ki so dejansko zanikanje boja za narodovo svobodo in ki so izzvali oboroženo samoobrambo proti komunistom z organiziranjem vaških straž in pozneje domobranstva, so odgovorni takratni voditelji Komunistične partije Slovenije. Znanega Kardeljevega povelja ne bom tu citiral. Upor proti boljševističnemu komunističnemu nasilju je bil enako upravičeno moralno dejanje, kakor je bil boj proti okupatorju in nacifašizmu. Za mučenje in poboje nasprotnikov v državljanski vojni od poletja 1942 do konca vojne leta 1945 sta odgovorni obe vojskujoči se strani, tako komunistična kakor protikomunistična. Za poboje okoli 9.000 vojnih ujetnikov, to je slovenskih domobrancev, njihovih svojcev in drugih, ki so jih Angleži v zadnjih dneh maja 1945 v Vetrinjah na Koroškem izročili jugoslovanskim oblastem in ki so v glavnem bili pobiti meseca junija 1945 v Kočevskem Rogu, Teharjah in drugod, za množične in posamične poboje razrednih sovražnikov, obrtnikov, trgovcev, gostilničarjev in delničarjev, zlasti na Štajerskem, in za žrtve protikomunistov, tudi komunistov, v ideoloških in policijskih sodnih procesih, dachauskega božičnega povojnega, kar je zločin nad narodom, so odgovorni takratni voditelji Komunistične partije Jugoslavije, CK KPJ, Demokratične federativne republike Jugoslavije, vlade DFJ, Jugoslovanske armade, Komunistične partije Slovenije, CK KPS in najvišji organi Ljudske republike Slovenije, vlade LRS.

Vsi padli Slovenci v osvobodilni in državljanski vojni, vsi nasilno vpoklicani Slovenci, padli pod tujimi zastavami, in vsi, ki so bili pozneje pobiti iz ideoloških razlogov ali umrli v taboriščih, so umrli za domovino. Vsem smo dolžni spoštovanje in spomin.

Za zločine, za katere je soodgovorna totalitarna oblast Ljudske republike Slovenije, ne rečem, aboslutno odgovorna, soodgovorna, in jih je prikrivala oblast Socialistične republike Slovenije, je Republika Slovenija kot demokratična in moralna država dolžna izreči obžalovanje, če ne more izreči obsodbe.

Da bi slovenski narod mogel zaživeti polno življenje, ki ga je doslej hromila in ga deloma še hromi iz medvojnega časa izvirajoča in pol stoletja dolga razdeljenost, in da bi ob spoštovanju naše preteklosti mogli odložiti njena najtežja bremena in vse ustvarjalne moči

posvetiti izboljšanju sedanjosti in zahtevam prihodnosti, v dobro Republike Slovenije in vseh njenih državljanov ter v dobro prijateljskega sožitja z vsemi, ki nam jih je usoda namenila v povezano sosodstvo, predlagamo Državnemu zboru Republike Slovenije, da sprejme, predsednik Republike Slovenije pa razglasi naslednjo Deklaracijo o narodni spravi: "Državni zbor Republike Slovenije izreka v imenu Republike Slovenije, slovenskega naroda in v svojem imenu obžalovanje za vse žrtve komunističnega in tudi protikomunističnega nasilja na Slovenskem med drugo svetovno vojno. Posebej pa izreka obžalovanje za vse žrtve državnega terorizma po končani vojni, zlasti za množične poboje vrnjenih domobrancev, za množične poboje razrednih sovražnikov, podjetnikov, trgovcev, delničarjev in obrtnikov ter za umore in preganjanja drugih ideoloških nasprotnikov, duhovnikov, kmetov, v tajnih ali za javnost prirejenih procesih. Nihče, tako na strani komunističnega in partizanskega kakor tudi na strani protikomunističnega in domobranskega tabora, ne bo sodno ali administrativno kaznovan za protipravna vojna in povojna dejanja, ki so bila storjena iz ideoloških ali političnih razlogov, vendar so pristojni državni organi kljub temu dolžni ugotavljati in ugotoviti odgovornost in krivdo osumljenih storilcev. Vsakemu Slovencu na tujem so v domovini zagotovljene vse državljanske pravice, zlasti pa pravica prostega prihoda in bivanja. Vsem, ki so bili preganjani iz ideoloških ali političnih razlogov in so zaradi tega utrpeli materialno škodo, zaplembe, razlastitve, se jim bo to popravilo, kjer je mogoče. Slovence s Štajerske, Gorenjske, Koroške, Primorske in Prekmurja, ki so bili v drugi svetovni vojni po sili oblasti bili vojaki pod zastavami tujih sil, imajo za varstvo svojih interesov pravico do svoje veteranske organizacije, enako kakor borci uporniških skupin zunaj Osvobodilne fronte in vojaki domobranske vojske, vsi z enakimi pravicami kot borci NOV."

Janez Podobnik: *Gospod Klep, sedemminutni rok se je že iztekel. Prosim, če počasi zaključite.*

Stanislav Klep: Ja, oprostite!

Janez Podobnik: *Ste preslišali ta zvok, ki vas je opozoril...*

Stanislav Klep: Sem preslišal. Torej, žal mi je, ker ne morem dokončati, kljub temu, da sem menil, da bom kot začetnik gibanja za narodno spravo izpred desetih let imel nekoliko več besed, kot jih dobijo na tem sestanku tisti, ki so proti narodni spravi. Hvala lepa.

Janez Podobnik: *Hvala lepa, gospod Klep. Mislim, da je bil naš dogovor, da bi vsak razpravljalec razpravljaj sedem minut, nekako sprejet. Deklaracija, ki ste jo brali, pa je dokument, ki ga bomo lahko potem tudi objavili in je bila objavljena tudi že v medijih.*

Besedo dajem gospodu Gorjanu. Pripravi naj se dr. Dušan Keber.

Božidar Gorjan: Gospod predsednik, če mi dovolite zunaj minutaže pripombo na to knjigo. Kratko!

Janez Podobnik: *Ali bo pohvala ali bo kritika?*

Božidar Gorjan: Kratka kritika.

Janez Podobnik: *Prosim!*

Božidar Gorjan: Namreč, preden sem prišel sem, sem pregledal disketo, s katero sem tekst, ki je objavljen, poslal in sem ugotovil, da je na disketi točno navedeno, medtem ko je v tem poročilu na strani 34, tretji odstavek, prišlo do nekaterih važnih sprememb oziroma napak, bi raje rekel, in sicer tam, kjer citiram ameriški obveščevalni dokument, ki govori o oceni ameriške obveščevalne službe "Stanje v Sloveniji", kjer govori o tem, da so organizirale Belo gardo profašistične sile, da so za Slovensko zavezo profašistične sile, medtem ko je v tekstu na teh dveh mestih in še na enem, verjetno zelo naključno, napisano protifašistične sile.

Janez Podobnik: *Gospod Gorjan, opravičujem se vam za to tiskarsko napako.*

Božidar Gorjan: Vendar bi želel, da se v tekstih popravi.

Janez Podobnik: *V drugem delu zbornika bomo to zabeležili.*

Božidar Gorjan: Pa še ena stvar, ker so bili sami citati tujih virov, sem podčrtal, povsod navedel točno te vire, da so lahko vsem na razpolago za pregled. Ti viri s podčrtavo so bili izpuščeni v tekstu. Hvala lepa.

Janez Podobnik: *Hvala lepa.*

Božidar Gorjan: Gospod predsednik, spoštovani vsi navzoči. Visoko cenim že nekaj let, več kot 10 let trajajoče pobude posameznikov, da pridemo do sprave. Tudi to pobudo, ki so jo sprožili v našem parlamentu, da se ustvari spravno vzdušje z nekimi dokumenti pri nas. Vendar ugotavljam, da je celo roški poskus sprave na simbolni ravni pokazal, da je taka sprava lahko neživljenjska, posebno še, če je v kontekstu aktualnih političnih potreb. Menim zato, da je temeljna napaka vseh spravni poskusov do sedaj, da hočejo poenotiti politične ocene o naši preteklosti. Poudarjam politične, pri čemer puščajo znanost ob strani.

Vendar predlagam, da izkoristimo tudi tako priložnost, kot je današnja, da ponovno poslušamo vse resnice in da živimo tudi z njimi še naprej, vendar strpno, čimbolj strpno. Živele bodo namreč te resnice z nami, dokler jih ne obrusijo do konca pretekle tragedije, težave in žrtve, trpljenje, ne obledijo sčasoma, dokler ne postanejo naša zgodovina brez živih prič. V tej dvorani smo pretežno, oprostite mi, da to ugotavljam, ne mi zameriti, ostareli ljudje. Od nikogar ne morem pričakovati ali zahtevati z nekim dokumentom, da bi spreminjal odnos do lastnega življenja. Edini način, da povečamo naše spravno razpoloženje, je ta, da ustvarimo pogoje za skupno skrb za boljše življenje poveljnih rodov in skrb za večji ugled naše skupne države.

Mislim celo, da smo z ustanovitvijo lastne države tudi dosegli, že dosegli največje možno spravno dejanje.

Prepričljiva ilustracija neuspešnosti simboličnih in papirnatih spravni dejanj sta oba osnutka dokumentov, ki ju imamo pred seboj. Papirja sta očitvidno nastala kot posledica toliko nenačelnih strankarskih kompromisov, da imamo sedaj pred seboj dva osnutka, ki sta precej pod vsako pričakovano ravni. Ta stališča so mogoče celo zvesta slika sedanjega odnosa strank v našem parlamentu. Vendar trdim, da ne odražajo niti približno niti razpoloženja v javnosti niti našega življenja in našega prepričanja. Mislim, ponavljam, da je moje spoštovanje pravice do različnih, tudi nasprutočjih si pogledov na našo preteklost, in moja pripravljenost, da z ljudmi različnih pogledov iščem rešitve, neprestano. Za boljše in ponosno življenje naših rodov, to je lahko moj ali od vsakega od nas koristen prispevek k spravnemu vzdušju pri nas. Mislim, da je še kako potreben. O naši preteklosti smo si namreč povedali, napisali skoraj že vse. Zato sem s pisnim prispevkom namerno hotel opozoriti, da v pretekli vojni nismo bili sami, da to ni bil le tragičen in krvav špetir med rdečimi in belimi, kot so včasih prikazuje in o katerem danes mislim, da ga preveč oddvojeno presojava sami, oddvojeno od svetovnih tokov in pogledov širše okoli nas.

Na naših tleh vsi vemo, da je bila vojna velike koalicije proti silam osi in kolaboracije. Zavezniki so se vojaško in politično močno vpletali v vojno na naših tleh. Podpirali so narodnoosvobodilno borbo, pa čeprav je bilo nesporno, da jo vodijo komunisti. Obsojali so kolaboracijo, pa čeprav je bilo očitno, da jo podpira ljubljanska nadškofija. Dokumentacijo o tem času, nastalo v času vojne, bogato memoarsko literaturo, znanstvene publikacije, objavljene v zapadnem svetu, je potrebno upoštevati tudi zato, ker so njihovi avtorji večinoma ljudje tradicionalno zapadne demokratične vzgoje in politične kulture. Še več: nekateri oficirji, ki so bili med vojno s slovenskimi partizani tukaj pri nas v Sloveniji, so bili po vojni na zelo pomembnih položajih, s katerih so očitno zelo uspešno delovali pri rušenju komunističnega sistema. Da taka dokumentacija o vojni na naših tleh obstoji in je vsakomur dostopna, opozarjam zato, ker pri nas vse bolj pogosto slišimo take zahteve, mogoče se bodo pojavile tudi danes med nami. Želijo pisati zgodovino na novo. Vedeti pa moramo, da je zgodovina o nas v tem času v demokratičnem svetu že napisana in da je napisana tako, da jo tudi najbolj vplivne sile pri nas ne morejo spremeniti. To, kar je zunaj, je o nas že napisano.

Njihova dokumentirana stališča moramo upoštevati vsi mi in mislim, da bi jih morali upoštevati tudi najbolj zagreti sovražniki komunizma pri nas. V tem primeru pa ne bi moglo priti do takih besednih konstruktov in nesmislov, kot so se znašli v osnutkih dokumentov, o katerih naj bi sicer danes razpravljali. V nasprotju z ocenami, ki jih ponavljam, predstavljajo zame nenačelni strankarski kompromis. Številni dokumenti vlad in obveščevalnih služb sil velike koalicije govorijo o tem, da je bila v Sloveniji uspešna osvobodilna vojna, ki so jo sicer vodili komunisti, vendar je imela poudarjeno nacionalni značaj vse tja do poskusov osvobajanja in priključitve Trsta in Koroške. Po 9. maju 1945, oziroma še kasneje, so pri nas ti isti zavezniki imeli težave in zelo kritičen pristop do komunistične blokovsko opredeljene Jugoslavije. Tako je tudi zanje konec vojne pomenil prelom iz enega stanja in prehod v drugo stanje, stanje hladne vojne. Zaradi tega mislim, da brez upoštevanja take ocene v zapadnih dokumentih, dokumentarnih virih tudi ta naš državni zbor ne more v kakršnikoli svojih ocenah naše preteklosti. Hvala.

Janez Podobnik: *Hvala lepa, gospod Gorjan. Besedo ima dr. Dušan Keber. Pripravi naj se dr. Ivan Kristan*

Dr. Dušan Keber: Spoštovani predsednik, spoštovane gospe in gospodje, drage Slovenke in Slovenci, ki se vam zdi vredno, da današnje popoldne porabite, da prisluhnete razpravam o

spravi. Najprej bi soglašal s tistimi, ki pravijo, da je sprava dejanje posameznika v odnosu do drugih ljudi in njegovo osebno soglasje, da lahko živi z drugimi ljudmi, ki so mu v preteklosti storili krivico, bodisi pravo ali pa zgolj po njegovem mnenju. Vzpodbudo za spravo da zaključek nekega zgodovinskega obdobja in pričetek novega, ki prinese novo družbeno soglasje in novo interpretacijo prejšnjih dogodkov. Vsak družbeni pretres, tako v preteklosti kot v tem stoletju, je poskušal na temelju vrednot, ki so jih vzpostavili zmagovalci, omogočiti, da so na novo opredeljeni krivci in pravičniki lahko zaživelj skupaj in bivali drug ob drugem. Kadar tak novi red ne zagotovi popolne svobode in enakih možnosti vsem ljudem, temveč jih samo na novo razporedi na državljane prvega in drugega reda, je sprava zgolj samo vsiljena in ohranja državljansko vojno.

Če bodo politične elite v sedanjem trenutku uspele sestaviti spravni dokument, njegov namen nikakor ne more biti, da bi državljanom zaukazal spravo. Večina tistih, ki so v preteklosti doživeli krivico, je spravo že opravila in zato ni potrebovala pomoči izvoljenih predstavnikov ljudstva. Tisti, ki na spravo še niso pripravljeni, ne bodo privolili vanjo kljub sprejeti politični zavezi. Velika večina naših državljanov pa sploh ne čuti potrebe po nečem, kar bi se imenovalo sprava, in ne vedo, s kom naj bi se spravili. Vprašanja, kdo in zakaj potrebuje oba dokumenta, se lahko lotimo tudi tako, da analiziramo njuno vsebino.

V zadnji različici sta besedili močno izpraznjeni in poprejšnje odkrite zahteve so se umaknile med vrstice. Očitno sta dokumenta v sedanji verziji posledica iskanja kompromisov, pri čemer pa nobena od sestavljalskih skupin ne bo zadovoljna in jo bo tudi v prihodnosti razlagala po svoje. Iz besedil prejšnjih verzij in iz javnih razlag nekaterih sestavljavcev pa se kaže namen, da bi spravni dokumenti in ob njem sprejeti akti o obsodbi prejšnjega režima lahko postali od parlamenta sprejeta pravna podlaga za začetek lustracije. Dodatni cilji, ki so razvidni v prejšnjih različicah, so revizije zgodovine v obliki zmanjševanja pomena boja proti okupatorju in omilitev pogleda na kolaboracijo z njim med drugo svetovno vojno. Čeprav ne odrekam pomena dejstva, da bi zanikanje epohalnega dela slovenske zgodovine, ki jo predstavlja narodnoosvobodilni boj kot eden od ključnih dogodkov v slovenskem osamosvajanju, pomenilo samouničevalno razvrednotenje lastne vloge v evropski in svetovni zgodovini, pa me taka morebitna opredelitev v dokumentih državnega zbora ne skrbi preveč. Zgodovina bo v primerni časovni odmaknjenosti nedvomno znala postaviti stvari na pravo mesto.

Bolj me skrbi, da bi neustrezen dokument poglobil stare in ustvaril nove razdore in nove krivice med sedaj živečimi in ustvarjajočimi ljudmi. Prav zato zahtevajo tisti nastavki v obravnavanih besedilih, ki bi lahko služili za pripravo lustracijske zakonodaje, največjo

pozornost. Pripadam povojni generaciji in zato se bom posvetil času, ki sem ga sam doživljal. Interpretacija starejših obdobij pripada generacijam, ki so jih ustvarjale, in zgodovinarjem, čeprav o njih razpravljajo tudi ljudje, ki bi bili lahko moji otroci. Poleg tega je medvojno obdobje z razpravami dobro oskrbljeno. Določanje krivcev, ki bi zapadli v lustracijo, je za nekatere današnje samozvane lustratorje na moč enostavna stvar. Eden od prepoznavnih znakov je članstvo v edini stranki iz totalitarnega obdobja, drugi je vodenje ustanov in podjetij, nekateri celo pozivajo k maščevanju nad otroki grešnih očetov.

Povsem sem prepričan, da med večino Slovencev ni toliko sovraštva in želje po maščevanju, kot bi to lahko sklepali po ravnanju nekaterih njihovih izvoljenih predstavnikov. Z izjemo zadnjih let pred propadom komunizma je najbrž že manj ljudi odklonilo kot pa sprejelo povabilo k včlanjanju v stranko. Razlogi za v veliki večini niso bili ideologija, temveč karierizem. Tisti, ki niso bili izbrani, so se zatekali v klečeplani konformizem in so znali zagreniti vsakdanje življenje kritičnih posameznikov in maloštevilnih disidentov skoraj enako učinkovito kot redki pravi komunisti s svojim ideološkim ekskluzivizmom. Pa vendar, ali ne bi mogli tudi poniževalnega konformizma razumeti kot sprejemljivo obliko boja za preživetje v tedanjem obdobju?

Pričujoče razmišljanje ne želi navajati k zaključku, da so vsi ljudje v obdobju komunističnega režima enako dobri ali slabi in da ni mogoče potegniti razmejitvene črte med pravičnostjo in krivičnostjo, med poštenostjo in nepoštenostjo, med zločinom in med dobrim delom. Želi povedati, da je ta razmejitev možna samo ob vsakem primeru posebej, ne pa kot splošna razmejitev med ljudmi.

Skoraj ne morem verjeti, da posamezne politične elite tega ne vedo. Ker torej nekatere med njimi zahtevajo generalno čistko po kriteriju pripadnosti oblasti in oblastni stranki v prejšnjem režimu, tega ne delajo v imenu pravne države in tudi ne v imenu nekdanjih preganjancev. Vedo, da bo v sodnih postopkih mogoče dokazati krivdo maloštevilnih, to pa je zanje premalo, hočejo namreč izprazniti čim večjega števila pomembnih položajev in zapolniti s svojimi ljudmi. Ob vsem tem pa bi bilo mogoče vsaj nekatere pretekle privilegirance pravično kaznovati brez lustracije in celo brez sodišč s preverjanjem znanja in sposobnosti, s pomočjo objektivnih kriterijev. Pri taki pozitivni selekciji bi ob prvi reelekciji odpadli vsi tisti, ki jih je prejšnji režim povzdignil na račun moralno-političnih kriterijev. Seveda pa tako preverjanje kvalitete kadrov nekaterim strankam ne diši, ker se tudi same zatekajo h kriteriju, tudi če ni pismen, samo, da je naš.

Večino negativnih dogajanj v naši družbi sta sprožili dve usodni zmoti novih političnih elit. Da je mogoče kaznovati brez dokazov krivde in da je mogoče nagrajevati brez dokazov

zaslug. Prva zmeta bo s ponovno uvedbo notranjih sovražnikov nadaljevala kontinuteto revolucionarne miselnosti. Druga bo vzpostavila vladavino povzpetnikov in mediokritet. Če se bosta ohranili, bosta preprečili, da bi državo in njene institucije ter gospodarstvo vodili najsposobnejši ljudje. V okoliščinah, ko odnos do preteklosti postane orodje boja za oblast, ne morejo nastati pravi pravni dokumenti. So v najboljšem primeru kompromisna besedila, ki enim ali drugim ekstremistom odpirajo možnosti za nove boje, vendar ti skrajneži ne smejo pozabiti, da so jih državljani že spregledali. Vedo, da se zatekajo k starim in že izboljševanim bojem, ker so se nesposobni pomeriti v boju za oblast s konkurenco pozitivnih predlogov in idej za prihodnost. Če že potrebujemo pravni dokument, mora odražati to resnico. Zavezati se mora, da bodo čim hitreje odpravljene krivice iz preteklosti. Sprave med ljudmi ne moremo vsiliti, pač pa jo lahko pospešimo s tem, da vztrajno in dosledno uveljavljamo spoštovanje človekovih pravic in enakih možnosti. Samo v okoliščinah, ko posameznik občuti, da je pridobil popolno svobodo, ki je omejena samo s svobodo drugih ljudi, in ko mu vsakdanje ozračje v javnem življenju zbuja prepričanje, da se krivice in preganjanje iz preteklosti ne morejo več ponoviti, je pripravljen tudi na spravo. Razumeti, zakaj so se nekatere stvari zgodile, in živeti s to resnico in s svojimi so državljani. Zato predlagam, da se v pravno besedilo državnega zbora vnese tisto, kar je edino lahko prispevek organa oblasti k narodni spravi, eksplicitno zavrnitev uvedbe lustracijskih zakonov in poziv političnim strankam, naj v boju za oblast ne podžigajo več nestrpnosti in sovraštva na podlagi bojev in delitev v preteklosti, temveč naj dajo volivcem možnost, da bodo izbirali med njimi po sposobnostih, kako se spoprijemajo z izzivi, ki jih je pred nas vse postavila sedanost in prihodnost. Hvala lepa.

Janez Podobnik: *Hvala lepa dr. Kebru. Besedo ima dr. Ivan Kristan. Pripravi naj se gospod Stane Štrbenk.*

Dr. Ivan Kristan: Spoštovani gospod predsednik, spoštovani zbor! Prispevek, ki sem ga poslal za to javno razpravo, sem naslovil "S preteklostjo zoper prihodnost", ker nas dokumenta, ki sta priložena kot osnova za razpravo in verjetno tudi nameravani poznejši sprejem v državnem zboru, vračata v preteklost, mrcvarita našo polpreteklo zgodovino in nas spravljata v stanje, ko zaradi odnosa do preteklosti zamegljujemo lastno prihodnost. Zaradi tega ju je potrebno zavrniti.

Ko človek išče motive za to početje, pride do ugotovitve, da nas v preteklost brez prihodnosti vračajo po eni strani domobranci oziroma pristaši domobrancev, ki so kot okupatorjevi

sodelavci izgubili vojno, po drugi strani pa tisti, ki niso zadovoljni z volilnimi rezultati. Sedaj pa bi oboji radi z uporabo posebnih metod dogodke obrnili v svoj prid. Najprej bi za nazaj radi popravili zgodovinska dejstva. Po eni strani bi narodnoosvobodilnemu boju vzeli njegovo legitimnost in moralno vrednost, češ da to ni bil boj za narodno osvoboditev Slovencev izpod okupatorja in nacifašizma, ampak krvava komunistična revolucija. Po drugi strani pa naj ne bi kolaboracije z okupatorjem z domobransko prisego vred, ki so jo ob blagoslovu škofa Rožmana dali domobranci na Hitlerjev rojstni dan 20. aprila 1944, samo proglasili za legitimno, ampak bi jo namesto tako imenovane komunistične NOB oziroma revolucije prikazali kot resnično obliko boja za svobodo slovenskega naroda. Potem, ko bi temeljito popravili zgodovino za več kot pol stoletja nazaj, tako da bi iz sramotnega dejanja narodne izdaje naredili krepostno in legitimno dejanje, iz vojaškega poraza na strani okupatorja pa bi naredili zmagovit boj za svobodo slovenskega naroda, pa bi se lotili še popravljanja ljudske volje danes. Ker niso bili zadovoljni z volilnimi rezultati, so hoteli doseči predčasne volitve, češ da so bili volilci prevarani. Ko je ideja predčasnih volitev odpadla, so lansko jesen predložili lustracijski zakon, na podlagi katerega bi spravili s položajev svoje idejne nasprotnike.

Na nedavnem srečanju zapornic taborišča Ravensbrueck in Auschwitz je pesnik Ciril Zlobec dejal: "Smo edini narod na svetu, ki si privoščimo sramoto, da pljuvamo po tistih, ki so branili svojo državo pred okupatorji". Vendar ne gre samo za sramoto, gre za našo državo. Dejansko si s tem, ko negiramo narodnoosvobodilni boj in legitimnost družbene ureditve, ki je nastala kot pridobitev narodnoosvobodilnega boja, spodkopavamo temelj, na katerem se je gradila slovenska država od zmage nad okupatorjem in njegovimi domačimi izdajalci dalje. Žal je potrebno ponoviti nekatera znana dejstva in spoznanja o narodnoosvobodilni borbi, kolaboraciji in revoluciji. Pri vrednotenju NOB 1941-1945 je potrebno izhajati iz strateškega pomena NOB. Slovenski narod je bil obsojen na smrt, z zgodovinskim narodnoosvobodilnim bojem pa se je osvobodil in zgradil svojo državo, najprej v okviru jugoslovanske federacije, leta 1991 pa s suvereno Republiko Slovenijo. Zaradi napak, ki so se dogajale med NOB, ni mogoče negirati tega strateškega pomena udeležbe na strani upora v nasprotju s kolaboracijo. Oborožen upor zoper okupatorja leta 1941 je pomenil Rubikon; kdor je, ne glede na motive, stopil na stran okupatorja, je prekoračil ta Rubikon. Osvobodilna fronta slovenskega naroda oziroma narodnoosvobodilno gibanje, ki mu je OF stala na čelu, je izvojevala zmago nad okupatorjem in je prinesla svobodo slovenskemu narodu.

Kolaboranti so stali na drugi strani Rubikona in jih ni mogoče sedaj po pol stoletja vrniti na pravo stran. Tudi s tako imenovano narodno spravo tega ni mogoče doseči, kajti sprava ne

more biti akt države ali pa političnih strank, s katerim bi za nazaj izdajali partizanom ali domobrancem premestitvene dekrete. Igre okoli sprave in lustracije ne koristijo nikomur, razen nekaterim strankarskim prvakom, ki se niso zadovoljili z volilnimi rezultati. S tema dvema dokumentoma se želi doseči institucionalno podlago za lustracijo. Ne gre pozabiti, da je bil glavna tarča propadlega lustracijskega zakona lansko jesen Milan Kučan. Z zakonom so mu hoteli prepovedati kandidiranje za predsednika republike.

Obtožbe letijo na revolucijo. Nekateri pravijo, "Strinjamo se z NOB, ne pa z revolucijo". Vendar pa NOB ni mogoče ločiti od revolucije, to je, graditve nove ljudske oblasti namesto prejšnjega monarhičnega režima. Kraljevina Jugoslavija je bila osovražena med ljudmi, predvsem med Slovenci, ker so bili zatirani nacionalno, socialno in politično. Ljudje so množično podpirali upor zoper okupatorja, prav zaradi upanja, da si bodo novo državo zgradili drugačno, kot je bila osovražena monarhija. To je bil temelj za uspehe NOB. Revolucije, torej rušenja bivše monarhije in graditve nove države niso podpirali nosilci in pristaši prejšnjega režima, ampak so bodisi ponujali politiko čakanja bodisi so šli že v začetku v kolaboracijo z okupatorjem, da bi v skupnem boju proti NOB ohranili oblastne pozicije. Ti so torej s protikomunistično revolucijo, ki so jo oprli na okupatorjevo vojaško silo, delovali zoper NOB in zoper porajajočo se legitimno novo oblast.

Tu je, po mojem, torej jedro problema. Odločilno vprašanje je bilo, kdo bo imel oblast: ali sile, ki so se združile v OF in so organizirale oborožen upor zoper okupatorja, kar je pomenilo rešitev za slovenski narod, ali pa nosilci prejšnjega režima, ki so hoteli za vsako ceno obdržati oblast.

Imel sem nekoliko daljše pripravljen prispevek. Zdi se mi, da pa se je na koncu potrebno vendarle še obrniti na vprašanje ponujene deklaracije in njeno upravičenost. To, kar je rekel prof. Bebler, je tudi moje stališče. Sklicevanje na evropsko resolucijo in na poročilo Sveta Evrope ni upravičeno, ker dejansko ne obstaja pri nas isti pogoj, kot je bil takrat, ko se je sprejemala resolucija Sveta Evrope. Pri nas torej ni nevarnosti restavracije totalitarizma. Hvala lepa.

Janez Podobnik: *Hvala vam za razpravo, dr. Kristan. Besedo ima gospod Stane Štrbenk, ki nastopa tudi kot pooblaščenec vabljenega dr. Tineta Velikonje, ki je odsoten in je v tujini. Pripravi naj se dr. Jože Bernik. Gospod Štrbenk, prosim.*

Stane Štrbenk: Spoštovani gospod predsednik, hvala za vabilo in za besedo. Spoštovane gospe in gospodje! Nova slovenska zaveza je že prej podala državnemu zboru pisna

stališča do resolucije in izjave. Oba dokumenta je zavrnila v taki obliki, kot sta bila državnemu zboru predložena. Dodatno k temu pa podajamo še naslednja konkretna stališča:

Deklaracija o delovanju komunističnega totalitarnega sistema in izjava o narodni spravi se razlikujeta tako, da ju je treba postaviti vsako v drug in drugačen okvir. Različno je namreč strukturirana realnost, ki jo vsako od obeh besedil urejuje. V deklaraciji si stojita nasproti slovenski narod in Komunistična partija. V izjavi pa si stojita nasproti del slovenskega naroda proti drugemu delu slovenskega naroda.

Zgodovinska, moralna in politična faktura prve je preprosta in vrednostno neproblematična. Zgodovinska, moralna in politična faktura druge pa je zapletena in vrednostno problematična. Področje, ki ga obravnava deklaracija, je rešljivo takoj, izjava o spravi pa bo do kraja rešljiva šele po dolgem in napornem angažmaju celotne kulture.

Glede na navedeno Nova slovenska zaveza meni, da je deklaracijo treba na vsak način sprejeti, in to čimprej. Važno je, da besedilo resolucije zajame celotno problematiko slovenskega spora, da bo ustrezalo resničnosti, kakor jo poznamo iz izkušenj in kakor jo je dognala evropska sociološka, politološka, zgodovinska in filozofska misel. V tej smeri podaja Nova slovenska zaveza k resoluciji naslednje načelne pripombe in utemeljitve:

1. Resolucija zajema le protipravno delovanje povojnega komunističnega totalitarnega režima, to je državnega aparata, ne zajema pa protipravnega delovanja Komunistične partije med vojno in komunističnega totalitarnega sistema.
2. Resolucija bi morala vsebovati izrecno obsodbo komunističnega sistema in Komunistične partije Slovenije kot nosilke tega sistema, ki je zlorabila svobodoljubna in narodna čustva za izvedbo komunistične revolucije in izzvala državljansko vojno ter pri tem uporabljala vsa sredstva surovosti, laži in dejanj, ki Komunistično partijo in komunistični sistem opredeljujejo kot zločinski sistem.
3. Ob obsodbi komunističnega sistema na Slovenskem bi resolucija morala priznati nasprotni strani v državljanski vojni pravico do samoobrambe in s tem legitimnost protikomunističnega odpora.
4. Udeležencem protikomunističnega odpora bi resolucija morala priznati enakopravnost v vseh zadevah, ki jim jo zagotavljata duh in črka ustave Republike Slovenije. Izjava o narodni spravi pa je v strukturi resničnosti specifična.

Prvič: zadeva ves narod in vse državljane. Politična modrost zato terjaja, da moramo storiti vse, da se konkretnemu od njegovih delov z Izjavo ne zgodi nobena krivica. Ali drugače povedano: nobenemu državljanu, pa najsi pripada temu ali onemu taboru, ne sme biti

preprečeno, da se ne bi počutil državljana svoje države v celotnem pomenu te besede. To pa bo mogel samo, če bo v državi videl prostor bistvene pravičnosti.

Drugič pa se obe strani v državljanski vojni razlikujeta v tem, da vsaka vidi vlogo svoje strani neproblematično, vlogo druge strani pa problematično. Tako partizani obremenjujejo protikomunistično stran s kolaboracijo. Protikomunistična stran pa, nasprotno, pravi, da njeno soobstajanje z okupatorjem ni bila kolaboracija. Zato navaja dva po njenem bistvena argumenta.

Prvič, to soobstajanje ni bilo prostovoljno, zato tudi ni bilo ideološko, ampak je bilo prisiljeno, ker je šlo za goli obstoj. Drugič, to soobstajanje je bilo bistveno drugačno, kot je bilo soobstajanje z okupatorjem v zahodni Evropi, ki je nosilo ime kolaboracija. Če se za razmere v Evropi uporablja ime kolaboracija, potem je za slovenske razmere treba najti in uporabljati drugo ime. Neznosno bi namreč bilo, sprijazniti se s tem, da te nekdo prisili, da nekaj narediš, potem te pa zato cinično obsoja.

Protikomunistična stran pa obremenjuje partizansko stran s kolaboracijo s komunizmom. Sem spada očitek, da je bil tako imenovani NOB samo okvir, v katerem so komunisti mogli uresničiti svoj revolucionarni projekt, da so to dokazali zlasti po vojni, ko se partizani niso uprli totalitarni nesvobodi, ki se je s koncem vojne uveljavila, ampak so prenašali velike krivice, ki so zadevale ljudi, včasih pa tudi njih same, da ugovor, da si v razmerah, ki so nastale, niso mogli pomagati, ne velja. Ni mogoče imeti obojega: hkrati se boriti za svobodo in se obenem sklicevati na nesvobodo, ki si jo izbojeval.

Ne trdimo, da spornost, ki smo jo opisali, ni teoretično rešljiva že sedaj. Trdimo le, da je pametneje v imenu države, ki jo postavljamo, da ne ženemo stvari do kraja, ampak jih v tem oziru prepustimo prihodnji zgodovini. Seveda pod enim pogojem, ponavljam pod enim pogojem: da se protikomunistični strani, ki je bila pol stoletja zatirana in je še danes bistveno deprivilegirana, z vrsto ločenih zakonov podeli moralna, pravna in politična satisfakcija. Naj nekatere od teh zakonov navedem. Zakon o preoblikovanju množičnih grobišč v vojaška grobišča, pri čemer se zagotovi uprava nad temi grobišči organizacijam civilne družbe, ki nadaljuje tradicijo protikomunističnega odpora, zakon o mrliških listih, zakon o arhivih, zakon o politični emigraciji, zakon o samostojnem inštitutu zgodovine protikomunističnega odpora, zakon, ki bi izenačil protikomunistično stran s partizansko stranjo v vseh zadevah. To praktično pomeni dosledno uveljavitev ustave Republike Slovenije in s tem tudi ukinitve vseh tako imenovanih privilegijev. Hvala.

Janez Podobnik: *Hvala lepa gospodu Šterbenku. Besedo ima dr. Jože Bernik, predsednik Svetovnega slovenskega kongresa. Naslednji naj se pripravi dr. Jože Pirjevec.*

Dr. Jože Bernik: Gospod predsednik! Najprej lepa hvala za prvi sklic javnega obravnavanja slovenske tragedije in sprave med nami. Svetovni slovenski kongres je lani junija objavil, sprejel izjavo o slovenski narodni spravi. Ta ni prišla v ta zbornik, vendar upam, da bo prišla v naslednjega. Vendar naj omenim samo nekaj točk.

Državni zbor naj zavezujoče obsodi Komunistično partijo Slovenije in njeno delovanje med letoma 1941 in 1989 kot škodljivo za slovenski narod in tako dalje. Vsem žrtvam vojne, revolucije, državljanske vojne, povojnih pomorov, vojne za Slovenijo je bilo zagotovo skupno vsaj eno: slovenstvo! Država mora po tolikih letih skoraj kriminalnega, zagotovo pa civilizacijskega sramotnega zavlačevanja pripraviti imenik vseh slovenskih žrtev, z vsemi podatki, narediti seznam grobišč, po uradni dolžnosti nemudoma izdati mrliške liste, kar je že bilo rečeno, vsem slovenskim žrtvam postaviti v slovenski prestolnici skupen spomenik. Vsa odkritja novih grobišč mora objaviti, žrtve dostojno pokopati in objaviti podatke v dobro svojcem.

Zato je potrebno, smo sklenili, kajti mi mislimo, da je sprava proces in funkcija pravne države, omogočiti vsem stranem enako raziskavo zgodovinskih dejstev. Tukaj ne gre za neko resnico, ampak za zgodovinska dejstva, ki jih je primerno objaviti in vnesti v knjige, šolske knjige in tako dalje. S tem predlogom se pridružujem vsem predlogom in pozivom, ki so jih od leta 1990 naprej državnemu zboru pošiljala nekatera civilna združenja Slovencev doma in po svetu. Vendar so vsi ti predlogi do sedaj ostali brez odgovora in brez zadovoljivih ukrepov. Ali lahko pričakujemo, da se demokratična molčečnost naših oblasti tokrat ne bo ponovila?

Zelo obžalujem, da se je predsednik države odločil, da ne pride na to razpravo, vendar je priporočal, da se vzame v poštev njegovo pismo z dne 26. novembra 1997, ki ga je poslal državnemu zboru. Vendar z vsem spoštovanjem do predsednikove funkcije, moramo le ugotoviti z velikim obžalovanjem, da je to pismo do dobre mere katalog pravnih sofizmov in da je interpretacija ustave in zakonov dokaj podobno podana kot pri bivšem totalitarnem režimu, s katerim je imel veliko opravka. Iz tega pisma veje duh nespravljivosti, oblastniške arogance in uporablja mnogo lepih besed o človekovih pravicah, ki pa niso relevantne pri mnogih točkah njegovega pisma ali pa se v praksi do mrtvih, vsaj predvsem do mrtvih, premaganih sploh ne izvajajo.

Tukaj bi postavil lahko veliko vprašanj, imam jih 33, ampak jih ne bom navedel, samo nekatera. Nedvomno je v našem narodu močno razhajanje v pogledih na preteklost in na vojno dogajanje. Moram se vprašati, ali je zgodovina naše polstoletne dobe naša skupna in ali so naša razhajanja predvsem glede interpretacije dogodkov in dejstev te dobe. Ali ni res, da Resnice, pisane z veliko začetnico, o tem času ne moremo najti brez objektivne raziskave dejstev tega časa. Ali ni res, da je bila v vseh totalitarnih sistemih, od fašističnega do nacističnega in komunističnega, zgodovina v službi vsakega totalitarnega in nedemokratskega režima in je bila zato namerno potvorjena, falsificirana za potrebe režima? Ali ni torej povsem normalno, da je slovenski komunistični sistem dosledno falsificiral našo zgodovino v svojo korist? Ali ni torej nujno potrebno, da se dejstva o tragičnih dogajanjih v več kot polstoletni dobi obelodanijo, ocenijo in ugotovijo objektivne zgodovinske raziskave? Ali ni že zadnji čas, da se poleg domovinske vzgoje v vseh slovenskih šolah uvede tudi nepristransko prikazovanje slovenske polpreteklosti in da se popolnoma demitizira prikazovanje OF, NOB, revolucije in protirevolucije?

Zakaj v času več kot 50 let po koncu vojne slovenske oblasti ne objavijo dokumentov o številu in drugih podatkih vseh slovenskih žrtev v dobi okupacije? Tistih v nacističnih in fašističnih ječah in taboriščih, vseh slovenskih talcev in sovražnih vojakov, ubitih zaradi izzivanja okupatorja, vseh vojnih žrtev med pripadniki OF, revolucije in protirevolucije, vseh po vojni pobitih domobrancev, civilistov in drugih slovenskih državljanov, tudi tistih, ki so bili z goljufijo vrnjeni od angleških oblasti v okupirani Avstriji v roke slovenski komunistični vojski. Poleg tega naj se objavijo tudi podatki o tistih, ki so bili justifikirani slovenski ljudje zaradi političnih prestopkov ali ideoloških razlogov, in tudi število ubitih okupatorjev, okupatorjevih vojakov v vojaških akcijah na slovenskih tleh. Zakaj ni bila objavljena objektivna ocena celotne materialne škode, ki jo je s svojimi vojaškimi akcijami naredila revolucionarna zagnanost partizanstva? Ali je res, da slovenska policija vse od padca slovenskega komunističnega sistema in po osamosvojitvi do danes kljub številnim prijavam s strani državljanov ni naredila niti ene same preiskave okostij v množičnih grobiščih in nedavno odkritih okostij, kot recimo v Celju, in tako ni poslala državnemu zboru niti enega samega poročila ali ovadbe? Takoj končam. Ali res ne bi mogli doseči nekega notranjega premirja v času, ko se začnemo vračati k iskanju dejstev in iskanju objektivne razlage le-teh? Ali res ni nujno potrebno, da se slovenska država za vedno odklopi od kulta, simbolov in privilegijev, zvezanih z oboževanjem revolucije, in da pusti državljanom, da se svobodno in na svoje stroške odločajo za to civilno religijo oboževanja revolucije? Kot sem rekel, sprava je funkcija pravne države.

Zaključujem. Ne strinjam se s tistimi, ki nasprotujejo razpravi o spravi in pravnim zakonom za izvedbo popolne poprave krivic. S tem nočejo priznati ali pa ignorirajo dejstvo, da je večina držav udeleženk v 2. svetovni vojni že uredila odnose med svojimi državljani in državljani z državo. Slovenija je vidna izjema in to je civilizacijska sramota.

Janez Podobnik: *Hvala lepa, dr. Bernik. Besedo ima dr. Jože Pirjevec, pripravi naj se dr. Lev Kreft.*

Dr. Jože Pirjevec: Hvala lepa. Spoštovani gospod predsednik, spoštovane gospe in gospodje! Žal mi je, da moram začeti ta svoj poseg s cenzuro tega visokega državnega zbora. Cenzuro zaradi tega, ker se je pač v dokumentu, ki smo ga dobili na razpolago, vpletlo ime Trsta samo v italijanski obliki kot Trieste. Kaj takega bi se, če mi dovolite, v italijanskem parlamentu nikoli ne moglo zgoditi, da bi namreč Koper ne bil Capodistria.

In sedaj nekaj besed v zvezi s tem spravnim dokumentom, o katerem govorimo, ki ga mi Primorci in, mislim, da tudi marsikateri Štajerec občutimo kot nekaj tujega zaradi tega, ker nam problematika, ki je tukaj zastavljena, ni tako dramatično v naši zavesti, kakor je pač v osrednji Sloveniji. Ta dokument je vsekakor lahko samo izraz človeške prioritete, iskanje medsebojnega odpuščanja in popravljanja krivic, v imenu iste narodne pripadnosti, ne more pa postati politični in moralni problem. Naj razložim, kaj s tem mislim.

Ne moremo si privoščiti pravnega dokumenta, ki bi zvenel kot rehabilitacija kolaboracionizma. Tudi v imenu antikomunizma ne. Ni bilo kolaboracionista v vsej Evropi. Od Quislinga do Petaina, ki naj bi govoril o boju proti boljševizmu in s tem opravičeval svoje sodelovanje z Nemci. Nikjer pa tega opravičila niso upoštevali in sprejeli. In tega ne bodo sprejeli niti v zahodni Evropi, kjer je spomin na boj proti nacifašizmu še kako živ, če se mi odločimo zanj. Moralni problem. Ne moremo - kljub vsem olajševalnim okoliščinam - opravičevati sodelovanja s Hitlerjem in Mussolinijem, z nacifašizmom, o katerem je Pij XII. rekel, da je najbolj zločinski režim, kar ga je poznala Evropa. Režim, ki je stregel po življenju našemu narodu. Takšnega početja v imenu zgodovine in v imenu mednarodne morale, sodobne civilizacije in kulture ne moremo dopustiti. Naj rečem v jeziku Cerkve, da bo bolj držalo: "Non possumus." Hvala.

Janez Podobnik: *Hvala lepa dr. Pirjevcu. Res je pri dveh udeležencih, ki sta tudi zapisala svoje misli, smo pri prepisovanju naslovov zapisali samo italijanski naziv Trsta, torej Trieste, in se zato opravičujemo.*

Besedo ima dr. Lev Kreft, za njim dr. Jože Pučnik.

Dr. Lev Kreft: Gospod predsednik, hvala za besedo. Drage gospe, spoštovani gospodje. Živimo v času, ko se govori o koncu zgodovine prav zato, ker je berlinski zid padel. Namen dokumentov, ki so nam bili predloženi v javno razpravo, razumem kot izraz želje, da pade tudi tam, kjer ni narejen iz opek in betona. Bolj uravnoteženih tekstov se s političnim vedno relativnim soglasjem ta čas ne da pripraviti. In to o podjetju, ki nam je dano v javno razpravo, verjetno nekaj pove. Po mojem pove naslednje:

1. Zgodovina oziroma zgodovinske ocene, izrečene "Urbi et orbi", pripadajo parlamentom v prevratnih časih, ko se zgodovina tudi o njih dela. Sedaj ni več tak čas.
2. Prevrat v letih 1990, 1991 ni bil popolna diskontinuiteta, ki je značilnost revolucij ali pa kontrarevolucij. Zato tudi sicer podlage za tovrstno slovo od preteklosti ni. Podlaga pa je za popravo krivic, ki jih je povzročilo protipravno delovanje komunističnega totalitarnega režima. Temelj naše sprave je torej že tu, v dejstvu, da leta 1990 za diskontinuiteto nismo potrebovali vstaje ali celo državljanske vojne.

In končno. Krivice, kolikor se da, je treba popraviti, upošteva je dejstvo, da je bila obvezna razlaga zgodovine tudi ena od krivic. V državi samozavestnih državljanek in državljanov svobodo mišljenja potrebujemo prav tako kot politično sfero, ki je sposobna demokratično opravljati svojo zakonodajno vlogo, ne da bi zato poleg ustave potrebovala še dodatne deklaracije in izjave. Konec koncev smo tudi mi, danes zbrani tukaj, zmožni o teh vprašanjih razpravljati strpno, akademsko in pomirjujoče, ne da bi pred vstopom v to dvorano podpisali kako skupno izjavo, da bi se sploh lahko med seboj pogovarjali.

Končujem s tistim, kar sem zapisal tudi v besedilu, z vprašanjem Radiu Erevan, ali se da revolucijo odpraviti z revolucionarnimi sredstvi? Odgovor, načelno da, toda kdaj bomo potem odpravili revolucionarna sredstva. Hvala lepa.

Janez Podobnik: *Hvala lepa dr. Levu Kreftu. In sedaj ima besedo dr. Jože Pučnik, za njim gospod Marjan Keršič-Belač.*

Dr. Jože Pučnik: Spoštovani gospod predsednik, spoštovane gospe in gospodje. Govoriti želim na kratko o treh vprašanjih. Nekaj o pojmu sprave, drugič o nevarnosti, ki jo vidim v tezi o pluralizmu resnic, in tretjič nekaj besed o načelnem odnosu slovenske javnosti do komunističnega obdobja.

Pojem sprave je bil od vsega začetka, tako sem ga vsaj razumel, nabit z nekim moralnim potencialom. Ker ni bil natančneje definiran, je kmalu zašel v škarje različnih interesov in je začel dobivati zelo različne podobe in tudi deformacije. Naj omenim nekaj teh deformacij, kakor jih pač vidim.

Prvič. Tisti, ki menijo, da je sprava lahko zgolj simbolno dejanje, se po mojem mnenju motijo, ker ne zadenejo bistva, za kaj gre. Sprava naj bi po mojem razumevanju in, mislim, tudi po razumevanju mnogih drugih imela namen, da normalizira tiste spremembe, premike v odnosih med ljudmi in med inštitucijami, ki jih je uvedla revolucija. In sprava naj bi znova normalizirala razmere, to se pravi, odpravila vse tisto, od tako imenovanih dosežkov revolucije, ki so v nasprotju s temeljnimi človekovimi pravicami. Katere so, je danes več ali manj znano. Tudi ta državni zbor je ratificiral celo vrsto dokumentov, mednarodnih dokumentov, kjer je v bistvu jasno povedano, kateri so tisti temelji, na katere se kot civilizirani ljudje v demokraciji moramo sklicevati. Torej ne zgolj simbolika. Mislim, da tudi tista simbolika, ki se je dogodila 8. julija leta 1990 pod Krenom v bližini množičnega grobišča, ni odstranila bolečine preživelih. Ni zmanjšala domotožja ljudi, ki so morali zbežati v tujino, da so si rešili življenja, in potemtakem ne moremo takih dejanj razglasiti celemu svetu za spravo v slovenskem narodu. Ne rečem, da takšna simbolna dejanja niso pomembna, ne odklanjam jih, toda zamenjati jih za spravo, mislim, da je to sprenevedanje, ker se potem revolucija in strašno dogajanje tudi v desetletjih po končani 2. svetovni vojni spremeni, abstrahira v čiste simbole.

Druga oblika ponarejanja pojma sprave se kaže v različnih variacijah na isto temo. "Pozabimo že to, pustimo zgodovino zgodovinarjem, kaj se bomo ukvarjali s tem, mi imamo socialne, ekonomske in druge probleme v naši novi državi, dajmo se usmeriti na to državo in kdorkoli se ukvarja s tisto zgodovino, v bistvu odvrča našo pozornost in naše energije od temeljnih problemov naše države, in ti problemi so dejansko zelo veliki." Ampak to mene, dovolite, zelo močno spominja na vse, kar smo poslušali v okviru Socialistične zveze delovnega ljudstva: "Pa bodimo vsi skupaj, pa držimo vsi skupaj, pa bodimo vsi za eno, saj nam gre vsem samo za nekaj dobrega!" Medtem so pa tisti pravi "maherji" v bistvu delali to družbo in povzročali ogromno bolečine, ogromno krivic, da ne govorim o tem, da so zafurali tudi slovensko gospodarstvo. Kajti naš odmik, razlika slovenskega gospodarstva do gospodarstva naših sosedov je bila leta 1990 in je še danes mnogo večja, kot je bila leta 1938.

Prav tako spada v falsifikacijo pojma sprave, po mojem prepričanju, trditev, ki jo je nekoč v zelo eksplicitni obliki izrazil slovenski pesnik Ciril Zlobec. Rekel je: "Zgodovina

je, kot je, zapisana je v tisočih knjigah pri nas in na tujem, in tega ne bo nihče več spreminjal." Če je kriterij resničnosti zgodovinske analize v številu knjig, ki izidejo, in kolikokrat se neka potvorba zapiše, potem sploh ne vem več, kaj je zgodovinopisje. Nekaj o pojmu pluralizma resnic. Mislim, da je to ena od oblik manipulacije pri nas, kajti če že ni mogoče uveljaviti in nadalje vzdrževati z vsemi sredstvi, z vso silo, z vso brutalnostjo tiste naše prave, torej ne naše, njihove resnice, potem pa dajmo dovoliti vsaj pluralizem resnic. V ozadju je namreč naslednji trik: temeljno moralno načelo, da ima vsak človek kot osebnost pravico do svojega lastnega mišljenja in razmišljanja in ocenjevanja sveta, se tukaj z logičnim trikom prenaša na predmet neke znanstvene stroke. In v tem je ravno vsa manipulacija. Kar velja za pravico vsakega človeka, da razmišlja, to ne velja za neka temeljna načela, ki veljajo v družbi, in dovolite, da vam jih nekaj preberem, da ne bi preveč improviziral. Na primer: Kdor prisega na pluralizem resnic, naj pove, ali pristaja na naslednje, ki so pa, po mojem mnenju, skupne resnice: da je človekovo življenje nedotakljivo in da ga mora država varovati, da so zunajsodni poboji vojnih ujetnikov in civilistov zločin proti človeštvu, da je organizatorje takih zločinov potrebno postaviti pred sodišče, da je potrebno množična grobišča pobitih dostojno označiti in tako naprej.

Časa mi je zmanjkalo, sicer imam teh zahtev celo stran. Vsa so prevzeta iz mednarodnih deklaracij, ki jih je ratificiral tudi ta državni zbor.

Še nazadnje: kdor pravi, komunistični režim Slovenije je bil po vojni pač nedemokratičen, totalitaren, kasneje se je pa vedno bolj liberaliziral, postal v bistvu povsem normalna demokracija, ta pozablja, da so se tajne preiskave stanovanj delale do leta 1990, da so se kontrolirali telefonski razgovori, da so se uporabljali tajni uradni listi in tako naprej bi se tu dalo naštevati. To so pa tipični znaki totalitarnih sistemov, pa naj gre za fašizem, naj gre za nacionalni socializem ali pa za komunizem v obliki, kot smo ga mi doživeli. Hvala lepa.

Janez Podobnik: *Hvala za vašo razpravo, dr. Jože Pučnik. Besedo ima gospod Marjan Keršič-Belač, akademski kipar, ki bo razpravljal tudi kot nekdanji član komisije za odkrivanje zločinov okupatorja in njegovih sodelavcev. Za njim bo nastopil gospod Franc Miklavčič.*

Marjan Keršič-Belač: Gospod predsednik, hvala lepa. Prvi del svojega teksta bom izpustil in bom začel z drugim delom, ki je za ta forum pomembnejši.

V prvem delu sem samo razložil, kako sem prebival svojo mladost na dveh področjih: na očetovi kmetiji kot kmečki sin in v delavnici svojega poznejšega učitelja po meščanski šoli, kiparja Borisa Kalina.

Ko je prišlo do okupacije - o tem ne bom govoril, ker o tem vsaj mi živi vemo, kakšna je bila in kakšen je bil tisti čas, ko sem bil že 1941. leta vključen v odpor, ki se mi je zdel po prejšnji vzgoji mladega mulca v Jadranski straži in podobnih vzgojnih ali poučujočih forumih važen za oblikovanje moje notranjosti. In ko je prišlo leta 1941, 1942 do okupacije na najbolj živem primeru, ko so Ljubljano ogradili z žičnimi ovirami, začeli s streljanjem talcev... Da ne govorim o vseh tistih spremljajočih bolečih, hudih stvareh, ko sem bil štirikrat zaprt od italijanske oblasti, odveden v zapore na raznih mestih v naših kasarnah in končno odpeljan v internacijo iz štirinajstdnevnega zapora v celici za talce, kjer sem k sreči preživel, in bil pozneje 19 mesecev interniranec z zaporniki italijanskih zaporov. Vse to je na meni pustilo sledove, zaradi katerih nisem mogel v življenju ukrepati in se ravnati drugače kot ostati premočrten z zravnano hrbtenico proti vsem oblikam nasilja, zločinstva in podobnih zadev. In srečo sem imel, da sem pri 24 letih lahko postal sodelavec takratnega policijskega komisarja Vladimirja Kanteta, ki me je po zaslugi različnih naključij, da je bila njegova sestra moja učiteljica na Barju, da sem lahko začel odkrivati v komisiji za odkrivanje vojnih zločinov okupatorja in njegovih sodelavcev, živo preverjati, kaj vse se je v tistem času nekega na novo oživljenega domobranskega delovanja v ljubljanski pokrajini dogajalo v rajonu, kjer sem imel možnost za raziskavo zločinskih dejanj te skupine.

Ko danes gledam fotografije iz tistega časa, kako sedi glavni krvoločnež domobranske Črne roke in domobranskih pokolov v neposredni bližini Ljubljane na Ljubljanskem barju, ko gledam tega človeka, to fotografijo, me žal spominja na njegov način. Hodil je k neki moji teti v gostilno, ko je najbolj krvavo gospodaril na tem področju in je bil njegov način govorjenja zelo podoben današnjemu govorjenju neke visoke slovenske osebnosti, ki ne more pozabiti svoje militantnosti, svojega trdega odnosa do vsega, kar ne misli tako, kot misli on.

Žal so sodelovanje s komisijo za odkrivanje zločinov okupatorjev z dr. Kantetom odkrili že 28. 2. 1945 in dr. Hacin ga je dal takoj po neuspešnih zasliševanjih s strašnimi mučenji - da bi izdal sodelavce, a je do konca molčal in nikogar ni izdal - obesiti in pri tem v zaporu na dvorišču prisilne delavnice okrutno sodeloval tudi sam. Eden njegovih najožjih sodelavcev, Branko Lovrečič, je srečno ušel smrti tudi drugič na Turjaku, ko bi moral biti dober teden pred 9. majem med žrtvami 26 okrutno postreljenih, med njimi profesor

Mesesnel, Vito Kraigher, brata Tuma, Geržiničeva in drugi. Takrat preživela Danica Melihar je, upam, danes še živa, stara čez 85 let, junaška žena kakor Mara Kraljeva, ki je varovala dragoceno dokumentacijo Osvobodilne fronte na Gerbičevi.

Vsa poročila svojih raziskav sem pisal na terenskih ogledih v rokopisu. Vse je bilo na kriminalističnem oddelku pretipkano na pisalnem stroju v več izvodih. En izvod je dobil dr. Kante, en izvod je šel preko terenskega sodelavca mojih sosedov z Barja na barjansko okrožje Škraba Matiji Brusu, v enem izvodu pa v Črnomelj na SNOS vodji odseka Maksu Šnudrlu. O dogodkih tistih dveh mesecev, predvsem enem pred 9. majem, dnevom osvoboditve, in mesecu dni po njem, so se usodno razpletali trenutki usodnosti za milijon in pol slovenskih prebivalcev. Takrat ko so se eni že veselili trenutkov sprostitve in svobode, ki so štiriletno okupacijo preživeli na enem bregu reke, v odporu, in drugo stran, ki se je naslanjala v svoji evforični psihozi na o vsem odločujočo kolaboracijo, ki jim je omogočala zaključno pravico do najbolj krvoločnih dejanj.

Ker sem opomnjen, naj skrajšam to besedilo, se bom vrnil. Začel se je obračun čez vsa ozemlja Evrope, ko je bila osvobojena Evropa, ki je bila kdajkoli pod Hitlerjevim gospostvom. Pravijo, da se je tiste dni na Koroškem zgnetlo čez 15.000 domobrancev, Čerkezov, ustašev, četnikov, čez 100.000 med vso zadnjo vojno proti zaveznikom krvavo zapriseženih klavcev, komandantov koncentracijskih taborišč, ki so prisegli zvestobo Hitlerju. Upali so pri Angležih in Amerikancih izprositi odpuščanje in z lažmi oprati svojo zgodovinsko zмотo. Upali so, da bodo pripravljene iz Amerike in Anglije drago pripeljano prehrano zavezniških armad preusmeriti na kotle kolaborantskih beguncev. Le-ti so jih preprosto vrnili na železniške tरे, ki so bili usmerjeni nazaj proti Rusiji in proti Balkanu.

Svet je takrat terjal poravnavo vseh računov in takrat se je pokazala prvič laž vseh glavnih domobranskih vojščakov, ker so vedeli, kaj lahko edino čaka kolaborante s Hitlerjem, ki jih je pretežna večina našla kanale za emigracijo v Kanado in Argentino. Današnje pisce spominov, kot so Stanko Kociper, Rupnikov zet, so zaman spraševali, kako je večini uspelo odnesti pete, tako kot Rupnik in stotina drugih, ubogo rajo zavedenih in prevaranih pa so prepustili vračanju v najbolj krvavem obračunavanju.

Takrat, v tistih dveh mesecih slovenska partizanska vojska z divizijami ni bila več slovenska. Že marca 1945 je bila podrejena 4. armadi JLA. Tudi 14. divizija in šercerjevci, ki je ujela generala Leera pri Šoštanju, je morala tega izročiti komandi 4. armade JLA, pa jim je ušel in so morali šercerjevci ponovno za njim, ker so ga pač najbolje poznali po dveh

dneh, ko je bil v njihovih rokah. In šele, ko so ga ponovno ujeli isti vosovci, so morali ponovno izročiti nadrejenega JLA, da so ga odpeljali v Beograd in tam obsodili na smrt.

Janez Podobnik: *Gospod Keršič.*

Marjan Keršič-Belač: Še enkrat.

Janez Podobnik: *Prosil bi vas, če bi počasi zaključili.*

Marjan Keršič-Belač: Ne morem še končati! Vsega obsojanja je vredna na žalost takratna Cerkev, ki je kolaboracijo z vso krvavostjo podpirala. Učila je, da vohunjenje in izdajanje sodelavcev Osvobodilne fronte ni nikakršen greh, temveč dolžnost pravega kristjana. Nikoli ni obsojala največjih kolovodij pokolov, kot je bil domobranski poročnik Frakelj. Nikoli tistih, ki so vezali vratove partizanom in terencem kot pripadniki skrivačev, raztrgancev in črne roke. Moja doživetja s krvavimi rezultati njihovih dejanj v obrambo vere so katastrofalna in zanje ne najdem opravičila, najmanj pa stiska rok v spravi, ki naj izenači trpljenje kakšnih sto tisoč Slovencev po fašističnih zaporih, streljanju talcev, požiganju celih vasi s tistimi, ki so nas odrejali po župniščih za izpustitev ali pokončanje pod krinko vere, ki je bila tisti čas brez krščanske doktrine in brez trohice etike in moralnega temelja.

Janez Podobnik: *Gospod.*

Marjan Keršič-Belač: Morate mi dovoliti, to moram prebrati.

Janez Podobnik: *Spoštovani, bi prosil, da bi se držali dogovora kot vsi vaši dosedanji kolegi.*

Marjan Keršič-Belač: Kako ravna danes vsa Evropa? Sleherni evropski narod je obsodil sodelovanje s Hitlerjem in njegovim holokavstom, ker je pomoril okoli šest milijonov Židov in pripadnikov slovanskih narodov. Slovenska domobranska zveza še danes ne prizna svoje zmote. Ne pokesa se za zločine, ki jih je zagrešila. Po Sloveniji postavlja še v letu 1998 spominske plošče, kot so na Žalah, kjer slavijo enega najhujših Hitlerjevih hlapcev, kot je bil Lovro Hacin, šef političnih agentov in policije v Ljubljani. Njegovega šefa policijskih

zaporov na Povšetovi Jožeta Hlebca in desetine imen najhujših mučiteljev v teh zaporih, kot sta bila brata Jeločnika, brata Kobija in stotine drugih, ki so vklesani na pozlačenih ploščah, s pozlačenimi imeni. Tam je ime najhujšega črnorokca, Frakljevega najtesnejšega sodelavca Gruma, ki je nešteto krat pretepal mojega očeta, da bi iz njega izsilil priznanje, kje je njegov sin, moj brat, ki je bil takrat že spomeničar in borec XIV. divizije. Ker se v pismih bralcev oglašča Tine Velikonja, še vedno govori, da je bil pokol SS oddelkov nemške policije in domobrancev na Javorovici nad Belo Krajino, kjer so pobili s pomočjo izdajalca 112 partizanov.

Janez Podobnik: *Gospod Belač.*

Marjan Keršič-Belač: In partizanov.

Janez Podobnik: *Lepo vas prosim, če bi vendarle iz spoštovanja do ostalih kolegov...*

Marjan Keršič-Belač: Dovolite.

Janez Podobnik: *...zaključili z razpravo.*

Marjan Keršič-Belač: Prebrali boste, če bodo objavili.

Janez Podobnik: *Hvala lepa gospodu Keršiču-Belaču. Obžalujem, ker ste izkoristili to možnost, da ste presegli svoj rok. Kot sem že povedal, vse izjave, vsi dokumenti, ki jih boste pripravili, bodo dobili mesto v Zborniku številka 2, tako da ni nobenih problemov. Prosim, da se čimbolj držite dogovorjenega roka. Besedo ima gospod Franc Miklavčič, za njim gospod Andrej Meglič. Prosim.*

Franc Miklavčič: Spoštovani! Dokument, ki je na strani 93 do 96 Zbornika ima v tiskovini naslov KSU - krščanski socialisti. Mi smo zunajparlamentarna stranka, vendar bi rad pojasnil, da ne nastopam kot predsednik te stranke, ampak kot pripadnik ali subjekt civilne družbe.

Janez Podobnik: *Prosim, gospod Miklavčič.*

Franc Miklavčič: Torej govorim kot pripadnik civilne družbe, pri čemer se sklicujem na nekega avtorja, Angleža, ki pravi, da spadajo v civilno družbo vse skupine, ki so nedržavna združenja in negospodarske interesne skupine. Naši člani niso poslanci, niso člani svetov po občinah in tako dalje. Zaradi tega nastopam kot predstavnik civilne družbe.

V uvodu bi vprašal spoštovanega predsednika Janeza Podobnika glede teh dveh osnutkov, ali sta to osnutka vseh teh petih strank, nekako skupna osnutka, ali je to osnutek. Če je to skupni osnutek, imamo tu, kjer razpravljamo, malo možnosti, da bomo to prevrnili, kajti te stranke, ki so ta osnutek predložile, imajo v parlamentu preko 80 poslancev. Naš predlog v navedenem dokumentu, ki smo ga predložili, pravi, da je treba oba predloga, oba osnutka in deklaracijo ter izjavo načeloma zavrniti. Najprej glede deklaracije o diskontinuiteti in obsodbi. Iz teh razlogov predlagamo, da se ta dokument zavrne. Je že res, da je prejšnji režim bil totalitaren, ta ugotovitev je nesporna, na drugi strani pa je zopet res, da je treba v prejšnjem režimu priznati uvedbo mnogih socialnih, zdravstvenih, delavskih pravic, pravic na področju šolstva, stanovanjskega standarda, sindikalnega letovanja, enakopravnosti žensk. Vse te pravice mi danes izgubljamo, če jih že nismo izgubili, čeprav imamo v ustavi zapisano, da smo socialna država.

Tretjič. Lustracijski zakon in lustracijska resolucija je bila decembra lanskega leta v državnem zboru zavrnjena. Dokument ima v zadnjem odstavku sledečo dikcijo: "Državni zbor bo sprejel vse potrebne ukrepe, v skladu z resolucijo številka 1096 sveta Evrope za dokončno odstranitev vseh škodljivih posledic komunističnega totalitarnega režima v RS." Ob pregledu tega dokumenta se sprašujem, katere ukrepe, ker je ta izraz "vse potrebne ukrepe" preveč splošen in celo nevaren. Ker pa je ta dikcija v zadnjem odstavku na ta način formulirana, torej predvideva neke bodoče ukrepe, menim, da je ta deklaracija dejansko lustracijska resolucija, ki je prišla v parlament skozi zadnja vrata. Dalje sem mnenja, da je napačna uporaba te mednarodne resolucije, odnosno resolucije Skupščine Sveta Evrope. Citiral bom, kar je eden izmed danes navzočih razpravljavcev napisal v sobotnem Delu, da ta resolucija številka 1096 nalaga regularni umik oseb in prejšnjega režima za odločujoči položaj družbene moči, da zahteva lustracijske zakone in da je to pogoj za vstop v Evropsko skupnost. Toda to ne drži.

Kdor prebere to resolucijo, ki je bila v Demokraciji objavljena, lahko prebere med drugim: "Skupščina (namreč ta Skupščina) opaža, da se je nekaterim državam zdelo potrebno uvesti upravne ukrepe, kot je zakon o lustraciji ali dekomunizaciji" itd. itd. in potem navaja: če se ti zakoni sprejemajo, se morajo upoštevati ti in ti pogoji. Torej ni to naloženo. Če bi danes post festum to deklaracijo, ki je pravzaprav po vsebini lustracija, sprejeli, bi tudi kršili 14.

in 43. člen ustave, ki - kot nam je vsem znano - govorita o enakosti pred zakonom tudi glede političnega prepričanja kakor tudi, da imajo vsi slovenski državljani, stari nad 18 let, volilno pravico - aktivno in pasivno.

Dalje - če bi se pokazalo, da so te moje trditve točne in osebno menim, da so - se pokaže, naj citiram dr. Marjana Žnidaršiča iz zbornika, da je " vsiljevanje te deklaracije le politična manipulacija v borbi za oblast".

Drugič. Razlogi za zavrnitev izjave o spravi: Narodna sprava je potrebna. Še nikoli na Slovenskem ni bilo takšnega medsebojnega sovraštva, sprtosti, razdora. Današnja sprtost je posledica medvojnega obdobja, v katerem je prišlo do konfrontacije med uporom zoper okupatorje in kolaboracijo z njim. To je treba preseči, saj tudi Sveto pismo pravi: Vsako kraljestvo, ki se razdeli zoper sebe, ne obstane.

Predvsem državni zbor po našem mnenju ni pristojen, da z glasovanjem presoja o zgodovinskih dejstvih in da predpiše z nekim glasovanjem neko deklaracijo neke vsebine dvema milijonoma slovenskih državljanov, saj je znano, da v parlamentu velja politična moč, ne pa zgodovinska resnica. Če bo parlament to izjavo sprejel - govorim o Izjavi o spravi -, je moje mnenje, da bo to papir, ki ga bo odnesel veter in bo izgubil vsak vpliv že takrat, ko bo sprejet.

Edino pristojni za sprejem te deklaracije, pravilno, te Izjave o spravi - sta med vojno udeleženi strani. Ker me čas priganja, ne morem tega natančneje razlagati. Opozarjam le, da je ta moj predlog, naj se vodstvi Zveze borcev in Nove slovenske zaveze sporazumeta za spravo, ne pa, da ga diktira parlament. Ta predlog podpira tudi Boris Pahor, kakor je razvidno iz zbornika. Podpirajo pa ga, ne boste verjeli, domobranci iz Kanade. Imam pismo izpred nekaj dni, ki mi ga je pisal dr. Habjan, bivši domobranski poročnik, in še pet drugih podpisov domobrancev iz Kanade in iz raznih krajev, ki se strinjajo s tem predlogom.

Zelo kratek bom še, samo minuto. Predlog iz tega teksta, ki je predložen parlamentu, je, naj parlament nadaljuje z udejanjanjem sprave, z nadaljevanjem te pravne zakonodaje. Konkretno citiram: "ureditev domobranskih grobišč, izdaja mrliških listov vsem, za katere to še ni storjeno, odprtje vseh arhivov, dopolnitev zakona o popravi krivic glede medvojnih neutemeljenih pobojev, tako imenovanih likvidacij na obeh straneh, izdaja ustreznih priznanj najožjim sorodnikom 3834 talcev, kolikor so jih med vojno pobili Nemci in Italijani."

Ko zaključujem ta svoj prispevek, bi rad morda povedal, če mi to dovolite, tudi ker izzveni cel prispevek v tem smislu, da sem proti spravi: nisem proti spravi. To lahko

dokažem osebno s tem, da sem bil zaradi nekega dokumenta iz 1972. leta - štiri leta pozneje (1976. leta) obsojen; v 4. točki tega dokumenta, ki ima 12 točk, je navedena tudi potreba po narodni spravi. Hvala lepa.

Janez Podobnik: *Hvala lepa, gospod Miklavčič. Besedo ima gospod Andrej Meglič. Pripravi naj se dr. Ludvik Čanžek.*

Andrej Meglič: Hvala za besedo. Spoštovane gospe in gospodje! Razen gospoda Miklavčiča, ki je govoril pred menoj, moram reči, da se z veliko večino avtorjev, ki so svoje prispevke objavili v tem zelenem dokumentu in ki so danes govorili pred menoj, in predvsem tisti, ki apologetsko zagovarjajo zločinsko preteklost v stilu - res je bilo skoraj vse narobe, ampak pretekli režim, ali kakor ga ljubkovalno imenujejo, socializem, je prinesel tudi veliko dobrega. Tako gospa Draga Ahačič.

Verjamem, da tudi v nacistični Nemčiji ni bilo vse najhuje. Delavci so dobili delo, lakota je minila po letu 1933, dovolj je bilo menda celo putra oziroma masla. Vendar stvar ni v humanih odklonih totalitarnih režimov, temveč v njihovem bistvu. Bistva vseh totalitarnih režimov, od nacizma in fašizma do komunizma, pa seveda ni težko določiti; to je pač totalitarizem in odsotnost demokracije in odsotnost vseh človekovih pravic.

Za vse apologete bivšega režima je značilno, da deklaracije Sveta Evrope 1096 niso prebrali ali pa jo namenoma ignorirajo. V tej deklaraciji je, lahko rečem, vse napisano. Tam je temelj vseh naših nadaljnjih razprav, dogovorov in tudi deklaracij. V tej deklaraciji, čeprav je pisana suhoparno, so navedeni vsi motivi in tudi načini za njeno izvedbo. Moram reči, da je vladajoči nomenklaturi vseeno za domobransko prisego, požvižga se na revolucionarno preteklost, izročila - edini motiv ji je ohraniti privilegije, ki iz te revolucije izhajajo. Zato tako krčevit boj zoper spravo. V tem primeru ne gre za idealizem, obrambo načel in ideje, gre za opevani pragmatizem, do primitivnosti oguljeni liberalizem.

Moram reči, da se zelo strinjam z zgodovinarjem dr. Petrom Vodopivcem, tam nekje na koncu te zelene knjige, ki pravi, da je naloga države in njenih vej oblasti, da krivice popravi in zločince pravično obsodi. Moram reči, da ta država ni storila ničesar, nobena od vej te oblasti. Ne strinjam se z dr. Petrom Vodopivcem, ki pravi, da ni nihče nič naredil, ne z leve ne z desne strani, ne od zgoraj ne od spodaj. Moram reči, da se ve, kdo je v tej državi pozicija, in ve se, kdo je opozicija. Če ta država ni opravila svoje funkcije, se ve, da tega ni storila pozicija. Namesto da se prerekamo, kdo so večji kolaboranti, ali domobranci ali komunisti, naj zaprosim državo, naj funkcijonira tako, kot se za državo

spodobi. Izvršna in sodna oblast sta vredni vse kritike in svoje naloge nista opravili; nista pa je opravili, ker je namenoma nočeta. Nočeta pa je zato, ker je ta oblast sestavljena iz apologetov bivšega sistema in uporabnikov privilegijev iz bivšega sistema.

Vprašam se, ali je lustracija temelj za spravo ali je sprava pogoj za lustracijo. No, v teku razprave sta se mi pojavili še dve vprašanji oziroma želel sem pojasniti še dve.

Pogosto je sklicevanje na stroko. Pri nas naj pač tega glede sprave ne govori politika, naj ne govori niti civilna javnost, ampak naj to reši stroka. Moram reči, da nimamo neodvisne stroke. Naš sistem izobraževanja v 50 letih ni bil sposoben postaviti stroke kot neodvisne, še posebej to velja za zgodovinsko stroko. Poglejte, zgodovina kot znanost temelji na virih. Viri so ustni, pisni in materialni. Ti, ki se pozivajo na stroko - materialni viri so porušeni, pisni viri so požgani, ustni pobiti. Gospod Kristan pravi, da je revolucija postavila legitimno novo oblast. Komunistična revolucija z nacionalno osvoboditvijo nima nič. Komunistična revolucija je vedno samo pač razredna revolucija in razredna osvoboditev. Hvala.

Janez Podobnik: *Hvala lepa gospodu Megliču. Besedo ima dr. Ludvik Čanžek. Pripravi naj se gospod Peter Zidar.*

Dr. Ludvik Čanžek: Hvala. Spoštovani gospod predsednik, spoštovani vsi! Prisrčno pozdravljeni televizijski gledalci! Govorim v imenu Združenja svobodnih partizanov.

3. julija smo se soočili s temi dokumenti in jih pozdravili, poslali pismo predsedniku državnega zbora. Na žalost tega ni bilo v tem dokumentu objavljenega. Ker je časa verjetno premalo, ga ne bom bral. Prebral pa bom to, kar smo napisali pozneje.

Združenje svobodnih partizanov se ne zavzema za spravo le z besedo na papirju, temveč tudi z dejanji. Tako smo imeli preteklo soboto, pred dvema dnevoma, letni shod, ki smo ga pričeli s pravno slovesnostjo na grobišču žrtev iz Brezarjevega brezna. Tam je pokopanih okoli tisoč civilistov in ranjenih vojnih ujetnikov, Slovencev in Hrvatov, ki so jih komunisti pobili po končani vojni leta 1945 brez sodnega postopka. Skupino nemških vojnih ujetnikov, ki je iz ekoloških razlogov, smrdelo je, opravila prekop žrtev iz Brezarjevega brezna na sedanje grobišče, je dočakala ista usoda. Zverinski poboji neznano kje. Maček in Ribičič sta dobro vedela, da mrtvi ne morejo pričati.

Na grobišču je predsednik prebral iz deklaracije svobodnih partizanov naslednji odlomek: "Mi Svobodni partizani, borci za svobodo in ne za komunizem, se zavedamo težkega bremena bratomorne vojne, čeprav je nismo povzročili. Kljub temu je naša

dolžnost, da prosimo odpuščanja - ponavljam - prosimo odpuščanja Slovence, Hrvate, Srbe, Nemce in druge narode za vse storjene zločine in krivice, ki so jih zadele na slovenski zemlji med vojno in po njej." Sledila je sveta maša, ki jo je daroval 84-letni župnik Alojz Lasbaher ob pomoči gospoda Feliksa Živka. Oba sta bila partizana. Lasbaher je bil nekoč nemški, pozneje Titov zapornik, zato je v pridigo vpletel svoja doživetja.

Na shodu smo pogrešali novinarje. Nihče ni prišel, čeprav smo jih povabili. Je naše spravno dejanje res tako nevarno, da si o njem ne upajo poročati ne časopisi niti televizija? Manjkali so tudi nekateri povabljeni častni gosti: Milan Kučan, Janez in Marjan Podobnik, Borut Pahor, minister Rop in Krapež, torej ljudje, ki se sicer zelo radi udeležijo vsakovrstnih prireditev pod rdečo zvezdo in partijsko zastavo. Edino dr. Janez Drnovšek se je dostojno opravičil in nam želel uspeh tudi v bodoče. Na shod sta bila povabljeni tudi predsednik Nove slovenske zaveze in predsednik Zveze združenj borcev z namenom, da bi sedli za isto mizo in končno vendarle ugotovili, da smo vsi Slovenci, da je potrebno končati s sovraštvom. Prišel je le predstavnik domobrancev gospod Stane Šterbenk, ki je nadomeščal odsotnega predsednika dr. Tineta Velikonjo. Prijazno nas je pozdravil. Ni pa bilo gospoda Ivana Dolničarja. Manjkal je tudi predsednik Združenja veteranov vojne za Slovenijo gospod Srečko Lisjak. Gospod Lojze Peterle je bil prisoten pri spravi slovesnosti, gospoda Janeza Janšo pa je zaradi nujne zadržanosti zastopal Dimitrij Kovačič, ki je tudi zastopal Mestni svet Ljubljane.

Nekdanji borci za svobodo smo presenečeni nad nevljudnostjo predstavnikov oblasti, ki niso niti odgovorili na vljudno vprašanje, če se bodo ali ne bodo odzvali našemu vabilu. Molčali so. Ravnanje medijev pa nam potrjuje, da se hitro bližamo popolnemu enoumju, ne pa resnični spravi.

Če čas še ni potekel, bi prebral našo izjavo: "Svobodni partizani in tako naprej, borci za svobodo in ne za komunizem, ki so bili neposredni udeleženci osvobodilnega boja proti trem okupatorjem, 18 odstotkov vseh združenih vpisanih partizanov so prvoborci, ne majski hrošči. Z zadovoljstvom podpiramo obe besedili. Svobodni partizani apeliramo na poslance, da v interesu slovenskega naroda, ki naj bi bil nad interesi strank in posameznikov, sprejmejo obe besedili v državnem zboru. S svojim glasom bodo pokazali svojim volivcem, če je njihova ljubezen do domovine resnična. Poslancem predlagamo, to je naš predlog, da ob sprejemanju besedil določijo tudi rok za uresničitev predvidenih zakonov in predpisov. Rok bi naj bil krajši kot tri leta, ker je za popravo krivic že skrajni čas. Krivice trpeči so večinoma starejša generacija." Hvala lepa.

Janez Podobnik: *Hvala dr. Ludviku Čanžku. Vaše gradivo, vašo izjavo bomo objavili v drugem delu zbornika. Besedo ima gospod Peter Zidar.*

Peter Zidar: Spoštovani gospod predsednik, spoštovani vsi prisotni, spoštovani tudi tisti, ki spremljate zasedanje preko signala elektromagnetnega valovanja! Resnica je ena sama. Svet človeških želja, upanj, hrepenenja pa je sestavljen iz podob. Te podobe so ustvarjeni iz črt in barv, svetovnega nazora, vzgoje, okolja, izobrazbe, intelekta, čustev, poštenja in s temi podobami, enimi bližje resnici, drugimi dlje od nje, bomo morali sobivati in z njim živeti. Vendar pa so nekatera dejstva, ki jih lahko objektivno ocenimo in jih je treba seveda pri vsaki razpravi in pri vsaki raziskavi upoštevati. Tako je tudi nenehno vztrajanje pri enačenju OF in partizanstva s komunistično partijo nesprejemljivo, po drugi strani pa predstavlja ceneno platformo za vzdrževanje napetosti in nespravnih dejanj. V OF je bila zbrana cela vrsta najrazličnejših skupin in posameznikov, ki so se kasneje izoblikovali v tri nosilne skupine, od katerih je imela sicer maloštevilčna komunistična partija najboljšo organizacijsko mrežo. Ustvarila si jo je zaradi predvojne družbene in politične izključitve in prehoda v ilegalo. Krščanski socialisti pa so s Kocbekovo krščansko etiko in v praksi preverjenim Krekovim socialnim delovanjem tlakovali legitimnost vstopa v OF in v partizane slehernemu domoljubu. Res pa je, da so komunisti z vsiljeno Dolomitsko izjavo 28. 2. 1943, kar ni bilo nič drugega kot orokavičeni udar, jasno nakazali smer razvoja dogodkov, vendar pa bi takrat vsakršno fizično upiranje partiji pomenilo množične likvidacije, zanesljivo smrt.

Drugi udar je izvedla beogradska partijska generaliteta, ki je s 1. 3. 1945 ukinila samoniklo slovensko vojsko in izvedla "anšlus". Ta priključitev nas je stala tudi poveljevanja v slovenskem jeziku, imela pa še obsežnejše skrbno načrtovane in prikrite razsežnosti. Jugoslovanska armada s sovjetskim nadihom je v svojem strogo centralističnem konceptu uresničevala homogeno državo. Svojsko slovensko nacionalno ozemeljsko telo je štrlelo iz zastavljenih ozkih vojaških pragmatičnih okvirov. Ne le takrat, ampak vse do razpada SFRJ je veljalo v Beogradu prepričanje "šibka Slovenija - močna Jugoslavija". Za izvajanje te usmeritve so bili zadolženi zlasti oddelki Ozne, vojaške enote najbolj zagrizenih ali pa predanih komunistov, ki so brez razmišljanja in slepo takoj natančno izvajali vse ukaze. V takem vzdušju je prišel dan, ko se je tretji rajh sesul v prah in ko naj bi se začele izvajati še ostale temeljne točke OF. Partija je brez sramu poteptala 6., 7., 8. in 9. točko OF, da prevzame po narodni osvoboditvi oblast na slovenskem ozemlju OF kot celota, češ da se bodo vprašanja, ki presegajo okvir narodne osvoboditve, reševala na

dosleden in demokratičen način. Da bo v svoji notranji ureditvi in zunanjih odnosih po narodni osvoboditvi odločal slovenski narod sam in da na Slovenskem ohranjamo svojo narodno vojsko. Prelomnica je bil prihod maršala jugoslovanske armade in generalnega sekretarja KP Josipa Broza Tita, obdanega z najvišjimi oficirji Ozne. Bil je deževen dan, vi veste sami, ki ste starejši, mi smo to videli iz časopisnih slik, ko je nagovoril Ljubljance. Začeli ste skupaj s slovenskim političnim vodstvom. Še so žive priče tega sestanka, ki je dal zeleno luč najstrašnejšim dejanjem v slovenski zgodovini, množičnim pobojem v domobranske enote mobiliziranih fantov, pa tudi celih družin z ženskami, otroki in starci, ki so zlasti preko štajerskega koridorja, Celja, Hude luknje bežali pred maščevalci na Koroško. Toda kaj imajo s temi genocidnimi zločini opraviti preprosti slovenski fantje in tudi nekaj deklet, partizani, borci proti okupatorju, branilci svoje dežele, imetja in življenja? Branilci tudi tiste drobne stezice, ki vodi k cerkvici nad vasjo, kjer je pred zavojevalčevim škornjem tako čutno škripalo pod toplo obutvijo na sveti večer in kjer je na nebu na milijone blagih zvezd svečano mežikalo praznični slovenski deželi.

Član predsedstva združenih borcev, partizan, kristjan, borec za slovensko državo in pod SFRJ tudi zaprt z doživetjem pravi: "Bila bi to nesramna žalitev teh mladih ljudi, ki so žrtvovali svoja življenja za svoje prepričanje." To prepričanje pa ni bil partijski program ali partijski dokument, marveč njihova osnovna, svobodna, junaška in partizanska odločitev za boj zoper okupatorja. Spravna dokumenta naj bi bila v prvi vrsti čimbolj verodostojna podoba tistega, kar se je v resnici zgodilo. To bo zlasti nam mlajšim, ne le potešitev zvedavosti, ampak bo prineslo tudi notranji mir, ki ga sicer legitimno kalite vi, starejši, in preseglo politične manevre z zlorabljanjem in prikrojevanjem zgodovinskih dejstev. Bila bi to neke vrste pomiritev nas, ki smo bili zunaj spopada partijskega in domobranskega vodstva, kateri pa ne moreta vreči sence ne na partizane ne na prisilno mobilizirane domobrance, ujetnike razmer. Ali se bosta ti dve peščici starih in zagrizenih sovražnikov spravili med seboj ali kasneje z bogom, je njihova stvar. Ne gre pa spregledati tudi tega, da je pravzaprav v tem obdobju po vojni vendarle prišlo do nečesa, kar je bilo pozitivno, in da ne bi smeli zdaj postaviti v kot slehernega komunista, ki pa se je, prenekateri z idealom v srcu, bojeval za socialne pravice, za delavske pravice, za enakopravnost žensk.

Treba je selektivno pristopiti, jasno pa, še enkrat, totalitarni režim obsoditi, posamezniku pa dati možnost, da se rehabilitira, čeprav je bil pod takimi ali drugačnimi pogoji v tem režimu navzoč.

Želel bi samo še to na koncu povedati, da se ne strinjam s tem, da pravzaprav ne more priti več do nekega preobrata. Mislim, da je ta preobrat še vedno latentno možen, zlasti v četrti veji oblasti, kot pravimo, v medijih.

Janez Podobnik: *Hvala lepa gospodu Zidarju, ki je bil 19. razpravljalec. Kot smo se v začetku dogovorili, predlagam, da bi sedaj imeli kratek odmor, do 17.20 ure. Vse udeležence, tudi tiste, ki ste že nastopili, pa vljudno vabim, da vztrajate tudi v drugem delu naše razprave. Prijavljenih imamo še 10 razpravljalcev. Če bo kdo želel, bi na koncu razprave tudi izkoristil možnost dodatka k svoji razpravi. Torej kratek odmor.*

(Javna razprava je bila prekinjena ob 17.03 uri in se je nadaljevala ob 17.27 uri.)

Janez Podobnik: *Spoštovani gostje! Nadaljujemo z razpravo. V tem vmesnem času se je prijavilo še nekaj vabljenih gostov. Posvetoval sem se s kolegi poslanci, da bi, seveda tisti, ki ste bili uradno povabljeni, dobili vsi možnost, če želite, da boste razpravljali v tem dovoljenem terminu sedem minut. Ste pa med vami tudi nekateri, ki niste bili "uradno" povabljeni in boste dobili možnost, da bi potem na koncu v obliki replik tudi vi lahko nastopili.*

Še enkrat bi rad poudaril, da sem zelo počaščen, da ste se odzvali na ta pogovor, da so bili predlogi za vaša imena posredovani iz poslanskih skupin.

Morda so poslanske skupine, to je bilo letos julija, proti koncu zelo napetega dela v parlamentu, nekoliko na hitro predlagale imena in bi lahko še marsikoga povabili na ta pogovor, zato s tega mesta tudi opravičilo. Vse je bilo mišljeno dobronamerno in smo seveda zelo veseli, da ste se v takem številu odzvali na ta pogovor.

Besedo ima pisatelj gospod Peter Božič. Ali je še med nami? Sem ga nekoliko presenetil, vidim. Za njim naj se pripravi gospod Peter Logar.

Peter Božič: *Spoštovani gospod predsednik, spoštovani udeleženci te razprave. Moj diskurz bo nekoliko drugačen, vsaj kolikor sem si ga na začetku zamišljal, ker sem pač ugotovil v tej razpravi, da pravzaprav razmišljanj o sami stvari skorajda ni bilo.*

Zaradi tega se bom jaz vrnil prav na začetek oziroma vir, kjer se prvič pojavi ta ideja. To je imenitno gledališko delo Dominika Smoleta Antigona, kjer Antigona za ceno svojega življenja pokoplje grešnega Polinejka. Jasno, nobeno naključje ni, da je na tej ravni zamisel

o spravi povzela oziroma se zanjo zavzela tudi Spomenka Hribar takrat v tistem znamenitem spisu, kjer govori, da je treba postaviti vsem padlim v vojni obelisk.

Mislila je in tako smo jo tudi razumeli, da gre tukaj predvsem in samo za simbolno dejanje, ne pa za politiko. Že čez en teden približno je prihrumel v državni zbor Stane Dolanc in je zahteval v tej hiši pred skupščino ostro obsodbo tega spisa, kar pa pomeni, da je takoj vrnil razpravo o spravi na tisto mesto, kjer smo še danes. Razen z eno samo izjemo, spravno daritvijo, ki je bila opravljena v Kočevsem Rogu. Spravna daritev, to je enkratno dejanje, simbol je simbol, morda se tukaj ljudje ne zavedajo, kaj pomeni simbol.

Prvič, enkratno dejanje, ki zaobsega vso vsebino takega procesa, kot je sprava, vso zgodovino, vsa posamična dejanja in tako naprej. S tem simbolom in s tem simbolnim dejanjem se lahko človek sooča ob vsaki konkretni situaciji in sprašuje samega sebe in svojo vest, kako ravnati. To, kar sem danes slišal tukaj, to je bila politična debata z ene in druge strani, ki nima nobene, niti najmanjše zveze s tem, kakor jaz pojmem spravo. In kakor sem jo razumel takrat, ko je Spomenka Hribar obelodanila v Dnevniku, Razgledih ali ne vem, kje je že ta spis izšel.

Ko smo imeli o tem takrat razpravo na Novi Reviji, smo bili, to je bil občni zbor sodelavcev Nove Revije, se spomnim svoje lastne replike, ko sem rekel, da je Stane Dolanc reagiral tako, kot je nekoč odgovoril dr. Dušan Pirjevec svojemu študentu, ko so ga vprašali, kaj pomeni direktna aplikacija filozofske vsebine v konkretno prakso. Pirjevec je odgovoril, da je to pendrek. In to je bila moja replika na Dolančev nastop v skupščini, za katero stojim še danes, pri čemer mislim, da se na tej ravni še zmeraj zgodba o spravi na žalost vrti tudi danes tukaj v tem avditoriju. Mi je zelo žal.

Gre preprosto za to. Ne gre za spravo, ampak gre v bistvu za lustracijo in za lustracijski zakon, kjer pa mene - in sedaj sem čisto na vašem terenu, na političnem terenu - seveda zanima predvsem to, kdo in kaj in kako in na kakšen način smo živeli od leta 1945 naprej, ko smo bili vrženi v to družbo. Jaz sem bi takrat star 12 let. Da ne bom predolg, bom povedal samo to, da je neka generacija leta 1970 postavila kot temeljni problem, mislim, da je bila prav Spomenkina generacija, ampak nisem čisto siguren, kaj v tem režimu smo. Kako delujemo, kdaj sodelujemo, kdaj smo v oblastnih strukturah, kdaj smo zunaj tega režima. Tukaj lahko k temu dodam samo to, da smo mi na ta režim gledali ne z vidika neke oblastne strukture, ampak smo gledali od zunaj. Vsaj jaz oziroma moja skupina.

To so najbrž očitno edini kriteriji, po katerih se da gledati na preteklost. Vsi ljudje, jaz govorim za večino ljudi, za 98 odstotkov ljudi, so bili več ali manj udeleženi pri tem, čemur se je reklo družbeni, politični, gospodarski sistem. Čeprav nisem bil neposredno udeležen

nikdar in nikoli v nobeni oblastni strukturi, imel sem za nekakšnega oporečnika, si pa moram priznati, da navsezadnje nimam pravice na nikogar moralno in moralistično kazati s prstom nazaj. Zaradi tega, ker sem končno izdal v prejšnjem režimu 30 knjig, kar je v bistvu moje kompletno življenje. Jaz se temu življenju v prejšnjem režimu ne mislim odreči. Tukaj smo vsi, ki smo počeli natančno vse v prejšnjem režimu, zato si najbrž s kakšnimi lustracijskimi zakoni ne bi upali sebe izvzemati in kazati na druge s prstom, kakšni moralni apologeti bivšega režima smo. Hvala lepa.

Janez Podobnik: *Hvala lepa gospodu Petru Božiču. Besedo ima gospod Peter Logar kot predstavnik Združenja lastnikov razlaščenega premoženja. Pripravi naj se gospod Justin Stanovnik.*

Peter Logar: Hvala lepa za besedo, čeprav naše Združenje lastnikov razlaščenega premoženja ni bilo uradno povabljen in zato nimam vnaprej pripravljenega velikega materiala. Rad bi samo povedal nekaj misli, ki prevevajo razlaščence na Slovenskem, med katere spada pravzaprav glede svojih pravic okoli dva tisoč ljudi na Slovenskem, ki pričakujejo vrnitev premoženja, odvzetega njim ali pa njihovim družinam.

Zakon o denacionalizaciji je, kot vemo, eden temeljnih zakonov naše nove države in je najbrž prvi spravni zakon, ki smo ga v naši državi sprejeli. Zakaj? Razlaščenci ne spadamo v vrste nasprotnikov take ali drugačne barve, da bi se sedaj razlikovali po pripadnosti ideologiji. Naš odnos ni odnos človeka proti človeku, temveč odnos totalitarne države, ki je naredila, kar pač je. Zato menimo, da je temelj za ureditev tega odnosa priznanje države, kaj je storila v preteklosti svojim državljanom. Razlaščeni državljani menda nismo storili svoji državi posebnih krivic, zato se nam danes ni treba opravičevati. Skoraj sedem let po sprejemu zakona o denacionalizaciji razlaščenci še vedno pogrešamo jasno stališče Republike Slovenije do povojnega razlaščanja lastnega prebivalstva zaradi uresničevanja ideoloških ciljev tedanjega revolucionarnega obdobja. Zakon o denacionalizaciji predpisuje vprašanje krivično odvzetega premoženja, vendar izvršna oblast do sedaj ni pokazala potrebne politične volje, niti ni primerno organizirala državne uprave za izvedbo veljavnega zakona. Namesto dolžnega spoštovanja do razlaščenih lastnikov se pojavljajo pri nekaterih strankah in njim naklonjenih javnih glasilih sprevržene interpretacije naše zgodovine. Osebno trpljenje velikega števila državljanov Slovenije in ropanje njihovega premoženja namerno minimizirajo in poudarjajo predvsem težave in krivice, ki naj bi nastajale ob vračanju odvzetega premoženja. Republika Slovenija se ne odziva

ustrezno na poskuse nasprotnikov denacionalizacije, ki hočejo onemogočiti pravično izvajanje zakona. Razlaščenci pogrešamo javno obsodbo nasilnega razlaščanja. Vsi vemo, kaj se dogaja z zakonom o denacionalizaciji. Ni še minilo nekaj dni, ko se je ta zakon v parlamentu spremenil v celoti na škodo slovenskih razlaščencev. Tega danes ne bomo komentirali zato, ker bo tako ali tako treba te stvari še urejati po ustavni poti. Zato bi samo nadaljeval tam, kjer sem prekinil.

Prav bi bilo, da bi Republika Slovenija pred vstopom v demokratično družbo evropskih narodov končno zbrisala s svojega obličja madež, ki jo kazi že več kot pol stoletja. Zato pozivamo državo, mi smo pozvali predsednika države, ker je najvišji zastopnik te slovenske države, da v imenu Republike Slovenije izjavi naslednje:

"Republika Slovenija obžaluje krivično razlaščanje prebivalstva Slovenije po drugi svetovni vojni. Republika Slovenija obžaluje človeško trpljenje in kršenje človekovih pravic, ki sta spremljala nasilni odvzem premoženja. Republika Slovenija priznava veliko korist od podržavljene lastnine kot temelja pri vzpostavljanju tedanjega socialističnega gospodarstva. Republika Slovenija si bo prizadevala za učinkovito in zakonito vrnitev nacionaliziranega premoženja."

Že pred dvema letoma smo prvič naslovili ta poziv na predsednika države in posredno tudi na državo kot tako, vendar niti odgovora niti realizacije tega svojega poskusa nismo doživeli. Mi nismo nikoli omenjali in skušali omenjati posameznih imen, da bi z njimi manipulirali, ampak smo si vedno prizadevali, da bi se to obdobje, to krivično razlaščanje po drugi svetovni vojni pravično uredilo za vse tiste, ki so bili prizadeti, ne glede na politično stran, ne glede na današnjo njihovo pripadnost, ne glede na to, ali gre za posameznika ali gre za kakšno večjo ustanovo. Poglejte, v Ljubljani še vedno hodimo mimo dveh spomenikov največjih razlaščevalcev slovenskega naroda. Ne bom ju imenoval s kakšnim drugim imenom, to drugi delajo, ampak njuna velika značilnost je bila ta, da sta onadva vodila razlaščanje slovenskega naroda.

Razlaščenci bomo seveda najbolj zadovoljni in spravljani s to našo državo, s staro in novo, totalitarno in demokratično, ko bo v Ljubljani stal tudi spomenik zakonu o denacionalizaciji, na katerem bo morda pisalo: "Tukaj počiva zakon o denacionalizaciji, ki ga je slovenska država pošteno izvedla leta..." - to bo treba še vstaviti, kdaj, upam, da ne bo visoka številka - "in ga Slovenci ne potrebujemo več." Hvala lepa.

Janez Podobnik: *Hvala lepa, gospod Logar. Besedo ima gospod Justin Stanovnik. Za njim bo dobil besedo dr. Boris Paternu.*

Justin Stanovnik: Spoštovani predsednik, gospe in gospodje! Govoril bom predvsem o eni stvari, in sicer o tem, zakaj mislim, da je za dosedanjo slovensko duhovno, kulturno in politično situacijo nujno, da se sprejme deklaracija o naravi komunizma. Potem bom prebral še dve pripombi, podčrtal, če bo za to čas.

Zgodba nekdanje nedavne slovenske preteklosti je tako megalitska, zgrajena iz tako velikih kamnov, da jih ni mogoče ne videti in vsi jih tudi zares vidijo in vedo, kaj pomenijo. Mi vsi jih vidimo in vemo, kaj pomenijo. Tektonika slovenske preteklosti je jasna. Toda zakaj potem ne moremo priti do skupne, enotne in ene pripovedi o njej, ali drugače, do njene zgodovine? Zato, ker bi za to bil potreben dialog, za dialog pa razum kot vrhovna norma. Razum, ki bil tako zelo razum, da bi tiste velikanske gradbene kvadre, ki sem jih omenil, enkrat zagledal in tudi nujno takoj priznal. Razum pa ne more dobiti svoje vloge zato, ker mu nasproti stoji interes. Razlika med razumom in interesom je ta, da razum vidi celoto, interes pa samo del in ta del je on sam - interes vidi vedno samo sebe.

Glede preteklosti se to kaže tako, da jo razum hoče zagledati v tem, kar je, interes pa jo hoče organizirati. Razum teži k zgodovini, interes pa k interpretaciji in nazadnje k mitu. O katerem interesu govorim?

Ko je komunizem konec 80. let moral objaviti bankrot, je bila diskreditirana njegova ideologija. Nedotaknjen pa je, začuda, ostal interes, ki je bil njegova vzgonska sila. Vsebinsko komunističnega interesa je določala volja do moči. Zgodovina evropskega nihilizma je sicer bila povedana že večkrat, zato je tu ne bom ponavljal. Ko se je zrušila tako velika stavba, smo mislili, da se bo v ruševinah sesedla tudi volja do moči, a se ni. Naravno bi bilo, da bi sedaj nastopil čas refleksije. Nekaj ljudi je dohitela zgodovina, smo si takrat mislili, in kako bodo mogli, da se ob srečanju z zgodovino ne bodo zagledali v tem, kar so bili. Kako bodo mogli ne videti, kaj so naredili! Da so v stavbo, ki so jo zidali, investirali velikansko količino človeškega življenja, da so pobili 12.000 slovenskih fantov in jih vgradili v temelje te odurne piramide; da so stotisočim ljudem vzeli imetje, ki so ga z delom in varčnostjo zbrali mnogi rodovi, da nekaj sto tisoč ljudi naenkrat ni smelo živeti tistih oblik osebne in politične svobode, ki smo jih Slovenci kot narod že dosegli; da je brez števila ljudem bilo vzeto častno dostojanstvo, da so se pol stoletja z vseh razglasnih postaj imperija sramotili tisti, ki so največ naredili za to, da je slovenski narod ohranil jezik in duhovno prostost, da je ostal v civilizaciji, da je sploh obstal. Razumeli smo, kaj se pravi, če koga dohiti zgodovina, in smo te ljudi že bili pripravljeni videti tragične. Kar nekaj časa smo živeli v utvari, potem pa si nismo mogli več prikritvati, da je njihov

interes, za katerega smo rekli, da je bil volja do moči enako intenzivna, kot je vedno bila. V tem jih bo mogoče zgodovina arhivirala kot unikat.

Spremenil se je samo nastop. Gre za naslednje. Nihilizem moderne je dopuščal ideologijo. Morda jo je celo zahteval. Zato se je komunizem navdiha utemeljeval na ideologiji. Ta ideologija je bila še opica metafizike, imela je odgovore na vsa vprašanja, na katera je odgovarjala metafizika, le da so bili ti odgovori postavljeni in ne z mislijo izbojevani. Ideologijo je sicer spremljal celoten totalitarni orkester: partija, kontrola nad vojsko, kontrola nad policijo, kontrola nad gospodarstvom, kontrola nad lastnino, kontrola nad kulturo, kontrola nad mediji, a mesto, na katerem se je komunizem legitimiral, je bila ideologija. Mehanizem postmoderne pa ideologije kot opice metafizike ni več dopuščal. Taka koincidenca je po bankrotu njihove specifične ideologije komunistom odprla zelo ugoden prostor. Komunisti, oznako bom obdržal zato, da pokažem na specifičnost teh nosilcev volje do moči, so razumeli svoj čas in svojo situacijo in so se odločili za novo strategijo. Ta je bila sad spoznanja, da bo, kakor je bilo nekoč mogoče na ideologiji, tako sedaj mogoče postaviti oblast na razsrediščeni in spragmantizirani družbi.

Naj še tako premišlujem o času, ki ga živim, ne najdem stavka, ki bi bolj kompleksno razložil sedanje pojave v kulturi in politiki. Ljudje, ki so bili še včeraj uzakonjevalci središča, postavljenega ideološkega središča, so sedaj postali strastni in nestrpni zanikovalci ne samo vsakega središča, ampak tudi ideje središčnosti same. Zato jih vidimo, kako tolčejo vsako središče, ki se v družbi naravno oblikuje, zlasti in predvsem pa tri poglavitna: intelektualce, vrednote in Cerkev. To so tri središča, ki najbolj zanesljivo jamčijo človekovo osebno in družbeno normalnost in integriteto. Danes je namreč mogoče nad ljudmi vladati tako, da razbiješ njihovo normalnost in integriteto.

Veljavni prostor je torej znova vstopil v interes - v pomenu, ki smo mu ga dali v začetku. Interes, ki ga do zadnje celice napolnjuje volja do moči. Tak interes ne more upoštevati in respektirati celote, zato je v temeljnem sporu z razumom. Z velikim nelagodjem, morda bi celo rekli, z velikim strahom gledamo, kako se razum umika pred arogantno agresivnostjo novega interesa. Zadnje čase vidimo, da se razum seli celo iz jezika, za katerega smo mislili, da je njegovo neodtujljivo domovanje.

Razum torej odhaja. Na njegovo mesto pa stopajo agenti razsrediščevanja. Veliko jih je, od navadnih prebivalcev pa do prepotentnih ljudi, saj vsi sodelujejo pri tem nedostojnem poslu. Ali jih kdo vodi? Morda jih kdo vodi. Ali so posebej plačani? Mogoče je, da so posebej plačani. Predvsem pa tudi njih žene volja do moči. Toda čas, ki teče mimo nas in skozi nas, je medijski čas, zato jezika, o katerem govorimo, ni mogoče

ne slišati. In kakšne so posledice? Vsi ljudje, ki se jih še ni polastila miselna in duhovna razuzdanost, so užaljeni, užaljen človek pa ne more biti državlján, civis, citoyen.

V zadnji analizi gre za demokracijo in demokratično kulturo, za moderno državo, zgrajeno na razumu. Interes, ki ga ima, pa je volja do moči, pa deluje proti razumu, ergo proti državi. Zato o vsem tem pravzaprav govorim. Ne samo o preteklosti, kakor ste videli, ampak tudi o sedanjosti. Ne vem, če je razmislek, ki sem ga tu v kratkih črtah razgrnil, že po sebi pripeljal do sklepa, ki bi želel, da se tu naredi. Če ne, ga bom eksplicitno navedel.

Na vsak način je treba sprejeti deklaracijo o delovanju komunističnega totalitarnega sistema in o razmejitvi med komunističnim totalitarnim sistemom in demokratično Republiko Slovenijo. Po mojem bi bil sicer ustrežnejši naslov Obsodba komunističnega sistema, a ostanimo pri predlagani formulaciji. Važno je to, da bo besedilo adekvatno, da bo ustrezalo resničnosti, kakor jo poznamo iz izkušenj in kakor jo je dognala evropska sociološka, politološka, zgodovinska, filozofska misel. Besedilo, ki bi izražalo eksaktno naravo komunizma, bi bilo v sedanjih razmerah nekakšna rešitev za narod in njegovo državo. Utegnilo bi namreč zaustaviti degenerativne procese, nevarne degenerativne procese, ki so zajeli njene institucije. Hvala.

Janez Podobnik: *Hvala gospodu Justinu Stanovniku. Besedo dajem dr. Borisu Paternuju. Za njim gospod Igor Torkar.*

Dr. Boris Paternu: Spoštovani zbor! Občutek imam ob izjemi nekaterih referatov, da sem pravzaprav v nekem boju osvajalcev preteklosti. Raje bi bil v bitki za osvajanje današnjega dne in jutrišnjega dne. Mislim, da je nekaj nenormalnega, če postane parlament prostor zgodovinarskih razprav in sporov. Mislim, da je nekaj narobe, če se politika tako močno drži preteklosti in pravzaprav ne zna iz nje. Dobro, govorimo o zgodovini, vendar ne morem reči, da večina referatov prepričuje o tem, da ne gre za preteklost. Gre v bistvu za sedanjost. V politiki gre vedno za sedanjost in naj govori o čemerkoli.

To se pravi, v bistvu gre za instrumentalizacijo zgodovine, uporabo in izrabo zgodovine za današnje nabiranje moči in v bistvu vladanja. Nismo s tem danes začeli. Navsezadnje je tudi prejšnji sistem velike moralne, vojaške in politične energije NOB uporabljal tudi za utrjevanje svoje oblasti in svoje vladavine. Danes smo na drugem previsu, da pač desnica, če sem odkrit, poskuša senčne strani in tragiko osvobodilnega boja uporabiti za svojo intronizacijo. Za to gre. Seveda pa moram reči, da ta instrumentalizacija zgodovine v

bistvu škodi najprej zgodovini sami. Mislim, da prihaja do izrazito enostranskih ocen vojnega in povojnega časa. Recimo ta miselni model, da je bila slovenska socialna ustvarjalnost in duhovna ustvarjalnost takorekoč mrtva do padca berlinskega zidu in se je šele potem rodila osebna svoboda, delo, ustvarjanje. Mislim, da je to zelo poenostavljena oblika, ki je bolj pragmatizirana, kot so bile komunistične variante zgodovine, ki so bile tudi pragmatizirane in poenostavljene. Drugič, rekel bi, da prihaja do nove amnezije. V socioloških analizah vzhodnih sistemov oziroma boljševizma in komunizma je znano, kako močna je bila amnezija gojenja amnezije. To se pravi umetne pozabe zgodovine. Danes se dogaja isto. Iz našega javnega mišljenja, tudi iz šolskega mišljenja pravzaprav postopoma črtamo vsa pokončna, uporniška in če hočete, revolucionarna mesta naše zgodovine, kot da je revolucija v vsakem času, v vsakih razmerah najprej negativno in amoralno dejanje. To je primitiven potek zgodovine, na katerega smo se verjetno Slovenci prilepili danes. Najbrž Francozi, ko presojuje francosko revolucijo, in še kdo, ko v Avstriji ocenjujejo revolucijo 1948, in tako naprej, presojuje drugače.

Mislim, da je ta amnezija izrazito škodljiva. Drugič. Ta politizacija in instrumentalizacija zgodovine škoduje tudi politiki sami. Mislim da, čim slabša je politika, čim manj je zmožna, tem več preteklosti potrebuje. Bodite raje osvajalci sodobnosti, takrat vas bodo mladi ljudje, ki jih ni tukaj, šele zagledali in uzrli. Veste, mladina gre mimo tega, mislim, da to je normalno zdravje, in sprašujem se, ali pravzaprav skrbimo tukaj za ureditev nekih vojnih travm današnjih starčkov - tudi sam navsezadnje sodim v to generacijo - ali mislimo na mlade ljudi, na naše otroke. To je največji greh zgodovine oziroma politike, če se pravzaprav zakopava v preteklost. Ne vem, koliko je francoski parlament uporabil časa, denarja, kot ga je tukaj ogromno že šlo, za oceno francoske revolucije. Dajmo si tukaj natočiti jasnega vina.

Drugič. Še en moment, ki je v zvezi z brisanjem, z amnezijo. Večkrat sem razmišljal pravzaprav, kaj je ohranilo, čudežno ohranilo ta slovenski narod, majhen, ogrožen, še leta 1941 obsojen na izbris iz evropske zgodovine. Jaz mislim da, ne upam odgovoriti, vendar bi rekel to, da sta vsaj dve lastnosti, ki ju Slovenci imamo. Eno je izrazit smisel za upreti se. Drug izrazit smisel pa je seveda smisel za prilagoditev civilizaciji miru, dela in duha. Jaz mislim, če bi bili samo uporniki v zgodovini, bi nas zgodovina črtala, in če bi bili samo prilagodljivci, bi nas prav tako črtala. Zato jaz mislim, da pravzaprav te naša zgodovinske izkušnje puntarije, uporništva in seveda one druge, ki so zadeva normalne civilizacije, ne smemo brisati iz svoje zgodovinske izkušnje, z NOB-jem vred ne, in iz svojega ravnanja, kajti navsezadnje, oprostite, z narodom je tako kot s človekom: če

izbriše svojo puntarsko identiteto, ki je seveda danes ne rabimo na bojnem polju, ampak v našem mentalnem načinu reagiranja, če izbriše to, izbriše bistveni del svoje eksistence. In seveda postaja prilagodljiv temu, čemur bi jaz danes rekel pravzaprav demokratično podložništvo Evrope. Če mi ne bomo ohranili tega in tukaj, seveda moramo držati te energije uporniške, tudi če jih mi kritiziramo, če vidimo vse mogoče strani, če ta element iz naše duše ali če hočete, mentalnosti iztrgamo, smo reducirani narod. Hvala lepa.

Janez Podobnik: *Hvala lepa vam za vašo razpravo, profesor Paternu. Besedo ima pisatelj Igor Torkar, za njim gospod Ivan Dolničar.*

Ivan Torkar: Kot žrtev in pričó dachavskih procesov me je Pučnikova komisija v prejšnjem državnem zboru poklicala na pogovor. Takrat sem po triurnem pomenku predlagal, se pravi že pred tremi leti, naslednjo Izjavo naroda: "Vsi, ki so bili v prvem desetletju po vojni šefi Ozne in Udbe ter šefi policije, šefi bivšega Vosa in vsi najožji člani slovenskih politibirojev komunistične partije in Titovih politibirojev v Beogradu so objektivno odgovorni za vsa dejanja, ki so ovirala pravičnost sodišč ter demokratični, humani in dialoški razvoj Slovenije. Imena in družbenopolitične funkcije objektivno odgovornih za dejanja v prvem desetletju po vojni bomo objavili, ob tej javni moralni obsodbi, pa izjavljamo: Nikogar od imenovanih ne bomo gnali v preiskovalne zapore ne na sodne procese. Naj živijo s svojo vestjo, brez privilegijev in z normalnimi pokojninami. Moralno obsodbo izrekamo tudi militantnemu delu katoliške cerkve in fanatičnim komandantom domobrancev, kajti ni opravičila za tiste Slovence, ki so ubili, pa četudi le enega samega Slovenca, z mitraljezom okupatorja rodne domovine. Tudi za te ne bomo dovolili ne preiskav ne sodnih procesov. Zakaj ni na primer vatikanska dovolj bogata blagajna odobrila posojila za oborožitev domobrancev, da bi se vzporedno s partizani borili proti okupatorju rodne zemlje, kot na primer je to počela poljska cerkev na Poljskem. Ko bo militantni del slovenske katoliške cerkve to usodno napako javno priznal, bo odločilno pripomogel k sožitju desnice in leve v Sloveniji."

Te izjave takratni državni zbor ni sprejel. Zanima me, ali jo je odvrigel v koš za odpadke ali pa je kje zaklenjena v arhivu državnega zbora. Pred tremi leti sem državnemu zboru povedal, da je zame beseda sprava diskreditirana. Sprava se namreč ponavadi razpusti v spravaštvo, ki ni nič drugega kot med strankami trgovina za oblast za vlado.

Še nekaj bi podčrtal. Rabelj in žrtev se ne moreta spraviti. Če želita pomagati mladim generacijam, naj svoj spor preneseta iz strankarskih bojišč v anale zgodovine. K prejšnji

izjavi dodajam: leva strankarska skupnost je dolgo govorila, da je sprejemljiva pot v lepšo bodočnost Slovenije pot Titove Jugoslavije. Pristašem te trditve sem večkrat dejal, naj mi povejo, po poti katere Titove Jugoslavije bomo šli v lepšo bodočnost Slovenije, kajti Titovih Jugoslavij je devet. Prva leta 1944. Tito obljublja zahodu, da ne bo Jugoslavija komunistična, ampak večstrankarska parlamentarna država. Druga Titova Jugoslavija leta 1946, ko je Tito razpustil vse stranke, razen komunistične. Tretja, ko je Tito po Stalinovem navdihu podpiral balkansko konfederacijo naših republik, skupaj z Bolgarijo in Albanijo. Četrta Titova Jugoslavija, ko je Tito z uporom proti Stalinu obudil upanje, da bo Jugoslavija demokratično sožitje različno mislečih, a tega upanja ni uresničil. Peta je dolgoletna stalinistična diktatura, v kateri je dva milijona partijcev in oznovcev izkoriščalo in varalo 18 milijonov Jugoslovanov. Šesta je stalinistično zadušila hrvaški demokratični nacionalizem. Sedma je v 70. letih izruvala v Sloveniji Kavčičeve, v Srbiji Nikezičeve sadike demokratizacije in predvsem tržnega gospodarstva. Osmo je zaplodila prek 40 milijard dolarjev dolgov in hkrati odlično delujoče brezpravje, na sodnijah pa rekordno korupcijo, inflacijo samomorov in sovraštvo med jugonarodi. Deveta je poslala tanke in kanone v Bosno in na Hrvaško, kjer je rušila mesta do tal po vzorcu Vukovarja. Poti devetih Titovih Jugoslavij navajam zato, ker na teh poteh in v grabnih ob teh poteh najdemo vse probleme, resnice in laži, o katerih danes razpravljamo. Borci za sožitje različno mislečih naj vse to ugotovijo brez strankarskega sovraštva in objavijo in s tem prepire o preteklosti zaključijo.

Tukaj predlagam tudi spomenik, in sicer na tem spomeniku bi bilo potrebno dopolnilo: "Ta spomenik stoji v opomin in za spomin na padle partizane in druge pripadnike OF, na talce, na umrle v zaporih in taboriščih, na vse druge žrtve vojne in okupacije, na padle in po vojni pobite domobrance, na vse druge žrtve bratomorne vojne, na žrtve montiranih dachavskih procesov in drugih stalinističnih procesov, na vse pobite med zasliševanji, na partizane, žrtve domobrancev, na domobrance, žrtve partizanov."

Na koncu naj vsem, ki si strankarsko prizadevajo za sožitje različno mislečih, pripišem še naslednje: Preveselil, pretrpel in preživel sem predvojne, medvojne in povojne družbenopolitične zgođe in nezgođe Slovenije. Pridobljene izkušnje so obogatile moja spoznanja. Zamerljivost, nevoščljivost, prepirljivost in pravdanje so najbrž že kar genetske lastnosti Slovencev. Prve klice teh lastnosti so v zadnjih 80. letih znova vzklile že pred vojno v izmeničnih spopadih klerikalcev in liberalcev, rasle so med vojno v dvosmernih spopadih partizanov, revolucionarjev, domobrancev, kolaborantov, opreznoritnikov v spopadih z orožjem. Po vojni se vojaški spopadi razraščajo brez orožja v

ideološke ofenzive, ofenzive monologarjev, v levih, desnih in srednjih skupnostih. Monologarjev, od katerih nobeden ne pristane na dialoge sožitja. Rezultat tega spopadanja že v predvojnih časih, prek medvojnih in današnjih je le v tem, da levi, desni in sredinski monologarji drug o drugem vedo toliko grdega, da se drug drugega bojijo. Bojazljivci pa še nikoli niso bili pristaši ustvarjalnega sožitja. To dejstvo je v mladi samostojni Sloveniji glavna ovira na poti v ustvarjalno sožitno družbo. Verjamem, da bodo oviro s te poti odstranile ideološko neobremenjene mlade generacije, ko bodo oseko razvoja napolnile s plimo ustvarjalnega dela. Hvala lepa.

Janez Podobnik: *Hvala lepa, gospod Torkar. Besedo ima gospod Ivan Dolničar, za njim gospod Stane Kirn.*

Ivan Dolničar: Gospod predsednik! Današnje razprave ne razmem kot razpravo o zgodovini novejši dobe, novejšega obdobja, temveč kot razpravo o tem, kako presegati delitve med Slovenci, ki smo jih nasledili iz preteklosti in ki obremenjujejo današnji čas ter predstavljajo oviro za združevanje vseh nacionalnih sil za ustvarjanje prihodnosti. Seveda, če bi bila razprava o zgodovini, o zgodovinskih dejstvih in dogajanjih, bi morala tu sedeti zgodovinska stroka. Mislim pa, da so bistvena dogajanja v novejši zgodovini že kar dovolj raziskana in ugotovljena zlasti dogajanje neposredno pred in med 2. svetovno vojno na Slovenskem. Zato jih ni potrebno ponavljati, čeprav bi morda bilo tudi to potrebno.

Gre pa seveda predvsem za odnos in razlago teh dogajanj. Tu so pa nasprotja velika in najbrž bo tako ostalo še dolgo časa. Kakršenkoli akt, ki bi ga sprejel državni zbor, ne bi vplival na zmanjšanje teh nasprotij. Glede tega je v prispevkih, ki smo jih dobili v zborniku, kakor tudi slišali v današnji razpravi, veliko argumentov. Vse, kar je v teh papirjih, ki so jih pripravili vodje nekaterih strank, ima seveda skrito politično ozadje, namene in cilje, zato po mojem takšni so ne bodo prispevali k pomiritvi, še manj pa k narodni spravi, kajti očitno je, da se upor zoper okupatorja želi čim bolj zminimizirati, če že ne izničiti, kolaboracijo z okupatorjem pa dvigniti na raven nekakšnega domoljubnega dejanja. Iz tega lahko sledi samo represija proti udeležencem narodnoosvobodilnega boja, ki naj bi izvajali nekakšno komunistično revolucijo, pojmovano kot pobijanje političnih nasprotnikov.

Resnica glede revolucije je pa povsem drugačna. Že sam upor zoper okupatorja in njegovo oblast, ki ni bil od nekoga izsiljen, temveč je nastal iz notranjih vzgibov ponižanih ali

nacionalno zavednih ljudi, je bil sam po sebi revolucionarno dejanje, zlasti razširitev tega upora na vsa ozemlja, kjer so živeli Slovenci že dolgo prej in bili dolgo prej nacionalno zatirani. Torej je tudi šlo za revolucionarni boj za združeno Slovenijo. V narodnoosvobodilnem boju je šlo tudi za dejanje socialne revolucije pod geslom Nič več povratka na star, nepravičen in izkoriščevalski družbeni sistem v Kraljevini Jugoslaviji. Takšne revolucije se pa seveda mi ne sramujemo. Drugo je revolucija v smislu spremembe družbenopolitičnega sistema. Do tega je pa seveda prišlo po vojni, to pa seveda zahteva posebne raziskave in razprave, ne pa kratke politične, enostranske politične ocene.

Z žrtvami, s številom žrtev 2. svetovne vojne med Slovenci se je veliko manipuliralo, zlasti z žrtvami med pripadniki kolaboracije. Pri tem se pa zanemarja, da se je več kot 100.000 Slovencev z orožjem v roki borilo proti fašizmu in nacizmu doma in v drugih delih Jugoslavije in v zavezniških armadah. Da je več kot 220.000 Slovencev trpelo in umiralo v okupatorskih taboriščih, da je več 10.000 Slovencev bilo mobiliziranih v vojski okupatorskih držav in so umirali na raznih frontah. Mislim, da je res skrajni čas, da se ugotovijo vse žrtve Slovencev v 2. svetovni vojni, da bi razne manipulacije bile onemogočene. Arhivi in dokumenti o narodnoosvobodilnem boju so vsi odprti in tudi javno objavljeni. Objavljeno je tudi vse pod naslovom Dokumenti revolucije.

Niso še urejeni arhivi in dokumenti kolaboracije. Kot vem, so odprti tudi vsi poveljni arhivi. O tem, koliko in kaj je uničeno, je veliko špekulacij, nihče pa ni do danes te zadeve raziskal in jo tudi objavil. Ne vemo pa še nič o arhivih in dokumentih ljubljanske škofije, ki je bila v času vojne zelo aktivna v sodelovanju z okupatorjem in z organiziranimi kolaboracijami.

Državnemu zboru predlagam, da opusti neproduktivne razprave o zgodovini in to prepusti strokovnim inštitucijam, ki naj ugotavljajo vsa negativna in pozitivna dogajanja z vsemi grdobijami in pozitivnimi dosežki. Država, stranke in Cerkev naj s svojimi dejanji ustvarjajo vzdušje za sožitje različno mislečih ljudi, kar bo tudi ugodno vplivalo na spravo med ljudmi.

Glede "priznanja različnih pogledov kot dejanja za prihodnost Republike Slovenije" se mi zdi, da takorekoč ni kaj razpravljati. Različni pogledi so dejstvo in seveda v večstrankarski demokraciji družbe niti ne more biti drugače. Razen, če se ne bo porodil zopet neki totalitarizem z drugačno ideološko podlago in vsebino. Kajti v vsaki stranki in zlasti v rimokatoliški cerkvi v Sloveniji so ključni avtoritarizma in totalitarizma, če ne še kaj več, prisotne. Hvala.

Janez Podobnik: *Hvala lepa za razpravo gospodu Ivanu Dolničarju. Besedo ima gospod Stane Kirn, za njim gospa Spomenka Hribar.*

Stane Kirn: Hvala za besedo. Pozdrav predsedniku in pozdrav vsem vam! Prvič sem za govornico, pa bom mogoče kakšno neumnost naredil, ampak mi boste pač oprostili.

Najprej bi začel s kritiko parlamentu. Zdi se mi, da je to slovenski parlament; to je parlament cele Slovenije. Zakaj parlament kot najvišji organ vpleta v te, kot jaz rečem, morostarske zdrahe Prekmurce, Štajerce, Gorenjce, Primorce, ki niso bili nikdar med seboj sprti. Celó vojno, v zvezi s katero obravnavamo to spravo, so bili enotni, brez vsakih preprirov. To se je godilo samo v ljubljanski pokrajini in to s specifičnimi pogoji. Povsem gotovo je bila pri nas druga svetovna vojna in jaz sem imel to smolo ali pa srečo, kako naj rečem, da sem moral, da sem preživel vso to vojno nič skrit v Ljubljani ali pa nekje v gozdu in sem doživel vse, kar se je dogajalo v teh podkrimskih vaseh, ki so pravzaprav nek primer, kako se je dogajalo verjetno tudi po drugih vaseh in farah. Torej, v teh vaseh, ko se je začela vojna, ne vem, da bi bil kakšen človek do drugega tako sovražen, da bi ga šel s puško jagat, kar se je dogajalo med vojno. Ampak bili so taki pogoji, da je prišlo do teh sovražnosti med nami.

Neki naš predsednik stranke stalno zahteva, da je treba resnici priti do dna. Res, pravi resnici je treba priti do dna - to tudi jaz pravim. To, kar se pa danes razpravlja in spreminja, tudi zgodovino spreminja, je pa vse obsodbe vredno. Torej, kaj se je dogajalo pri nas, bom jaz kot nekdo, ki je vse to moral, pa naj bo lepo ali grdo, več grdega kot lepega, preživeti na lastni koži.

Sprava je po mojem trdnem prepričanju velika neumnost. Nisem še slišal človeka, ki bi rekel, jaz se pa moram spraviti z nekom. Zakaj? Nešteto družin je bilo, da je bil eden od sinov ali pa eden od bratov v partizanih, drugi pa pri domobrancih. Ja, kaj je treba tu sprave? Kaj je treba sprave med dvema sosedama, ki sta 50 let živeli v prijateljstvu, zdaj naj se pa po 60 letih spravljajo? Komu na čast?

Da je bila potem druga laž oziroma ne laž, druga neresnica, ki se je pri nas pojavila, je to, da so šli prostovoljno v boj proti komunizmu. To je zame navadna laž! Naj dokažem na svojem primeru.

Leta 1942 na jesen v vseh teh podkrimskih vaseh, to se pravi, v treh farah pod Krimom, ni bilo niti enega moškega med 18. in 60. letom - no, naj bo dva odstotka plus ali minus, tega ne bom trdil - torej, niti enega moškega ni bilo v teh vaseh. Vse je bilo večinoma na Rabu,

v mučilnici, pravimo mi, v italijanski genocidni mučilnici, ampak meni, kot sem jaz to doživel - tudi sam sem bil tam 14 mesecev -, to ni bilo samo italijansko taborišče. Zato tudi Italijani ne priznajo, da bi bilo koncentracijsko taborišče na Rabu njihovo taborišče. Ker vprašajmo se, kdo je pošiljal v internacijo Ljubljančane pa Slovence? Ali se spominjate, koliko je bilo pričevanj, ko so govorili, da so bili tam za steno ali pa za oknom tisti, ki so ukazali, kam je treba nekoga poslati, ali v internacijo ali na morišče ali domov. Če pomislimo, da smo bili na Rabu med 15.000 interniranci, smo bili pravzaprav vsi stanovi, vse vrste slovenski stanovi. Samo enega stanu ni bilo: tistega stanu, ki bi ga po nekkih statistikah moralo biti 0,6 odstotka, no, pa naredimo 0,5. To se pravi, da bi moralo biti, če je bilo 10.000 moških, bi moralo biti vsaj - vsaj, po malem! - 50 duhovnikov, ni bilo pa nobenega! Torej, duhovniki bi morali na Rabu biti že po službeni dolžnosti, saj ovce brez pastirja tudi po krščanskem nauku ne smejo nikamor iti. Na Rabu smo bili 14 mesecev brez enega samega duhovnika. Dva tisoč ljudi je bilo zakopanih, ne da bi dobili kakršenkoli zakrament. Od nikogar se ni nihče poslovil. In ne nazadnje tudi to: začelo se je spuščati z Raba na priporočilo župnikov in škofa Rožmana; kdor pa ima ključ, da vrata odpre, ima tudi ključ, da jih zapre. To je nekaj drugega. Stalno se govori, da je bilo to prostovoljno.

Že v marcu leta 1943 je bilo v tem ižanskem kotu vsaj 400 pripadnikov prostovoljske milice (Milizia volontaria anticommunista). Prostovoljcev. Torej, od kod so se ti vzeli? Ali so prišli z Marsa ali od kod? Ne, prišli so z Raba. Dobro vem, kaj je bilo tam. Če si videl po 50 mrličev na dan, sestradanih, od lakote umrlih, si brez pardona zagrabil, če ti je nekdo ponudil prst, pa čeprav ti je rekel, pojdimo se borit za Culukafre v Afriko. Torej, to po mojem mnenju ni bila prostovoljnost. Ko so ti ljudje prišli domov, ko so podpisali župnikom prošnje, naj jih izpustijo, da bodo šli v prostovoljno milico, so jih doma čakali Frakelj, Benko in še trije ali štirje komandanti, ki so ustanavljali te postojanke, in to so bili prostovoljni antikomunistični borci. Torej, če je to prostovoljnost, potem ne vem, kaj sem.

Do zadnjega sem bil na Rabu in ko sem prišel domov, ko sem dezertiral od partizanov po enem mesecu, sem prišel domov in sem dobil poziv, naj se javim k domobrancem. Nisem se javil, aretirali so me, pripeljali v postojanko, po štirinajstih dnevih, ker so videli, da ne bom pokoren domobranec, so me zaprli, predali gestapu. Gestapo me je po dvomesečnem zaslišanju skupaj s še sedmimi vaščani dodelil v Rupnikov udarni bataljon. To se pravi v najbolj elitno domobransko enoto. In to naj bo slovenska vojska. Gestapo je mene dodelil v Rupnikov bataljon in še druge zraven. To ni bil enkratni primer.

Sprašujem se, zakaj Nemci ne priznajo povračila našim internirancem? Kdo pa je pošiljal v Dachau Slovence? Sam priznam, sram me je, da sem sam transport gnal iz zapora, od tam, kjer sem bil dva meseca prej sam zaprt, in bi moral iti v nemško taborišče, sem gnal cel transport v nemško taborišče. Mi, domobranci, smo jih gnali. Med njimi sta bila dva moja najboljša prijatelja.

Janez Podobnik: *Hvala lepa, gospod Kirn. Predlagam, da počasi zaključite, ker je čas že potekel. Imate gradivo? Hvala lepa gospodu Kirnu. Besedo ima dr. Spomenka Hribar. Za njo nastopi gospod Viktor Blažič.*

Dr. Spomenka Hribar: Gospod predsednik, spoštovani zbor! V svojem referatu sem poskušala nekatere dileme okrog sprave vendarle pojasniti, kajti čudno je, mineva 15. leto, ko je bil poslan poziv javnosti za spravo. 15 let oporekanja, od tega, da je sprava neumnost, do tega, da je že opravljena, da ni potrebna. 15 let oporekanja. Sprava, zgleда, živi in jaz sem prepričana, da bomo nekega dne vendarle tudi prišli do sprave. Glede na to, da je sprava večplastni pojem, če naj tako rečem, se pojavlja zelo zelo veliko nesporazumov ali nerazumevanj.

Za moje pojmovanje je sestavni del izjave o spravi tudi odnos do popretekne zgodovine, se pravi do prejšnjega sistema. No, državni zbor je šel drugo pot, tako da sta pravzaprav dve, deklaracija o prejšnjem sistemu in izjava o narodni spravi, tudi to je dobro, če bo se izšlo.

Če dovolite, najprej bi povedala nekaj v zvezi z deklaracijo v prejšnjem režimu. Zakaj je potrebna? Sedanja država je pravna naslednica prejšnje. Je njena državna kontinuiteta in seveda mora posledice oziroma dejanja, ki jih je zagrešila prejšnja država, vzeti nase in neko stališče mora zavzeti tako do krivic, ki so se dogajale prej, v imenu države oziroma jih je delala sama država, predvsem pa do likvidacije domobranskih ujetnikov, kajti to je to vozlišče, to je vrhunec tega negativnega, tega strašnega, kar se je dogodilo. In domobranske ujetnike je likvidirala prejšnja država. To ni bila neka civilna družba ali pa neko združenje kot tako. To se pravi, ima ta država tudi dolg, da te zadeve poravna. Poravna pa lahko predvsem na simbolni ravni. Kajti mrtvih ni mogoče obuditi, zgubljenega časa ni mogoče vrniti, te stvari se lahko urejajo samo na simbolni način.

Dilema okrog deklaracije, ki jo slišimo, je predvsem ta, da državni zbor ne more pisati resnice. To je seveda dejstvo. Resnica ni in ne more biti posledica glasovanja. Prej ko slej je resnica o polpretekli zgodovini "rezervirana" za zgodovinarje. To, kar lahko sprejme državni zbor, je nek politični dokument, ki naj bi začel nov začetek oziroma neko

konsenzualno sprejeto stališče do polpreteklosti, ki nam bo omogočalo živeti, ki nam bo omogočalo pravno se obnašati drug do drugega, ker smo sicer že sedaj zapravili preveč energij za to, jih pa potrebujemo za sedanje in za prihodnje življenje.

Torej nikakor ne more veljati in ne velja, da bo papir, ki ga bo sprejel državni zbor, resnica o polpreteklosti ali celo z veliko začetnico Resnica. Če ima kdo to ambicijo, je popolnoma napačna. Državni zbor lahko sprejme samo politični dokument, ki nam bo omogočal življenje vnaprej.

Zakaj se pa obrača nazaj oziroma zakaj daje neke ocene o polpreteklosti? Zato, ker moramo mi našo polpreteklost šele posvojiti. To, kar se je dogodilo, so dejstva, preteklost je nepresegljiva, je, ne da se je več spremeniti, lahko pa mi spremenimo naš odnos do nje. In sicer po mojem v tem smislu, da končno ugotovimo, da je to naša zgodovina, da so jo delali naši ljudje, Slovenci, da smo to mi sami in da prenehamo eksortirati, se pravi izključevati enkrat domobrance, drugič partizane, komuniste, kot da so živi hudiči. To so bili ljudje, to smo bili mi, to je naša zgodovina. Se pravi sprava, recimo, Nemci pravijo Versoehnung, je posvojitev. Mi moramo našo zgodovino posvojiti, ne pa tako kot sedaj, vsakdo tako, kot se mu zdi, potegne ven en element in ga meče kot očitek drugi strani, seveda zavoljo svoje lastne oblastne pozicije ali oblastnega interesa.

Dokument o spravi oziroma izjava o spravi naj bi pravzaprav začela nov začetek, to pa pomeni, da bi se metodologija in metode bojevanja za oblast spremenile. Mi imamo sedaj demokracijo, nekateri danes pa se še vedno obnašajo po vzorcu prejšnje oblasti. Taka je zahteva po lustraciji oziroma sektaštvu, se pravi načelnem izključevanju nekaterih ljudi in odrekanju njihove pravice, da so voljeni, da volijo, da so, skratka, državljani te države. Lustracija in sprava se seveda izključujeta.

Državi mora biti v interesu, in celotni naciji kot taki, da stori vse, da bi omogočila sprotno strpno in zakonito reševanje problemov in nasprotij. Znotraj te generalne zadolžitve je potemtakem tudi dolžnost države, da skrbi za to, da se nastajajoča nasprotja ne bi prevesila v sovraštvo in legitimiziranje le-tega v dogajanju v preteklosti, kar naj bi dajalo videz legitimnosti "fundamentalističnim metodam reševanja" današnjih problemov, predvsem pa boju za oblast. Da ne bomo v nesporazumu. Boj za oblast je legitimen, zato so pač volitve, toda ne z izključljivostjo in sovraštvom in ne z blasfemičnim sklicevanjem na svoje pravice v imenu mrtvih.

Sprava, kot sem že rekla, je večplastni pojem. Zaradi tega prihaja tudi toliko nesporazumov. Prvo je simbolna raven, to smo imeli na Rogu, kajti mrtvih ni mogoče obuditi, se pravi, lahko jih integriraš v občestvo nazaj samo z nekimi simbolnimi gestami. Druga raven sprave je

potem seveda medčloveška, medosebna, in tretja je to, za kar gre, se pravi izjava o spravi ali o nekem dokumentu na ravni države.

Želela bi spregovoriti samo o dveh predsodkih v zvezi s spravo. Prvi je, da ni potrebna, ker se že danes ženijo potomci enih in drugih. Ta raven sprave v državnem zboru nima nobenega mesta. To se dogaja v živem življenju. Državni zbor tukaj nima kaj, hvala bogu, da se ne da določati ali pa, recimo, celo ukazovati nekemu, da se mora spraviti z drugim. To, kar zadeva državni zbor, je torej izjava o narodni spravi, ki v prvi vrsti zadeva politične subjekte. Se pravi nosilce oblasti od poslancev do ministrov, predsednika vlade, predsednika države, predsednikov političnih strank itn. Le-ti so dolžni skrbeti za življenje svoje nacije, zato da nas ne bo razdiralo sovraštvo, nestrpnost. Za politične subjekte predstavlja izjava o spravi prostovoljno zavezo in obvezo, da v politične odnose ne bo vnašala izključevanja političnega nasprotnika, razpihovala sovraštva, revanšizma in nestrpnosti.

Kakor je bil prvi sklic o narodni spravi usmerjen predvsem na takratno oblast, naj že neha sektašiti med državljani, najprej pa seveda med mrtvimi, tako je tudi danes. Predvsem politiki so tisti, ki naj nehajo razpihovati politične strasti sovraštva in maščevanja. Sprejem izjave in pričakovanje, da bo potem lažje, ter zavzemanje za lustracijski zakon je skregano z bistvom sprave in s spravo samo. Kdor to pričakuje, bodisi ne ve, za kaj gre, ali pa je politični dvoličnež. Za državljane in državljanke pomeni izjava apel, naj po svojih močeh in srčni kulturi živijo strpno in spravno, da nam bo mogoče živeti mirno in z upanjem v prihodnost. Da ne bomo nič zapravljali svojih energij in zametovali ljudi, ki jih imamo tako in tako malo. Premajhni smo, da bi si še naprej smeli dovoljevati luksuz, da iz svojega občestva izključujemo ljudi, včeraj domobrance in razredne sovražnike, danes komuniste in njihove mladiče.

S sprejetjem izjave o narodni spravi bi simbolno končali neko obdobje našega družbenega bivanja in začeli novo, drugačno, strpno. Sama razglasitev narodne sprave bi bila državotvorno dejanje slovenskega parlamenta in ker je le-ta predstavnik vsega ljudstva, tudi državotvorno dejanje slovenskega naroda kot takega. To pa seveda ne pomeni, da se bomo od jutri dalje začeli kar ljubiti med seboj. Pomeni pa, da bi bil sprejem izjave postavljen temelj novim odnosom, namreč kriterij strpnega obnašanja. Kdor bi poslej še naprej razpihoval sovraštvo na podlagi državljanskega spora, to namreč velja za politike, bi pač padel pod kriterij, ki bi ga sprejel parlament z novo politično kulturo. Hvala lepa.

Janez Podobnik: *Hvala lepa, gospa Spomenka Hribar, za vašo razpravo. Besedo ima gospod Viktor Blažič.*

Viktor Blažič: Lepo pozdravljeni! Tu sem imel pogosto vtis, kakor da je predmet sprave samo tisto, kar se je dogajalo med vojno. Tisto, torej, kar se je dogajalo med vojno, je seveda časovno zelo oddaljeno in jaz mislim, da danes kakšnega neposrednega vpliva, ponavljam, neposrednega vpliva vojne na naše življenje pravzaprav ni več. Tako recimo že od 1945. leta, protikomunistična stran ali pa stran SLS nima nobenega vpliva več na življenje pri nas in gotovo so bili tudi tisti, ki so prihajali iz emigracije leta 1990, razočarani, ker niso pričakovali, da bodo imeli tako malo vpliva na tukajšnje razmere, kot se je to zgodilo. Zame bi bilo torej govorjenje o tem, kaj je bilo med vojno, ali je bila revolucija ali je bila državljanska vojna ali je bila kolaboracija itd., to so mogoče bolj, bi rekel, zadeve, s katerimi se v resnici nekaj opravičuje.

Gospod Paternu je prej govoril o instrumentalizaciji zgodovine in mislim, da se to tudi dogaja, da služi recimo to vojno gradivo kot nekakšna pretveza eventualno za nepripravljenost na spravo, na pomirjenje, ker je zanimivo, da ravno tam v tistih prispevkih, kjer je največ nepripravljenosti na kakšno spravo, je največ govorjenja o vojni. Mislim, da je večji problem te naše sprave, torej to povojno obdobje, kajti vojna je pač vojna, vi ste v vojni nosili orožje in če ste bili napadeni na katerikoli strani že, ste se lahko branili, skratka, takrat so bile vse opcije odprte, medtem ko povojna doba predstavlja čas, v katerem so viri zla, bi rekel, viri totalitarnega zla. Izhajajo samo iz ene oblasti, samo z ene strani, vsi imajo samo en in isti vir, naj gre za povojne pomore, naj gre za Nagodetov proces, naj gre za dachavske procese ali pa še za kakšen proces ali državni terorizem. Viri so enaki.

Še posebej pa človeka zanima tisti del povojne dobe, ki je nekako personalno zvezana s sedanjo. Mislim na tisti povojni čas, ki ga imenujemo svinčena leta, ki se začneja z začetkom 70. let. Takrat je pač nastopil neki sloj, ki je bil uporabljen za to, da se odstrani sloj reformatorjev in ta podmladek ali recimo ta generacija je zapolnila ta prostor. Vendar pogledajte, ta čas, v katerem so nastopili ti ljudje, mlajši ljudje, mlajše generacije, tukaj se je prestopila, preskočila celotna nasledniška generacija, recimo ta kavčičevska, skojevaska itd. Tukaj je prišlo do preskoka. Pogledajte, ampak zakaj sem rekel personalna zveza. Personalna zveza zaradi tega, ker so ljudje, ki so takrat vedrili in oblačili, pravzaprav to v veliki meri delajo še zdaj, in to je ta zanimiva zveza, zaradi katere po moje nastajajo problemi s spravo, kajti sprava v našem primeru pomeni, da moramo

odpraviti neko stanje, ki je protispravno. Jaz sem večkrat poslušal Kardelja, kako je grmel proti temu, proti spravi. Sprava je torej bila nekakšen - če je kdo že govoril o spravi v 70. letih - ideološki greh. To se pravi, da se je takrat negovalo in zopet restavriralno stanje, v katerem so se delale marsikateri zadeve, ki se danes nadaljujejo. Vzemimo vprašanje preiskave o naši preteklosti, recimo o povojnih pomorih.

Ne da se zanikati, da se je preiskavo o tej zadevi v parlamentu zablokiralo. Da jo je zablokirala prav ta sestavina, o kateri govorim. Ne gre samo zato, da imamo pravico kot narod do vseh podatkov, do celotne resnice, do vsega, kar se je dogajalo, s povojnimi pomori vred, ampak gre tudi za to, da se nekateri tukaj sprašujejo, češ kaj se bomo ukvarjali s preteklostjo. Drugi se prekleto ukvarjajo s preteklostjo. Naši bivši okupatorji se ukvarjajo s preteklostjo. In ko se pojavijo neke obtožbe o fojbah in tako dalje, ostanemo mi, ostane naša stran nema. Zakaj ostane nema? Zato, ker te zadeve niso razčiščene. Če bi lahko zadeve prikazali črno na belem, če bi bile raziskane, potem bi lahko predložili svoje račune tudi tem. Tako pa smo na zatožni klopi. Torej vidite, to je zunanjepolitična dimenzija te zadeve. Mislim, da je naša država prav zaradi tega izgubila vse moralne prednosti, ki si jih je pridobila z osvobodilnim bojem in z osvoboditvijo. To je eno.

Drugo. V tem času se je preganjalo tako imenovane odtujene centre moči. Napravilo se je ogromno zoper ves sposoben kader gospodarstvenikov, ki je hotel gospodariti nekoliko po svoje. Danes lahko opazamo, da se ta proces v prikriti obliki, v zelo prikriti obliki nekako nadaljuje s tem, da tisti, ki za nas razpolagajo s kapitalom in tako dalje, ne pustijo novih sil, da bi se gospodarsko uveljavile. Videti je, da gre zopet za odtujene centre moči.

Naslednji problem je politični model sopotništva, ki je nastal v osvobodilni fronti in je gotovo do sedaj najuspešnejši model v slovenski zgodovini. Kot te stvari vidimo danes, se v času pluralizma, ko neka stranka, ki je nastala na novo, stopi v vladno koalicijo, se pojavijo iste tendence, da bi to stranko napravili za sopotniško, podrejeno stranko. To smo lepo videli na primeru krščanskih demokratov in upam, da ne bomo tega videli še na vašem primeru.

Janez Podobnik: *Hvala lepa, gospod Blažič. Spoštovani! Ugotavljam, da je gospod Blažič 28. razpravljavec. Sedaj bi predlagal, da bi s tem izčrpali razpravljavce s sedemminutnim rokom razprave in dal besedo tudi še ostalim, ki ste se prijavi, za dveminutne dodatne razprave. Nekateri ste se prijavi kot odmev, z repliko, kot rečemo v parlamentu. Nekateri so mi svetovali, naj ne uporabljam besede replika, ker je to nekoliko izrabljena beseda. Torej dodatna razprava. Nekateri tukaj, spoštovani, pa ste prišli na to razpravo in niste bili, kot bom temu rekel, uradno povabljeni in vas prosim za razumevanje, da bi v*

dveminutnih nastopih povedali svoje stališče. Najprej bi dal besedo gospe Dragi Ahačič, prosim, nato pa gospodu Merkaču.

Draga Ahačič: Rada bi odgovorila gospodu, če sem si prav zapomnila njegov priimek, Megliču.

Janez Podobnik: *Gospod Meglič.*

Draga Ahačič: In sicer glede na to, da me je označil kot apologetsko komunistične diktature. Mislim, da se mi ni treba braniti, pred tem očitkom. Ne bom rekla, da sem kot kakšna antikomunistka, ker si pod tem predstavljam ne samo kakšne zločinske komuniste, ampak si predstavljam tudi vrsto svetovno znanih osebnosti iz kulture, znanosti, ki so bili komunisti. In sem zoper vsako pavšaliziranje. Pač pa bi gospoda Megliča opozorila, da sem leta 1989 pri Cankarjevi založbi izdala knjigo z naslovom Polemike. V teh Polemikah sem objavila vrsto družbenokritičnih sestavkov, ki sem jih pisala približno 25 let. Med njimi je tudi zelo obsežen esej, ki je izšel, če se ne motim, leta 1985 v Novi Reviji. Razmišljanje o intelektualcu, oblasti in družbi z dovolj kritičnimi stališči do prejšnjega sistema. Zato mislim, da bi gospod Meglič, če ne misli spremeniti svojega mnenja, mogoče vseeno to knjigo prebral, da bi si dobil boljše mnenje o meni. Hvala lepa.

Janez Podobnik: *Hvala, gospa Ahačičeva. Gospod Hudopisk, za njim gospod Vitomir Gros.*

Maks Hudopisk: Hvala, gospod predsednik. Govoril bi čisto v svojem imenu. Nekaj o nas borcih, kako gledamo na te stvari. Kot borci veterani, ki damo kaj nase, moramo to zavest potrditi še z dejanjem, ki ga terja današnji čas in je potrebno za preživetje. To je naš doprinos, h kateremu smo kot sodobniki zavezani. Mislim, da je večina borcev za častno spravo in upam, da si lahko naložimo kolektivno odgovornost, razen za dejanja, ki bi se jim večina izognila ali se jim vsaj skušala izogniti, če bi zanje vedela. Kakršnokoli zaklinjanje v imenu borcev, da sprava ni mogoča, je grobo manipuliranje z borci, ki v NOB nismo šli morit, ampak ustvarjat dostojne razmere za življenje ljudi v naši skupni domovini. Čas pred in med vojno, slabo stanje v stari Jugoslaviji, okupatorjevi in ideološki pritiski - zunanji in notranji - so v obeh polih naroda storili svoje, kar vse je botrovalo hudim in nezakonitim dejanjem. V nadaljevanju bi moralo to zborovanje privedi do sprave, kot je ugotovil naslovni škof Grmič, s pozicije obeh polov na isti ravni. Morda je treba

kolaboracijo in množične poboje posebej obravnavati. Vse drugo se je dogajalo v senci zasedbe, vojne in stanja v naši domovini, ki je tako dogajanje pogojevalo.

Osebnostno globoko obžalujem vse, kar je bilo negativnega v kakršnemkoli smislu kršenja človekovih pravic. Ne nazadnje leži krivda tudi na strani zahodnih zaveznikov, prevelikem trpljenju in stiskah udeležencev na obeh straneh. Prisotni zbor prosim za strpno obravnavo in skupno ugotavljanje odgovornosti obeh strani. Storiti moramo, kar je dobro za nas in našo Slovenijo; za nas borce, ki odmiramo, naj velja sprava za dolžno zadnje dejanje, ki bo utrdilo naš ugled. Žal ostaja zavzemanje za boljše odnose do človeka in narave naša stalnica, zaradi stanja v svetu pa primarna dolžnost. Ne jočejo samo ruski ljudje zaradi težkega stanja, ampak tudi naši in z njimi vred vsa oskrunjena narava zaradi dosežene stopnje razvoja, ki je kriva za mnoga negativna dejstva in grozi celo z uničenjem civilizacije in narave. Ne dopustite, da bi vse izzvenelo in se udušilo v manipuliranju z današnjim človekom in njegovimi vrednotami, ampak storite vse, da se bodo tudi volivci lahko odločali.

Janez Podobnik: *Gospod Hudopisk, čas se je že nekoliko izteklo.*

Maks Hudopisk: Predlagal bi, da se ustanovijo komisije kot nadaljevanje tega zbora, če že niso ustanovljene, in se to razišče, ker tudi razprava kaže, da je treba priti do skupne resnice. Hvala.

Janez Podobnik: *Hvala. Besedo ima gospod Vitomir Gros, za njim dr. Peter Urbanc.*

Vitomir Gros: Spoštovani predsednik, drage Slovenke in Slovenci! Sprava je resna stvar. Sprava ni to, kar so nekateri govorniki pred menoj govorili, namreč osebni memoari in politični propagandizem. Predvsem pa ni sprava politični propagandizem Zveze komunistov in Zveze komunistov v Zvezi borcev. Zakaj rečem Zveze komunistov v Zvezi borcev? Zaradi tega, ker je Zvezo borcev vodila in jo vodi še vedno Zveza komunistov, namerno uporabljam ta izraz, ker ta je avtentičen, ne drugi kasnejši. Tudi Osvobodilna fronta, ki je bila vodena v tej Zvezi komunistov oziroma Komunistični partiji Slovenije, ni avtentična, da bi njeni nasledniki o tem tako razpravljali, kot je bilo danes razpravljano.

Ker je sprava resna stvar, je treba najti pravo resnico, kajti prava resnica je ena sama in ni več resnic, kot je bilo tukaj večkrat povedano. So različna mnenja o določenih zadevah.

O resnici pa ni različnih mnenj, ampak je ena sama. Z gospodom Božičem se strinjam, da je tukaj šlo predvsem za propagando, za razne špekulacije, vendar se pa ne strinjam z gospodom Božičem, da smo vsi v prejšnjem režimu pač nekaj profitirali, nekako živeli in da si tega življenja pač ne pustimo vzeti. To je popolnoma jasno, da to življenje imamo in ga bomo izgubili s smrtjo. Samo tri točke povem.

Gre namreč pri spravi za to, da se ugotovi, da obstaja tajni ukaz Edvarda Kardelja, ki govori: "Duhovne vse postreljajte, oficirje, intelektualce itd., zlasti kulake in kulaške sinove!" To je zločinski ukaz in je to najgrozovitejši ukaz v zgodovini človeštva. Takega ukaza nisem našel pri nobenem narodu, zato je najprej treba preklicati ta ukaz, kajti ta ukaz ni preklican in naše ljudstvo ne ve, da ta ukaz še vedno velja pri nas. Ko bomo ta ukaz preklicali, in to prosim državni zbor, da ta ukaz prekliče ali vsaj ugotovi, če ni bil mogoče kje tajno preklican in kdaj; da se ugotovi odgovornost tistih, ki so ta ukaz izdali v imenu izvršilnega odbora Osvobodilne fronte in CK ZKS in da se potem pokliče na odgovornost tiste, ki so to naredili: Krištof, Pavel in Peter; da se opravi pokop naših mrtvih, vendar ne tako, kot so nekateri rekli, da se pokoplje s tem, ko se postavi spominsko obeležje, temveč, da se izda mrliške liste, da se na osnovi teh mrliških listov ve, da so ti ljudje umrli; in tretjič, da se na podlagi vseh teh postopkov izvede sprava znotraj slovenskega naroda, kajti ta je za slovenski narod in njegovo življenje nujno in življenjsko potrebna. Sicer bo stalno latentno trenje nasprotij, znotraj tudi mlajših generacij, tako kot se je pokazalo v Bosni, kjer so trenja, sovraštva izpred sto let izbruhnili na dan v najhujši obliki. Spravo v obliki take deklaracije, kot jo je na primer predlagala skupina Združenih ob Lipi sprave, je sprejel tudi argentinski parlament v začetku tega stoletja. Torej je to potrebno in nujno za dobrobit našega naroda. Hvala lepa.

Janez Podobnik: *Hvala lepa, gospod Gros. Še pet je prijavljenih. Gospod dr. Peter Urbanc, za njim gospod Rudi Kocjančič.*

Dr. Peter Urbanc: Gospod predsednik, dragi rojaki! O spravi se je danes pravzaprav malo govorilo. Vsekakor je sedaj zadnji referent, gospod Gros, o tem govoril, in gospod Božič je nekaj stvari omenil. Osebno bi samo omenil, kar sem tudi napisal za to zeleno knjigo, kaj je glavni in skoraj edini predmet sprave.

Gre za dejanje in edini povod za državljansko vojno in za tragedijo, ki je sledila. Za katero dejanje gre? Gre za tisti strašni teror, ki se je začel 22. junija 1941 in je trajal do

sredine leta 1942. V tem obdobju je padlo 1.500 nedolžnih ljudi; njihova edina krivda je bila, da niso bili primerni za razvoj revolucije.

Nekaj diskutantov je tukaj povedalo, da je zgodovina napisana in se ne bo spremenila. Zgodovina se stalno spreminja. Vedno novi podatki prihajajo na dan in to se bo dogajalo tudi glede slovenske velike katastrofe. Jeseni lani sem bil v Beogradu in sem preštudiral 1.800 vojnih dokumentov italijanske in nemške vojaške sile. Pred desetimi dnevi sem bil v generalštabu italijanske vojske, zgodovinskem arhivu, in tam sem tudi štiri dni pregledoval najrazličnejše dokumente, ki se tičejo samo ljubljanske province. Omenil bom samo dve dejanji, ki nista v slovenski zgodovini popolnoma nič omenjeni oziroma sta omenjeni v povsem napačni luči.

Gre za ovaduštvo 600 častnikov in podčastnikov, Slovencev, ki so živeli v Ljubljani. Partija jim je s pomočjo OF in terencev poslala mobilizacijski poziv, in sicer javno prek pošte. Jasno je, da so Italijani to izkoristili in vse te ljudi odpeljali v Gonars. Ta zadeva je dokazana s pričami, slovenskimi in tudi v italijanskem vojnem arhivu, ki sem ga bral pred desetimi dnevi.

Druga večja zgodovinska zadeva, ki sploh ni znana v Sloveniji: Mario Robotti je izdal nalog, da se napravijo v Ljubljani in na podeželju racije. Tu govorim o tistih znanih junijskih racijah leta 1942. V svojem poročilu in povelju komandantom pravi: "Dobil sem poročila z več strani, da se pripravlja vojaški udar upornikov v Ljubljani sami." Očitno gre tukaj za informacijo, ki so jo odgovorni pač servirali Italijanom. Kaj je bila posledica? Posledica je bila, da je 25.000 ljudi šlo na Rab in v Gonars. Niso bili tisti iz kasarn; v arhivu sem točno videl, da so Italijani postavili 20 različnih kategorij prebivalcev, ki so bili avtomatično določeni, da gredo v internacijo.

Neki referent je govoril o duhovnikih, ki jih ni bilo na Rabu, v lagerju, da bi morali tudi njih zapreti. Tudi to je nesmisel, poslušajte. Pač duhovnikov Italijani niso zapirali, ker niso imeli povoda. Da niso mogli v lager, to pa ni njihova krivda, ampak je to krivda italijanske komandature, ki jih ni pustila v taborišče.

Zadnja beseda o kolaboraciji. V Sloveniji še vedno prevladuje nesmisel, da je vsaka kolaboracija takorekoč narodna izdaja. To je največji nesmisel! Imamo tukaj haaške konvencije iz leta 1907, ki točno določajo različne pogoje kolaboracije. In tam je tudi govora v enem členu glede prisege. Vsaka prisega lojalnosti okupatorju je dovoljena, z izjemo izjave zvestobe. Točno to je bila prisega domobranstva in glede prisege nimajo oni niti najmanjše krivde. Da na zahodu gledajo na kolaboracijo negativno, je popolnoma netočna zadeva. Vzamem samo primer. Okupacija rokavskih otokov med Anglijo in

Francijo, to je bil angleški teritorij s 100.000 prebivalci. Še preden so Nemci okupirali otoke, je angleška vlada dala upravi otokov nalog, da kolaborirajo, čim dlje morejo, z Nemci, in to so oni dejansko delali. Med drugim so tudi dekleta rodila 900 nezakonskih otrok. No, in na koncu, po vojni, ti kolaboratorji, ne samo, da niso bili kaznovani, temveč so dobili še nagrade in med njimi štiri plemiške naslove. Hvala lepa.

Janez Podobnik: *Hvala lepa gospodu Urbancu. Besedo ima gospod Rudi Kocjančič, za njim dr. Rudi Čanžek.*

Rudi Kocjančič: Spoštovani gospod predsednik, spoštovani zbor! Dopustite, da povsem na kratko v nekaj stavkih spomnim na dve dejstvi kot metafori, ki prepričljivo in verodostojno označujeta čas, o katerem tudi danes razpravljamo.

Prvo dejstvo: 21. decembra 1941. leta so pripadniki prve proletarske brigade, v sestavu katere so bili tudi pripadniki slovenske čete, prisegli Josifu Visarionoviču Stalinu na njegov rojstni dan. Dve leti in pol pozneje, spet na rojstni dan, 12. aprila 1944. leta, na rojstni dan Adolfa Hitlerja, so za Bežigradom domobranci prisegli Hitlerju. Ti dve metafori, mislim, da zelo prepričljivo in, rekel sem, verodostojno označujeta tisti čas. S tem da, če ne boste hudi, najprej je bila prva prisega, torej 21. decembra 1941. leta, in šele zatem je bila druga prisega 20. 4. 1944. Medtem ko smo o drugi prisegi obveščeni izčrpno, in prav je tako, o prvi, kdo ve zanjo. Jaz sem jo prebral v spominih Ivana Krefta, antifasista in partizana.

Nijer v času okupacije med drugo svetovno vojno niso pripadniki antifasističnega odporiškega gibanja, gibanja zoper nacistično okupacijo prisegli Josifu V. Stalinu, ne kot predsedniku sovjetske vlade, torej države, ki je bila sestavljena iz antifasistične koalicije, ampak od vodij svetovnega proletariata. Zakaj sem povedal, kar sem povedal? Zato, ker sem zavezan do svojega očeta, antifasista, primorskega partizana, zapornika v tržaškem Coroneu, interniranca v Ravensbruecku, umrlega 9. 3. 1945 ob 19.15 uri. Povedal sem med drugim to zato, ker se klanjam partizanstvu in partizanom. Povedal sem zato, ker obsojam nosilce boljševiške revolucije v Sloveniji v času tuje okupacije in dovolim si reči: nič ni hujšega za nek narod, zlasti majhen slovenski narod, če ga v času tuje okupacije nekdo pahne v revolucijo.

Zadnji stavek: Razumem samoobrambno stisko nepartizanov. Hvala vsem.

Janez Podobnik: *Hvala gospodu Kocijančiču. Besedo ima dr. Ludvik Čanžek, za njim še dva razpravljavca, gospod Vinko Vodopivec.*

Dr. Ludvik Čanžek: Spoštovani! Nastopam drugič v popolnoma drugi vlogi. V mojem življenju se odraža tudi novejša zgodovina našega naroda. Star sem bil 17 let in 7 dni, ko sem odšel prostovoljno k partizanom. Imate ali ste imeli otroke. Veste, koliko je to 17 let. V partizanih sem bil z zavestjo, tudi pripravljen žrtvovati življenje za to domovino, in dočakal sem svobodo, ne da bi bil ranjen. Preden sem dočakal maturo, sem bil zaprt. Živel sem v zaporu, kjer je prišel general Krivokapić na Goli otok in rekel: "Ili čete revidirati svoj stav ili čete ostaviti kosti na ovom ostrvu." To je bila domovina, za katero sem se boril. Zato nastopam zdaj v drugi vlogi kot predsednik Združenja žrtev komunističnega nasilja. Tudi mi smo sklenili odobriti dokumente, ki so jih politični predstavniki sestavili v parlamentu. Čeprav smo bili mi žrtve tega komunizma, smo mnenja, da sta oba dokumenta do take mere usklajena, da ju lahko podpre vsak poslanec in vsak državljani, ki daje nacionalnim interesom najvišjo prednost, ne glede na svoje politično prepričanje, svetovni nazor in na nekdanjo pripadnost revoluciji ali protirevoluciji. Da povem še naprej, moje življenje po študiju. Kmalu po študiju sem odšel v inozemstvo in sem bil tam 30 let, na stara leta sem se vrnil, ker želim biti pokopan v svoji domovini.

Janez Podobnik: *Hvala lepa, doktor Čanžek. Besedo ima gospod Vinko Vodopivec, za njim Danijel Malenšek.*

Vinko Vodopivec: Hvala za besedo. Govorim v imenu Združenja za demokratizacijo javnih glasil in Civilne družbe za demokracijo in pravno državo. Ob razgovoru pri gospodu predsedniku Janezu Podobniku smo se najavili, da bi tudi mi tvorno prispevali k spravi, vendar nismo bili povabljeni, pač pa smo se razprave udeležili, ker je odprta.

Kot prvo bi izrazil globoko sočustvovanje z vsemi verniki komunizma, ki so v tej dvorani ponavljali potvorjeno zgodovino komunistične resnice. Kot drugo bi povedal, kaj je sprava. Spravo si predstavljam predvsem kot spravo s samim seboj in kot odpuščanje. Lahko je seveda tudi obojestranska sprava odpuščanja med različnimi ljudmi. Druga vrsta sprave je tako imenovano pobotanje. Mi pa tu govorimo o državni spravi, mislim, da sprava ni dober izraz, pravna deklaracija pa je ustrezen izraz. Pri državni spravi gre za popravo krivic, država jih je naredila, današnja država kot naslednica prejšnjega režima jih mora popraviti. Mi smo, naše organizacije so z Lipo sprave

tvorno sodelovale pri tem, da se je o spravi govorilo med narodom, da smo razčistili nekatere nepravilnosti, ki so se ob tem dogajale, imeli smo veliko tiskovnih konferenc in materialov, enega od teh bom oddal, ob tem pa bi morali povedati naslednje.

Zelo kratko. Po vsaki vojni je treba normalizirati medosebne odnose, in sicer predvsem z dostojnim pokopom vseh mrtvih na vseh sprtih straneh. Politična razprava brez tega temeljnega človeškega dejanja je neodložljiva obveza vsakokratne oblasti, sicer ni narodotvorna. Razumljivo je, da komunistična totalitarna oblast tega ni storila, saj to ni bilo v njenem ideološkem prepričanju, sedanja oblast, ki trdi, da upošteva parlamentarno demokracijo in noče dostojnega pokopa vseh svojih državljanov, pa je padla na izpitu iz človečnosti in demokracije. Od državne oblasti zahtevamo, da nemudoma prične z nujnimi spravnimi dejanji ter s preklicem vseh montiranih obsodb in z dostojnim pokopom vseh mrtvih, in to ne v skupinskih grobovih. Zahtevamo, da državna oblast zagotovi pluralno šolsko vzgojo na podlagi resnice in popravo vseh moralnih in gmotnih režimskih krivic. Zahtevamo, da državni zbor in vlada ugotovita krivce, ki ne dovolijo nujnih spravnih dejanj, in odločno ukrepata. Vlada je v vseh svojih organih dolžna nemudoma zagotoviti izvedbo te temeljne človeške dolžnosti. Hvala lepa.

Janez Podobnik: *Hvala lepa magistru Vodopivcu. Besedo ima gospod Danijel Malenšek in kot zadnji prijavljeni mu sledi dr. Ivan Kristan.*

Danijel Malenšek: Spoštovani! Jaz bi spregovoril dve, tri besede o civilizacijskih standardih in o spodobnosti v našem prostoru. Veste, mi imamo civilizacijske standarde in oporne točke, ki so močnejši in višji od naših pogledov, ker nam omogočajo biti civilizirana družba. Eden od teh standardov je, da je v demokraciji pravica reči "ne", ne "da". Drugi od standardov je spoštovanje do mrtvih, ker to razlikuje ljudi od zveri. Tretji standard je pravni čut in čut za odgovornost. In zdaj se srečujemo tu v tej dvorani in v javnosti s porogom in posmehom tistih, ki so vse te tri standarde sistematično kršili in jih še zdaj gazijo. Tisti, ki so bili tri mesece v vojaškem paktu z nacifašističnimi, torej našimi tako imenovanimi okupatorji, nam predavajo o kolaboraciji. Tisti, ki so sodelovali pri nacifašističnem razkosanju Slovenije kot peta kolona leta 1941, nam govorijo o patriotizmu. Tisti, ki so pogazili temeljne pravne norme in ki se izogibajo odgovornosti za svoja dejanja kot majhni otroci, prestrašeni, pokvarjeni otroci, ki so se razbežali zdaj, ko je prišla demokracija. Tisti nam govorijo o čutu za odgovornost. Upiram se temu, izrabljam svojo pravico, da demokraciji rečem "ne". "Ne, ne boste se nam posmehovali, ne boste

se nam rogali potem, ko ste nas 50 let poneumljali, sedaj pa nam pravite, saj nas volite, in se ob tem neizmerno zabavate." To je sramota. Treba je ugotoviti civilizacijske standarde, treba je ubraniti temeljne postulate civilizirane družbe, treba je pokopati mrtve, treba je uveljaviti odgovornost do Kardelja, Kidriča in Kocbeka. Treba je povedati, da smo pravna država zares, ne pa lopovi, ki se nekaj sprenevedamo. Poglejte, simbolno nisem razumel, v čem je problem, dokler nisem zašel pred leti na Žale. Tam je aleja velikanov, v kateri ležijo Boris Kraigher, Ivan Ravbar-Vitez, Edo Brajnik-Štefan, Brilej, Fajfar, Stane Kavčič. Veste, kje je ta aleja velikanov? Na grobu turjaških domobraskih žrtev, ki jih je roka revolucije pokopala, vrgla tja in ni dovolila, da se te ljudje tam v miru počasti, da se njihov spomin ohranja. Ne, prekopali so kosti, na kosti svojega brata so se ulegli, danes pa nam govorijo o spravi z istimi motivi in z istimi razlogi, kot so to leta 1945 delali na ljubljanskem taboru tisti, ki so se soočali s svojim ogledalom svoje slabe vesti.

Sprava je manipulacija, mi potrebujemo civilizacijske standarde, pošten obraz, moško besedo in prevzemanje odgovornosti za svoja dejanja. Ni ga v Sloveniji, nisem ga še videl, ki bi rekel, moja roka je umorila tega in tega. Ni ga junaka med Slovenci, ampak Slovenci smo normalen narod, ne dovolimo, da bi nas taki vodili, ne dovolimo, da se gazijo ti standardi in zahtevajmo od svojih voditeljev ustrezno odgovornost. Hvala.

Janez Podobnik: *Hvala lepa. Repliko oziroma dodatno razpravo ima dr. Ivan Kristan in za njim še gospod, ki se bo potem sam predstavil.*

Dr. Ivan Kristan: Hvala lepa, gospod predsednik. Hotel sem kratko replicirati oziroma se dotakniti prvič gospoda Megliča, ki me je nekako citiral in je dejal, da revolucija nima nič skupnega z nacionalno osvoboditvijo. Postavljam si vprašanje, kdo pa je potem zagotovil nacionalno osvoboditev Slovencev? Jaz mislim, da je treba vendar priznati dejstvo, da je narodnoosvobodilna borba prinesla nacionalno osvoboditev Slovencev in še dodatno razširitev slovenskega nacionalnega prostora, da je priključila slovensko Primorsko. To pomeni, da je v Sloveniji boj pomenil bitko za zedinjeno Slovenijo in je to bitko dobil. Zaradi tega se mi zdi, da je težko na ta način manipulirati z vprašanjem nacionalne osvoboditve in ga zanikati. Tu ostaja centralno vprašanje odnosa med NOB in kolaboracijo. Vendar bi spomnil na dejstvo, da so veliki zavezniki priznali narodnoosvobodilni boj, da so ga podpirali, da pa niso podpirali kolaboracije niti v Sloveniji niti na Hrvaškem niti v Srbiji. Churchill je skupaj z zavezniki takrat postavil kriterij Rubikona, kriterij Rubikona je bila kolaboracija. Kdor je na tej strani, ni bil na

pravi strani. Churchill je rekel, kdor koraka s Hitlerjem, je naš sovražnik. Zdi se mi pa, in prav to je bilo nekajkrat poudarjeno, da je treba povojni razvoj v Sloveniji in Jugoslaviji ločiti od tega obdobja. Teh slabosti, ki so se dogajale po vojni, ni mogoče retroaktivno uporabiti za negiranje veličine narodnoosvobodilne borbe in za priznanje domobranstva. Še stavek na gospoda Urbanca. Gospod Urbanc je tu plediral nekako za legitimnost kolaboracije. Skliceval se je na haaške pravilnike. Jaz mislim, da je tu zmota. To je zmota, zlasti pa je, bi rekel, netočno trditi, da domobranci 20. aprila 1944 niso prisegli zvestobe. Zvestobo so prisegli.

Dovolite, da vam preberem prisego: "Prisegam pri vsemogočnem Bogu, da bom zvest, hraber in svojim nadrejenim pokoren, da bom v skupnem boju z nemško oboroženo silo, stoječo pod poveljstvom vodje velike Nemčije, SS četami in policijo proti banditom in komunizmu, kakor tudi njegovim zaveznikom, svoje dolžnosti vestno izpolnjeval za svojo slovensko domovino kot del svobodne Evrope. Za ta boj sem pripravljen žrtvovati tudi svoje življenje. Tako mi Bog pomagaj." Zvestobo so prisegli. Nemške oborožene sile, piše tu, in se mi zdi, da se je težko sprenevedati in retroaktivno stvari drugače razlagati. Hvala.

Janez Podobnik: *Hvala lepa, gospod Kristan. Samo Resnik, Nova stranka.*

Samo Resnik: Pripomba k velikemu delu današnje razprave o spravi in mislim, da je to tudi eden od temeljnih stavkov razmišljanja o preteklosti, da kdor ni zgrožen nad zločini s strani, ki mu je bližje, nima moralnih pravic, da bi o tej vojni govoril. Lahko govori, ampak ga ni treba jemati resno.

Drugo je, da se je državljanska vojna začela z izgubo dialoga verjetno že leta pred ubijanjem in ko na eni strani ni bilo več veselja, da bi do dialoga spet prišlo. Vprašanje je in ne upam si reči, ali v današnji Sloveniji še imamo dialog. Politični prostor se je za dialog večinoma zaprl. Najbolj dramatično stranke slovenske pomladi in Cerkev. Stara občila so večina manj odprta, nova pa se niso razvila v prostor dialoga. Po zlomu slovenskega demokratičnega gibanja 80. let in padcu političnih standardov in pričakovanj, ki je značilnost naših 90. let, 60 let po državljanski vojni se to zdi dežela plašnih malih ljudi, ki gledajo žajfasto televizijo in ne berejo resnejših knjig, z manj resnega intelektualnega stika s svetom kot nekoč, z zelo nizko stopnjo solidarnosti, z novo politično in gospodarsko elito, ki je morda še bolj primitivna, ohola, nevedna in neodgovorna od nekdanje.

Izkušnja državljske vojne in njenih številnih smrti nam kot Slovencem nalaga odgovornost, da ohranjamo dialog, da skrbimo za življenje civilne družbe in skušamo odpirati glave našim voditeljem in njihovim vazalom ter se zavestno učimo managementa konflikta. Odgovorni smo neki minimalni meri solidarnosti drug do drugega, da branimo standarde odprte družbe. Generacija izpred 60 let morda ni vedela, kaj izguba dialoga lahko prinese, nam pa privilegij nevednosti ni bil dan.

Medsebojna podpora, povezovanje in širitev krpic civilnosti v slovenski družbi, razločevanje med demokrati in fašisti, med neodprto in zaprto družbo, razločevanje med razmeroma poštenimi ljudmi in kriminalci, zavračanje laži, nasilja, spoštovanje dobrega dela ter dela za deblokado razvoja novih demokratičnih gremijev, se mi tako zdijo osnovni dokazi spoštovanja do tistih življenj, ki jih je zmečkala vojna. Hvala.

Janez Podobnik: *Hvala lepa gospodu Resniku. Še dva prijavitelja za kratko pojasnilo. Gospod Daniel Starman.*

Danijel Starman: Lep pozdrav vsem, ki še vztrajate v tej dolgi razpravi, ki verjetno ne bo zadnja in zaključna. Nisem imel namena, da se oglasim, ampak dve intervenciji dr. Kristana in pojasnila, ki jih je dal dr. Rudi Kocjančič, so me nagnali k temu. Če dr. Kristan danes nima s seboj prisege Stalinu v Rudi leta 1941, ga prosim, da jo objavi, da bomo lahko primerjali to, kar je prebral o domobranski prisegi. Jaz sem dobil vabilo kot predsednik slovenske konference svetovnega kongresa, ki je otrok sprave, ki je nastal v Cankarjevem domu v času, ko je nastajala Slovenija, ko so tanki prodirali proti našim mejam. Vsa moja politična kariera, vključno s tem, kar danes delam, je pod pritiskom neurejenih odnosov med vojno, po vojni in danes. Če analiziram delo v prvi zakonodajni skupščini, v kateri sem aktivno delal, od oblikovanja ustave, s temeljnimi načeli, uredbami, človekovimi pravicami, do današnjih diskusij v državnem zboru o ključnih zadevah razvoja Slovenije, vključevanja v Evropo, odnosa do zemlje in tako naprej, pridem vedno do tega, da nismo normalna demokracija, ker nimamo, kot je bilo rečeno danes, standardov. Nimamo odnosa do življenja, do novega življenja. Zato izumiramo. Nimamo odnosa do tega, kaj je življenje, kaj je smrt. Kaj je sonce, kaj je tema. Zato naši parlamentarci ne razpravljajo o normalnih strankarskih pogledih do sociale, do demokracije, do liberalizma, ampak permanentno o dveh poljih. Zagovor zločina in borba za svobodo. Za demokracijo, za človekove pravice.

Zato je problem danes opravičilo tistih, ki se morajo opravičiti za nepravilne standarde, ki jih hočejo še vedno vzdrževati v tem prostoru. Rešitev temu je pravna država, ki mora veljati za vse enako. In tukaj pademo zopet vsak dan na kolena, vsak dan klecamo. Zato pozivam in čestitam tistim skupinam, ki so uspele podpisati ta dva dokumenta, ker menim, da slovenska družba, slovenska narava ni sposobna napisati boljših. Prepričan sem, če jih sprejmejo tudi v Združeni listi - čeprav na eni strani dajejo podporo predsedniku, na drugi strani pa ne sprejmejo z 80 odstotki tistega, kar je podpisal -, da bo v slovenskem narodu ta razkol, ta dvopolnost presežena in bomo postali normalna demokratična družba. Hvala lepa.

Janez Podobnik: *Hvala lepa gospodu Starmanu. Zadnjo repliko ima gospod Marjan Pečan. Želi še kdo besedo?*

Marjan Pečan: Spoštovani gospod predsednik! Spoštovane gospe in gospodje!

Nastopil bom s kratkimi inserti. Upam, da bo dve do tri minute trajalo vse skupaj. Bom kar prebral, kar sem si izpisal v tem času.

Zdi se mi, da bo najbolj tragična ugotovitev te današnje seje ali zborovanja to, da izginja vrednost, ki ji pravimo danes Slovenija, ker bo zaradi nemoralnosti, zaradi zloma solidarnosti, patriotizma oziroma državljsanske zavesti in socialne varnosti državljane zlahka pahnilo na sam rob in v negotovost. Ta lastna narodna zgodovina je sedaj na udaru. Mnogi bi želeli, da taka zgodovina ne bi obstajala. Vendar je sedaj taka, kot je, tu pred nami. Ob tem bi rad samo opozoril, da je potrebno zgodovino upoštevati v celoti. Od nastanka Slovenije dalje. Predvsem pa je potrebno zgodovino obravnavati kompleksno. To je tudi ena od potreb in zahtev, ki so se porajale po samostojni Sloveniji že v 19. stoletju, vse do danes. Tako bomo dobili realno sliko in podobo, kdo vse, zakaj in kako je omejeval možnosti, da bi Slovenija mogla biti samostojna država. Obdobje preteklih šest desetletij pa je bil odgovor na to, čeravno še ne dokončen, ki ga žal tudi še danes nimamo.

Sprava ni plod medsebojnih poračunov glede na obtožbe, še najmanj sedanjih strank v državnem zboru. In kar je res, je to, da Slovencem takšna sprava ne pomeni prav nič, oziroma, da bo ostala še naprej vrelišče nezadovoljstva. Sprava pomeni izenačenje možnosti in pravic za vse državljane, kar pa sedanja vlada ne more zagotoviti. Razkorak med sedanjimi družbenimi sloji in generacijski razkorak med preživetim in prihodnostjo so v nesorazmerju in preveliki. In od tod dalje skozi socialno šibkost in

nemoč državljanov, tudi že lahko govorimo proletariata, se tudi vprašanje sprave samo še razplamteva. Morala parlamenta in pokončnost politikov so pravi odraz tega kriznega položaja, kar se še kako prenaša na spravna vprašanja. Veliko državljanov in državljanek te mlade, vendar zgolj pravno deklarirane in še ne demokratične države, je na samem robu dostojanstva. Na obrobju med življenjem in smrtjo. Ker se dan začne in večer konča z razmišljanjem, kako preživeti dan in še dan odložiti oziroma preložiti svojo smrt. Argumentov je nekaj deset tisoč. In vse več jih bo.

Kaj pomeni njegova resnica, ko pa ima zaradi zakulisnega političnega špekulanstva, ki se prenaša med seboj v gospodarstvu, odvzeto možnost za uveljavljanje ne le svojih, temveč temeljnih osebnih človekovih pravic. S takim hitrim prehodom v kapitalistični sistem Slovenci vse bolj izgubljajo svobodo, kar je že tudi uvidevno v dnevnem življenju našega prebivalstva. Ob tem se sprašujem, ali je sprava v tem momentu samo dejanje, ki se veže na predvojno ali medvojno generacijo, oziroma bi se morala nanašati na to, ali pa je sprava zgolj farsa in pljuvanje po vseh mednarodnih konvencijah in deklaracijah. Kajti, če je vanjo zajeta tudi mlada generacija, potem se v Sloveniji dogajajo različna temeljne kršitve osnovnih človekovih pravic, za kar bi bilo potrebno zoper sedanjo vlado in parlament vložiti tožbo na mednarodnem haaškem sodišču.

Poglejmo kot argument, čisto banalno, kadrovsko politiko, zaposlovanje žensk, ki smo jim odvzeli pravico. Pri nekaterih zahteva za preložitve nosečnosti, pri ostalih starost otrok nad štiri leta, pri tretjih brezposelnost oziroma ostanejo kot reprodukcijski stroj za rojevanje otrok.

Janez Podobnik: *Gospod Pečan.*

Marjan Pečan: Bom nehal.

Janez Podobnik: *Prosim, počasi.*

Marjan Pečan: Iz navedenega že izhaja, na podlagi realnega stanja v državi, da je spoštovanje samo klavzula, naziv ali celo farsa. In že zaradi ogromnega števila zmanipuliranega prebivalstva človek kot posameznik ni enakovreden drugemu. Torej logična posledica tega stanja je ravnodušnost vlade in poslancev do tega prebivalstva, ki skozi takšno kontradiktorno politiko vnašajo svoje politično prepričanje, kar pa ni nič drugega kot izsiljevanje in zahteva po sprejemu uveljavitve novih teženj absolutistike v

politiki. Proti tej pa ni druge možnosti obrambe kot pozivati ljudi na pravice, ki izhajajo iz demokratične ureditve te države. Hvala lepa.

Janez Podobnik: *Hvala lepa, gospod Pečan. Želi še kdo razpravljati? Prosim.*

Zlatko Sagaj: Lepo pozdravljeni, vsi skupaj. Bom čisto kratek. Jaz sem prvič za pultom tukaj, kot rečemo navadni ljudje. Sploh nisem mislil iti, ampak mi je bilo kar zanimivo. Enkrat sem bil za Tednik za pultom, ko sem moral zaigrati, kako se nekateri poslanci obnašajo retorično ali drugače. Govorim v imenu mlajših. Sam sem star 50 let, govorim pa v imenu svojih otrok, tukaj vas vidim dosti iz mojih vrst oziroma generacije. Mene je sram, da je toliko let, ko smo za to državo toliko riskirali, recimo, da smo skozi težnjo Slovencev skozi stoletja pridobili svojo državo, svoje na svojem. In da danes tisti zagovarjajo stališča nekaterih, ki še živijo, točno se ve, kdo so bili ljudje, ki so naredili to bratomorno vojno. To je holokavst, o tem še ni nihče odgovarjal. Sedaj moramo deset let pozneje govoriti o nekih spomenikih. Edini smo v Evropi s tako sramoto. Pa mislim, da vas je nekaj, ki hodite ali hodijo v Bruselj ali še kam na kavo ali tako malo razpravljat. Bom čisto preprosto povedal.

Nikjer ni tega! Nikjer ni tega, edino Slovenci kot tak priden majhen narod, v svetu znan z veliko sposobnostmi. To so ugledni ljudje iz Združenih držav in tako naprej. Mene je sram, da sem vas poslušal, nekatere, za katere mislim, da bi bilo boljše, da bi ostali doma. Pa take, kot je bila Spomenka Hribar, recimo, kjer je mene kar pri srcu zagrabilo. Prvič sem za govornico, oprostite, gledam kot aktivist. Leta 1989-1990 sem veliko garal, ko so mnogi drugi bili še bolj za Jugoslavijo, ko smo se mi borili za samostojno Slovenijo. In danes, mislim, da je še ogromno takih, ki jim ni mesta v parlamentu. Ampak, ljudje smo država in sami smo si krivi!

Podpiram opozicijske stranke, da vplivajo na to, da se taki ljudje - ne odstranijo, ampak da ostanejo doma. Hvala lepa.

Janez Podobnik: *Hvala lepa. Če je potrebno, gospod Klep, želite imeti še repliko? Sicer bi jaz na kratko povzel in predlagal, da današnje srečanje zaključimo. Gospod Klep.*

Stanislav Klep: Odgovoril bi gospodu dr. Ivanu Kristanu. On se je dobro danes spomnil in je citiral prisego domobrancev. Kaj je to prisega? Prisega je obljuba. Pa nismo pred leti slišali še neke druge obljube? Ne bom rekel, da je prisega, to je sestop z oblasti. Se še

spomnite? Pa kdo kdaj to citira? Ne, nihče več, čeravno je to bila dana obljuba, vsaj jaz sem jo tako sprejel. Bilo pa je to pred dobrimi osmimi leti.

Glejte, kaj je tisto, česar si nihče od struktur kontinuitete noče ne samo zapomniti, marveč se noče spomniti? To je tisto grozno Kardeljevo povelje. Glejte, kaj je to povelje. To je zločinsko povelje, preneseno iz Rusije. To je bil diktat oziroma tisto glavno, aksiom ruske revolucije, ki se je moral prenesti na naša tla. Če se to povelje ni do konca uresničilo, imajo zasluge tudi mnogi, moram tako reči, tudi mnogi partizanski voditelji. Večina od njih je vedela za to povelje, a ga niso izpolnjevali. Da, nekateri že, ampak izpolnili ga niso. Torej, današnjo konferenco različnih mnenj, glejte, lahko zaključimo. Prinesla je nekaj različnih mnenj, vendar mi, Združeni ob Lipi sprave, trdimo in pravimo: v Evropo, v združeno Evropo ne moremo in ne smemo, ne da bi se prej spravili med seboj, kajti, glejte, obstoj naše države, rojstvo naše države ni nastalo samo po volji naroda in po volji mladih politikov, ampak je predvsem naša država rezultat sprave med prej evropskimi sovražnimi narodi. To imejmo pred očmi: sprava je etično načelo sedanjega časa. Če se bomo tega spomnili in če bomo to spoštovali, ne bo težko priti do sprave. Hvala lepa.

Janez Podobnik: *Hvala. Spoštovani vsi prisotni! Dovolite mi, da se ob zaključku današnjega srečanja najprej zahvalim, v imenu vseh petih poslanskih skupin, vsem vam, ki ste prišli danes v državni zbor. Zahvalil bi se vam rad za vaše iskrene in prizadete besede in vaše razprave. Osebno sem jih razumel tako, da smo danes odpirali prostor političnega, torej prostor, kjer se politični subjekti vsak na svoj način s svojo odgovornostjo uveljavljajo, kot prostor človeškega, predvsem pa kot prostor nacionalnega, kjer ima mesto tudi kultura, kultura srca.*

Dovolite mi, da izrazim svojo misel, da sem na nek način vesel in s spoštljivostjo ugotavljam, da ste se danes, morda prvič, v skupnem prostoru srečali predstavniki različnih pogledov na dogajanje med in po drugi svetovni vojni. Poslušali smo se med seboj in do konca smo v kulturnem dialogu vztrajali v tej razpravi. Ko bodo parlamentarne stranke, tiste, ki so veliko energije in tudi političnega kapitala in tudi iskrene pripravljenosti že vložile v pripravo teh dokumentov, ponovno sedle skupaj, bodo brez dvoma preučile današnjo razpravo, današnje dokumente. Prepričan sem, da bomo tudi kot politiki iskali novih poti, kje je možna sprava med nami. Ena od misli, ki je bila zapisana tudi v gradivu, pa je naslednja: politiki smo dolžni iskati nove prostore, v katerih je možna razprava na nacionalni ravni. Danes se je en prostor odkril. To je prostor slovenske besede. Vsi smo Slovenci in v tej slovenski besedi smo se danes pogovarjali in

poslušali. Vsem se zahvaljujem za vašo udeležbo in vas vabim, da še naprej z občutljivostjo sledimo tem vprašanjem, o katerih smo se danes pogovarjali. Hvala lepa in lahko noč.

(Javna razprava je bila končana 21. septembra 1998 ob 19.44 uri.)

Predložena besedila in pisne izjave

Draga Ahačič

Ne bom ponavljala tistega, kar sem že napisala in je objavljeno v zborniku, ampak naj, če dovolite, dodam k temu samo nekaj misli n pomislekov. Kolikor se spominjam, je prvotno klic k spravi nekako izhajal iz ugotovitve o nujnosti sobivanja različnih in hkrati enakovrednih si resnic. Vendar, če to več ali manj drži v območju osebnega, idejnega filozofskega in domišljjskega umetniškega sveta, je v območju konkretnega sveta dejanj in dejstev resnica veliko bolj obvezna in družbeno relevantna. Dojetje resnice oziroma njena podoba, če naj je verodostojna, se namreč ne more oblikovati izolirano, to je zunaj koordinat danih dejstev v določenih družbenopolitičnih razmerah. V tem primeru moralna resnica o nekem dejanju ni to, kar se nekomu z vidika njegovega osebnega nazora, političnega prepričanja ali interesa trenutno zdi oziroma bi hotel, da bi bilo, ali v kar slepo verjame, ampak je rezultanta konkretnih družbeno in zgodovinsko soodvisnih danosti, njihove kompleksne medsebojne vzročne in posledične povezanosti.

Različni "rašomonski" pogledi na določeno dejanje z različnih, s takim ali drugačnim strankarsko zamejenim pristaštvom pogojenih stališč pa o določenem dejanju ustvarjajo bolj ali manj poljubne in tudi varljive predstave, zato ker ne razbirajo resnice iz dejanj samih in njihovih korelacij, ampak jih zavestno ali podzavestno spekulativno dojemajo tako, da jih sprti prepletajo s svojimi apriornimi osebnimi stališči. Zato večinoma ostajajo na robu ali celo zunaj resnice. Zunaj resnice ostajajo tudi tolmačenja in ocene dejanj, ki izhajajo s kakršnegakoli apriornega ideološkega ali osebno pristranskega stališča.

Sporno je tudi apriorno pojmovanje, ki se dosledno pojavlja v večini polemik o spravi in zgrešeno obravnava resolucijo kot absolutni negativum. Tako kot v naravi, znanosti in umetnosti je tudi revolucija v družbi neizogiben, sporadičen razvojni pojav, ki kot vemo, nastane, kadar zaradi prevelikih socialnih razlik postane za določen večinski sloj prebivalstva življenje nevzdržno ter je to stanje mogoče preseči edinole s korenito in nasilno spremembo. Noben povod, nobena propaganda ne more sprožiti revolucije, če zanjo ne obstajajo globlji vzroki. Kot občasna razvojna nujnost revolucija sama po sebi torej ne more biti ne negativna ne pozitivna, ampak so bolj ali manj takšne kvečjemu njene posledice, kakor so lahko bolj ali manj nasilna sredstva oziroma načini njenega udejanjanja. Revolucija ni legalna, pač pa je legitimna.

Revolucionarno nasilje, ki v njem neizbežno prihaja tudi do ekscesov ideološkega fanatizma, do raznih psihopatoloških in drugačnih izkrivljenosti in primitivizma, celo do posameznih zločinov, če hočete, je neizbežen in neobvladljiv izbruh v stoletjih

nabranega gneva od rojstva razlaščenih, je nujna posledica predhodnega zatiranja in izkoriščanja. Revolucija ne nastane za prazen nič, ampak je edini možni izhod iz skrajne stiske, ko ljudje razen življenja nimajo več česa izgubiti. In kdor se zgraža spričo žrtev krvavih revolucij, mora pomisliti tudi na milijone nekdanjih počasi umirajočih žrtev cvetočega visokega fevdalizma in od prvotne kapitalistične akumulacije pa do legalizacije sindikalnih organizacij - preživljale so svoje življenje v skrajnem pomanjkanju, prezgodaj umirale in brez moči gledale umirati lastne otroke od lakote, zgaranosti, bolezni, prepuščene na milost in nemilost brezvestnemu izkoriščanju, o čemer se lahko poučimo pri Dickensu, Dostojevskem, Čehovu, Zolaju, Steinbecku in drugih. Se pravi, da o nekem revolucionarnem dogajanju ne moremo iskati resnice tako, da ga presojava z mirnodobskimi merili sistemsko in pravno konsolidirane družbe.

Če pa govorimo o revoluciji v zvezi z NOB, predvsem ne moremo govoriti o pravi revoluciji, ampak kvečjemu o posameznih, zanjo značilnih potezah, to je o raznih oblikah bratomornega boja v razmerah okupacije in o zamenjavi oblasti, ki pa je v celoti do nje prišlo šele po vojni, postopoma pa tudi do spremembe družbenega sistema. To so dejstva, ki jih je treba upoštevati, če govorimo o povojnem diktatorskem komunističnem režimu.

V zvezi s predlogom deklaracije naj k svoji kritični ugotovitvi o njeni enostranosti in zatorej pristranosti dodam še opozorilo na pomembno opustitev v uvodu k prvi točki. Komunistični totalitarni režim ni samo z revolucijo in brez demokratičnih volitev prevzel oblasti, kot je navedeno, ampak se je za slovensko ozemlje štiri leta boril ter ga tudi osvobodil in tretjino nekdanj odvezetega priboril matični državi.

Predvsem pa se mi zdi, da pavšalno zreducirati 45 let neke vladavine na obsodbe vreden komunistični totalitarni režim, pomeni idealistično moraliziranje, če pustim ob strani prikrite politične namene. Le kje na svetu, vštevši Zahod, je država, ki zanjo ne bi bolj ali manj veljalo kar precej navedenih očitkov? Katera država, ki velja za demokratično, ni nikoli grobo kršila človekovih pravic in temeljnih svoboščin in ostro omejevala svobode izražanja, katera ni izkoriščala državnih, kulturnih, znanstvenih, vzgojno-izobraževalnih in drugih ustanov za uresničevanje svojih političnih in ideoloških ciljev? Saj to vendarle v večji ali manji meri počnejo vse stranke in RKC, kolikor le morejo. In kje sploh je kaka država, ki ne krši temeljev demokratične in pravne države s privilegiji izbranih članov vladajočih struktur - če ne govorim o podobnih drugih današnjih kršitvah - pri nas in po svetu.

Kako si pa predlagatelji sprave zamišljajo izpolnitev določil IV. in V. točke deklaracije, vedo edinole sami. Pri današnji skrajni polarizaciji koalicijskih in opozicijskih vodilnih struktur najti in izbrati ljudi, ki naj bi z nepristransko zgodovinsko razsikavo razkrili vse sistematične kršitve človekovih pravic ter uporabili vsa razpoložljiva sredstva demokratične in pravne države, da se obsodijo storilci teh zločinov, kot navaja predlog deklaracije, je ali naivna utopija ali pa demagoška manipulacija.

Drugo pa je poprava po vojni storjenih krivic, ki so posledica pod I. točko deklaracije navedenega delovanja komunističnega sistema. Ta pa je, kolikor vem, zakonsko že določena in je treba samo pospešiti njeno izvajanje. Za ugotavljanje in sankcioniranje kriminalnih dejanj pa je pristojno in kvalificirano pravosodje.

Če pa pomislim na lustracijo, ki jo v imenu odstranitve posledic totalitarnega komunističnega sistema zahteva skrajna desnica ter grozeče napoveduje čas, ko bo, kot je bilo rečeno, treba kaj priznati, kaj obžalovati in tudi kaj plačati, se glede na dosedanje raziskovanje preteklosti sprašujem, ali se bo slovenska državna uprava sploh lahko ukvarjala še s čim drugim kot s prevrednotenjem in sankcioniranjem preteklosti. Sprašujem se, ali je res mogoče po pol stoletja popraviti storjene krivice, zaceliti rane, kolikor niso že zaceljene, in ozdraviti travme edino tako, da se egocentrično in politikantsko maščevalno doseže vsesplošen razdor ter paralizira delovanje slovenske države. Mar ne bi bil neprimerno boljši način, vpreči sile v to, da se doseže sporazum, ne za podpis izjave in deklaracije, ampak za skupno prizadevanje, kako zavirati okoriščevalsko bogatenje ter preprečiti vse bolj naraščajoče socialno razlikovanje, zmanjševati brezposelnost, reševati stanovanjsko stisko, zlasti mladih parov, ki je eden od poglavitnih vzrokov za slovenski demografski sindrom, kako zadržati vse večje omejevanje v totalitarnem komunizmu uveljavljenih socialnih pravic, kako zadržati upadanje ravni poprej znatno učinkovitejše zdravstvene službe, kako spraviti število štipendij na prejšnjo raven, kako omejiti razsipništvo državne uprave in njenih služb na vseh ravneh, kako pravno sankcionirati današnje številne zlorabe položajev in zakonske prestopke, kako omejiti malikovanje lastnine in pretiranega razkošja, skratka, kako varčevati. Smotrno varčevanje je osnova vsakega trdnega gospodarstva in socialnega blagostanja. In končno, kako doseči, da se bodo naši poslanci zavedali, da ne zastopajo le interesa svojih strank, ampak so prvenstveno dolžni zastopati interes vseh državljanov, ne pa uveljavljati zgolj parcialnih strankarskih koristi in oblastniških apetitov. Vpreči vse sile v ta namen je zame edina in za perspektivni razvoj slovenske države krvavo potrebna sprava.

Mislím, da je iz današnjega začaranega kroga sprave našel edini možni izhod znani poljski disident Adam Michnik, ko je aprila 1990 v svojem govoru v poljskem sejmu med drugim rekel: "Dovolite mi osebno izpoved: pred petintridesetimi leti me je komunistična policija prvíkrat aretirala. Takrat sem imel osemnajst let. Odtlej so me aretirali in zaprli velikokrat. Zato meni ni treba razlagati, da komunizem ni nič dobrega in meni ni treba agitirati zoper komunizem. A prav iz tega zornega kota želim povedati, in to govorim z bolečino, da sem v nekaterih glasovih zaslišal nekaj, kar bi označil kot neandertalski antikomunizem. Jaz sem antikomunist in kot antikomunist se bojim tega neandertalskega jamarstva. In povedati želim, da z današnjim junačenjem z izjavami, v katerih PZDP (Poljsko združeno delavsko partijo - op.avt.) obmetujejo z blagom, primerjajo s katynskimi morilci, ko govorijo, da so slabši od Hitlerja - nimam in nočem imeti nič skupnega."

Za Micnika, kot sam navaja v nekoliko kasnejšem članku z naslovom Antikomunizem s človeškim obrazom, "antikomunizem temelji na doslednem zavračanju totalitarne teorije in prakse in na pripravljenosti za dialog z ljudmi, ki so bili vsaj vpleteni"; to je pripravljenost na "poletimo s politíčnim nasprotnikom, ne pa sovražnikom, ki ga je treba uničiti".

Ob tem antikomunist Michnik ugotavlja, da je "vprašanje o vlogi Cerkve v demokratični državi eno od najbolj dramatičnih vprašanj. Bo Cerkev postala vest te države ali pa se bo spremenila v mogočno skupino pritiska na politíčnem prizorišču... Na Poljskem se konservativni dejavnik s sklicevanjem na Cerkvene nauke, nacionalno retoriko, družinsko izročilo in stroge šege zapleta v poseben paradoks. Za razglašanje konservativnih vrednot uporablja jezik revolucije; izpoveduje vero usmiljenja, zahteva pa maščevanje in diskriminacijo; na svoje prapore zapisuje gesla radikalnega protikomunizma, oblikoval pa se je v spopadu s protitotalitarno liberalno-humanistično opozicijo."

Michnikove besede navajam zato, ker očitno prav tako kot za Poljsko veljajo tudi za Slovenijo. Vendar se bojim, da tako kot niso poljskih, ne bodo dosegle niti slovenskih neandertalskih jamarjev. Kajti za tak odnos do včerajšnjih sovražnikov mora človek imeti moč, da se dvigne nad lastno, zaradi prestanih krivic travmatično prizadetost, kakor mora po drugi strani preseči vsako verniško ideološko pristaštvo zasebne karieristične in politikantsko oblastniške ambicije v prid skupnim interesom.

Tone Anderlič

Poslanski klub

Liberalne demokracije Slovenije

1.

Upošteva dejstvo, da je že od italijanske zasedbe leta 1918 in še posebej po fašističnem prevratu v Italiji leta 1922 in vključitvi Avstrije v Tretji Reich pomemben del slovenskega naroda na Primorskem in Koroškem bil izpostavljen raznorodovalni politiki, pregonu in uničevanju nacionalne kulture in jezika ter državnemu terorju;

2.

glede na dejstvo, da sta totalitarni fašizem in totalitarni nacional-socializem v prelomnem obdobju naše zgodovine 1941-1945 z vojaštvom in oboroženim nasiljem napadla slovenski narod in njegovo ozemlje, povzročila neštete žrtve in hudo ogrozila ne samo slovenski jezik, kulturo, duhovno in versko življenje, temveč tudi Slovencev kot narod;

3.

upošteva pomemben prispevek slovenskega naroda pred in med II. svetovno vojno v oboroženemu boju zoper fašizem in nacional-socializem ter s tem tudi k zmagi antifašističnih demokratičnih sil v svetovnem merilu;

4.

upošteva, da demokratična Evropa, s katero se želimo bolj vsestransko povezati in skupaj graditi svojo prihodnost, sloni na izročilu antifašističnega protitotalitarnega boja iz obdobja II. svetovne vojne,

sprejema Državni zbor Republike Slovenije

svečano izjavo o obsodbi veleizdaje in kolaboracije med II. svetovno vojno

1.

Državni zbor Republike Slovenije obsoja oblike veleizdaje med agresijo in nato kolaboracijo z agresorji in okupacijskimi oblastmi, še zlasti:

- sodelovanje pri vojnih zločinih, ki sta jih nemška in italijanska vojska zagrešili v Sloveniji, na Vzhodni fronti in drugod;

- sodelovanje v oboroženih oddelkih in pomožnih policijskih enotah, ki so jih organizirale, oboroževale, vodile in vzdrževale okupacijske sile;
- sodelovanje v policijskem, sodnem in informacijsko-propagandnem aparatu okupacijskih oblasti;
- ovadustvo z okupacijskimi oblastmi in upravami v priporih, zaporih in koncentracijskih taboriščih.

2.

Državni zbor Republike Slovenije izraža svoje globoko spoštovanje vsem žrtvam fašistične in nacional-socialistične agresije, okupacije, raznorodovalne in genocidne politike, izgonov in razseljevanja, prisilnih mobilizacij in prisilnega dela, koncentracijskih taborišč, jemanja in streljanja talcev, požigov vasi, mučenja in pobijanja pripadnikov narodnoosvobodilnega boja, vsem, ki so dali svoje življenje za narodno osvoboditev. Globoko sožalje Državnega zbora Republike Slovenije gre njihovim svojcem.

3.

Državni zbor Republike Slovenije se zavzema ter priporoča vsem državnim organom in organom lokalnih skupnosti, da skrbijo za ohranjanje trajnega spomina na odpor proti okupatorjem in na boj za osvoboditev, vključno s skrbjo za spomenike padlim borcem za narodovo preživetje in svobodo.

Andrej Aplenc

Svojo razpravo o slovenski spravi omejujem le na nekaj misli in eno pravno dejstvo ter njegovo pravno razlago. Namreč, pojem sprave, kot ga razumejo v tujini, na primer Južna Afrika, Čile, Argentina itd., obsega poleg pravnih aspektov tudi priznanja, odpuščanja in opravičila za to, kar je bilo storjeno.

Mislím, da nam razklanost v slovenski družbi ne omogoča smiselne razprave o vseh teh aspektih sprave, še več, naša razklanost je tako velika, da nam hromi državotvornost in delovanje politične in civilne družbe.

Naslednja moja misel je, da ni mogoče govoriti o več resnicah. Jose Zalaquett, član komisije za spravo v Čilu, je na simpoziju Amnesty International dejal: "Narod ne more živeti z dvema verzijama svoje preteklosti, to bi bil shizofren narod, kot da bi imel nekdo dva spomina o svoji preteklosti." Ne želim govoriti o resnici, ker ta pojem vsebuje tudi moralno konotacijo in zato dopušča nevarnost poskusa zamenjave dejstva s subjektivnim prepričanjem o resnici. Hočem govoriti le o dejstvu, ki se ga lahko dokaže in ki kot tako, tako kot v fiziki, obstaja tudi v absolutnem smislu.

Mislím tudi, da je argument, ki pravi, naj "pustimo preteklost, govorimo samo o prihodnosti", v smislu prejšnje teze, če tako rečem, tudi shizofren. To je tako, kot da bi narod ali posameznik rekel, "ne spomnim se, kakšna je moja preteklost". Ne poznam nobenega intelektualca, pripadnika kateregakoli naroda na svetu, ki bi si upal graditi prihodnost svojega naroda na temelju spominske luknje v narodovi zgodovini.

Mislím, da je spričo razklanosti v slovenski družbi edini korak k spravi, ki je ob tem času mogoč, ta, da na podlagi pravnih dejstev parlament sprejme potrebne zakone, ki bodo pravno opredelili pravno še neurejene probleme naše polpretekle zgodovine, z uporabo novih norm zahodnih demokracij.

Mislím tudi, da tega samo z deklarativnim instrumentom, kot je predlagana deklaracija, ni mogoče narediti. Za to je potrebna pravna moč, to je zakon. V predloženem besedilu deklaracije je govor o deklarativni razmejitvi med prejšnjim režimom in sedanjo demokratično ureditvijo in o potrebi po zakonih, ki urejajo popravo storjenih krivic in dostopnost arhivskega gradiva. Deklarativna razmejitev med prejšnjim režimom in sedanjo politično ureditvijo v pravnem smislu ni zadostna. Poleg dveh omenjenih zakonov potrebujemo tudi zakon o delni pravni diskontinuiteti med prejšnjim režimom

in sedanjo demokratično ureditvijo. Zato predlagam, da Državni zbor vstavi ustrezno besedilo po zahtevi o tem zakonu v tekst predlagane deklaracije.

Razlog za moj predlog je, da tudi predlagana deklaracija pušča v slovenskem pravu implicitno legalizirano koncentracijsko taborišče. S koncentracijskim taboriščem mislim na Goli otok. V naslednjem bom podal kratko razlago in utemeljitev tega pravnega dejstva. Pripominjam, da sem si za to utemeljitev pridobil strokovno pravno mnenje, zato da ne bom takoj deležen obtožb pravnega neznanja.

Predlog utemeljujem s sodbo Vrhovnega sodišča leta 1994 v odškodninskem zahtevku za zapor v koncentracijskem taborišču Goli otok, v kateri sodišče ugotavlja, da, citat:

"Odločba Komisije za prekrške (1949, za internacijo na Golem otoku, op.)... ter odločba senata za prekrške (1952, za internacijo na Golem otoku, op.)... se spremenita tako, da se postopek o prekršku... ustavi." In potem nadalje: "Postopek o prekršku je pravzaprav namenjen ugotavljanju konkretnega dejanja... ker odločba takega dejanja ne navaja, je treba šteti, da ni bilo dejanja, za katero bi se smela uporabiti zakonska odločba o prekršku."

Torej postopek se spremeni tako, da se "ustavi", ker ni bilo navedeno "dejanje". Kaj pa, če bi bilo navedeno in dokazano "dejanje", kar je vsekakor mogoče. Potem bi se v smislu zgoraj navedene pravne obrazložitve lahko pravno uporabila zakonska odločba o prekršku, s čimer se "postopek" Golega otoka ne bi mogel pravno "ustaviti". To dejstvo nam vgrajuje v sedanje slovensko pravo implicitno legalizirano koncentracijsko taborišče. Želim takoj povedati, da zgornji očitek ne gre na račun Vrhovnega sodišča, ki je pravno naredilo vse, da je postopek za Goli otok "ustavilo". Vrhovno sodišče mora soditi v skladu z zakoni in ker slovenski parlamenti od leta 1991 do danes niso sprejeli ustrezne zakonodaje, je bilo Vrhovno sodišče prisiljeno uporabiti starojugoslovansko zakonodajo o varstvu zakonitosti, da je odločbo za Goli otok "ustavilo".

Strokovno pravno mnenje o implicitno legaliziranem koncentracijskem taborišču v slovenskem pravu, med drugim, pravi: "Nasprotno, prav tu bi demokratična vlada morala v praksi pokazati, kakšen je njen odnos do totalitarne preteklosti... če ne predlaga zakonodaje, ki bi pravne akte o pošiljanju ljudi na Goli otok a priori in brez sodnih postopkov razveljavila... je soodgovorna za to, da potem sodišča kakšno tako odločbo razveljavijo kvečjemu zato, ker v njej niso navedena "konkretna dejanja"... zato imamo Slovenci v svojem pravu v bistvu legalizirano koncentracijsko taborišče. Danes sicer ni več mogoče ljudi pošiljati vanj, toda... to za državo očitno še danes ni nič tako protipravnega, da bi se čutila dolžna to pravno deklarirati kot protipravno..."

To, da imamo v sedanjem slovenskem pravu implicitno legalizirano koncentracijsko taborišče, je posledica dejstva, da noben slovenski parlament od leta 1991 do sedaj ni sprejel zakona o delni pravni diskontinuiteti med prejšnjim režimom in sedanjo ureditvijo. Ta pravna diskontinuiteta je bila vse do sedaj "tabu", če tako rečem. Kar smo imeli in še imamo, je pravna teza o sodnih zmotah. Sodna zmota je natančno to - sodna zmota. Te se dogajajo v vseh sodnih sistemih. Ni pa mogoče pravno opredeliti za sodne zmote vseh politično motiviranih aktov sodne oblasti nobenega totalitarnega režima, tudi našega prejšnjega ne. Teh sodnih zmot je bilo v prejšnjem režimu na desettisoče, Goli otok ni bil sodna zmota, pač pa koncentracijsko taborišče, ki je kršilo osnovne človekove pravice, montirani procesi niso bili sodne zmote, pač pa politično motivirani akti prejšnjega sodnega sistema. Zaradi popolne pravne kontinuitete je vse to implicitno vsebovano v sedanjem slovenskem pravu. Temu se lahko pravno izognemo edinole s sprejetjem zakona o delni pravni diskontinuiteti med prejšnjim režimom in sedanjo ureditvijo.

Za tak zakon o delni pravni diskontinuiteti so precedensi. Omenim naj zakon, objavljen v Uradnem listu FLRJ 25. oktobra 1946, ki je razveljavil pravne predpise, ki so bili izdani pred 6. aprilom 1941 in med sovražnikovo okupacijo. Zakon se nanaša na pravne odločbe, ki so imele, kot pravi zakon, političen značaj. Podoben zakon je sprejel tudi parlament Zahodne Nemčije in parlament sedanje Češke republike. Dokler republika Slovenija nima zakona, ki bi pravno izničil vse politično motivirane akte sodne oblasti prejšnjega režima, imamo popolno pravno kontinuiteto s prejšnjim režimom, s tem pa v našem pravu tudi na desettisoče sodnih zmot in implicitno legalizirano koncentracijsko taborišče.

Ob prizadevanju za vstop med zahodne demokracije zato potrebuje slovenska država ne samo predloženo deklaracijsko zahtevo po zakonih o popravi krivic in dostopnosti arhivov, pač pa tudi zahtevo po zakonu, ki bo pravno izničil vse politično motivirane akte sodne oblasti prejšnjega režima. Prav zato ga slovenski parlament ob sedanji politični sestavi ne more sprejeti. Če se izkaže, da je tako, potem bo predlagana deklaracija samo odraz politične prisile, odražene v deklarativni, ne pa zakonski ločitvi od prejšnjega režima, kar pa pomeni nesprejemanje pravnih norm zahodnih demokracij.

Zgornji citati sodbe se nanašajo na sodbo Vrhovnega sodišča z dne 26. 1. 1994 v sodbi št. IV Ips 83/93-3.

Hvala za pozornost.

Prof. dr. Anton Bebler

Prispevek k javni razpravi v državnem zboru

"Odnos do preteklosti in narodna sprava"

Naša ustava ne daje Državnemu zboru RS nobenih pristojnosti za ocenjevanje zgodovine Slovencev in Slovenije. Za to dejavnost naš parlament tudi ni ustrezno sestavljen in organiziran. Povsem neprimerno je, da je pripravila osnutke listin o tako zapleteni in občutljivi snovi skupina poslancev DZ, ki so jo sestavili, izhajajoč ne iz svoje tovrstne strokovnosti, marveč iz paritetne zastopanosti največjih parlamentarnih političnih strank z ozirom na izide zadnjih volitev. Merilo številčnosti glasov na volitvah pa nima nikakršne zveze z usposobljenostjo za ocenjevanje zgodovine. Moram dodati, da je neprimerno in neresnično sklicevanje pobudnikov "Deklaracije o protipravnem delovanju komunističnega totalitarnega režima" na željo po "vključevanju v svobodno in demokratično Evropo". Ta Evropa ničesar takega od nas ne zahteva in ne pričakuje. Temeljni namen "Resolucije Sveta Evrope" št. 1096 (1996) nikakor ni bil spodbuditi lustracije v državah centralne vzhodne Evrope, temveč opozoriti na kršitve človekovih pravic, do katerih je prišlo ob lustracijskih ukrepih v nekaterih izmed njih. Od države zapovedano ocenjevanje preteklosti je bilo v Evropi in je danes, recimo v Iraku, značilno za totalitarne režime. Parlamenti držav - članic EU, kamor želimo, se s takim ocenjevanjem ne ukvarjajo. Tudi zato ocenjujem kot nekoristne mučne lanskoletne razprave v Državnem zboru o lustraciji ter letošnje dejavnosti v zvezi z osnutkoma dveh listin. Z ozirom na dejstvo, da te dejavnosti ovirajo opravljanje temeljnih zakonodajnih nalog parlamenta in slabo vplivajo na njegov družbeni ugled, jih imam tudi za škodljive.

Kar se tiče "Izjave o narodni spravi", velja, da noben državni organ ne more zaukazati sprave. Spravo pojmem kot preseganje nekdanjih konfliktov, napetosti in sovraštev med nekdanjimi pripadniki in pristaši vojskujočih se strani ter ostro nasprotujočih si političnih taborov med drugo svetovno vojno in v neposrednem povojnem obdobju, ter med njihovimi še živečimi sorodniki, svojci in potomci. Ne samo njihovo sobivanje v prostoru, temveč tudi tvorno sodelovanje se že več desetletij širi in krepi med Slovenci tako doma kot v tujini, med zdomci in izseljenci. Taka sprava je nujna za normalno delovanje in razvoj sleherne družbe. Kot tako jo seveda podpiram. Od tega

objektivnega procesa moramo razlikovati nekaj povsem drugega - manipulacije s spravo s strani strank in posameznikov ter politično zlorabljanje čustev še vedno prizadetih zaradi travm iz preteklosti. Tako politikantsko početje, ki je bilo povezano z "Izjavo" kot z "Deklaracijo", pomeni ponovno odpiranje starih ran. To pa nedvomno škoduje procesu samodejnega spravljanja med Slovenci na podoben način, kot so to doživeli drugi evropski narodi s podobnimi bolečimi zgodovinskimi izkušnjami - Francozi, Belgijci, Nizozemci, Norvežani in drugi. "Izjavi o narodni spravi" zamerim tudi to, da izraža enako obžalovanje za žrtvami okupacije in z njo povezanega nasilja in terorja, za postreljenimi talci, padlimi borci na bojišču in umrlimi v koncentracijskih taboriščih itd. na eni strani ter, recimo, za smrtjo generala SS E. Roesenerja in domobranskega generala Leona Rupnika. Na ta način s pomočjo formalnega humanizma želijo v zgodovinskem spominu izenačiti nedolžne žrtve in njihove rablje.

Tako kot številni drugi narodi v Evropi so Slovenci v tem stoletju doživeli več totalitarnih režimov. Najdaljše in v nekaterih ozirih najhujše izkušnje so imeli primorski Slovenci, in to že od leta 1922. Obstoj Slovencev kot naroda, njihove kulture in slovenščine, sta grobo in neposredno ogrozila med okupacijo dva totalitarizma - italijanski fašizem in nemško-avstrijski nacionalsocializem. Če želi Državni zbor deklarativno obsoditi totalitarizem in sodelovanje z njim, mora ta obsodba veljati za vse totalitarizme, ki smo jih doživeli. Selektivnost avtorjev "Deklaracije" in izločitev iz obsodbe dveh totalitarizmov pomeni poskus ponarejanja naše zgodovine in posredne rehabilitacije kolaborantov med drugo svetovno vojno.

Neposredni namen pobudnikov "Deklaracije" vidim v tem, da skozi zadnja vrata pripeljejo tisto, česar niso dosegli z zavrženo lustracijsko zakonodajo. Objektivne potrebe po takih ukrepih pa v naši družbi ni. Ta potreba bi obstajala v primeru resne nevarnosti restavracije totalitarizma. Taka nevarnost, vsaj nevarnost avtoritarnega vojaškega in s komunistično ideologijo prevlečenega režima, je morda obstajala pri nas v letu 1991-1992. Ravno tedaj so zasedali predlagatelji "Deklaracije" položaje predsednika in podpredsednika vlade, obrambnega ministra ter so imeli tedaj podporo večine v Skupščini RS. Toda takih dokumentov in ukrepov niso predlagali in so s tem sami dokazali, da so jih imeli za nepotrebne. Danes je te potrebe bistveno manj oziroma je sploh ni, saj smo v Sloveniji medtem temeljito spremenili ustavni, politični in gospodarski sistem. Pri nas sta bila odpravljena dva temeljna vira ogrožanja demokratičnega razvoja, ki ju omenja "Resolucija Sveta Evrope" - oblastni monopol in militarizem. Res je, da se v naši družbi soočamo s pojavi avtoritarizma, nestrpnosti, šovinizma, kultov vodij in podobnimi odkloni

od demokratičnih norm. Ti pojavi obstojijo tudi med pristaši in v samih strankah predlagateljev "Deklaracije". Toda v slovenski družbi ni množične podlage in razmer, ki bi pripeljale do preporoda totalitarizma tako leve kot desne zvrsti. Tega ne trdim samo jaz, temveč so to sklepi uglednih zahodnih ustanov, mednarodnih organizacij in državnih organov vodilnih zahodnih držav. Lahko bi tukaj citiral ocene Slovenije kot stanovitne demokratične države, ki so jih objavili Bertelsmann Stiftung iz ZRN, Evropska komisija (v "Agendi 2000"), vlada ZDA (v svojem lanskoletnem uradnem poročilu z naslovom "Congressional Presentation for Foreign Operations") itn.

Predlagatelji "Deklaracije" niso tako slepi in nepoučeni, da tega ne vidijo ali ne vedo. Bojim se, da je njihov dejanski in temeljni namen povsem drugačen od razglašenega. Tako kot v "Izjavi" gre za poskus maščevanja in prevrednotenja druge svetovne vojne ter etičnega izenačenja nacifašizma in antifašizma, kolaboracije in narodnoosvobodilnega boja. Zoper maščevanje kot motivacijo za lustracijske ukrepe izrecno svari zgolj omenjena "Resolucija" Sveta Evrope, na katero se sklicujejo avtorji "Deklaracije". Še več - tovrstna revizija zgodovine je nezdržljiva z našim vse tesnejšim povezovanjem z demokratično Evropo, saj je eden od njenih temeljev ravno antifašizem iz druge svetovne vojne. Nekateri morda mislijo, da bo prevrednotenje druge svetovne vojne in v tem okviru tudi tedanjega ravnanja znatnega dela katoliških duhovnikov v ljubljanski pokrajini politično koristilo današnji RKC v Sloveniji. Prepričan sem, da je to zmotno pričakovanje, še posebej glede Primorske, Štajerske in Koroške. Poleg tega je maščevalnost v nasprotju s krščansko etiko.

Bilo bi prav, da Državni zbor sprejme ukrepe in pospeši delo izvršilnih organov pri odpravljanju posledic krivic, ki bi se jih še dalo popraviti brez povzročanja novih krivic. To so krivice, storjene pregnancem, internirancem, nasilno mobiliziranim, potomcem in sorodnikom, ki želijo in morajo vedeti, kje so grobovi njihovih dragih, ki potrebujejo mrliške liste itn. Hkrati pa našemu parlamentu priporočam, da prepusti zgodovino času in zgodovinski stroki. Tudi s tem bomo pokazali, da smo zrel narod in da pripadamo civilizirani in demokratični Evropi.

Viktor Blažič

Odvisniki preteklosti

Za naše razmere je značilen na glavo obrnjen vrstni red, s kakršnim se lotevamo dejanj, ki naj bi pomenila premik k odpravljanju našega notranjega razkola, torej k narodni spravi. Ne da bi si prej v splošni javni razpravi in ozračju odprtosti vsaj v grobih obrisih razjasnili, za kaj pri takem poskusu gre in kaj bi pravzaprav s tem hoteli doseči, že kar na začetku pristopamo k podvigom, ki bi morali priti šele na koncu. Začenjamo torej s tistim, kar bi morali doseči šele na koncu poti, na cilju, kot zadnjo potrditev našega uspeha, kot piko na i ali, če hočete, kot blagoslov tega uspeha.

Leta 1990 se je brez enega samega dejanja, ki bi izkazovalo resnično državniško pripravljenost na zagon pravnega procesa, priredilo slovesnost v Kočevskem Rogu, kjer se je v veliki evforiji uprizorilo nek simbolni pravni obred. Pri tem je šla ta slepilna režija v nesramnosti tako daleč, da je najvišjemu predstojniku naše Cerkve dodelila vlogo predsednika druge, recimo premagane vojskujoče se strani, medtem ko pravo predstavništvo te strani, recimo odposlanstvo slovenskega domobranstva, k slovesnosti niti ni bilo povabljeno ali kakorkoli pritegnjeno.

Resda pripadnikov strani iz izgubljene vojne po notranjem razsulu enopartijske totalitarne vladavine v domovini ni bilo več mogoče preganjati kot državne sovražnike ali jih nasploh obravnavati kot trajne izobčence, vendar je prav prej opisana simbolika iz Kočevskega Roga omogočila, da je na njih še vedno ostal odij poražene in zato manjvredne strani, ki se mora še vedno podrežati v glavnem nespremenjeni realnosti razmer. Po drugi strani pa je s svojo vlogo, ki jo je na tej prireditvi prevzela Cerkev, tudi na "simbolni ravni" (v očeh javnosti) ostala še nadalje neločljivo zvezana s slovenskim domobranstvom v eno zadevo - z jasnim namigom na isto usodo.

Če je bilo mogoče s tako prozorno ponarejeno uprizoritvijo pravne slovesnosti pri večini Slovencev doseči vtis, da se je zgodilo nekaj prelomno zgodovinskega, potem se ne smemo čuditi, če se vse doslej oblast osamosvojene slovenske države, naj bo Demosova ali tista po Demosu, še ni čutila dolžno storiti katerega izmed najosnovnejših civilizacijskih dejanj, ki bi obenem pomenilo kakšen resno mišljen korak k spravi, na katero mislimo. Slovenska državna oblast še ni uradno priznala niti tako travmatičnih dogodkov, kot so bili povojni množični pomori - ni še uradno potrdila, da so se le-ti sploh

zgodili -, kaj šele, da bi javnosti in vsem prizadetim postregla s preverjenimi podatki o žrtvah, o obsegu, času in kraju dogajanja. Poslanska komisija, ki se je lotila preiskave o teh pomorih, se po nekajletnem delu ni mogla dokopati do česa drugega kot do dveh ločenih, nasprotujočih si izjav brez kakršnihkoli stvarnejših ugotovitev, dasiravno pomor desetisočev ljudi ni zadeva, ki bi jo bilo mogoče zatajiti pri nas, v deželi bližine in poznanstev. Odškodninski zakon, ki je bil nasproti velikemu odporu sprejet lani, pa se pri posamičnih zadevah spet izvaja z očitno obstrukcijo pristojnih državnih organov.

Po vsem videzu je prireditev v Kočevskem Rogu prej kot približevanju spravi rabila temu, da bi z utvaro o že opravljeni stvari blokirala javno razpravo, ki bi se morala o tej zadevi s tem šele začeti. Tako smo zašli v neko zastalo stanje, ki je značilno po tem, da se glavne zadeve naše vesti vračajo k zapiranju v institucionalni molk, to je v stanje, ki preveč spominja na tisto prejšnje, pred spremembo. Tako se je zgodilo ne le, da nas je našla slovita evropska resolucija o odpravi ostankov totalitarizma v postkomunističnih državah popolnoma nedelujoče v tej smeri, temveč tudi, da sta naša poslanca v Svetu Evrope to resolucijo naši javnosti popolnoma zatajila.

Zahteve te resolucije, predvsem pa zahteva po regularnem umiku oseb, obremenjenih z dejanji totalitarnega nasilja z odločujočih položajev družbene moči, namreč v našem slovenskem primeru, prizadetem z dediščino državljanske vojne, v živo zadeva prav v vprašanje, s katerim se tu ukvarjamo, to je v vprašanje o naši narodni spravi. Dokler se pri tej zadevi ne bomo približali kakšni rešitvi, tudi ne bomo sposobni zadostiti zahtevam evropske resolucije - s tem pa tudi ne pogojem za vstop v Unijo. Očitno pa je, da je šele ta resolucija, in nekakšna izvirna naša državniška pobuda ali dosežek kake vodene, institucionalne javne razprave, omogočila določenim političnim krogom, nezadovoljnim s sedanjim stanjem, pripraviti predloge za uzakonitev evropskih lustracijskih zahtev tudi pri nas. Tako smo se s pojavom teh predlogov pri nas spet znašli pri poskusu, ki naj bi spet kar v enem zamahu, z eno potezo opravil nekaj, kar bi spričo skrajne občutljivosti predmeta terjalo kar najbolj skrbno vodeno dozorevanje v trajni, odprti, svobodni razpravi. In spet začenjamo razpravo takrat, ko je zadeva zaradi dolgotrajne zastarelosti v zatrtem stanju, spet zašlo v obnavljanje starih sporov. Znova smo se namreč znašli v tistem znanem razkolniškem razpoloženju, s kakršnim se je desetletja premišljeno vzdrževalo stanje latentne državljanske vojne med nami in kakršno pomeni privilegiran družbeni položaj enih, "pravih", in zapostavljenost drugih, "nepravih". Eden izmed nekdanjih vidnejših dejavnikov je nedavno govoril o nekakšnem nastopu hladne državljanske vojne pri nas. Tako se pač ne more izcimiti kaj drugega kot nekakšna

dražba, na kateri se poskušajo politični dejavniki pogoditi za ceno nečesa, kar mora biti opravljeno bolj zaradi drugih kot zaradi nas.

Toda vsak papir, vsaka še tako slovesna, vendar od zunaj izsiljena pravna izjava bo ostala zgolj papir, če mi sami ne bomo dohnali, kaj moramo s tem prizadevanjem doseči, predvsem pa, zakaj nam je ločitev od totalitarne preteklosti kot prvi in najvažnejši pravni pogoj tako nujno potrebna. Prejšnje stanje, samozvana, nedeljena in neomejena oblast nam je postala nevzdržna, ker nam je taka narava oblasti globinsko skvarila politični razred, z njim, ki je v celoti razpolagal z narodnim bogastvom, z njegovim moralnim bankrotom pa se je zrušila tudi ekonomija in nazadnje država. Podobno nevzdržno postaja tudi sedanje stanje, to je stanje, v katerem je proces našega očiščenja in pomlajenja zastal, saj so začele naše razmere v sicer omiljeni, predvsem pa prikriti obliki drseti nazaj v položaj, iz katerega smo se s spremembo v letih 1990 in 1991 želeli rešiti. Mar se nismo želeli dvigniti na višjo raven kvalitete življenja, se povzpeti na stopnjo deljene in demokratično nadzorovane oblasti ter suverene pravne države?

Ko se sprašujemo o ciljih našega pravnega procesa ali o tem, kaj bi morali doseči, da bi se dvignili iz stanja nerazčiščenih zadev in nepravilnih dolgov, ne bi smeli pozabiti nekaj temeljnih dejstev, ki bremenijo našo dediščino. Najprej, da se je pri nas po končani veliki in naši notranji vojni vzpostavila oblast, ki je docela samovoljno, brez sodnih postopkov ukazala skrivni množični pomor več deset tisoč pripadnikov premagane strani; oblast, ki je ves čas svojega trajanja tajila to dejanje, in nad tistimi, ki so ga poskušali odkriti javnosti, izvajanja zastraševalne represalije. Nadalje, ta ista oblast je s politično zlorabo sodstva uprizarjala sodne procese, na katerih je z izmišljenimi obtožbami ter zlobno prirejenim obremenilnim gradivom surovo in zločinsko obračunavala s političnimi nasprotniki in drugače mislečimi. Ne nazadnje, ta ista oblast je plenila imetje lastnih državljanov brez sleherne odškodnine in oškodovane lastnike tudi preganjala. In končno, v svinčenih sedemdesetih letih se je v tej državi sprožila vsesplošna in masivna pogromaška kampanja zoper tisti del političnega razreda, gospodarstvenikov in javnih delavcev, ki so poskušali s svežimi zamislimi preobraziti tedanje naše prisilno sožitje in produkcijo v znosnejši ustroj z več proste volje in svobodne ponudbe. Kakor lahko še dobro pomnimo, tedanja politična in obenem državna oblast ni ostajala samo pri propagandni gonji, temveč je to psihološko ofenzivo podkrepila z mnogimi prisilnimi odstranitvami nezaželenih oseb z delovnih mest, v nekaj primerih pa tudi s sodnimi represalijami.

Vse naštetu in še kaj drugega se ni dogajalo v kakšnem oddaljenejšem, drugem času, temveč je s tem dogajanjem zaznamovan naš polpretekli čas, se pravi, druga in obenem naša polovica tega stoletja. Če zapremo časovno mejo z letom 1990, gre za čas, ko je svoje zrelo življenje nastopila sedanja starejša, že upokojena generacija, in za čas, v katerem je odrasla in že stopila v aktivno življenje generacija sedanjih srednjih let, tako da nimamo le navzočega živega spomina na travmatično preteklost in s tem tudi živih prič, temveč imamo še vedno aktivno delujoč sloj tistih, ki so v svinčenih sedemdesetih letih najbolj zagnano in nepopustljivo preganjali nosilce reformnih poskusov. In imamo jih še vedno na najobčutljivejših segmentih odločanja v politiki, imamo jih v sodstvu, in to celo na istih ali še višjih položajih kakor v svinčenih letih.

Vprašati se torej moramo, kaj je pri vsej tej zadevi narobe ali kaj bi moralo biti v zvezi s tem zelo moteče v neki državi, ki sebe razglša za pravno urejeno, in v družbi, v kateri naj bi vladala demokracija?

Vsekakor je tisto, kar je najbolj narobe, miselnost, po kateri ni nič narobe s preteklostjo, obremenjeno z najtežjimi prekrški zoper človečnost, in tudi nič narobe, če dejavniki te preteklosti nemoteno nadaljujejo svoje delo v razmerah, ki naj bi veljale za bistveno drugačne od preteklih. Vprašati pa se moramo, kako naj sodnik, ki je s svojim prepričanim sojenjem po "razredno naravnani" zakonodaji izvajal, vzdrževal uzakonjeni privilegirani status enih in manjvredni status drugih, zdaj, kar brez vsakega občutnega katarzičnega prehoda in brez nekega osebnega moralnega obračuna s tako prakso obravnaval vse državljane brez izjeme kot enake pred zakonom? Kako naj politični profesionalc, zrasel iz miselnosti, po kateri je vsak politični nasprotnik sovražnik, vsak drugače misleči pa potencialni sovražnik, zdaj na lepem doživljal v legitimnem političnem tekmeču dobrohotnega nasprotnika in nekakšen svoj korektiv?

Kakor je vse mogoče, je mogoč tudi razvojni prestop v nakazani smeri, zlasti v mlajših letih, vendar le s pogojem, da se izvede izrecna družbena in tudi osebna ločitev tako od miselnosti kakor tudi od prakse prej opisane vrste. Toda kako naj se zgodi kakšna bistvena sprememba, če se v tem prehodu iz uzakonjenega enoumja v uzakonjeno pluralnost ni zgodilo nič bistvenega, nič tako občutnega, da bi vsaj simbolno ustrezalo nekakšnemu povračilu za storjene krivice? Zakaj dokler ne bo na primer sojenje po merilih politične segregacije doživelo strokovne in državniške obsodbe, dokler ne bodo nadaljevalci take prakse čutili kakšnih posledic za tako početje, ne moremo od njih pričakovati občutka, da ravnajo kaj narobe, če s pozicije moči še naprej razlikujejo državljane po čisto določeni pripadnosti.

Vsekakor bi bil nek nadaljnji sestop, recimo sestop čisto določenega sestava s statusa privilegiranega razreda, tisti nujni pogoj za našo naravno spravo in obenem tudi nujni pogoj za vzpostavitev pravne države in demokratične deljene oblasti. Kajti ravno strah pred tem, da bi izrecna odpoved totalitarni preteklosti in njenim grdobijam spodkopala politično in nasploh družbeno moč, ki se naslanja na kontinuiteto privilegijev iz preteklosti, ta strah drži naše razmere v vsestranskem razvojnem zastoju, tako političnem kakor gospodarskem, tehnološkem in kulturnem. Kakor tudi drži v zastoju, kar zadeva proces sprave: ni jih namreč malo vplivnih dejavnikov, ki si želijo čim daljše trajanje "hladne" državljanske vojne.

Bilo bi dobro za nas vse, če bi "odvisniki preteklosti" čimprej spoznali, da je vsakršna hladnovojna pozicija nevzdržna in da pri vseh razvalinah zadnjega časa ni nobenega opravičila več za oholi triumfalizem, kajti ena stran je izgubila vojno, druga stran je izgubila mir. Neizogiben je zaton lažnega elitizma in njegovih ponaredb; na poti je čas, ko bo treba tudi kaj priznati, kaj obžalovati in tudi kaj plačati - kakor se pač plača vse na tem svetu, tako ali drugače v tej ali oni generaciji. Vsekakor bi bilo bolje, če tega ne bi bilo treba delati pod prisilo kakšnih ruskih razmer. Razprava naj se torej nadaljuje.

Dr. Ludvik Čanžek

Predsednik Združenja žrtev komunističnega nasilja

Upravni odbor Združenja je na svoji seji dne 1. 7. 1998 sklenil podpreti

**DEKLARACIJO O PROTIPRAVNEM DELOVANJU KOMUNISTIČNEGA
TOTALITARNEGA REŽIMA TER O RAZMEJITVI MED KOMUNISTIČNIM
REŽIMOM IN DEMOKRATIČNO REPUBLIKO SLOVENIJO**

ter

IZJAVO O NARODNI SPRAVI,

ki so ju predlagali predsedniki oziroma predstavniki parlamentarnih strank Republike Slovenije.

Mnenja smo, da sta oba dokumenta do take mere usklajena, da ju lahko podpre vsak poslanec in vsak državljan, ki daje nacionalnim interesom najvišjo prednost, ne glede na svoje politično prepričanje, svetovni nazor in na nekdanjo pripadnost revoluciji ali protirevoluciji.

O našem sklepu bomo obvestili javnost.

POSTSCRIPTUM

k pismu gospodu predsedniku Državnega zbora z dne 3. 7. 1998

Združenje svobodnih partizanov se ne zavzema za spravo le z besedo na papirju, temveč tudi z dejanji. Tako smo imeli preteklo soboto, 19. septembra 1998, letni shod, ki smo pričeli s **SPRAVNO SLOVESNOSTJO** na grobišču žrtev iz Brezarjevega brezna. Tam je pokopano okoli 1000 civilistov in ranjenih vojnih ujetnikov - Slovencev in Hrvatov, ki so jih komunisti pobili po končani vojni leta 1945 brez sodnega postopka. Skupino nemških vojnih ujetnikov, ki je iz ekoloških razlogov izvedla prekop žrtev iz Brezarjevega brezna na sedanje grobišče, je dočakala ista usoda, zverinski poboj neznano kje. Maček in Ribičič sta dobro vedela, da mrtvi ne morejo pričati.

Na grobišču je predsednik prebral iz Deklaracije svobodnih partizanov naslednji odlomek: "**Mi, svobodni partizani, borci za svobodo in ne za komunizem, se zavedamo težkega bremena bratomorne vojne, čeprav je nismo povzročili. Kljub temu je naša dolžnost, da prosimo odpuščanja Slovence, Hrvatov, Srbe, Nemce in druge narode za vse storjene zločine in krivice, ki so jih zadele na slovenski zemlji med vojno in po njej.**"

Sledila je sveta maša, ki jo je daroval 84-letni župnik Alojz Lasbaher ob pomoči gospoda Feliksa Živka. Oba sta bila partizana, Lasbaher je bil nekoč nemški, pozneje Titov zapornik, zato je v pridigo vpletel svoja doživetja.

Na shodu smo pogrešali novinarje, nihče ni prišel, čeprav smo jih povabili! Je naše spravno dejanje res tako nevarno, da si o njem ne upajo poročati ne časopisi niti televizija? Manjkali so tudi nekateri povabljeni častni gosti: Milan Kučan, Janez in Marjan Podobnik, Borut Pahor, ministra Rop in Krapež, torej ljudje, ki se sicer zelo radi udeležijo vsakovrstnih prireditev pod rdečo zvezdo in partijsko zastavo. Edino dr. Janez Drnovšek se je dostojno opravičil in nam želel uspeh tudi v bodoče.

Na shod sta bila povabljeni tudi predsednik Nove slovenske zaveze in predsednik Združenja zveze borcev z namenom, da bi se usedli za isto mizo in končno vendarle ugotovili, da smo vsi Slovenci in da je potrebno končati s sovraštvom. Prišel je le predstavnik domobrancev, gospod Stane Štrbenk, ki je nadomeščal odsotnega predsednika dr. Tineta Velikonjo; prijazno nas je pozdravil. Ni pa bilo gospoda Ivana Dolničarja. Manjkal je tudi predsednik Združenja veteranov vojne za Slovenijo, gospod Srečko Lisjak. Gospod Lojze Peterle je bil prisoten pri spravi slovesnosti, gospoda Janeza Janšo pa je zaradi nujne zadržanosti zastopal Dimitrij Kovačič, ki je tudi zastopal mestni svet Ljubljane.

Nekdanji borci za svobodo smo presenečeni nad nevljudnostjo predstavnikov oblasti, ki niso niti odgovorili na vljudno vprašanje, če se bodo ali ne bodo odzvali našemu vabilu. Ravnanje medijev pa nam potrjuje, da se hitro bližamo popolnemu enoumju, ne pa resnični spravi.

Risto Gajšek

*Skupnost internirancev Dachaua
za Slovenijo*

I Z J A V A

Skupnosti internirancev Dachaua za Slovenije o tako imenovanih spravnih dokumentih, ki jo je sprejel zbor 1. oktobra 1998 v Ljubljani ob navzočnosti velike večine članstva.

Uvod

Marca 1933. leta se je z izgradnjo koncentracijskega taborišča Dachau začelo obdobje enega največjih genocidnih dejanj v zgodovini človeštva. Prek 600 koncentracijskih taborišč s podružnicami je bilo zgrajenih na območju Tretjega rajha zato, da je v njih prek šest milijonov ljudi končalo življenje. Da bi lahko ubijali in hitro sežigali umorjene, so razvili znanstvene metode, ki so takšno učinkovitost omogočile. Taborišča, med njimi Dachau, so uporabljali za grozljive poskuse na ljudeh, ki so prvenstveno služili potrebam vojaške tehnologije v zraku, na zemlji in na morju.

Skozi koncentracijsko taborišče Dachau je šlo nad 200.000 ljudi, 35 narodnosti, med njimi 3700 Slovencev, od katerih jih je umrlo ali bilo pokončano 1602, mnogo pa jih je izginilo v tako imenovanih zunanjih komandah. Taborišče je bilo zgrajeno za 5000 jetnikov, ob osvoboditvi leta 1945 pa jih je bilo na tem prostoru zgnetenih 31.500.

V taborišču so se znašle ugledne osebnosti evropske civilizacije in kulture. Poleg predsednikov vlad, ministrov in diplomatov so Dachau doživljali tudi znameniti kulturni delavci, pisatelji, komponisti, novinarji in cerkveni dostojanstveniki, slednjih je bilo kakih 2700 vseh nacionalnosti. Čeprav je bila struktura jetnikov internacionalna, glede politične in verske prepričanosti, starosti, porekla in zgodovinskih okoliščin izredno heterogena, pa so poleg nagonskih strasti v borbi za obstanek prevladovali odlike, kot so:

- medsebojna solidarnost,
- prijateljevanje,
- spoštovanje nacionalne identitete,
- želja po kulturnih dobrinah,
- želja po svobodi,

- pričakovanje novih demokratičnih odnosov.

Osvraženo pa je bilo sodelovanje z okupatorjem, kjerkoli v samem taborišču ali pa v državah, ki so jih okupirale tako imenovane sile osi in njeni vazali. Zato je prišlo ob osvoboditvi taborišča 29. aprila 1945 do spontanega obračunavanja, pobojev pripadnikov SS in kolaborantov. Pri teh dejanjih so sodelovali pripadniki ameriške vojske in ad hoc organizirane skupine jetnikov. Kasneje je bilo uprizorjenih večje število procesov pred vojaškimi sodišči, kar je dokumentirano v knjigah, ki jih hrani muzej taborišča Dachau.

Slovenci v Dachau-u

Prvi Slovenci so se znašli v taborišču Dachau že leta 1939 in 1940. To so bili antifašisti iz avstrijske Koroške, delavci, kmetje, obrtniki in intelektualci, ki so v okupirani Avstriji ostali zvesti slovenskemu jeziku, slovenski kulturi in nasprotovali nacionalsocialistični ideologiji. Kasneje, leta 1941, so se znašli med interniranci Štajerci, Korošci in Gorenjci, po kapitulaciji Italije pa zlasti antifašisti iz ljubljanske pokrajine in tisti, ki jih je Gestapo našel v italijanskih taboriščih. Slovenska skupina, ki je bila v glavnem nastanjena v 24. bloku, je bila ocenjena kot ena najbolj organiziranih, najbolj homogenih in izredno solidarnih. Držala jih je "pokonci" morala in medsebojna materialna pomoč ter sposobnost premagovanja najtežjih fizičnih in psihičnih preizkušenj. K tem odlikam so pripomogli tudi predvojni kulturni in javni delavci, ki jih je režim v Ljubljani poslal v internacijo. Po osvoboditvi je začel izhajati kot dnevnik "Dachavski poročevalec" skozi ves mesec junij v 1000 izvodih kot dokument bivanja in zgodovinskih dejstev. Tradicija tega časopisa se ohranja še danes z občasnim izhajanjem.

5. marca 1945 je Gestapo interniral skupino vodilnih (štabnih) domobrancev pod vodstvom takratnega podpolkovnika Ernesta Peterlina, komandanta Slovenske legije, ki je bil z drugimi obsojen na tako imenovanem božičnem procesu v Ljubljani. Le-ta je naslovil na zavezniškega generala v sestavu 7. ameriške armade prošnjo, naj ga ne vrnejo v domovino, čeprav je v prošnji priznal, da pozna amnestijo.

Komandant zavezniške armade prošnji ni ugodil, ker ga je ocenil za kolaboranta. Vseh 17 domobrancev je 9. junija 1945 vojaška policija ameriške armade pripeljala v Ljubljano in jih izročila slovenskim oblastem.

Mnogi jetniki iz ljubljanske pokrajine so med domobranci spoznali ovaduhe in pripadnike policije, ki jih je maltretirala in končno poslala v taborišče. Ko so se v taborišču z njimi

soočili, so jih hoteli linčati, kar je preprečil bivši partizan Šlandrove brigade, kapetan Matija Knap.

Zaključek

Preživeli bivši jetniki taborišča Dachau so se vsak zase spravili z vsemi tistimi, ki so jim zadali gorje. Tudi tisti, ki so trpeli in bili obsojeni na tako imenovanih dachavskih procesih. A pozabiti ne bodo mogli nikoli. Ne potrebujejo parlamentarno zapovedane sprave. Soglašajo pa, da se uresniči predlog sotrpina Igorja Torkarja "ne spravaška sprava, ampak sožitje različno razmišljujočih".

Naša Skupnost je ugleden in konstruktiven član Mednarodnega komiteja s sedežem v Parizu, ki ga vodi francoski armadni general Andre Delpech, koordinator vseh taborišč pri evropskem parlamentu. V Sloveniji pa Skupnost združuje preživele člane in njihove svojce, tudi zato, da med drugim ohranja spomin in sporočilo: "Naj se nikoli več ne ponovi Dachau."

Prof.dr. Jože Hlebanja

Zveza združenj borcev in

udeležencev NOB Slovenije

Komisija za bivše politične zapornike,

internirance in druge žrtve nacifašizma

Odbor Mauthausen

Prispevek internirancev Mauthausna na temo narodna sprava in odnos do preteklosti

Interniranci Mauthausna smo občutili krutost vojne na najbolj surov način. Doživeli smo suženjstvo moderne dobe in popolno odrekanje vsakih človekovih pravic. Na osnovi teh izkušenj se je oblikovalo naše stališče do družbe in do dogajanj v svetu. Trdimo, da so vojne krive za hudo trpljenje ljudi in da so prav vojne izvor številnih krivic, ki jih čutijo prizadeti in njihovi potomci še dolga leta po tem. Zato smo interniranci Mauthausna ob koncu vojne sprejeli obljubo, da se bomo, skladno z našimi močmi in možnostmi, borili proti vojni ter da bomo s svojim delom prispevali k čim boljšemu sožitju med različnimi in različno mislečimi ljudmi. In to je tudi glavna vsebina našega stališča do slovenske sprave. Ne prilaščamo si pravice, da bi dopolnjevali zgodovino, še manj, da bi jo popravljali; to pripada zgodovinarjem. Kolaboracijo slovenskih domobrancev sprejemamo kot dejstvo, tako kot jo ocenjujeta zgodovina in svetovna javnost. Povojne poboje domobrancev obsojamo, vendar trdimo, da je vojna kriva, da so ti nastali. Menimo, da moramo zgodovinska dejstva sprejeti taka, kot so, spreminjati jih za nazaj ni mogoče. Sedanji prepiri Slovencev, za katere narod porabi veliko dragocene energije, so posledica netolerantnosti med različno mislečimi. To stanje moramo preseči, če hočemo, da bo Slovenija deležna napredka in mednarodnega ugleda. Zgodovina nas uči, da so posamezni narodi doživeli razcvet vseh družbenih aktivnosti in blagostanje, če so živeli v miru, brez vojn. Nasproti temu pa je prisotna revščina duha in lakota na vseh področjih in povsod, kjer se ljudje prepirajo in bojujejo. Poučen primer za to trditev je naš Balkan. Interniranci Mauthausna pojmujeemo spravo tako, kot jo tolmači Slovar slovenskega knjižnega jezika. Zelo enostavno: ponuditi in sprejeti roko sprave, odpustiti zamere in živeti naprej v miru. Tak akt sprave zahteva veliko poštenja in srčne kulture, ki je lastnost dobro

mislečih ljudi. Raziskave o tem, kaj je bilo prav in kaj narobe v preteklosti, naj opravljajo zgodovinarji, filozofi, sociologi in drugi, ki proučujejo medčloveške odnose. Menimo, da ni potrebna nobena deklaracija o obsodbi komunističnega režima. To je naloga zgodovinarjev in sociologov. Narod se mora umiriti ter usmerjati vso razpoložljivo energijo v vsestranski razvoj življenjskih razmer.

Interniranci Mauthausna se strinjamo s splošnim mnenjem, da je bil upor slovenskega naroda v drugi svetovni vojni mejnik v zgodovini Slovencev, saj je bistveno prispeval k temu, da imamo samostojno državo. Zato ta upor slovenskega naroda zasluži spomenik kot sporočilo mlajšim rodovom, da je bila samostojnost Slovenije izbojevana in ni bila poklonjena. In mrtvi imajo pravico, da niso pozabljeni. Predlagamo, naj bi bil to sedanji spomenik revoluciji v Ljubljani, ki bi mu dali napis: "SPOMENIK UPORU SLOVENSKEGA NARODA 1941-45 in vsem njegovim žrtvam".

Ta akt naj bi predstavljal konec uporabe polpretekle zgodovine za medsebojna strankarska obračunavanja. Energijo moramo porabiti za vsestransko izgradnjo dežele, posebno za okrepitev problematičnega stanja v gospodarstvu. Za poravnavo krivic, proučevanje zgodovine, odkrivanja spominskih obeležij in podobno, pa naj se uporabijo obstoječa pravna sredstva.

Lenart Horvatič

Koordinacijski odbor

Zveze združenj borcev "Tone Grčar"

Svetniški kandidati

Krajevna organizacija Zveze združenj borcev Tone Grčar Pod gradom je že pred časom sprejela pobudo, naj Škofovska konferenca Slovenije in sveti oče Janez Pavel II. uvrstita med svetniške kandidate slovenske mučenike duhovnike, ki jih je zverinsko pobila fašistična drhal.

V zvezi s to pobudo so pred kratkim prejeli odgovor mariborskega škofa dr. Franca Krambergerja, da so vsi duhovniki, ki so bili umorjeni v zloglasnem taborišču Jasenovac, že zapisani na seznamu kandidatov za proces mučeništva. "Seveda bo ves postopek zahteval svoj čas. Sedaj smo šele pred pravim začetkom, to je pri zbiranju osnovnih podatkov in izjav ter sestavljanju življenjepisov o posameznih kandidatih," je sporočil mariborski škof.

Posvojitvev preteklosti kot državnotvorni temelj prihodnosti

I. Uvod

Včasih je za razumevanje stvari dobro, da si pogledamo njeno poimenovanje v kakšnem tujem jeziku, ker morda zajame še kakšen dodatni sopomen, ki v slovenski besedi ni zajet. V nemščini, na primer, je slovenska sprava die Versöhnung: posvojitvev. Sprava pomeni posvojitvev, sprava s preteklostjo pomeni posvojitvev preteklosti. Z drugimi besedami: preteklost se je že dogodila, to, za kar gre, je sprava z njo. Posvojitvev lastne preteklosti pomeni, da si končno priznamo, da je bila to naša zgodovina, tista, ki nas določa v dobrem in slabem. "Naša" je razumeti v eksistencialnem pomenu in ne v subjektivističnem, češ, "naša resnica je zmagala...". Naša zgodovina pomeni, da nobenega dogodka ne zamolčujemo, nobenega njenega akterja ne izključujemo (eksorciramo) iz nje. Nobene strani ne povečujemo do neba in nobene ne preklinjamo do pekla - kakor je to počela partija z domobranci in kakor le-ti oziroma njihovi nasledniki počno s komunisti in partizani danes. Vse, kar je bilo, je naša zgodovina, je naša nacionalna identiteta, kajti identiteta nekega naroda je njegova kontinuiteta, ki se kaže skozi zgodovino in kot zgodovina.

O spravi torej ni mogoče govoriti, če ali dokler iz nje vsak po svoji volji vleče ven tiste elemente, ki so mu všečni, in zanika ali demonizira tiste, ki mu niso oziroma mu nič ne koristijo v političnem boju danes. Kadarkoli že je naša polpretekla zgodovina razdeljena in sovražno razbrzdana, je vendarle ena, namreč prav ta, naša nacionalna zgodovina. To priznanje je že spravno gledanja na zgodovino in na nas, današnje.

Sprava je temeljni politični, kulturni in eksistencialni pojem, zato ni čudno, da je okrog njega toliko nesporazumov. Želela bi spomniti le na nekatere, da bi morda tako pomagala pri vprašanju, za kaj sploh gre in čemu sprava sploh.

Izvirno - v Sofoklejevi drami Antigona - je sprava pomenila pokop brata-izdajalca, v simbolnem pomenu je torej šlo za "posvojitvev" mrtvega brata-izdajalca. Etekel je branil domovino pred sovražnikom. Polinejk je s sovražnikom sodeloval, brata sama sta se spopadla in tudi oba padla, toda zmagala je Eteklejeva "linija", se pravi, osvoboditev domovine. Ukaz njenega strica Kreonta je bil, da se izdajalca ne sme pokopati.

Sovražnik, izdajalec je sovražnik in zavrženo bitje tudi po smrti. Antigona, njuna sestra, je spor postavila na pravo mesto: spoštovanje smrti in mrtvih je temelj civilizacije in vsakršne človeške skupnosti.

Pri nas je to temeljno dilemo umetniško predelal pisatelj in dramatik Dominik Smole, ki jo je postavil na simbolno raven, zato tako sam pokop kot Antigona na odru ne nastopita: temeljno je spoštovanje mrtvih, ki izhaja iz svetosti življenja.

To raven sprave - če naj tako rečem - smo opravili na spravnem dnevu v Kočevskem Rogu 8. julija 1990, ko smo "prišтели" (Franček Jauk) k slovenskemu narodu tudi zamolčane, po vojni pobite domobranske ujetnike. S tem šele je postala pravica do javnega spominanja neizpodbitna in nezamolčljiva: poboj v Rogu ni mogel več biti zamolčevan in na ta način manipuliran. - Toda pričela se je druga manipulacija! A o tem kasneje!

Sprava, ki je v izvirnem smislu sprava s smrtjo, torej pietetni odnos do vseh mrtvih kot mrtvih, je že na samem svojem začetku tudi zadevala žive - saj mrtvi ne morejo narediti ničesar več; za mrtve so odgovorni živi. Za žive je sprava predstavljala začetek drugačnega sobivanja: če se izkaže, da je manipulacija z mrtvimi (slavljenje do neba enih in preklinjanje do pekla drugih) nelegitimna in blasfemična, potem mora aktualna skupnost iskati načine sobivanja sama in se sama ovedeti lastne, nepresegljive odgovornosti za svojo sedanost in prihodnost. Utemeljevanje lastnih interesov, moči in prestiža na mrtvih in z mrtvimi, z njihovimi zaslugami in trpljenjem, je blasfemija. Predvsem pa na takšnem sektaštvu do mrtvih in med mrtvimi ni mogoče utemeljevati oblasti, še manj nad-oblasti, zato Kreont (za katerega bi lahko rekli, da v našem primeru simbolizira nadoblast Partije) oblast tudi izgubi. Začne se nov začetek. Tak novi začetek se je pri nas dejansko začel s svobodnimi volitvami in demokracijo.

Tale nekoliko daljši zgodovinski uvod je bil potreben, da bi vsaj približno vedeli, kako se je začela evropska zgodovina, ki jo obeležujeta pieteta do mrtvih in večni napor za svobodo duha in človečnost. Iz sprave kot pietete do mrtvih so izvedeni temeljni postulati avtentičnega človekovega bivanja; spoštovanje človekove osebe, njenega dostojanstva in eksistencialne resnice, njene svobode in nedotakljivosti. To so tudi temeljni postulati, na katerih temeljijo človekove pravice in državljanske svoboščine.

Ker človek ne živi sam, ampak je principialno družabno bitje, pomeni sprava priznanje drugega človeka kot drugega in drugačnega. Sprava je hkrati vztrajanje posameznika pri svoji resnici in iskanje sožitja z drugim.

II. Vprašanje sprave

Zaradi večplastnosti pojma sprava je razumljivo, da hkrati obstaja več različnih pojmov sprave in tudi veliko nesporazumov okrog nje. V nadaljnjem razmišljanju bi rada analizirala nekaj teh nesporazumov. Najprej: kaj sprava ni? S čim se sprava izključuje?

- sprava ni pacifikacija; ni mogoče reči: vsi smo krivi ali nihče ni (za nič) kriv oziroma odgovoren. Zato se sprava in sodno preganjanje krivcev za storjene krivice in zločine ne izključujeta;
- sprava in sovraštvo se izključujeta, torej tudi in še posebej iniciiranje sovraštva kot politična tehnologija na poti do oblasti ali tehnologija izvajanja oblasti. Sprava in "razredni boj" se torej izključujeta (zato je bil tak "halo" ob izklicu sprave v osemdesetih letih). Enako se izključujeta sprava in sektaštvo; sektaštvo izriva (ekorcira) nekoga ali določene skupine, narode, rase... samo zato, ker ne ustrezajo volji ali resnici izklicevalca, ki svojo resnico in voljo postavlja na piedestal absolutnega vedenja in absolutne pravice do svoje Resnice;
- sprava pa tudi ni podlaga za lustracijo, nasprotno: sprava in lustracija se izključujeta, saj je lustracija v bistvu sektaštvo: zametavanje ljudi ene ideologije (prepričanja, rase...) s strani tiste, ki si jemlje pravico, da meni - in tako ravna! - kakor da bi imela v zakupu absolutno resnico, Resnico;
- sprava ni "poravnava računov" v smislu neke "izravnave" ali "zadoščenja" kot poniževanja nasprotnika, torej tako ali drugačno maščevanje. Sprava in maščevanje se izključujeta;
- sprava ni zamenjava ene Resnice za drugo Resnico, ene ideologije za drugo brezpogojno ideologijo oziroma zamenjava ene absolutne oblasti z drugo absolutno oblastjo, se pravi tako, ki bi tudi - s piedestala absolutne oblasti - in spet delila državljane na državljane prvega in drugega reda;
- sprava in triumfalizem (zmagoslavje, kot da bi kdo imel absolutno prav) se izključujeta. Sprava pomeni zavedanje tragičnosti bivanja. Triumfalizem zmagovalca po vojni je bil kriv, da je do absurdnega poboja domobrskih ujetnikov sploh prišlo. Danes je enak triumfalizem vzrok za neprestano iniciiranje sovraštva med nas in v nas kot način boja za oblast skrajne desnice. Skrajna desnica danes "legitimira" svojo tehnologijo boja za oblast s trpljenjem in tragično usodo domobrancev in jih na ta način blasfemično izkorišča za svoje vsakdanje, pragmatične politične cilje. Njeno permanentno, brezsrčno in nenačelno, brezskrupulozno destabiliziranje političnega in družbenega položaja naše države je direktni naslednik nekdanjega komunističnega sektaštva. Demoniziranje

komunistov kot ljudi je znova vneslo med nas nemir in strah, zametavanje naših nacionalnih energij, izgubljanje časa in zgodovinske priložnosti slovenske nacije, da bi postala močna, bogata in prijazna dežela svojim državljanom in državljanke. No, seveda, to je le del resnice in odgovornosti, drugi del je na vladajoči koaliciji, ki je do teh vprašanj bolj ali manj ravnodušna in ki v pragmatizmu svoje politike ne vidi tistih temeljnih dilem, na katerih temelji sleherna nacionalna politika. Vendar menim, da je demoniziranje komunizma in manipulacija s preteklostjo bistveni problem danes. Demoniziranje komunizma je privedlo celo do tega, da se je "izgubila" diferenca med antikomunizmom v vojni, ki ga je plačeval okupator in je bil krvavo izvajan v času okupacije, od antikomunizma v miru, ko je vsak oporečnik zastavljal zgolj samega sebe - brez kritega hrbta ali plačila za svoje tveganje. Prav na nerazločenosti antikomunizma v vojni in antikomunizma v miru tudi temelji prizadevanje radikalne desnice, da bi bili v državnem zboru sprejeti taki dokumenti o polpretekli zgodovini in spravi, ki bi ji dajali alibi za njen današnji antikomunizem kot način boja za svojo absolutno oblast. Zakaj kdor hoče imeti absolutno oblast, mora imeti vedno in povsod Prav - sicer ne bi mogel utemeljiti legitimnosti svoje Oblasti. Zato je treba "dokazati", da je bil medvojni antikomunizem ne le absolutno izzvan s strani komunizma (antikomunisti torej niso imeli nobene svoje odgovornosti ali krivde), temveč je bil tudi edino legitimno početje v času vojne;

- sprava ni neka nova Resnica, ki bi silila ene ali druge, v vojni sprte, ali kogarkoli, da se "spravi" z njim, nekakšna prisila, da pozabi ali zamolči svoje prepričanje. Prav nasprotno: sprava dopušča in varuje izvirno pravico vsakogar, da ostaja pri svojem prepričanju - ne da bi razlike v prepričanjih potencirali do (nove sovražnosti);
- sprava tudi ni izmiritev na kompromisni način, češ: vi ste se motili, mi smo se motili ali vi ste imeli prav, pa mi smo tudi imeli prav... Sprava je pripravljenost na sožitje z drugim ne glede na resnico oziroma dogajanje v preteklosti, predvsem pa ne gradi današnje politike na nekdanjem sovraštvu;
- sprava torej nikakor ne pomeni, da se morajo partizani in domobranci "spraviti" med seboj, se objemati in "izljubiti", apelira pa nanje, da se vzdržujejo svojega nekdanjega sovraštva, vsaj tako, da ga ne prenašajo na mlajše generacije s tem, da bi ga vnašali v današnjo politiko.

V začetku, v osemdesetih letih je spravo zavračala partijska stran, domobranska jo je sprejela. Potem je bilo nekaj časa videti, da jo sprejemata obe strani - dokler ni skrajna desnica "poprijela" in začela brezkompromisni boj za prevlado svoje (antikomunistične) Resnice in boj za pre-vlado ali celo absolutno oblast.

Zakaj je do tega prišlo, ni mogoče analizirati v okviru tega prispevka. Analizirala bi le nekaj hipotez, ki na ravni mišljenja dezavuirajo spravo, jo prikazujejo kot nepotrebno, smešno itd. V začetku jo je tako zavračala (komunistična) levica, danes pa podobno (antikomunistična) desnica.

- Sprava naj bi bila nepotrebna, ker so se že zdavnaj otroci partizanov in domobrancev med seboj ženili in ljudje se niso več sovražili... To je res, toda to je živo življenje. Drugo pa je vprašanje dominirajoče ali za oblast bojujoče se politike. Sprava je na politični ravni pač eminentno politični pojem in pomeni zavestno odpoved vnašanja sovraštva in sektaštva v politiko;

- Sprava naj bi bila nepotrebna, saj državljanske vojne ni bilo (bila je le okupacija in obramba proti njej, v sklopu okupatorja pa izdajalci domobranci). Toda tako preprosto to le ni: vsaka stran, partizanska in protipartizanska, je nastopila druga proti drugi tudi zaradi oziroma iz svojih političnih konceptov oziroma ciljev: domobranci so branili "tradicijo", cerkveno-konservativni oblastni monopol s kapitalistično (privatno) lastnino, partizani pa so se bojevali za "boljši svet", utemeljen na družbeni lastnini in z "oblastjo OF".

Predvsem pa sprave ne gre vezati izključno na naš državljanski spor, temveč širše in globlje: gre za apriorno možnost demokracije: pripravljenost na strpno sožitje kot temeljni družbeni in politični odnos v družbi.

- Sprava naj bi bila nemogoča, ker so v družbi take (socialne) razlike, da ne morejo biti med seboj "spravljeni" bogati in revni... Tako gledanje je tipično razredno gledanje: razredni boj in sprava naj bi se izključevala. Tako gledanje je tudi res pripeljalo do revolucije pri nas. Toda demokracija je enakost pred zakonom in sprava kot pripravljenost na tako enakopravnost je njen temelj;

- Do sprave bo prišlo samodejno (pač v živem življenju), za to naj ne bi bile potrebne nikakršne "deklaracije" in "politične ocene"... Takšno mišljenje je tipično izmikanje odgovornosti. Predvsem pa ne gre za spravo, ki bo prišla samodejno..., temveč za to, da je država kot država dolžna skrbeti, da se razlike in nasprotja v družbi ne razvijajo v sovraštvo. In če se novonastajajoča nasprotja celo utemeljujejo z nekdanjim sovraštvom ali na nekaterih dejstvih iz preteklosti, je država kot država dolžna, da stori vse, kar je mogoče, da do prevlade sovraštva in do destabilizacije političnega sistema zaradi tega sovraštva ne bi prišlo.

Ne nazadnje pa je tudi treba dati moralno satisfakcijo vsem prizadetim ljudem!

Naj opozorim še na nekaj dilem ob spravi!

Sprava in resnica

Pravijo, da brez resnice ni sprave. Res! Toda kako je tu pojmovana resnica? Če prebiramo naše polemike, vidimo, da večini diskutantov v javnosti resnica pomeni: Moja resnica - to, kar mislim jaz: To je ne samo res, temveč Res. Tisti, ki misli drugače, ne le, da nima prav, ampak nima Prav, je napačen kot človek, kot človeško bitje, je nekaj manj-vrednega. Če naj bi sprava pomenila pristajanje na "več resnic", je to zunaj resnice, saj resnica je samo ena..., torej sprava ni mogoča. Takšno mišljenje ne razločuje ravni mišljenja in ne prisluhne, za kaj sploh gre pri govorjenju o "več resnicah". Pravimo: vsak človek ima svojo resnico. Resnica tukaj pomeni eksistencialnost, tisto, po čemer je posamezni človek prav ta in ne kdo drug. Za eksistencialno resnico, če pride v nevarnost, je človek tudi pripravljen tvegati, se zanjo boriti... V tem smislu so imeli "svojo resnico" ne le partizani, ki so jo mnogi "potrdili" s svojo krvjo, temveč tudi domobranci (ki so jo mnogi tudi potrdili s svojo smrtjo), temveč vsakdo posebej med njimi. Te ravni resnice torej ne gre enačiti z dejstvi, ki se seveda dogodijo ali pa ne. Kdor resnico reducira na dejstvo oziroma dejstva, pač zanika temeljno pravico vsakega človeškega bitja, da ima "svojo resnico", kar imenujemo tudi prepričanje, smisel življenja itd.

Sprava in prihodnost

Nekateri pravijo, pustimo preteklost in glejmo le v prihodnost. Takšna razmišljanja so v svojem bistvu cinična. Že res, da je sprava pripravljena na sožitje, kar je načelno sploh mogoče le v sedanjosti in prihodnosti - vendar ne bo šlo brez "posvojitve" preteklosti, se pravi, brez tega, da dogajanje v preteklosti vzamemo nase kot našo lastno zgodovino. V zgodovini so bili akterji na eni in drugi in oboji so bili del lastnega naroda, oboji so bili človeška bitja, zato ne gre ne enih ne drugih zamolčevati ali izključevati iz lastne narodne, človeške skupnosti. Kot primer takega izključevanja naj spomnim na ravnanje oblasti v prejšnjem sistemu, ko so bili vsi, ki niso bili "z Nami", državljani drugega razreda, domobranci pa še manj, medtem ko so bili pobiti domobranci ujetniki zamolčevani, kot da bi jih sploh ne bilo. To je principialno sektaštvo oziroma sektaštvo iz principa.

Takšno sektaštvo se danes kaže v tezi, ki pravi, da smo (to je resnica) spoznali, da demokracije ni mogoče uresničiti s sodelovanjem z ljudmi, ki so bili v prejšnjem režimu "prvorazredni" državljani. Se pravi: neka skupina ljudi je iz demokracije a priori

izključena, drugorazredna. Takšno sektaštvo se s spravo, z zavestno posvojitvijo lastne zgodovine izključuje. Izključuje pa se tudi z demokracijo.

Kakor da ne bi bila demokracija apriorna enakopravnost in načelna enako-vrednost državljanov kot državljanov? Kako boš "delal" demokracijo, če pa del ljudi a priori izključiš iz nje?

Ne, prihodnosti, ki ne bi bila obremenjena s preteklostjo, ni mogoče delati, če preteklosti ne posvojiš, se ne spraviš z njo. Ideje o prihodnosti, ki ne bi bila odvisna od preteklosti, služijo kvečjemu zamolčevanju preteklosti oziroma odgovornosti zanjo ali pa naivno menijo, da se je mogoče preteklosti rešiti tako, da jo preprosto izbrišeš oziroma se delaš, da je ni. To je iluzija: preteklost se nam oglasha ne le po vzorcih mišljenja in ravnanja, temveč predvsem z bolečino in trpljenjem, ki je ljudi nekoč prizadelo in ki še danes boli.

Sprava in poprava krivic

Stališče, ki v bistvu tudi zanika spravo (je noče), trdi, da je pogoj za spravo poprejšnja poprava krivic. Tu gre za zamenjavo vzroka in posledice. Poprava krivic je logična posledica sprave, ne pa njen pogoj. Zakaj? Zato, ker more poprava krivic zajeti le majhen del storjenih krivic. Kako boš obudil mrtvega? Kako boš obrnil trak časa nazaj in "vrnil" čas tistemu, ki ga je po krivici izgubil (v zaporih, zaradi onemogočanja itd.). Nekatere krivice so v bistvu nepopravljive. Zato jih je mogoče "popraviti" le simbolno, s simbolnimi gestami (spravni dan v Rogu, postavitve obeliska sprave). Ker krivic v skrajni konsekvenci ni mogoče popraviti, je pogojevanje sprave s popravo krivic enako zanikanju sprave sploh.

Dejstvo, da bistvenih krivic ni mogoče popraviti, je vzrok možnosti za neprestano zburjanje sovraštva do "krivcev" (še preden so bili kot taki identificirani in obsojeni). Nikoli ni dovolj. Nikoli ni do konca. Če postavimo ad absurdum: Dokler mrtvih ne bo mogoče obuditi, bodo totalitarno nastrojeni imeli možnost zbujati sovraštvo do zločinov... Ali - dokler se kot nacionalna skupnost ne odločimo, da s takšno tehnologijo oblasti in bojevanja zanjo prenehamo.

Zavedanje meja človeka - kot končnega bitja - je temelj sprave: človek je končno in zato zmotljivo bitje. Zato nihče ni absolutno kriv, da bi ga smeli izključiti iz nacionalne zgodovine kot izmeček ali ne-človeka.

Posledica odločitve za spravo, se pravi za prenehanje manipuliranja s preteklostjo v vsakdanji politični igri, je seveda poprava tistih krivic, ki jih je mogoče popraviti. Toda kot posledico sprave, ne pa kot pogojevanje pristanka na spravo.

Sprava je brezpogojna, se pravi: zavestna, voljna odločitev nacije, da bo "pokopala svoje mrtve", se pravi: da mrtvih (smrti, preteklosti) ne bo izkoriščala v vsakodnevem političnem življenju. Da bo začela znova, s pripravljenostjo na sožitje vseh in z vsemi.

Sprava in demokracija

Sprava je pogoj za demokracijo, šele na drugi ravni je demokracija pogoj za spravo. Se pravi: da se demokracija sploh lahko odvija ("laufa"), morajo državljani biti voljni pristati na njena pravila igre, v prvi vrsti na načelno enakopravnost in enakovrednost državljanov kot državljanov (se pravi, da to priznam tudi nasprotniku ali sovražniku!), nato sprejemanje rezultatov volitev (četudi komu niso povšeči) in najprej seveda respektiranje osebne svobode in človekovega dostojanstva vsakogar.

Demokracija kot enako-pravnost pred zakonom, osebna in politična svoboda in respektiranje dostojanstva posameznika pa seveda s svoje strani omogoča, da državljani živijo spravno, v sobivanju.

Zato je čim bolj konsenzualen sprejem stališč oziroma politične ocene o naši polpretekli zgodovini in deklaracije o narodni spravi nujen in je že sam po sebi državotvorno in hkrati spravno dejanje.

Nujnost in smiselnost sprejema politične ocene dogajanja v polpretekli zgodovini in deklaracije o narodni spravi

Država je v interesu nacije kot take in v celoti dolžna storiti vse, da bi omogočila sprotno, strpno in zakonito reševanje problemov in nasprotij. Znotraj te generalne zadolžitve je potemtakem tudi dolžnost države, da skrbi za to, da se nastajajoča nasprotja ne bi prevesila v sovraštvo in legitimiziranje le-tega z dogajanjem v preteklosti, kar naj bi dajalo videz legitimnosti fundamentalističnim metodam "reševanja" današnjih problemov - predvsem pa boju za oblast. Da ne bo nesporazumov: boj za oblast je legitimen - zato pa so volitve -, toda ne z izključljivostjo in sovraštvom in ne z blasfemičnim sklicevanjem na svoje "pravice" v imenu mrtvih!

III. Nekaj pripomb na osnutka "Spravnih listin"

Deklaracija o protipravnem delovanju komunističnega totalitarnega režima in o razmejitvi med komunističnim režimom in demokratično Republiko Slovenijo in Izjava o narodni

spravi (v nadaljevanju "spravni listini") sta oziroma bosta, če bosta v parlamentu sprejeti, nedvomno zgodovinski listini, vendar ne v pomenu "objektivne resnice" ali celo "Resnice o zgodovini", temveč v pomenu političnih dokumentov današnjega časa. To se mi zdi pomembno poudariti, ker nekateri nesporedni in zavračanja "spravnih listin" izhajajo prav iz mišljenja in strahu, da bo resnica o preteklosti, zapisana v "spravni listini", ki jo bo sprejel parlament, imela avreolo Resnice: to naj bi poslej veljalo kot resnica ali celo Resnica. Dejansko je "resnica o preteklosti" prej ko slej "rezervirana" za zgodovinopisje oziroma vedno na novo odkrivanje spoznanj o preteklosti. To, kar naj bi parlament sprejel, bodo torej dokumenti oziroma stališča, ki naj bi bila sprejeta čim bolj soglasno, ki nam bodo pomagala živeti v sedanjosti in prihodnosti. "Spravni listini" naj bi torej postavili temelje za prihodnje obnašanje političnih subjektov.

Toda četudi "spravni listini" ne bosta "Resnica o preteklosti", pa njuna vsebina vendar ne sme biti zunaj resnice, ne sme ignorirati dejstev ali enostransko naglašati zgolj ene resnice oziroma resnico ene strani. Važno je torej notranje razmerje resnice same. Najslabše pa je, če se giblje na meji pol-resnic. Bojim se, da se je v predlogih "spravnih listin" nekajkrat zgodilo prav to!

A) Osnutek Deklaracije o protipravnem delovanju komunističnega totalitarnega režima in o razmejitvi med komunističnim režimom in demokratično Republiko Slovenijo (v nadaljevanju "Deklaraciji") se po mojem mnenju giblje na meji pol-resnic.

1.

Natančneje rečeno: s samim naštevanjem dejstev je sestavljena skrivljena slika dogajanja v našem komunističnem režimu. Vzrok za to vidim v posploševanju navedenih dejstev in v eliminiranju časovnih opredelitev. Pri tem ne pomaga dosti, da je pod 3. točko zapisano, da "so bile v komunističnem totalitarnem režimu stopnje kršitev človekovih pravic v posameznih obdobjih različne", celotna podoba, ki jo daje "Deklaracija", je takšna, kakor da bi veljala za Romunijo ali kakor da med Slovenijo in Romunijo po sesutju komunizma ni bilo nobene razlike. - Včasih je dobro predstavljati si, kakšno podobo o tvoji deželi bi dobil tujec, ko bi bral kakšen spis ali dokument. Seveda zunanji pogled ni merilo, ustvari pa distanco, da uvidiš podobo o sebi, ki jo ponujaš drugim.

"Deklaracija" preprosto ne upošteva razporne narave resnice: res je vse tisto, kar "Deklaracija" navaja kot sporno (seveda s pripombo o posplošenosti in eliminiranju časovne dimenzije!), hkrati pa je tudi res, da je Slovenija oziroma slovenski narod prav v

času "komunističnega režima" zgradil porušeno deželo, postavil socialne in materialne temelje za relativno blaginjo ljudi, res je, da smo se politično in kulturno osamosvajali in notranje osvobajali tako, da smo leta 1990 zmogli odločitev o samostojnosti in jo leto kasneje tudi izpeljali. Dejstvo torej je, da smo nacionalno zoreli v "komunističnem režimu" in proti, v spopadu z njim. Če poudarjamo le eno stran ali celo brišemo drugo, izpademo iz resnice.

Podobno je z ocenjevanjem vloge KP med vojno; res je KP že med vojno nastopala sektaško in po svoji revolucionarni logiki, res pa je tudi, da je KP organizirala narodnoosvobodilni odpor, ki nas je uvrstil med zavezniške države v boju zoper nacifašizem, zaradi katerega smo dobili Primorsko - če naj navedem le en, najbolj očiten zunanji nacionalni dosežek slovenskega odpora. O tej pozitivni vlogi KP oziroma komunistov in o narodnoosvobodilnem boju samem v "Deklaraciji" ni ničesar.

In res je - če gledamo na ravni eksistence -, da so tudi komunisti sami umirali za "svojo resnico", zato je pa treba upoštevati, da je za svobodo in revolucijo padlo veliko komunistov (v začetku je bila sploh večina padlih prav komunistov, saj so bili prvi partizani predvsem komunisti), zato je razmetavanje besed, zmerljivk in zasramovanj na račun komunistov kar povprek ne le žaljivo, temveč tudi blasfemično. Njihovo prizadevanje, trpljenje in žrtev je sestavni del naše nacionalne identitete - kakor tudi njihove zmote, ekskluzivizem itd. Seveda to o boju "za svojo resnico" velja tudi za domobrance - saj prav zato je tudi prišlo do medsebojnega spopada!

2.

"Komunistični režim" obravnava "Deklaracija", kakor da bi bil "padel z neba", tisto o "ruševinah predvojnega režima" je nekam poetično zakamufliranje dejansko v materialnem, socialnem, političnem in duhovnem smislu strašnega stanja, ki je omogočilo, da se je revolucionarna/boljševiška misel pri nas sploh ukoreninila in zaživela. Socialni brezup posameznih slojev (predvsem delavskega ter vaške polproletarske in dninarske revščine) in duhovno nasilje Cerkve, ki ni dopuščala niti krščansko prenovitvenega verskega gibanja krščanskih socialistov, kaj šele svobodo (zunajkonfesionalnega) duhovnega ustvarjanja, in ki je vse, kar ji ni bilo po volji in v prid, proglašala za "komunizem". Predvojna Cerkev je tako histerizirala ljudi proti komunizmu tedaj, ko ga kot gibanja še nikjer ni bilo in je tudi tako s svoje strani dejansko pripravljala spopad, do katerega je v vojnih razmerah tudi dejansko prišlo. Brez avtoritarnosti Rimskokatoliške cerkve pri nas vseh medvojnih grozot državljanskega spopada (in

torej tudi ne povojnih "obračunov") ne bi moglo biti. Če že ocenjujemo in zavračamo "komunistični režim" - in prav je, da ga zavračamo -, potem je treba zadevo zgrabiti pri korenini, se pravi pri njenem nastanku, kjer je ena od komponent zagotovo stanje v prejšnjem starojugoslovanskem režimu. Ta režim je bil avtoritativen in unitaren (slovenska oblastno-cerkvena nomenklatura se je v imenu svojih koristi podrejala starojugoslovanski srbski "čaršiji"), ki je dušil vsako svobodo političnega delovanja (ženske, na primer, niso imele volilne pravice) in je Komunistično partijo kot silo radikalnega, revolucionarnega nasilnega subjekta pravzaprav direktno "vzgojil".

"Komunistični režim" je bil sprevrženo, obenem pa vendarle direktno nadaljevanje, logična in politična kontinuiteta predvojnega političnega režima. Politična ocena, ki tega ne upošteva, je pristranska, ideološka in ne omogoča pomiritve ideološko utemeljenega oziroma utemeljevanega sovraštva - za kar pa naj bi v "Deklaraciji" šlo.

Očitana pristranost, ki povzroča ideološkost "Deklaracije", je razvidna tudi iz dejstva, da "Deklaracija" niti z besedo ne omeni dogajanja med samo vojno, ki nikakor ne obremenjuje le Komunistične partije, temveč tudi drugo stran in še posebej Cerkev kot avantgardo kontra-revolucije. Brez takšnega ravnanja Cerkve pred vojno in med vojno, kakršno je pač bilo, vsega tistega, kar se je dogodilo po vojni in kar se je dogajalo še desetletja potem, ne bi bilo. Njeno avtoritarno (pred vojno) in kolaborantsko - v imenu protikomunizma in za svoje koristi - ravnanje med vojno je bil nujni pogoj za to, kar se je dogajalo med vojno in po njej pri nas. Če priznamo to dejstvo, odgovornost KP za povojne poboje ni nič manjša, saj je bil zadostni pogoj zanj njena odločitev, da ujetnike in "narodne sovražnike" pobije. Toda opis odgovornosti za te poboje bi bil v "Deklaraciji" vendarle resničnejši, se pravi: bliže dejstvom, kakor pa je zapisano sedaj.

Subjektivistično razumevanje zgodovine (preteklosti), ki prevladuje v "Deklaraciji", je razvidno ne le iz manka kritike anti-komunizma kot drugega v državljanski spor vpletenega pola, temveč tudi iz manka, iz popolne odsotnosti epohalne dimenzije, ali - gledano z druge strani - zgodovinskega mišljenja. Epohalna dimenzija odpira pogled na neko zgodovinsko dogajanje kot nujno iz lastne logike. Komunizem je kakor fašizem in nacizem ideologija in gibanje oziroma dogajanje 20. stoletja, katerega vzroki so v dogajanju v daljni preteklosti in ki je zajelo ljudi našega stoletja v svoje kolesnice kot svoje orodje. Z drugimi besedami: komunizem (kakor nacizem in fašizem) ni delo posebej hudobnih ljudi, ki jih je zdaj treba izobčiti iz narodnega in človeškega občestva. So stvari, ki so človeku preprosto dane (čas, v katerem se rodi, narod, spol, "naloge časa"). To je epohalna ali

usodnostna dimenzija, ki človeka sicer ne odvezuje odgovornosti za njegovo početje, vendar ga odvezuje absolutne odgovornosti.

Prav tako v "Deklaraciji" manjka vpogled v bistvo dogajanja v 20. stoletju, v čas vzpona evropskega subjekta kot postave volje do moči. To dogajanje je bilo "neodvisno" od volje posameznikov, še več, posamezniki so bili njegovo "orodje". Ne samo v nekem negativnem smislu, tudi v pozitivnem. Slovenci smo v drugi svetovni vojni s svojim odporom in revolucijo postali subjekt lastne usode. Postali smo sposobni za moč in s tem tudi postati lastna nacija. Čakanje na razplet vojne bi nas pustilo nedotaknjene v naši nacionalni trpnosti, pasivni odpornosti, letargiji, ki je bila naša značilnost vso prejšnjo zgodovino.

Zgodovinsko mišljenje, ki v "Deklaraciji" manjka, je tako mišljenje, ki razume človeka kot končno, zato tudi zmotljivo in torej zgodovinsko bitje. Takšno gledanje na človeka izključuje absolutno odgovornost človeka kot končnega, zmotljivega bitja, krivcev torej ne demonizira, temveč jih dopušča v njihovi človečnosti. Tako komunisti kot domobranci so bili "samo" ljudje. Njihovo delo je naša dediščina.

Zgodovinsko gledanje na zgodovino in človeka omogoča spravo, se pravi: odpoved izklicevanju absolutne odgovornosti in Krivde - bodisi za eno bodisi za drugo stran oziroma ljudi na eni ali drugi strani.

Te moje pripombe so še vedno splošne, vendar menim, da bi jih "Deklaracija" morala upoštevati in operacionalizirati. "Deklaracija" je kot osnutek še primerna za nadaljnje "čiščenje" besedila, dobro pa bi bilo, če bi do čiščenja besedila res prišlo. Sestavljalci bi po mojem skromnem mnenju morali paziti predvsem na notranje razmerje resnice in na to, da bi distanca in obsodba komunističnega sistema vendarle odpirala vrata v skupno prihodnost nas vseh, kar nas je slovenskih državljanov in državljanek (razen zločincev, kar pa je zadeva sodstva in ne deklaracij!). Saj za to menda gre, namreč za konec sovražnosti in narodno spravo, ali ne?

B) Izjava o narodni spravi

Iz Izjave o narodni spravi (v nadaljevanju: Izjava) ni razviden njen namen: Čemu sploh? Menim, da bi morala biti sestavni del ali vsaj prvi del Izjave politična ocena komunističnega sistema in revolucije (zdajšnja Deklaracija!) in kot zaključek posvojitve polpretekle zgodovine, ki šele omogoča distanco, naj bi sledila Izjava o narodni spravi:

potem, ko vidim in uvidim, kaj in kako je vse bilo, ko vse to vzamem nase kot lastno zgodovino, sklenem, da tako ni mogoče več in pristanem na spravo...

Da sestavljalcem ni bil jasen namen Izjave, je razvidno tudi iz tega, da pod prvo točko izrekajo obžalovanje za vse žrtve okupacije, revolucije in kolaboracije. Če je namen Izjave simbolno končati državljanski spor - kar je nedvomno mogoče in nujno začeti prav z obžalovanjem žrtev -, potem v tem kontekstu obžalovanje žrtev okupacije nima mesta: te žrtve so bile povzročene (gledano seveda principialno, torej neupoštevaje izdajstva) s strani okupatorja, torej tuje sile. Sprava zadeva naš medsebojni spor.

Prav tako je vidno, da sestavljalcem ni bilo jasno, kaj naj bi s tako izjavo in koga naj bi predvsem zadevala. Da ne bo nesporazuma ali celo sprenevedanja: Izjava o narodni spravi zadeva v prvi vrsti politične subjekte, se pravi nosilce oblasti od poslancev do ministrov, predsednika vlade, predsednika države, predsednike političnih strank. Le-ti so dolžni skrbeti za življenje svoje nacije, za to, da je ne bo razdiralo sovraštvo in nestrpnost. Za politične subjekte predstavlja Izjava prostovoljno zavezo in obvezo, da v politične odnose ne bo vnašala izključevanja političnega nasprotnika, razpihovala sovraštva, revanšizma in nestrpnosti. Kakor je bil prvi izklic narodne sprave usmerjen predvsem na takratno oblast, naj že neha sektašiti med državljani, najprej pa seveda med mrtvimi, tako je tudi danes: predvsem politiki so tisti, ki naj nehajo razpihovati politične strasti sovraštva in maščevanja. Sprejem Izjave in pričakovanje, da bo potem lažje in sploh... sprejeti lustracijski zakon, je skregano z bistvom Izjave o spravi in s spravo samo. Kdor to pričakuje, bodisi ne ve, za kaj gre, ali pa je politični dvoličnež.

Za državljane in državljanke pomeni Izjava apel, naj po svojih močeh in srčni kulturi živijo strpno in spravno, da nam bo mogoče živeti mirno in z upanjem v prihodnost, da ne bomo v nič zapravljali svojih energij in zametavali ljudi, ki jih imamo tako ali tako malo. Premajhni smo, da bi si še naprej smeli dovoljevati "luksuz", da iz svojega občestva izključujemo ljudi, včeraj domobrance in "razredne sovražnike", danes komuniste in njihove "mladiče"... (Kar zadeva zločince (na obeh straneh) imamo sodstvo - kot vsaka pravna država.)

S sprejetjem Izjave o narodni spravi bi simbolno končali neko obdobje našega družbenega bivanja in začeli novo, drugo, drugačno: strpno. Sama razglasitev narodne sprave bi bila državotvorno dejanje slovenskega parlamenta in ker je le-ta predstavnik vsega ljudstva, tudi državotvorno dejanje slovenskega naroda.

To seveda ne pomeni, da se bomo od jutri dalje začeli kar "ljubiti" med seboj, pomeni pa, da bi bil s sprejetjem Izjave postavljen temelj novim odnosom, namreč: kriterij

strpnega obnašanja. Kdor bi poslej še naprej razpihoval sovraštvo na podlagi državlanskega spora, bi pač padel pod kriterij, ki ga je (bi ga) sprejel parlament za novo politično kulturo. (Podobno je bilo s podpisom izjave pred sprejetjem zakona o plebiscitu: tedaj so se stranke zavezale, da rezultatov plebiscita in zaslug zanj nobena stranka ne bo izkoriščala v svoje politične namene in v svoj prid. To seveda ne pomeni, da poslej takih manipulacij in izključujočega prisvajanja plebiscita in same osamosvojitve s strani nekaterih političnih subjektov ni bilo, bile so - toda takoj se je izkazalo, da so padle pod "kulturni nivo", ki ga je postavila izjava o sodelovanju strank pri plebiscitu, in torej nelegitimne.)

Prav tako sprejem Izjave ne bi pomenil, da se morajo državljani "ljubiti" med seboj, da je vsaka diskusija na temo polpretekle zgodovine prepovedana itd. Vse to je prepuščeno samim ljudem, posameznikom in njihovi osebni moči in srčni kulturi, kako se vključujejo v javno življenje. Življenje obrusi robove, čas ozdravi, kar boli - če kdo stalno ne dreza v bolečino in opominja nanjo. In da se to ne bi več dogajalo, da bi delegitimizirali manipulacijo z zgodovino kot tehnologijo boja za oblast, je potrebno sprejeti Izjavo.

V tem smislu je Izjava o narodni spravi politični dokument, utemeljen na politični volji in odločitvi, v voljni politični odločitvi, da se na deklarativni, simbolni ravni naš državlanski spor konča.

Prispevek k razpravi o narodni spravi

Najprej soglašam s tistimi, ki pravijo, da je sprava dejanje posameznika v odnosu do drugih soljudi. Je njegovo osebno soglasje, da lahko sobiva z drugimi ljudmi, ki so mu v preteklosti storili krivico - dejansko ali zgolj po njegovem mnenju. To soglasje lahko da v primeru, če je krivica odpravljena in če prihodnost, ki se kaže pred posameznikom, izravnava možnosti krivičnikov in pravičnikov iz preteklosti. Sprava ne more biti dosežena, če krivica še traja, saj ima v tem času vsakdo pravico, da se spopade z njo. Krščanski nauk o ponujanju levega lica, potem ko jo skupiš po desnem, celo poziva k trajnemu spravljanju, vendar ni resnih dokazov, da bi to vrsto sprave kdorkoli kaj vneto prakticiral, in je v nasprotju s človekovim prirojenim nagonским in pridobljenim etičnim refleksom, da se odzove z odporom, kadar se mu dogaja krivica.

Spodbudno za spravo v naciji je, da je zaključek nekega zgodovinskega obdobja in pričetek novega, ki prinese novo družbeno soglasje in novo interpretacijo preteklosti. Vsak družbeni pretres, tako v preteklosti kot v tem stoletju, je poskušal na temelju vrednot, ki so jih vzpostavili zmagovalci, omogočiti, da so na novo opredeljeni krivci in pravičniki iz preteklosti lahko bivali drug ob drugem. Kadar tak novi red ni zagotovil popolne svobode in enakih možnosti vsem ljudem, temveč jih je samo na novo razporedil na ljudi prvega in drugega reda, je bila sprava kajpak zgolj vsiljena in je ohranjala latentno državljansko vojno. Kljub temu pa sem prepričan, da so spravo imeli na ustih vsi zmagovalci v vseh časih: od revolucionarjev do kontrarevolucionarjev, od reformatorjev do protireformatorjev, od nacistov do komunistov. Nekateri med njimi samo niso imeli dovolj časa, da bi jo uresničili.

Spadam med tiste, ki menijo, da so v naši novi državi podane na ustavni in zakonodajni ravni vse možnosti za spravo: zagotovljeno je varovanje človekovih pravic in sprejeto je tudi načelo o enakih možnostih in svobodne izbire za vse ter političnega in gospodarskega pluralizma. Nobenih ovir ni, da ne bi sodno preganjali zločinov, ki ne zastarajo, in tudi žrtvam nekdanjih preganjanj je mogoče pomagati, ne da bi za to potrebovali nov zakon ali deklaracijo. Če se to ne dogaja ali če se dogaja prepočasi, za to ni krivo dejstvo, da potrebujemo še kak nov dokument, ki bi ga sprejelo najvišje zakonodajno telo v državi. Če ga bodo politične elite že sestavile, njegov namen nikakor ne

more biti, da bi državljanom zaukazal spravo. Večina tistih, ki so v preteklosti doživeli krivice, je spravo že opravila in za to ni potrebovala pomoči izvoljenih predstavnikov ljudstva. Tisti, ki na spravo še niso pripravljeni, ne bodo privolili vanjo kljub sprejeti politični zavezi. Velika večina naših državljanov pa sploh ne čuti potrebe po nečem, kar bi se imenovalo sprava, in ne vedo, s kom naj bi se spravili.

Vprašanja, kdo in zakaj potrebuje "Izjavo o narodni spravi" in "Deklaracijo o protipravnem delovanju komunističnega totalitarnega režima", se lahko lotimo tudi tako, da analiziramo njegovo vsebino. V zadnji različici je besedilo močno izpraznjeno in poprejšnje odkrite zahteve po reviziji zgodovine in skupinski lustraciji so se umaknile med vrstice. Očitno sta dokumenta v sedanji verziji posledica iskanja kompromisov, pri čemer pa nobena od sestavljalskih skupin z njima ne bo zadovoljna in ju bo tudi v prihodnosti razlagala po svoje.

Ob tem se kažejo nekatere zanimive povezave. Na eni strani so tisti, ki se imajo za dediče ali jih imajo drugi za dediče komunistov in si vztrajno prizadevajo, da bi s tem dokumentom dovolj iskreno dokazali, da se odrekajo in obsojajo dejanja, ki so jih zagrešili komunisti med drugo svetovno vojno in zlasti po njej; da, celo za ceno, da so pripravljeni sprejeti nekatere znanstveno neutemeljene revizionistične posege v nedavno zgodovino, ki jih zahteva nasprotna stran. Pridružujejo se jim nekateri novodobni "pragmatični" politiki, ki so skoraj ponosni na svojo brezbriznost do travm iz preteklosti in bi pristali na poljubne kompromise, če bi jih sedanji koalicijski zavezniki postavili pred ultimativne zahteve, ki bi ogrožale obstoj njihove oblasti.

Še bolj zanimiv je poskus povezav na drugem bregu. Gre za povezovanje kolaborantov z okupatorjem iz druge svetovne vojne in žrtev revolucionarnega komunističnega nasilja v štiridesetih letih po njej. To povezovanje ni utemeljeno niti svetovnonazorsko niti generacijsko in služi zgolj temu, da se s pomočjo povojnih krivic, ki so jih utrpeli eni, spere medvojna krivda drugih. Ta stran si prizadeva, da bi spraven dokument in ob njem sprejeti akt o obsodbi prejšnjega režima postala od parlamenta sprejeta pravna podlaga za začetek lustracije. Dodatni cilji, ki so razvidni v prejšnjih različicah, so zmanjševanje pomena boja proti okupatorju in omilitev pogleda na kolaboracijo z njim med drugo svetovno vojno.

Čeprav ne odrekam pomena dejstvu, da bi zanikanje epohalnega dela slovenske zgodovine, ki jo predstavlja narodnoosvobodilni boj kot eden od ključnih dogodkov v slovenskem osamosvajanju, pomenilo samouničevalno razvrednotenje lastne vloge v evropski in svetovni zgodovini, pa me taka morebitna opredelitev v dokumentih Državnega zbora ne skrbi preveč. Zgodovina bo v primerni časovni odmaknjenosti nedvomno znala

postaviti stvari na pravo mesto. Bolj me skrbi, da bi neustrezen dokument poglobil stare in ustvaril nove razdore in nove krivice med sedaj živečimi in ustvarjajočimi ljudmi. Prav zato zahtevajo tisti nastavki v obravnavanih besedilih, ki bi lahko služili za pripravo lustracijske zakonodaje, največjo pozornost.

Seveda mora spravo spremljati in jo celo začeti odprava krivic, ki jih je mogoče odpraviti, ter kaznovanje tistih, ki jim je mogoče dokazati krivdo in jih kaznovati v okviru zakonov. Spravi pa je tuje vsesplošno maščevanje nekdanjih državljanov drugega reda nad nekdanjimi državljani prvega reda ali celo zamenjava njihovih vlog. Tako dejanje bi vzpostavilo novo obliko medsebojnega zatiranja, novo latentno državljansko vojno, potrebo po novi revoluciji in po novi spravi.

Pripadam povojni generaciji in zato se bom posvetil času, ki sem ga sam doživljal. Interpretacija starejših obdobj pripada generacijam, ki so jih ustvarjale, in zgodovinarjem. Poleg tega je medvojno obdobje z razpravami dobro oskrbljeno. Osebno mislim, da je za usodo današnjih generacij prav tako ali celo bolj pomembno, kako se bo končala razprava o povojnem obdobju komunističnega režima. Razlog je preprost: pravih in izmišljenih krivcev ter pravih in namišljenih žrtev je že zaradi bioloških zakonov v tem obdobju znatno več in cilji tistih, ki bi se radi lotili splošne lustracije, se lahko uresničijo samo tako, da se lotijo sedanjih generacij.

Določanje krivcev, ki bi zapadli lustraciji, je za nekatere današnje samozvane lustratorje na moč enostavna stvar. Eden od prepoznavnih znakov je članstvo v edini stranki iz totalitarnega obdobja. Vodenje ustanov in podjetij je podoben pečat. Ker so na taka mesta praviloma prihajali komunisti, tudi vodilno mesto v prejšnjem režimu izdaja najmanj hlapca totalitarnega režima. Zato v zadnjih letih nekateri vztrajno ponavljajo, da v vodstvih podjetij, fakultet, vladnih ustanov in oblastnih teles ne sme biti nikogar, ki je opravljal vodstvo teh institucij v prejšnji državi. Občasno je slišati celo pozive k maščevanju nad otroki grešnih očetov.

Povsem sem prepričan, da med večino Slovencev ni toliko sovraštva in želja po maščevanju, kot bi to lahko sklepali po ravnanju nekaterih njihovih izvoljenih predstavnikov. Navsezadnje že povprečno razgledan posameznik ve, da totalitarnega sistema ni mogoče razložiti s črno-belo podobo o desetih odstotkih hudobnih komunistov in devetdesetih odstotkih preostalih dobrih državljanov. Zatirana večina, vsaj njen znaten del, si ni sama izbrala svoje usode, samo poklicana ni bila k obloženi mizi. Z izjemo zadnjih let pred propadom komunizma je najbrž manj ljudi odklonilo kot pa sprejelo povabilo k včlanjevanju v stranko, razlog pa v veliki večini ni bil ideologija,

temveč karierizem. Tisti, ki niso bili izbrani, so se zatekali v klečeplazni konformizem in so znali zagreniti vsakdanje življenje kritičnih posameznikov in maloštevilnih disidentov skoraj enako učinkovito kot redki "pravi" komunisti s svojim ideološkim ekskluzivizmom. Pa vendar: ali ne bi mogli poniževalnega konformizma razumeti kot sprejemljivo obliko boja za preživetje v tedanjem okolju? Ne navsezadnje: ali se tudi danes številni državljani z upognjenimi hrbtenicami ne obračajo k novim oblastnikom? Prilagodljivost je prevladujoča oblika človeškega obnašanja v vseh sistemih, v totalitarnih režimih pa je imela še posebno vlogo: bila je zaslužna za preživetje posameznikov in hkrati kriva, da so ti režimi preživeli tako dolgo.

V piramidi drugorazrednih državljanov in samozvane avantgarde ljudi ni mogoče na enostaven način razdeliti na take, ki služijo zveličanje, in one druge, ki naj bodo pogubljeni. Če bi nam bili na voljo opisi tisočev primerov političnega preganjanja, bi se nemara v njih znašla večina Slovencev tedanjega časa - in to ne vselej v enaki vlogi. Od časa do časa so se politični zasliševalci lahko znašli na Golem otoku, obtoženci v enem procesu pa so postali ovaduhi v drugem. Poleg tega so se oblastniki prejšnjega režima že razporedili po celotnem političnem spektru strank: kako bi se lustratorji obnašali do takih članov lastnih strank?

Pričujoče razmišljanje ne želi navajati k zaključku, da so vsi ljudje v obdobju komunističnega režima enako dobri ali slabi in da ni mogoče potegniti razmejitvene črte med pravičnostjo in krivičnostjo, med poštenostjo in nepoštenostjo, med zločinom in med dobrim delom. Želi povedati, da je ta razmejitev možna samo ob vsakem primeru posebej, ne pa kot splošna razmejitev med ljudmi. Samo po sebi je umevno, da je tak pristop dolgotrajen in ne bo dosegel vseh krivcev - ne le zato, ker ne bo na voljo dokazov, temveč tudi zato, ker bo zmanjkalo časa: tako krivci kot njihove žrtve se namreč starajo. Vendar je tako z etičnega kot s pravnega stališča boljše, da ostane sto krivcev nekaznovanih, kot da bi obsodili enega samega nedolžnega.

Skoraj ne morem verjeti, da posamezne politične elite tega ne bi verjele. Če torej nekatere med njimi zahtevajo generalno čistko po kriteriju pripadnosti oblasti in oblastni stranki v prejšnjem režimu, tega ne delajo v imenu pravne države in tudi ne v imenu nekdanjih preganjancev. Vedo, da bo v sodnih postopkih mogoče dokazati krivdo le maloštevilnim. To pa je zanje premalo, hočejo namreč izprazniti čim večjega števila pomembnih položajev in jih zapolniti s svojimi ljudmi.

Ob vsem tem pa bi bilo mogoče vsaj nekatere pretekle privilegirance pravično "kaznovati" brez lustracije in celo brez sodišč: s preverjanjem znanja in sposobnosti s

pomočjo objektivnih kriterijev. Pri taki pozitivni selekciji bi ob prvi reelekciji odpadli vsi tisti, ki jih je prejšnji režim povzdignil na račun "moralno-političnih" kriterijev. Seveda pa lahko preverjanje kvalitete kadrov nekaterim strankam ne diši, ker se tudi same zatekajo h kriteriju: "Tudi če ni pismen, samo da je naš!"

Le tako je mogoče razumeti, zakaj se strankarskim elitam še zdaleč toliko ne mudi pri odpravljanju krivic iz preteklosti, čeprav bi to morala biti ena od prvih moralnih zadolžitev nove oblasti. Še manj se jim mudi pri priznavanju zaslug tistim posameznikom in skupinam državljanov, ki so v letih revolucionarne oblasti pripravljali pot za njeno odpravo. Obveza do preteklosti izgublja svoj moralni naboj in vse bolj postaja manipulacija. Najbolj seveda z žrtvami samimi.

Večino negativnih dogajanj v današnji družbi sta sprožili dve usodni zmoti novih političnih elit: da je mogoče kaznovati brez dokazov krivde in da je mogoče nagrajevati brez dokazov zaslug. Prva zmeta bo s ponovno uvedbo notranjih sovražnikov nadaljevala kontinuiteto "revolucionarne miselnosti", druga bo vzpostavila vladavino povzpetnikov in mediokritet. Če se bosta ohranili, bosta preprečili, da bi državo, njene institucije in gospodarstvo vodili najsposobnejši ljudje.

V okoliščinah, ko odnos do preteklosti postane orodje boja za oblast, ne morejo nastati pravi spravni dokumenti: so v najboljšem primeru kompromisna besedila, ki enim ali drugim ekstremistom odpirajo možnosti za nove boje. Vendar ti skrajneži ne smejo pozabiti, da so jih državljani že spregledali: vedo, da se zatekajo k starim in že izbojevanim bojem zato, ker so se nesposobni pomeriti v boju za oblast s konkurenco pozitivnih predlogov in idej za prihodnost.

Če že potrebujemo spravni dokument, mora odražati to resnico. Zavezati se mora, da bodo čim hitreje odpravljene krivice iz preteklosti. Sprave med ljudmi ne more vsiliti, pač pa jo lahko pospeši s tem, da vztrajno in dosledno uveljavlja spoštovanje človekovih pravic in enakih možnosti. Samo v okoliščinah, ko posameznik občuti, da je pridobil popolno svobodo, ki je omejena samo s svobodo drugih ljudi, in ko mu vsakdanje ozračje v javnem življenju vzbuja prepričanje, da se krivice in preganjanja iz preteklosti ne morejo več ponoviti, je pripravljen tudi na spravo: razumeti, zakaj so se nekatere stvari v preteklosti zgodile in živeti s to resnico in s svojimi sodržavljanji.

Zato predlagam, da se v spravno besedilo Državnega zbora vnese tisto, kar je edino lahko prispevek organa oblasti k narodni spravi: eksplicitno zavrnitev uvedbe lustracijskih zakonov in poziv političnim strankam, naj v boju za oblast ne podžigajo več nestrpnosti in sovraštva na podlagi bojev in delitev v preteklosti, temveč naj dajo volilcem možnost,

da bodo izbirali med njimi po sposobnostih, kako se spoprijemajo z izzivi, ki jih pred nas vse postavljata sedanost in prihodnost.

Marjan Keršič-Belač

akademski kipar

Ob razpravah o spravi

Leta 1941, od zasedbe italijanske vojske, po cvetni nedelji, se je za Slovenijo začelo najžalostnejše obdobje naše zgodovine. Že prvi dan, ko je bila Jugoslavija napadena s strani nacistične Nemčije, bombardiran Beograd in se je začela zasedba, ko je država začela po zaslugi slabega vojaškega vodstva razpadati, ko je vse bežalo iz vojske in vojašnic, smo se nacionalno zavedni javljali v prostovoljne enote in z eno takih smo prispeli z vlakom do Novega mesta, kjer so nas svarilno zavračali, ker so od Zagreba prihajale vesti o sovražnosti do takih idealistov s strani ustašev. Bil sem v eni taki enoti in na srečo sva z bratom, eno leto mlajšim, neujeta prišla domov za izkušnjo bogatejša.

Tihi upor prebivalstva se je začel proti okupatorju v Ljubljani že poleti enainštiridesetega, ko so bili moški v Ljubljani že deležni fašističnega poteka s klofutami, če nisi v Zvezdi v Ljubljani dovolj spoštljivo pozdravil razobešanja ali snemanja italijanske zastave. Srd je rasel v naših glavah in nepojmljivo je bilo za nas vedenje oblasti in politikov takratne še banovine in bana Natlačena, ki se je šel fašistom in Rimu poklonit v prestolnico Italije in izjavljat našo vdanost zavojevalcem.

Vse poletje 1941, ko so bili vsi hribi odrezani z razkosanjem dežele na tri države, smo se srečevali s prvimi ilegalci in partizani v Iškem Vintgarju, kjer sva s prijateljem Mirkom Flandrom, Šiškarjem in prijateljem bratov Majcnov, pomagali pri organiziranem delu za skrito bolnico Krvavice, ki jo je postavil izžanski bolničar Berce. Vse poletje do septembra 1941, je na Velikem Trncu nad stometro steno Borovljaka visela izzivalna slovenska zastava, ko je prve dni v oktobru v dolino pridvela soldateska in požgala vse od kočje gozdnikov do kočje planinskega društva, za katero je skrbel zavetnik partizanov in oskrbnik Pintar, poznejši partizanski komandant Toledo. Vse tja do zime 1941-1942 smo se pristaši takratne, že dobro organizirane Osvobodilne fronte udeleževali kurirskih nalog in pri nas na Barju zbiranja hrane za partizane. Februarja 1941, ko so Italijani zajeli Ljubljano v eno samo, z žico in bunkerji vklenjeno in ujeto taborišče, so se v mestu začele še akcije po posameznih mestnih predelih, odvažanja v kasarne, zapiranja in streljanja talcev. Štirikrat sem bil zaprt in končno konec maja 1941 zajet, 14 dni v celici

talcev in 11. junija odpeljan v taborišče Gonars. Tam sem prebil ob pomanjkanju in lakoti 19 mesecev.

V tistem času fašističnega zaslužnjevanja se je vsak od nas prebivalcev ljubljanske pokrajine odločal proti fašizmu po svoji vesti in prepričanju. Enaindvajset let sem bil takrat star, pa sem se že poleti 1941 z vso odgovornostjo zapisal Osvobodilni fronti. V tem času pa so med skrito pošto prišle vesti o požigih celih vasi, streljanju talcev, izdajstvu Bele garde in organiziranju vaških straž. Gledal sem strahotne bede žena z otroki, ki so prihajale v Gonars, preseljene iz taborišča na Rabu. Skozi taborišče Gonars je šlo do leta 1943 17.300 internirancev in 9. septembra sem po razpadu italijanske vojske ostal v taboriščnem odboru 40 mož in žena, ki so zasegli skladišča hrane za prehrano, 1.700 žensk z mladoletnimi otroki, ki niso imele možnosti vračanja v predele popolnoma požganih vasi okrog Čabra, Gerova, Delnic do Kočevja. V dveh mesecih nam je uspelo s sodelovanjem civilnih oblasti Gonarsa in Palmanove v transportih po približno 40 ljudi po železnici iz Udin in Palmanove poslati proti domačim krajem. Zato sem prišel v Ljubljano peš čez Sočo in Trst s posebno propustnico šele 20. novembra 1943, prav tiste dni, ko je takrat doma na Barju izvajala Bela garda najhujši teror nad prebivalstvom Barja in ižanskih vasi, tja do Lesičnega in Iga. Skrival sem se pri eni od svojih tet znotraj žičnih ovir in bloka na Ižanski cesti, dokler najhujši masaker, ki ga je izvajal domobranski poročnik Frakelj, zloglasni klavec z Barja, ni popustil. Po novem letu 1944 sem se skrival pri svojem dotakratnem učitelju, kiparju Borisu Kalinu, pri katerem sem delal vsa leta, od meščanske šole leta 1935 do internacije.

Potem je prišlo poletje 1944, ko so me domobranci odkrili in moral bi se javiti v "slovensko domobransko vojsko", ki brani pred "hostarji in banditi" domovino, ki umira, "kot" je pisalo v pozivu. Po zvezah s terensko organizacijo OF za Bežigradom, kjer je Boris Kalin v Lavričevi ulici 5 stanoval, so me povezali s komisarjem kriminalistične policije dr. Vladimirom Kantetom, ki je bil sodelavec Komisije za odkrivanje zločinov okupatorja in njegovih sodelavcev pri SNOSU v Črnomlju in ga je vodil Maks Šnuderl. Prav gotovo je bilo srečno naključje, da je bila moja učiteljica drugega razreda šole na Barju Stana Kante, Kantetova sestra, Kantetovi starši in Kalinovi pa goriški rojaki, ki so v času fašizma pribežali v Jugoslavijo.

Mesec dni sem prestajal preverjanje moje zanesljivosti in ko sem bil s Kantetove strani vprašan, zakaj mi je delo na kriminalističnem oddelku pri srcu, sem mu odkrito povedal, da zato, ker ne morem ubijati ljudi, kar od človeka sleherni trenutek zahteva čas vojne, na katerikoli strani si.

Deset mesecev dela v njegovi skupini, ki je bila najstrožje konspirativna, predstavlja v mojem življenju čas najhujših in najgroznejših doživljanj tistega vojnega časa.

Že v septembru 1944 sem začel postopoma odkrivati po terenu Ljubljanskega barja sledove, posledice in ostanke prikrivanih domobranskih, Frakljevih in zločinov dr. Lovra Hacina, šefa vse ljubljanske policije, z mnogimi šefi posameznih delov politične policije: Jožeta Hlebca, šefa zaporov na Povšetovi, najhujših mučiteljev zapornikov, pretepačev in ubijalcev Črne roke, ki so delovali po terenu mestnih, posebej pa predmestnih četrti. Odkrival sem napol razpadla, pa tudi dobro ohranjena trupla, ustreljena z brzostrelkami in z razbitimi glavami, pri čemer so vidno ropali tudi zlato zobovje žrtev. To delo je bilo povezano s smradom razpadanja, sledovi ustreljenih in strahotnih ran, ob delu brez gumijastih rokavic, brez razkužil ali drugih takrat znanih, a proti koncu vojne nedosegljivih sredstev. Med njimi je bila sestra moje mame Angela Pozaršek-Modic, pa Marija Merhar iz Ribnice, pri kateri edini sem za vratom odkril zlato verižico z obeskom in sličico otroka, po kateri smo s sodelovanjem drugih sodelavcev ugotovili identiteto žrtve. Z natančnimi opisi oblačil, perila, barvi las, zobovju, sem od 64 vseh v Kozlarjevi gošči in na Lesičnem pri Škofljici pobitih domobranskih žrtev odkril in ugotovil identiteto 27 žrtev. Nobena od teh v času poboja ni bila pokopana, večina so jih poteptali in zahodili v močvirne jarke šotišč, šele po mojem odkrivanju smo jih po poizvedovanju in preverjanju pri sorodnikih lahko porazporedili za pokope pri Ljubljanskem pokopališču pri Svetem Križu, v Tomišlju in na Igu.

Žal so sodelovanje s Komisijo za odkrivanje zločinov okupatorja z dr. Kantetom odkrili že 28. 11. 1944 in dr. Hacin ga je dal takoj po neuspeh zasliševanjih s strašnim mučenjem (da bi izdal sodelavce, je do kraja molčal in ni nikogar izdal) dal obesiti in pri tem v zaporu, na dvorišču "prisilne delavnice" okrutno sodeloval. Eden njegovih najožjih sodelavcev Branko Lovrečič je srečno ušel smrti tudi drugič, na Turjaku, ko bi moral biti dober teden pred devetim majem med žrtvami 26 okrutno postreljenih (med njimi prof. Mesesnel, Vito Kraigher, Tumova, dva brata, Geržiničeva in drugi). Takrat preživela Danica Melihar je, upam, še danes živa, stara čez 85 let, junaška žena, kakor Mara Kraljeva, ki je varovala dragoceno dokumentacijo OF na Gerbičevi v Ljubljani. (V Delu z dne 25. maja 1985 je te dogodke nazorno opisal Branko Lovrečič, ki, žal, danes ni več živ.) Vsa poročila svojih raziskav sem pisal na terenskih ogledih v rokopisu, vse je bilo na kriminalističnem oddelku pretipkano na pisalnem stroju v več izvodih. En izvod je dobil dr. Kante, en izvod je šel preko terenskega sodelavca Jožeta Pozarška z Barja na Barjansko

okrožje Škraba Matiji-Brusu, en izvod pa v Črnomelj na SNOS vodi odseka Maksu Šnuderlu.

O dogodkih tistih dveh mesecev, enem pred 9. majem, dnevom osvoboditve, in mesecu dni po njem so se usodno razpletali trenutki usodnosti za milijon in pol slovenskih prebivalcev. Takrat, ko so se eni veselili trenutkov sprostitve in svobode, ki so štiriletno okupacijo preživeli na enem bregu reke v odporu, pa se je druga stran naslajala v svoji evforični psihozi o vsem odločujoče kolaboracije, ki jim je omogočala zaključno pravico za najbolj krvoločna dejanja. Po vaseh in najbolj okrog Ljubljane so se še zadnje dni dogajala obračunavanja, kot na Turjaku, kjer so domobranski, Rupnikovi politični pripadniki SS in črnorokci pomorili še 26 političnih pripadnikov OF. Vse je bežalo proti severnim mejam čez Karavanke in meji, ki je partizani nikoli niso priznali in ne spoštovali, saj so bile njihove čete in bataljoni razporejeni daleč na ozemlju slovenske Koroške in na zahodu, daleč v Benečijo. Domobranci so poskušali osnovati nekakšno najnovejšo prevaro zaveznikov z odstavitvijo generala Rupnika, nekakšno novo zavezo na Taboru, pa na koncu v strašni paniki odnesli pete na Koroško. Na Dravskem mostu nad Borovljami so, nepriznavajoč podpisa vdaje vseh v Evropi delujočih enot nemške armade, še uspeli pobiti 182 pripadnikov partizanov. V Šoštanju se je predal general Leer, komandant vseh nemških enot na Balkanu. Predsednik Nove domobranske zaveze, Tine Velikonja, še danes trdi, da domobranska vojska nikoli ni bila premagana in nikoli ni priznala nemške vdaje.

Začel se je obračun čez vsa ozemlja Evrope, ki je bila kdaj pod Hitlerjevim gospostvom. Pravijo, da se je tiste dni na Koroškem zgnetlo čez 15.000 domobrancev, Čerkezov, ustašev, četnikov, čez 100.000 med vso zadnjo vojno proti zaveznikom krvavo zapriseženih klavcev, komandantov koncentracijskih taborišč, ki so prisegli zvestobo Hitlerju. Upali so pri Angležih in Amerikancih izprositi odpuščanje in z lažmi oprati svojo zgodovinsko zмотo. Upali so, da bodo pripravljene iz Amerike in Anglije drago prepeljane prehrane zavezniških armad preusmeriti do kolaborantskih kotlov beguncev. Le-ti pa so jih preprosto vrnili na železniške tise, ki so bili usmerjeni nazaj proti Rusiji in proti Balkanu. Svet je terjal poravnane račune in takrat se je pokazala prvič laž vseh glavnih domobranskih vojščakov, ker so vedeli, kaj lahko edino čaka kolaborante s Hitlerjem, jih je pretežna večina našla kanale za emigracijo v Kanado in Argentino. Današnje pisce spominov, kot so Stanko Kociper (Rupnikov zet), so zaman spraševali, kako je večini uspelo odnesti pete (tako kot Rupnik in stotina drugih), ubogo rajo zavedenih in prevaranih pa so prepustili vračanju in najbolj krvavemu obračunavanju.

Takrat, v tistih dveh mesecih slovenska partizanska vojska z vsemi divizijami ni bila več slovenska. Že marca leta 1945 je bila podrejena IV. armadi JLA, tudi XIV. divizija s Šercerjevci, ki je ujela generala Leera pri Šoštanju, je morala tega izročiti komandi četrte divizije JLA, pa jim je ušel in so morali Šercerjevci ponovno za njim (ker so ga pač najbolj poznali po dveh dneh, ko je bil v njihovih rokah) in šele ko so ga ponovno ujeli isti Vosovci in ga morali ponovno izročiti nadrejenim iz JLA, so ga odpeljali v Beograd in tam obsodili na smrt z ustrelitvijo.

Takrat je bil za pravilno sojenje za krivce kolaboracije zadnji trenutek zakonitega obračuna: Morali bi jih vrniti po posameznih vaseh, od koder so bili doma, in jih za eventualne zločine ali odpustljive napake obsoditi pred ljudskim sodiščem "narodne časti", ne pa brez sodb in preverjanja posameznih krivcev obsoditi na pokončanje v Teharjah in Kočevju in drugih, danes zloglasnih krajih - kar po osamosvojitvi Slovenska zaveza s pridom izkorišča.

Ne morem še končati: Vsega obsojanja je vredna na žalost takratna Cerkev, ki je kolaboracijo z vso krvavostjo podpirala. Učila je, da vohunjenje in izdajanje sodelavcev OF ni nikakršen greh, temveč dolžnost pravega kristjana. Nikoli ni obsojala največjih kolovodij pokolov, kot je bil domobranski poročnik Frakelj, nikoli tistih, ki so rezali vratove partizanom in terencem, pa pripadnikov skrivačev, raztrgancev in črne roke. Moja doživetja s krvavimi rezultati njihovih dejanj v obrambo vere so katastrofalne in zanje ne najdem opravičila, najmanj pa stiska rok v spravi, ki naj izenači trpljenje približno 100.000 Slovencev po fašističnih zaporih, streljanje talcev, požiganje celih vasi, s tistimi, ki so nas odrejali po župniščih za izpustitev ali pokončanje pod krinko vere, ki je bila tisti čas brez krščanske doktrine in brez trohice etike in moralnega temelja.

In kako se še vedno ti ljudje obnašajo, kako ravnajo danes? Vsa Evropa - sleherni evropski narod je obsodil sodelovanje s Hitlerjem in njegovim holokavstom, ki je pomoril okrog 6 milijonov Židov in slovanskih narodov. Slovenska domobranska zaveza še danes ne prizna svoje zmote, ne pokesa se za zločine, ki jih je zagrešila. Po Sloveniji postavlja še v letu 1998 spominske plošče, kot so na Žalah, kjer slavijo enega najhujših Hitlerjevih hlapcev, kot je bil Lovro Hacin, šef političnih agentov in policije v Ljubljani, njegovega šefa policijskih zaporov na Povšetovi Jožeta Hlebca in desetine imen najhujših mučiteljev v teh zaporih, kot sta bila brata Jeločnika, brata Kobija in še stotina drugih z vklesanimi in pozlačenimi imeni. Tam je ime najhujšega črnorokca, Frakljevega najtesnejšega sodelavca Gruma, ki je neštokrat pretepal mojega očeta, da bi iz njega izsilil priznanje, kje je njegov sin, moj brat, ki je bil spomeničar, borec Šercerjeve brigade in XIV.

divizije. Kadar se v pismih bralcev oglašča Tine Velikonja, še vedno govori, da je bil pokol SS oddelkov nemške policije in domobrancev na Javorovci nad Belo Krajino, kjer so pobili s pomočjo izdajalca 112 partizanov in partizank, in to izdajalsko dejanje ocenjuje kot "veličastno domobrantsko zmago". Njegovo uničevanje dokumentacijske zbirke pobitih na Urhu ob času osamosvojitve je bilo samo nadaljevanje početij, spočetih s kolaboracijo med vojno. Ko je Velikonja pisal o zmagi na Javorovci in pobojju na Turjaku zadnje dni pred begom čez Ljubelj (Delo, Dnevnik, 14. januar 1994), pravi: "V Borcu je dokumentirano, da so bili prav vsi, ki so bili takrat pobiti, aktivisti OF, nekateri celo terenci. Z vidika državljanske vojne torej ni šlo za 'nedolžne', ampak za ljudi, ki bi bili danes polnopravni člani Zveze borcev. Tudi beseda 'klavce' ne oznanja odpuščanja (verjetno misli s tem našo borčevsko stran), čeprav je Frakelj zagrešil zločin (tega takrat v tem besedilu prizna!), na klavstvu ni mogoče dokazati in ne očitati." Ko je te besede zapisal leta 1994, je s tem povedal, kako bi ravnal on s člani Zveze borcev danes, če bi imel kot današnji predsednik domobrantske zaveze, če bi mu prišel Hitler nazaj na pomoč za uresničevanje njihovih pravic, ki jih terjajo z lustracijo in danes najbolj propagirano spravo. Tudi ko sem v soboto prebral besedilo zadnje, najnovejše spominske plošče na Turjaku, ki jo je ta Zaveza postavila ob 55-letnici osvojitve takratne bunkerske domobrantske trdnjave s strani Prešernove brigade, je dovolj jasno sporočilo nam borcem, da domobranci nikoli, niti v Borovljah leta 1945, nikoli niso podpisali kapitulacije z zavezniki, temveč so samo ponovno obnovili kolaboracijo!

Stane Kirn

Moj komentar:

Iz tega dopisa se jasno vidi, da smo bili domobranci pod komando gestapa in smo delovali po njihovih navodilih. Delovali smo veliko suroveje kakor gestapo, saj nam je komandant gestapa s posebnim poveljem št. 2 prepovedal do tedaj običajno zverinsko pobijanje po postojankah (Lisično, Barje, Urh in drugje). Če bi ne bilo tega povelja, bi oba fanta verjetno pobili domobranci sami, kar jasno izpriča komandant z izjavo, da je najmilejša kazen Dachau (prva naslednja kazen je smrt). Kako surova zaslišanja so bila, pove dokument, ko prizna, da so jih topli s palico in imata na telesu rane.

Če sta fanta, ki so ju aretirali doma, čeprav piše, da so ju ujeli, zaslužila tako strogo kazen, kaj so počenjali šele s partizani, če so jih ujeli? Tudi izjava, da če ju izpustijo, potem domobranci lahko končajo z delom, dokazuje, da je bilo edino delo domobrancev pobijanje, pretepanje in pošiljanje v nemška taborišča.

Oba fanta so Nemci izpustili. Spomladi sta šla v partizane, se vrnila domov na kmetijo, se poročila in pred leti umrla.

(Gornji dokument sem našel v arhivu, ko sem iskal dokument, s katerim so mene domači domobranci izročali v gestapovski zapor.)

Prepis dokumenta:

Pošiljam vam dva pripornika: Mavec Janeza in Mavec Antona, ki ju je naša patrola ujela doma na Golem dne 25. 12. in ki sta tipična terenca, kar je ugotovljeno po priloženih potnih dovolilnicah, ki ju je zanj izstavil Okrajni načelnik NZ in ki sta bili najdeni v taborišču R.O.O.F. Barje.

Imenovana sta bila tu zaslišana, pa nočeta ničesar vedeti in vse tajita. Pri zaslišanju je bila uporabljena tudi palica, žal brez uspeha, ker sta grešnika trdovratna.

Upam, da imate Vi primerna sredstva, da jima boste odprli usta in tako dobili vse podatke in odkrili vse niti, ki vodijo iz Ljubljane do rajonskega odbora Barje.

Upam, da se v Ljubljani ne bo zopet našel kdo, ki bi s svojim vplivom dosegel oprostitev teh dveh.

Po mojem mišljenju je Dachau najmilejša kazen.

Splošna sodba poštenih Ižancev je sledeča: če izpustite ta dva, potem lahko domobranci končamo s svojim delom.

Prosim, da se za morebitne rane, ki jih imata pripornika od zasliševanja, ne ozirate oziroma da se to smatra kot nujno, če se hoče priti do cilja.

Po končanem zaslišanju in z vsem obtežilnim materialom je treba terenca poslati Schutzgebietkomandantu - tako se glasi povelje št. 2 tega dokumenta.

*

Na vaše vabilo sem se udeležil javne razprave o spravnih dokumentih v parlamentu dne 21. septembra. Vnaprej sem Vam poslal pisno razpravo o temi, o kateri sem želel razpravljati. V tej razpravi kritiziram delo parlamenta v dveh točkah in predlagam dve spremembi dela pri spravnih razpravah. Za ustno obrazložitev sem imel na razpolago le 7 minut, zato sem kritiziral le to, da zaradi medvojnih preprirov oziroma "državljanske vojne", ki je bila samo v Ljubljani in bližnji okolici, po nepotrebem razdvajate vse Slovence. Tudi Primorce, Prekmurce, Štajerce in Gorenjce, čeprav so bili v teh pokrajinah med vojno vsi enotni v boju proti okupatorju. Zahteval sem, da se razprava o spravi, če je sploh potrebna, preseli nekam v okolico Ljubljane in naj v njej sodelujejo samo kraji, kjer je bil med vojno zasejan preprirov oziroma zaukazana bratomorna vojna. Ostalim Slovencem naj se pa dovoli, da se v miru posvetijo delu za boljšo prihodnost Slovenije.

V pisni razpravi sem predlagal in tudi ustno sem nameraval pozvati Državni zbor, da pravično ugotovite, da sta bratomorno vojno vodili dve sprti strani oziroma ideologiji. In če ste iz "Dolomitske izjave" ugotovili, da so eno vodili komunisti, pobrskejte še malo po zgodovini in boste ugotovili, da je drugo, tisto, ki se je z okupatorji in njihovim orožjem borila za zmago nacifašizma, vodila ljubljanska duhovščina s škofom Rožmanom na čelu. Če je že potrebno pljuvati na voditelje tistih, ki so nam priborili zmago nad nacifašizmom, bi morali še veliko bolj pljuvati na tiste, ki so podpihovali državljansko vojno in sodelovali z nacifašizmom. Za to je nedvomno dovolj zgodovinskih dokazov, pa tudi pričevanj še živih na eni in drugi strani. Ena teh prič sem tudi sam. Vso voljno sem živel v središču kolaboracije.

Menim, da bi bilo potrebno, da se gornji dve zahtevi upoštevata, ker drugače ne bo mogoče končati teh nesmiselnih spravnih preprirov.

Prav zadnja javna razprava je pokazala, da tisti, ki smo si bili med vojno nasprotniki, sprave sploh ne potrebujemo. Še kako jo pa za strankarske ambicije potrebujejo razni po vojni

rojeni politiki, ki bi iz skaljene vode radi potegnili čim več koristi zase in za svoje stranke. Potrebujejo jo pa tudi tisti s krvavimi rokami in seveda Cerkev, ki se želi s tem oprati krivde za medvojne nečednosti in si neomadeževana prisvojiti čim več oblasti.

Stanislav Klep

V imenu Združenih ob Lipi sprave se vam najprej zahvaljujem za povabilo na razpravo o narodni spravi, ki bo 21. tega meseca. Posebna zahvala za vaša prizadevanja za sprejem ustreznega državnega akta o njej.

Ker vemo, da je za uresničitev velike ideje potrebno upoštevati tudi na videz majhne stvari, si vas v zaupanju v vas dovoljujemo še spomniti na stvar, ki ste jo glede udeležencev razprave prezrli in ki utegne odločilno vplivati na uspeh razprave.

Ob povabljenih 34, ki so predložili svoje prispevke, je kar 21 prepričanih komunistov in med njimi kar 12 še bolj ognjevitih nasprotnikov narodne sprave, ki sestavljajo jedro ZZB NOV Slovenije. Nasproti njim je povabljenih samo 10 demokratov (od teh so 4 iz zamejstva), 3 pa so neopredeljeni. Ker partizansko vodstvo odločno odklanja vsako spravo in svoje nasprotje prepričljivo ponazarja z elementoma "ogelj in voda", je jasno, da do približevanja stališč ne bo moglo priti.

Na strani partizanskega lobija pa niso samo sile kontinuitete, marveč tudi najvplivnejše medijske hiše. Pri taki številčni premoči more zmagati moč argumentov le, če je čas obema skupinama in vsaki posebej približno enako odmerjen, o čemer pa boste odločali vi, spoštovani gospod predsednik.

Ker štejemo, da je razprava o narodni spravi predvsem namenjena stališčem civilne družbe in ne strankam, ki so o spravi že večkrat razpravljale za zaprtimi vrati, želimo, da se sliši tudi naš glas. K civilni družbi pa nikakor ne smemo šteti organizacije ZZB in NOV Slovenije, ker je to državna organizacija komunistične kontinuitete, ki je že 53 let na državnem proračunu, medtem ko naše gibanje doslej ni dobilo niti dinarja niti tolarja državne pomoči.

Razprava o narodni spravi bo imela pomen le, če bo naše gibanje za narodno spravo moglo priti do besede, če ne bo naše gibanje še nadalje tako omalovaževano od vseh strank, tudi pomladnih, in če ne bo še nadalje tako zapostavljeno v medijskih hišah kot doslej. Čeprav naše gibanje za narodno spravo deluje že 10 let, še nismo imeli priložnosti naših stališč objaviti pred javnostjo, vsaj ne v zadnjih petih letih.

Potem ko so tudi parlamentarne stranke spoznale potrebo po narodni spravi, to pa je bilo šele pred pol leta, so nekatere od njih, kakor SDS in SKD, LDS in ZLSD, v medijih objavile svoje osnutke deklaracije o narodni spravi. Le našega Združenja ob Lipi sprave so se mediji in novinarji izogibali kot najhujše bolezni. Pa tako ravnajo še sedaj.

Glede razprave, ki bo 21. septembra, spoštovani gospod predsednik,

p r e d l a g a m o,

1. da se pred razpravo vsem udeležencem razprave razdeli naš predlog deklaracije o narodni spravi po izvorniku z dne 15. junija 1990, dopoljen z dne 25. marca 1997, da bi si ga udeleženci mogli prebrati tako, kakor so si prebrali v zvezku prispevkov za razpravo **deklaradijo o protipravnem delovanju komunističnega totalitarnega režima in o razmejitvi med komunističnim režimom in demokratično republiko Slovenijo in izjavo o narodni spravi;**

2. da se avtorju predloga deklaracije o narodni spravi, ki je v najvišjem slovenskem državnem organu že od junija 1990, omogoči zagovor. Čeprav Združeni ob Lipi sprave borčevski organizaciji ne priznavamo značaja "civilne družbe", smo z njo oziroma njenimi predstavniki za spoštljiv in strpen dialog.

3. Ta dialog naj bo javen. Že vnaprej pa zagotavljam, da naše gibanje ni podrejeno nobeni stranki, na slovensko katoliško Cerkev in na pomladne stranke pa smo vezani z istimi stališči, ki smo jih izrazili v geslu: Vrnimo dolg obči človeški kulturi in narodovi duši.

Stanislav Klep

Združeni ob Lipi sprave

Deklaracija o narodni spravi

Združeni ob Lipi sprave, ki vidimo prihodnost slovenskega naroda v spravi med nekdanjimi vojnimi in sedanjimi političnimi nasprotniki, za katero je velika večina slovenskih državljanov, na podlagi zgodovinskih virov iz NOB, dokumentov revolucije, dokumentov protirevolucije in drugih virov, na temelju pričevanj prizadetih in udeležencev vojne, očitcev ter odkritih množičnih grobišč

u g o t a v l j a m o:

1.

Štiriletni boj borcev OF in NOV ter drugih odporiških skupin in borcev proti tujim osvajalcem zunaj OF (plavogardisti, tigrovci) je bilo veliko dejanje slovenskega naroda za svobodoljubni svet in njegov častni prispevek k zavezniški zmagi nad nacifašizmom v drugi svetovni vojni, a hkrati nesreča, ker si je Komunistična partija podredila OF in NOV in ju je z boljševističnim nasiljem ob preziranju načel krščanske civilizacije - ne ubijaj, ne kradi, ne laži - zlorabila za uresničitev svoje leninistične ideologije ter za svojo absolutno oblast, ki jo je tudi dosegla in z razsutjem moralnih vrednot najmanj za dve desetletji zavrla narodov naravni razvoj.

Partizanska NOV, ki jo je ustanovila Komunistična partija za nasilno osvojitve oblasti in za nasilno prisvojitve javnega in zasebnega kapitala, je imela na Štajerskem, Gorenjskem in Koroškem, zlasti pa na Primorskem tudi narodnoosvobodilni značaj.

2.

Komunistična partija Slovenije je pod krinko OF že v poletju 1941 začela v Ljubljani, na Dolenjskem in Notranjskem pobijati drugače misleče, neoborožene nasprotnike, zlasti iz Slovenske ljudske stranke, in je s pobijanjem nadaljevala tudi po koncu vojne. Za te zločine od poletja 1941 do poletja 1942, ki so dejansko zanikanje boja za narodovo svobodo, in ki so izzvali oboroženo samoobrambo protikomunistov z organiziranjem

vaških straž in pozneje domobranstva, so odgovorni takratni voditelji Komunistične partije Slovenije.

Upor proti boljševistično-komunističnemu nasilju je bil enako upravičeno moralno dejanje, kakor je bil boj proti okupatorju in nacifašizmu.

3.

Za mučenje in poboje nasprotnikov v državljanski vojni od poletja 1942 do konca vojne leta 1945 sta odgovorni obe vojskujoči se strani, tako komunistična kakor protikomunistična.

4.

Za poboje okoli 9.000 vojnih ujetnikov, to je slovenskih domobrancev, njihovih svojcev in drugih, ki so jih Angleži v zadnjih dneh maja 1945 v Vetrinjah na Koroškem izročili jugoslovanskim oblastem in ki so v glavnem bili pobiti meseca junija 1945 v Kočevskem Rogu, Teharjah in drugod, za množične in posamične poboje "razrednih sovražnikov" (obrtnikov, trgovcev, gostilničarjev, delničarjev) in za žrtve protikomunistov (tudi komunistov) v ideoloških in političnih sodnih procesih (dachauski, božični) po vojni, kar je zločin nad narodom, so odgovorni takratni voditelji:

- a) Komunistične partije Jugoslavije - CK KPJ,
- b) Demokratične federativne Jugoslavije - vlade DFJ,
- c) Jugoslovanske armade
- č) Komunistične partije Slovenije - CK KPS in
- d) najvišji organi Ljudske republike Slovenije - vlade LRS.

5.

Vsi padli Slovenci v osvobodilni in državljanski vojni, vsi nasilno vpoklicani Slovenci, padli pod zastavami sil Osi, in vsi, ki so bili pozneje pobiti iz ideoloških razlogov ali umrli v taboriščih, so umrli za domovino; vsem smo dolžni spoštovanje in spomin.

6.

Za zločine, za katere je soodgovorna totalitarna oblast Ljudske republike Slovenije in jih je prikrivala oblast Socialistične republike Slovenije, je Republika Slovenija kot demokratična in moralna država dolžna izreči obžalovanje.

Da bi slovenski narod mogel zaživeti polno življenje, ki ga je doslej hromila in ga deloma še hromi iz medvojnega časa izvirajoča in pol stoletja dolga razdeljenost, in da bi ob spoštovanju naše preteklosti mogli odložiti njena najtežja bremena in vse ustvarjalne moči posvetiti izboljšanju sedanosti in zahtevam prihodnosti, v dobro RS in vseh njenih državljanov ter v dobro prijateljskega sožitja z vsemi, ki nam jih je usoda namenila v povezanost in sosedstvo,

predlagamo Državnemu zboru Republike Slovenije, da sprejme, predsednik Republike Slovenije pa razglasi, naslednjo

Deklaracijo o narodni spravi

1.

Državni zbor Republike Slovenije izreka v imenu Republike Slovenije, slovenskega naroda in v svojem imenu

O b ž a l o v a n j e

za vse žrtve komunističnega in tudi protikomunističnega nasilja na Slovenskem med drugo svetovno vojno, posebej pa izreka obžalovanje za vse žrtve državnega terorizma po končani vojni, zlasti za množične poboje vrnjenih domobrancev, za množične poboje "razrednih sovražnikov", podjetnikov, trgovcev, delničarjev in obrtnikov ter za umore in preganjanja drugih ideoloških nasprotnikov (duhovnikov, kmetov) v tajnih ali za javnost prirejenih procesih.

2.

Nihče, tako na strani komunističnega in partizanskega kakor tudi na strani protikomunističnega in domobranskega tabora, ne bo sodno ali administrativno kaznovan za protipravna vojna in povojna dejanja, ki so bila storjena iz ideoloških in političnih razlogov, vendar so pristojni državni organi kljub temu dolžni ugotavljati in ugotoviti odgovornost in krivdo osumljenih storilcev.

3.

Vsakemu Slovencu na tujem so v domovini zagotovljene vse državljske pravice, zlati pa pravica prostega prihoda in bivanja.

4.

Vsem, ki so bili preganjani iz ideoloških ali političnih razlogov in so zaradi tega utrpeli materialno škodo (zaplembe, razlastitve), se jim bo to popravilo, kjer je mogoče.

5.

Slovinci iz Štajerske, Gorenjske, Koroške, Primorske in Prekmurja, ki so v drugi svetovni vojni po sili oblasti bili vojaki pod zastavami sil Osi, imajo za varstvo svojih interesov pravico do svoje veteranske organizacije, enako kakor borci odporniških skupin zunaj OF in vojaki domobranske vojske; vsi z enakimi pravicami kot borci NOV.

6.

Državni zbor Republike Slovenije obvezuje Vlado Republike Slovenije:

- da iz spoštovanja do žrtev povojnega državnega terorizma v odločenosti volje, da se kaj podobnega ne zgodi več, v roku dveh let primerno kulturno uredi in zaznamuje najbolj množična grobišča, zlasti v Kočevskem Rogu, na Celjskem (Teharje), v okolici Hrastnika, na Hočkem Pohorju in Barbarin rov pri Laškem, ki so sledovi tragičnih dejanj prejšnje totalitarne oblasti;

- da sestavi in objavi seznam Slovencev, prebivalcev na območju Republike Slovenije, ki so pogrešani iz časa 5. 5. 1945 do 31. 12. 1960, da te pogrešane vpiše v matične knjige umrlih kot žrtve ali domnevne žrtve državnega terorizma in da zanje izda mrliške liste;

- da v roku enega leta popravi in dopolni očitno neobjektivno zgodovinopisje v učbenikih novejših zgodovine Slovencev, ob upoštevanju novih spoznanj zgodovinske vede, zajetih v petih ugotovitvenih točkah Deklaracije, s čimer bomo oris najbolj občutljivega segmenta narodovega življenja približali objektivni resnici.

7.

Petnajsti junij, ki smo ga leta 1991 pri Lipi sprave razglasili za Dan krivde, odpuščanja in sprave, in ki ga je blagoslovila slovenska Katoliška cerkev, se v koledarju poimenuje v Dan krivde, odpuščanja in sprave, v trajen spomin na največjo narodovo nesrečo v junijskih dneh leta 1945.

S sprejetjem te slovesne izjave slovenski narod delno vrača dolg svoji vesti in obči človeški kulturi.

Opomba:

Ta predlog najvišjemu državnemu organu Republike Slovenije vlagamo že petič. Prvič junija 1990 predsedniku Skupščine Republike Slovenije dr. Francetu Bučarju, drugič marca 1993 predsedniku Državnega zbora Republike Slovenije mag. Hermanu Rigelniku, tretjič marca 1995 in četrtič 17. novembra 1995 predsedniku Državnega zbora Republike Slovenije gospodu Jožefu Školču. Prav tako je pred tremi leti Slovenski narodni svet iz Clevelanda poslal podoben predlog Državnemu zboru Slovenije, leta 1995 pa je nad 20.000 Slovencev doma in po svetu podpisalo spomenico in jo izročilo predsedniku državnega zbora. Podobne predloge državnemu zboru so poslali še: Komisija za pravičnost in mir pri Slovenski škofovski konferenci, Kulturni forum pri SDS, 60 podpisnikov iz vrst slovenske kulture, Slovenska nova zaveza in že julija 1990 Slovenska demokratska zveza (dr. France Bučar, Spomenka Hribar in Franc Miklavčič).

Predlog deklaracije z dne 17. 11. 1995 sta podpisala tudi SSK (dr. Jože Bernik) in Društvo za demokratizacijo javnih glasil (tajnik mag. Vinko Vodopivec).

Temu predlogu deklaracije smo dodali še novo šesto točko, ki se nanaša na bratomorni holokavst in zgodovinopisje.

Matjaž Kovnik

Narod potisnjen na stranski tir

Čudim se, da ni bilo nobenega odziva na besedilo Izjave na vsenarodno spravo, ki sta ga konec septembra skombinirala gospoda Peterle in Janša pod vodstvom predsednika Državnega zbora. V vlogi opazovalca bom navedel nekaj kritičnih misli.

Pripravljena vsebina me spominja na prazno ohišje pralnega stroja, kjer stranke že deset let neprestano perejo z ideologijo popackano perilo drugih strank, svoje pa samo likajo in vsiljujejo javnosti.

V tej vsebini je toliko kontroverznih nesmislov, da so se mi predlagatelji zasmilili, ker so se spustili v nekaj, čemur niso kos.

Napisali so, da bomo spravo dosegli z namenom, da presežemo tragični razkol, ki že pol stoletja deli slovenski narod, hromi ustvarjalne moči in bremeni sedanost. Trdijo, da se Državni zbor zaveda potrebe po skupnem sožitju brez sovraštva in maščevalnosti.

Napisati bi morali, da krivde za pričujoči tragični razkol ni povzročil narod kot celota in da zato ne more biti ne subjekt ne objekt sprave. Lahko je le opazovalec, kako bo Državni zbor kot najvišji nepristranski izvoljeni ljudski tribun do temeljev raztrgal vsem znane "politike", ki so povzročili razkol in ga razpihujejo že čez mejo skrajnosti.

Če se bodo stranke še naprej zaradi svoje lagodnosti izživljale z izumrlo ideologijo, namesto skrbele za aktualne potrebe naše mlade države, bodo stvari uničili tako temeljito, kot ni uspelo našim sovražnikom v zadnjih tisoč letih.

V zadnjem času ugotavljamo, da moramo končno razvozlati tudi vprašanje, ali so domobranci delovali pod okupatorjevim SS-vodstvom in gestapom le v ožji Ljubljanski pokrajini, tako kot potrjujejo zgodovinski dokumenti, ter zakaj nam hočejo pomladne stranke in RKC vsiliti pojem "slovenski domobranci".

Temeljno vprašanje pa je, ali Državni zbor lahko v svoji državni pristojnosti obravnava takratne lokalno dolenjsko-notranjsko nesamostojne in neposredno okupatorju odrejene skupine kot slovensko vojaško organizacijo. V ostalih slovenskih pokrajinah takšnih domobransko izdajateljskih skupin ni bilo. Za ljudi v teh pokrajinah je takšno posploševanje narodna žalitev. Avtorje tega "besedila" sprašujem, kaj želijo doseči s takšno spravo. Sicer pa so zapisali, da spremni akt ne bo zavezujoč.

Milan Kučan

predsednik Republike Slovenije

Pred časom ste mi osebno pojasnili namen javne razprave o narodni spravi in o odnosu do preteklosti. Potem ste mi prijazno poslali še pisno vabilo udeležencem za ponedeljek, 21. septembra 1998, ko naj bi posamezni predstavniki civilne družbe predstavili svoje poglede in mnenja o teh vprašanjih, da bi mogla biti v pomoč pri sprejemanju odločitev na najvišji državni ravni.

Preteklost Slovencev v tem stoletju je polna preizkušenj, tudi bremen, nesmiselnih delitev in medsebojnih izničenj. Vendar je tudi ta del zgodovine treba vzeti nase in z njo živeti. Obsoditi je treba, kar je obsodbe vredno, popraviti krivice, kjer je to še mogoče, in predvsem stopiti korak drug do drugega, za skupno življenje, za skupen premislek o prihodnosti, za nadaljevanje temeljitih sprememb, ki naj oblikujejo pristnega demokratičnega duha in politično kulturo, vodijo k strpnosti, spoštovanju različnosti in državotvorni zavesti. Listine o preteklosti bodo po mojem prepričanju v skladu s tem smotrom, kolikor bodo odražale iskreno pripravljenost in politično voljo vseh parlamentarnih strank za pomiritev s preteklostjo, predvsem pa, kolikor bodo odražale njihovo resnično zavezanost, da se v svojem današnjem političnem delovanju zoperstavijo razdvajanju, ideološki in nazorski izključljivosti, nestrpnosti in sovražnosti. Spravni napor ne more odpraviti bolečin iz preteklih delitev. Lahko pa se s spravno listino sedanja slovenska politika zaveže k strpnemu in preudarnemu sodelovanju, kadar gre za korist države, njenih državljanek in državljanov. Posebej to velja za uresničitev pričakovanj glede sedanjega in prihodnjega življenja in glede prihodnosti slovenstva, zaradi katerih so se državljani, Slovenci in drugi, izrekli za samostojno državo. Za nosilce različnih političnih vrednot, vgrajenih v temelje samostojne Slovenije, je pravna listina predvsem priložnost za skupno zavezo, da ne bodo nikdar več ponovljene napake, dejanja in usodne zmote, ki so se zgodile ali dogajale v preteklosti in ki so tako usodno razdelile Slovence, da še vedno bremenijo naše življenje. Sence preteklosti nenehno silijo nove rodove, da popravljajo nepopravljivo. Izkoristiti to priložnost in bridek nauk iz slovenske zgodovine je bistveno več in pomembnejše od vsiljevanja ocen in sodb ali iskanja političnih kompromisov pri presojanju preteklosti. Je več od selekcije ali redukcije dogodkov, v kar se nujno sprevrže politično pisanje zgodovine. Odrekanje političnemu delovanju, ki je imelo za Slovence tako pogubne posledice, bi bila

odgovorna obljuba državljanom in velika zaveza, da smo pripravljeni to obljubo tudi vsi izpolniti. To se mi zdi še toliko bolj pomembno, ker gre žal praksa današnjega političnega delovanja večkrat v povsem drugo smer, v ponavljanje prejšnjih in prepoznanih napak. Do preteklosti pa se ljudje navsezadnje opredeljujejo sami in živijo z njo vsak na temelju svojih lastnih izkušenj in pri tem ne potrebujejo ne posrednikov in ne zapovedanega tolmačenja.

Z zanimanjem in skrbno bom premislil sporočila Vašega posveta. Na njem žal ne bom mogel sodelovati, zato pričakujem, da boste kot predsednik Državnega zbora omogočili, da bodo razpravljalcem na razpolago tudi moja stališča, presoje in argumenti, ki so zapisani v pisnem mnenju, ki sem ga 26. novembra 1997 poslal v Državni zbor. V njem sem obrazložil svoja stališča do takrat v Državnem zboru obravnavanih listin (predlog Zakona o odpravi posledic komunističnega totalitarnega režima in predlog Resolucije o protipravnem delovanju komunističnega totalitarnega režima) in utemeljil, zakaj sta, po mojem trdnem prepričanju, ti listini s svojo takratno vsebino politično in moralno nepotrebni in škodljivi, pravno pa nedopustni. Mnenje pojasnjuje tudi moj pogled na slovensko politično preteklost, tisto pred drugo svetovno vojno, med njo in tudi po njej in navaja moja dejanja kot predsednika države, od pravne slovesnosti v Rogu v juliju 1990 naprej, s katerimi naj bi Slovenija poravnala svoj moralni dolg do preteklosti, pa tudi pobudo, ki sem jo dal vladi in Državnemu zboru, da bi v okviru svojih pristojnosti, kolikor le mogoče odpravila posledice preteklih krivičnih dejanj in ustvarila temelje za tako imenovano spravo. V pismu Državnemu zboru 12. aprila 1995 sem posebej zapisal pobude, povezane s svetovnim in evropskim obeleževanjem petdesetletnice konca druge svetovne vojne in zmage nad nacizmom in fašizmom, ki pa jih žal del političnih strank takrat ni sprejel. Tako ostajajo še naprej aktualne.

Če bo v nadaljevanju prizadevanj Državnega zbora, da oblikuje usklajena stališča parlamentarnih političnih strank o vprašanih preteklosti in spravi, prišlo do formalizirane razprave v Državnem zboru, bom presodil, ali naj o listinah znova sporočim Državnemu zboru svoje pisno mnenje. Na zahtevo Državnega zbora sem to vsekakor voljan in dolžan storiti.

Mnenje državnemu zboru o predlogu zakona o odpravi posledic komunističnega totalitarnega režima in o predlogu resolucije o protipravnem delovanju komunističnega totalitarnega režima z dne 27.11.1997

Na podlagi 102. in 104. člena ustave Republike Slovenije in 294. člena Poslovnika državnega zbora pošiljam svoje mnenje o predlogu Zakona o odpravi posledic komunističnega totalitarnega režima in o predlogu Resolucije o protipravnem delovanju komunističnega totalitarnega režima.

V skladu z dolžnostjo spoštovati ustavni red in skrbeti za blaginjo Slovenije ter varovati ugled Republike Slovenije kot pravne države mi vest in odgovornost nalagata, da sporočim državnemu zboru in s tem tudi javnosti svoje prepričanje, da sta oba predložena dokumenta politično in moralno neutemeljena in škodljiva, pravno pa nedopustna.

S tem nikakor ne zanikam potrebe po razpravi o naši medvojni in povojni preteklosti in o odpravi tistih njenih posledic, ki morebiti še otežujejo utrditev Republike Slovenije kot civilizirane in svobodomiselnne demokratične države, ki temelji na vladavini prava in človekovih pravic, ko uvaja moderne politične, pravne in gospodarske reforme, s katerimi se utrjujejo demokratični duh, politična kultura in državotvornost.

Takšno svoje mnenje utemeljujem z naslednjim:

I.

Za obravnavo v Državnem zboru pripravljene besedili se opirata na predpostavko, da nova država Slovenija od sprejema ustavnih dopolnil 1989. leta, plebiscita 1990 in osamosvojitve 1991 ni niti pravno niti politično niti simbolno prekinila s prejšnjim sistemom enostrankarske vladavine, nespoštovanja človekovih političnih pravic in samoupravne socialistične ekonomije. Kolikor pa je to storila, naj bi bilo to opravljeno proti volji političnih sil, posebej ZKS, ki so imele poprej vodilno vlogo in z njo določene privilegije. Zato naj bi bil doslej izpeljan samo projekt ustanovitve nacionalne države.

Zdaj naj bi bil čas za lustracijo, za odstranitev političnih sil, ki nasprotujejo polni in pravi politični demokraciji, kot trdijo predlagatelji.

Predloženi besedili izenačujeta vse prejšnje socialistične sisteme, naj gre za vzhodnoevropske realsocialistične države pod sovjetskim državnopolitičnim, varnostno-obveščevalnim in partijskim nadzorom ali za Slovenijo v okviru tedanje jugoslovanske federacije. Izhajata tudi iz trditve, da je bila na ozemlju Slovenije med drugo svetovno vojno državljanska vojna, v kateri so bile po zmagi komunistov leta 1945 zunajsodno usmrčene komunistom nasprotne skupine domoljubov, ki naj bi Slovenijo branili, po sili razmer resda z orožjem fašističnih in nacifašističnih okupacijskih sil, pred nasiljem komunističnega totalitarizma. In končno je mogoče iz predloženih gradiv razbrati, da se v razmerah po padcu berlinskega zidu politična demokracija v

državah Vzhodne Evrope, z njimi pa tudi v Sloveniji kot delu nekdanje Jugoslavije, lahko vzpostavi le tako, da se za določen čas izključijo iz javnega življenja vodilni in drugi pripadniki tako imenovane politične nomenklature ali "starih struktur".

Predlagatelja se pri tem formalno sklicujeta na mednarodne listine, zlasti na Resolucijo 1096 parlamentarne skupščine Sveta Evrope o ukrepih za odpravo dediščine nekdanjih komunističnih totalitarnih sistemov. V Sloveniji naj bi potemtakem še vedno prevladovala "neokomunistična elita", ki se zavzema za sistematično kršitev človekovih pravic, za nespoštovanje zakonitosti, birokratizacijo, militarizacijo ustanov, za monopolizacijo političnega življenja, konformizem, za slepo pokorščino ter druge načine totalitarnega delovanja, kot to navaja za dediščino vzhodnoevropskih držav ta Resolucija. Takšne politične elite v Sloveniji ni. Predpostavke in izhodišča, s katerimi utemeljujejo predlagatelji Zakon in Resolucijo, so v nasprotju z zgodovinskimi in pravnimi dejstvi in dejanskimi razmerami v Sloveniji.

Hitri postopek za sprejem predlaganega zakona utemeljujejo predlagatelji z izrednimi potrebami slovenske države, ker naj bi ta močno zaostajala v razvoju demokracije za nekaterimi drugimi nekdanjimi komunističnimi državami in izgubljala verodostojnost v mednarodni javnosti, kar naj bi dokazovalo nesprejetje v Nato v letošnjem krogu širitve. Te trditve so v popolnem nasprotju z dejstvi. Slovenija velja v svetu za demokratično pravno državo, v kateri je uveljavljen večstrankarski parlamentarni sistem in v kateri so zagotovljene človekove pravice in svoboščine. O tem pričajo sprejem Slovenije v članstvo Sveta Evrope, ocene v evropskem sporazumu o pridružitvi, mnenje Komisije o zahtevi Slovenije za članstvo v Evropski uniji v Agendi 2000, izvolitev Slovenije za nestalno članico Varnostnega sveta OZN, ukinitve vstopnih viz za turistična potovanja slovenskih državljanov v ZDA ter ocene najuglednejših državnikov sveta in številnih mednarodnih političnih, gospodarskih in finančnih ustanov. Poskusa poseganja v volitve, ki je s predloženim zakonom očiten, pa tudi ni mogoče proglasiti za izredno potrebo države, razen če se država odreče vladavini prava.

Demokratični večstrankarski parlamentarni politični sistem smo v Sloveniji začeli uvajati že z volitvami leta 1990 oziroma z ustavnimi dopolnili septembra 1989. Slovenski narod se je na podlagi trajne in neodtujljive pravice do samoodločbe, do lastnega odločanja o svoji usodi na plebiscitu decembra 1990 odločil za samostojno in neodvisno državo in to svojo odločitev tudi uresničil 25. junija 1991. Z enotnim odporom zoper agresijo JLA je to svojo odločitev tudi branil in ubranil z orožjem in človeškimi življenji. V predplebiscitni izjavi slovenske skupščine "o dobrih namelih" je postavljeno izhodišče, naj se

plebiscitno izraženo voljo slovenskega naroda, italijanske in madžarske skupnosti ter vseh drugih volilcev v Republiki Sloveniji Slovenija končno in dejansko postane suverena, demokratična, pravna in socialna država. "Temeljila bo na človekovih svoboščinah, delu in podjetništvu, na socialni pravičnosti in varnosti za vse, na ekološki odgovornosti ter na najboljših demokratičnih slovenskih in evropskih tradicijah. V tem smislu bo razvijala politično parlamentarno demokracijo in na ravni sodobnih spoznanj varovala državljanske pravice, ustvarjala lasten gospodarski sistem, vodila svojo ekonomsko politiko in samostojno razpolagala z ustvarjenim dohodkom. To bo pomagalo k boljšemu in učinkovitejšemu reševanju nakopičenih problemov ter doseganju nove blaginje" (1. točka).

Prav na podlagi polnega soglasja vsega slovenskega naroda, pripadnikov italijanske in madžarske narodnosti in vseh drugih prebivalcev Slovenije, ne glede na idejne, politične, nazorske, verske in druge razlike, je bilo mogoče brez hujših pretresov in brez večjih žrtev doseči osamosvojitve slovenske države. Upravičeno zaradi takšnega svojega dejanja štejejo vsi ti ljudje Republiko Slovenijo za svojo državo in pričakujejo v njej varstvo svojih pravic, enakopravnost, mir, blaginjo in spoštovanje. Na plebiscitu demokratično pravno določena in legitimno izražena volja pa je bila ključnega pomena posebej za mednarodno priznanje Slovenije. Slovenski narod je pokazal v tem prelomnem času svojo zrelost in sposobnost za demokracijo in samostojnost pa tudi pripravljenost in odgovornost za vključevanje v mednarodno skupnost. Spričo tako izkazane enotnosti vseh slojev in delov prebivalstva v Sloveniji ni bilo očitno nobene podlage, da bi Slovenija v svoji pravni ureditvi katerikoli del državljanov izločala, tudi začasno ne, iz kroga uživalcev vseh človekovih pravic in temeljnih svoboščin. Zato je tudi v Temeljni ustavni listini o samostojnosti in neodvisnosti Republike Slovenije 25. junija 1991 med drugim določeno, da "Republika Slovenija zagotavlja varstvo človekovih pravic in temeljnih svoboščin vsem osebam na ozemlju Republike Slovenije, ne glede na njihovo narodno pripadnost, brez sleherne diskriminacije, skladno z ustavo Republike Slovenije in z veljavnimi mednarodnimi pogodbami" (III). V Deklaraciji o neodvisnosti, ki jo je sprejela takratna Skupščina Republike Slovenije 25. junija 1991, je med drugim navedeno, da je Republika Slovenija pravna in socialna država z zmogljivostmi okolja prilagojenim tržnim gospodarstvom, v kateri bodo spoštovane človekove pravice in državljanske svoboščine in "v kateri politično ali drugačno prepričanje nikoli ne bo podlaga za kakršnokoli neenakopravnost ali razlikovanje".

Slovenija je prehajala iz prejšnjega nedemokratskega enostrankarskega sistema v demokratični večstrankarski parlamentarni sistem s političnim soglasjem in na pravno urejen način. Na enak način se je sočasno tudi osamosvajala, od sprejema amandmajev k slovenski ustavi septembra 1989 in volilne zakonodaje, do zakona o plebiscitu in vrste drugih pravnih aktov. Na praven in demokratičen ter zato legitimen način je Slovenija spreminjala svojo notranjo pravno ureditev in ob državni osamosvojitvi kot nov subjekt mednarodnega prava prevzela tudi svoj del mednarodnopravnih obveznosti dotedanje skupne države Jugoslavije ter mednarodne pogodbe, ki jih je sklenila Jugoslavija in se nanašajo na Republiko Slovenijo. Politična diskontinuiteta s prejšnjim režimom je bila opravljena s prvimi demokratičnimi volitvami spomladi 1990, državnopravna z osamosvojitvijo junija 1991 in ustavnopravna s sprejemom nove ustave decembra 1991, dejansko pa s plebiscitom in enotnim odporom proti agresiji JA.

II.

Predlagani zakon je v nasprotju z načelom, da je Slovenija demokratična republika (1. člen), pravna država (2. člen) in da ima v Sloveniji oblast ljudstvo (3. člen).

Predloženi zakon v nasprotju z ustavo in številnimi mednarodnimi dokumenti omejuje vrsto človekovih pravic in temeljnih svoboščin. Človekove pravice in temeljne svoboščine se po izrecni ustavni določbi uresničujejo neposredno na podlagi ustave. Z zakonom je mogoče predpisati način uresničevanja človekovih pravic in temeljnih svoboščin, kadar tako določa ustava ali če je to nujno zaradi same narave posamezne pravice ali svoboščine. Človekove pravice in temeljne svoboščine so omejene samo s pravicami drugih in v primerih, ki jih določa ta ustava. Zagotovljena sta sodno varstvo človekovih pravic in temeljnih svoboščin ter pravica do odprave posledic njihove kršitve (15. člen ustave). Ustava izrecno določa, da je s to ustavo določene človekove pravice in temeljne svoboščine le izjemoma dopustno začasno razveljaviti ali omejiti, in to samo v vojnem in izrednem stanju (16. člen). Izredno stanje se razglasi, kadar velika in splošna nevarnost ogroža obstoj države. O tem odloča na predlog vlade državni zbor (92. člen). Vendar tudi za čas trajanja izrednega ali vojnega stanja sprejeti ukrepi ne smejo povzročati neenakopravnosti, ki bi temeljila, med drugim, na političnem ali drugem prepričanju ali "katerikoli drugi osebni okoliščini" (16. člen). V primeru začasnega razveljavljanja ali omejevanja pravic slovenska ustava izrecno prepoveduje kakršnokoli, tudi začasno razveljavljanje ali omejevanje še posebej navedenih pravic. Med te sodijo varstvo človekove osebnosti in dostojanstva v kazenskem in vseh drugih pravnih postopkih (21. člen), domneva

nedolžnosti (27. člen), načelo zakonitosti v kazenskem pravu (28. člen), pravna jamstva v kazenskem postopku (29. člen). Predloženi zakon pa ni v nasprotju samo z navedenimi določbami ustave, ampak že z izhodiščno določbo o enakosti vseh pred zakonom (14. člen), z določbo o enakem varstvu pravic (22. člen), s pravico do sodnega varstva, po kateri ima vsakdo pravico, da o njegovih pravicah in dolžnostih ter obtožbah proti njemu odloča neodvisno, nepristransko in z zakonom ustanovljeno sodišče ter da mu sodi lahko samo sodnik, ki je izbran po pravilih, vnaprej določenih z zakonom in s sodnim redom (23. člen). Dalje je predloženi zakon v nasprotju z ustavno določbo o pravici do pravnega sredstva. Po tej določbi je vsakomur zagotovljena pravica do pritožbe ali drugega pravnega sredstva proti odločbam sodišč in drugih organov, s katerimi ti odločajo o njegovih pravicah, dolžnostih ali pravnih interesih (25. člen). Predloženi zakon je v nasprotju s pravico do osebnega dostojanstva in varnosti (34. člen); v nasprotju je tudi z ustavno določbo o nedotakljivosti stanovanja, po kateri ne sme nihče brez odločbe sodišča proti volji stanovalca vstopiti v tuje stanovanje ali v druge tuje prostore, niti jih ne sme preiskovati (36. člen). Predlagana določba, da je sodišče na zahtevo državnega pooblaščenca dolžno izdati nalog za preiskavo objekta, je v nasprotju z ustavno določbo o neodvisnosti sodnikov (125. člen).

Predloženi zakon je v nasprotju tudi z ustavno zagotovljeno svobodo dela. Po tej ustavni določbi vsakdo prosto izbira zaposlitev in je vsakomur pod enakimi pogoji dostopno vsako delovno mesto (49. člen). Zaradi kršitve ustavno zagotovljene pravice svobode dela sta kršeni tudi ustavno zagotovljena pravica do socialne varnosti (50. člen) in ustavna prepoved posega v pridobljene pravice (155. člen).

Predloženi zakon je tudi v nasprotju z ustavno zagotovljeno aktivno in pasivno volilno pravico. Volilna pravica je splošna in enaka. Vsak državljan, ki je dopolnil 18 let, ima pravico voliti in biti voljen (43. člen). V nasprotju je tudi z ustavno zagotovljeno pravico o sodelovanju pri upravljanju javnih zadev. Vsak državljan ima pravico, da v skladu z zakonom neposredno ali po izvoljenih predstavnikih sodeluje pri upravljanju javnih zadev (44. člen).

Predloženi zakon pa je tudi v nasprotju z ustavno zagotovljeno svobodo izražanja misli, govora in javnega nastopanja (39. člen) in z ustavno zagotovljeno svobodo vesti, po kateri je izpovedovanje vere in drugih opredelitev v zasebnem in javnem življenju svobodno in se nihče ni dolžan opredeliti glede svojega verskega ali drugega prepričanja (41. člen); v nasprotju je tudi z ustavno prepovedjo spodbujanja kakršnekoli neenakopravnosti ter razpihovanja kakršnegakoli sovraštva in nestrpnosti (63. člen).

Ko obravnava prenehanje funkcije, je predloženi zakon v nasprotju ne samo z ustavnimi določbami o pravicah in temeljnih svoboščinah, ampak tudi s tistimi ustavnimi določbami, ki urejajo nastop in prenehanje funkcije poslancev, članov državnega sveta, predsednika vlade in ministrov, sodnikov ter predsednika republike. Volilni sistem ureja zakon, ki ga sprejme državni zbor z dvotretjinsko večino glasov vseh poslancev (80. člen), volitve v državni svet ureja zakon, ki ga prav tako sprejme državni zbor z dvotretjinsko večino glasov vseh poslancev (98. člen). Sodnike voli državni zbor na podlagi sodnega sveta (130. člen). Po ustavi je funkcija sodnika trajna (129. člen), prenehanje sodniške funkcije ureja zakon, za odvzem sodniške funkcije pa je pristojen državni zbor, ki ob izpolnitvi ustavno določenih pogojev sodnika razreši (132. člen). Prenehanje funkcije predsednika vlade in ministrov je podrobno urejeno v ustavi (112., 115., 116., 117., 118. in 119. člen). Ustava ureja tudi odvzem funkcije predsednika republike na podlagi obtožbe državnega zbora pred ustavnim sodiščem (109. člen).

Dalje je predloženi zakon v nasprotju z ustavno določbo, da izrednih sodišč ni dovoljeno ustanavljati (126. člen) in da je vrhovno sodišče najvišje sodišče v državi (127. člen). Predlog zakona je v nasprotju tudi z ustavnimi določbami o pristojnosti ustavnega sodišča, kar velja za predlaganje tako imenovanega državnega pooblaščenca za arhive totalitarnega režima in za predlaganje sodnikov lustracijskega sodišča (160. člen). Po že navedeni ustavni določbi vse sodnike voli državni zbor na predlog sodnega sveta (130. člen). Sodnike ustavnega sodišča pa izvoli državni zbor na predlog predsednika republike (163. člen). Poleg tega je treba upoštevati načelo delitve oblasti na zakonodajno, izvršilno in sodno (3. člen). Na podlagi navedenega je protiustavna tudi predlagana določba o neposredni izvolitvi sodnikov, če jih ne bi izvolil državni zbor.

III.

Resolucija parlamentarne skupščine Sveta Evrope 1096 o ukrepih za odpravo dediščine prejšnjih komunističnih totalitarnih sistemov, sprejeta junija 1996, na katero se predlagatelji izrecno sklicujejo, obravnava vprašanje, kako zagotoviti, da bo na prehodu iz totalitarne v demokratično državo le-ta temeljila na vladavini prava, da bodo pri ukrepih za odpravo te dediščine spoštovane temeljne človekove pravice in da se bo uresničeval proces demokratizacije. Resolucija ne priporoča lustracije, ampak ugotavlja, da so jo nekatere države uvedle in se do tega dejstva opredeljuje. Namen teh ukrepov, kot ugotavlja resolucija, je v teh državah izključiti iz izvajanja oblasti osebe, ki jim ni mogoče zaupati, da jo bodo izvajale v skladu z demokratičnimi načeli, in sicer zato, ker v preteklosti niso

pokazale svoje privrženosti ali prepričanja v ta načela in nimajo nobenega interesa ali motivacije, da bi uresničevale prehod k uresničevanju teh načel sedaj. Resolucija poudarja, da so taki lustracijski ukrepi dopustni v demokratični državi z vladavino prava, če so upoštevani določeni kriteriji. Ti kriteriji pa so v vsakem posameznem primeru dokazana individualna krivda, zagotovljena pravica do obrambe, domneva dolžnosti, dokler ni krivda dokazana, in pravica do pritožbe na sodišče. Skupščina v resoluciji posebej poudarja, da maščevanje ne sme biti cilj takšnih ukrepov in prav tako ne sme biti dovoljena politična ali socialna zloraba lustracijskega procesa. Cilj lustracije ni kaznovati ljudi, ki naj bi bili že po predpostavki krivi, ker je to naloga kazenskega pregona, ampak zavarovati na novo nastalo demokracijo. Skupščina zato priporoča, da morajo biti lustracijski zakoni in podobni administrativni ukrepi v skladu s pravno državo in da se morajo osredotočiti na preprečevanje ogrožanja temeljnih človekovih pravic in procesa demokratizacije. Pri tem se resolucija posebej sklicuje na smernice, ki naj zagotovijo, da bo lustracija v skladu z vladavino prava. V teh smernicah - dokumentu 7568, z dne 3. junija 1996 - je med drugim navedeno, da se lustracija ne sme uporabiti za izvoljene funkcije, razen če kandidat sam to zahteva, ker so volilci upravičeni, da izvolijo, kogarkoli želijo. Smernice priporočajo tudi časovno omejitev lustracijskih ukrepov, ki naj ne trajajo dlje kot do 31. decembra 1999. Parlamentarna skupščina Sveta Evrope končno priporoča, naj v državah, ki so uvedle lustracijske ukrepe, preverijo, ali so njihovi zakoni in drugi predpisi ter postopki v skladu z načeli te resolucije in naj jih revidirajo, če je to potrebno. S tem bi se te države izognile obravnavi pritožb po Evropski konvenciji za človekove pravice pred nadzornimi mehanizmi Sveta Evrope. Navesti velja tudi končno ugotovitev v resoluciji, da so najboljše jamstvo za odpravo prejšnjih komunističnih totalitarnih sistemov globoke politične, pravne in ekonomske reforme, ki vodijo k oblikovanju avtentične demokratične mentalitete in politične kulture.

Resolucija skupščine Sveta Evrope skupaj s smernicami, na katere se sklicuje, izrecno opozarja, da mora demokratična država, ki temelji na vladavini prava, pri odpravljanju zapuščine prejšnjega komunističnega totalitarnega sistema uporabiti samo sredstva takšne države. Če bi uporabila drugačna sredstva, ne bi bila nič boljša kot totalitarni režim, ki ga je treba odpraviti. Resolucija torej v časovno določenem prehodnem obdobju ne priporoča, ampak tolerira lustracijske ukrepe, če se na podlagi vladavine prava, to je pravne države, upošteva vrsto v njej določenih kriterijev.

IV.

Za prehod v demokratični večstrankarski politični sistem parlamentarne demokracije, tržne ekonomije, pravne in socialne države nosi vso odgovornost vsaka država sama. Vsaka država ima svoje probleme in je imela svojo preteklost. Preprosto in poenostavljeno sklicevanje na druge države, ki so imele drugačno zgodovino, ni nikakršen argument. Obtožbe prejšnjega režima v 1., 2. in 3. točki predloga resolucije lahko delno veljajo zgolj za prva povojna leta, pozneje se je Jugoslavija in z njo še posebej Slovenija ločila od sovjetskega modela socializma in se začela obračati k zahodu. V nobenem primeru pa ne more tako sklicevanje upravičiti predlaganih rešitev, ki so v popolnem in očitnem nasprotju z dejanskimi razmerami v Sloveniji in z veljavno ustavo, z mednarodnimi pogodbami, ki zavezujejo Slovenijo, in splošnimi civilizacijskimi standardi. Na podlagi veljavne slovenske ustave, splošno veljavnih načel mednarodnega prava in mednarodnih pogodb, ki obvezujejo Slovenijo, ni nobene podlage, da bi smeli ravnati v nasprotju z vso to pravno ureditvijo. Sprejem predlaganega zakona pa bi po mojem prepričanju pomenil ne samo grobo kršitev človekovih pravic in temeljnih svoboščin, zanikanje pravne države ter protiustavni poseg v vlogo, položaj in pristojnosti organov zakonodajne, izvršilne in sodne oblasti in v razmerja med njimi, ampak bi vnesel tudi velik nemir v negotovost v naše javno življenje, odtegoval pozornost in odgovornost državnih organov od reševanja vsakodnevnih nalog, ki so pomembne za življenje, delo in blaginjo državljanov ter razvoj države; z ustvarjanjem razmer nestabilnosti in negotovosti ali celo kršitvami lastne ustave in mednarodnih pogodb in odstopanji od teh zavezujočih aktov pa bi slabil tudi ugled in položaj države v mednarodni skupnosti. Kršitve načel pravne države pač ne morejo naleteti na ugoden sprejem v mednarodni skupnosti in biti priporočilo za enakopraven položaj države. Predlagatelji očitno želijo z zlorabo državne oblasti nadomeščati odločanje volilk in volilcev o tem, kdo naj jih predstavlja in deluje v njihovem imenu v pristojnih organih. S predlagano določitvijo kroga oseb, ki bi bile podvržene lustraciji, na celotno parlamentarno, vladno in upravno sfero, sodstvo in tožilstvo, notarje in odvetnike, funkcionarje v lokalni samoupravi, novinarje in urednike in druge, pa tudi z neopredeljenimi postopki, nejasnimi opredelitvami obtožb in časovno nedoločeno trajanje postopkov izredno široko kršijo človekove pravice in svoboščine. Takšen namen kliče po potrebi, da se na tako predlagane zamisli opozori državni zbor in javnost.

Predlog zakona mimo določil 92. člena ustave dejansko uvaja izredno stanje. Po argumentaciji predlagateljev je potrebno preprečiti skrajno in veliko nevarnost, ki ogroža obstoj države in izključuje delovanje vseh po ustavi in zakonih pristojnih organov zakonodajne, izvršilne in sodne oblasti. Demokratična pravna država - in to Republika

Slovenija od sprejetja ustave 1991 vsekakor je - ima zadostna sredstva za to, da zagotovi pravičnost in da bodo storilci vojnih hudodelstev zoper človečnost, ki ne zastarajo, in tisti, ki sistematično kršijo človekove pravice, tudi kaznovani pred pristojnimi sodišči in v postopku, ki ga predpisuje zakon. Vse to Republika Slovenija ima. Ima ustavo, kazenski zakonik, zakon o kazenskem postopku, zakon o sodiščih, zakon o sodniški službi, ki ureja tudi volitve sodnikov, zakon o državnem tožilstvu itd. ter mednarodne konvencije. Ima sodišča, državne tožilce in odvetnike. Če obstoji resna volja ugotoviti in kaznovati krivce za ta dejanja in pri tem uporabljati načela Resolucije 1096 ter načela pravne države, je to vse mogoče že po obstoječi ustavi in kazenskopravni ureditvi, v kateri so vsa ta načela dosledno upoštevana. Predlagatelji zakona naj pri pristojnem državnem tožilcu zahtevajo zakonit kazenski pregon tistih posameznih osebno določenih domnevnih storilcev kaznivih dejanj, ki jih v predlaganem zakonu na temelju domneve o osebni krivdi in kazni očitajo neopredeljenim nosilcem oblasti in moči v prejšnjem režimu. Sicer pa je nosilec pregona storilcev kaznivih dejanj po uradni dolžnosti državni tožilec, ki je pri svojem delu vezan le na ustavo in zakon. Prav tako so vezani na ustavo in zakon in zgolj na ustavo in zakon sodniki, ki odločajo o obtožbi.

Varstvo arhivskega gradiva, pogoji za njegovo uporabo ter pristojnosti in naloge arhivov so urejeni v veljavnem zakonu, ki velja od aprila letos. Ta zakon ureja tudi arhivsko gradivo državnih ustanov in nekdanjih družbenopolitičnih organizacij, ki je na splošno dostopno brez omejitev, razen podatkov o zasebnosti posameznika. Nikakršne omejitve dostopnosti arhivskega gradiva pa po tem zakonu ne veljajo za uporabo posamičnih dokumentov, če gre za postopke, ki jih vodijo državni organi in organi lokalnih samoupravnih skupnosti. Prav tako imajo stranke po zakonu o splošnem upravnem postopku brez omejitev pravico do vpogleda v javno arhivsko gradivo, ko izkažejo svoj pravni interes.

Zakon ureja tudi vprašanje samovoljnega ravnanja z arhivskimi dokumenti in njihovim odtujevanjem. Tovrstna dejanja so v političnem življenju Slovenije postala sredstvo političnega izsiljevanja in kompromitiranja političnih nasprotnikov oziroma nesomišljenikov. Predlog lustracijskega zakona pa v določbah o arhivih znova odpira široke možnosti samovolje, zlorab in povzročanja drugega brezpravja. Legaliziral bi možnosti izsiljevanja in zastraševanja, ki ne sodijo v demokratično politično prakso.

Prav tako je ob tem predlogu zakona potrebno opozoriti na načelo legitimnosti zakonov. Legitimnost zakona namreč ni zagotovljena že zgolj z dejstvom, da je zakonodajni organ z večino glasov sprejel kakšen zakon, če so njegove posamezne določbe ali zakon v celoti v

nasprotju z načeli pravne države, z ustavo in z določbami mednarodnega prava človekovih pravic. Predlagani zakon zaradi že omenjenih posegov v domače pravo in v mednarodno pravo ne bi izpolnjeval načela legitimitete, tudi če bi dobil potrebno večinsko podporo v državnem zboru.

V.

Zdi se mi potrebno opozoriti tudi na etično presojo zakona. V postmodernih demokratičnih državah je tudi pri etični presoji zakonov odločilen kriterij, ki izhaja iz moralnih vrednot razsvetljenstva. Te so v sami podlagi moderne politične demokracije. Njena osrednja vrednota je strpnost. Strpnost kot temeljni kriterij uporablja tudi resolucija Sveta Evrope. Tisti, ki ne spoštujejo strpnosti, potiskajo družbeno skupnost in državo iz prostora medsebojnih strpnih človeških odnosov na pot nestrpnosti. Zato življenje in medčloveške odnose vračajo iz razsvetljenstva v dobo mračnjaštva. Posledic prejšnjega obdobja vladavine totalitarizma v vzhodnih državah in tudi v Jugoslaviji ni mogoče odpravljati z novim mračnjaštvom. Strpnosti ni mogoče dosegati na nestrpen način. Posledic prejšnjega nasilja ni mogoče odstranjevati z novim nasiljem. Vnovično oživljanje in širjenje že presežene nestrpnosti je zato glavna moralna hiba predlagane lustracije. Vprašanje k metodam mračnjaške dobe pomeni tudi vračanje postopkov, kakršne je uporabljala inkvizicija z Velikim inkvizitorjem na čelu. Lustracije brez ritualnih žrtev namreč ni. Zato je lustracija izraz kolektivnega nasilja, ki izhaja iz občutka kolektivne krivde. Vso negativno energijo pa usmerja na nekaj izjem, zaznamovanih kot zlo, ki ga je treba zavreči, onečastiti, izobčiti. Zato so lustracijski postopki v svojem bistvu izobčenja. V naših razmerah torej lustracija pomeni samo dvoje: ali vrnitev iz sodobne civilizacije in kulture v politično arhaičnost in neciviliziranost ali pa obsodbo vseh nas, da smo še vedno na tisti primitivni ravni civilizacije, ko še nismo sposobni živeti na način sodobne kulture, politične kulture in državotvornosti, ko še nismo sposobni urejati razmerij med nami s sredstvi moderne pravne države. Koncept lustracije in koncept pravne države se izključujeta. Odpravljanje posledic ali dediščine prejšnjih pravnih sistemov je tudi pri nas mogoče samo z uporabo načel moderne pravne države. Tako dobijo ti postopki svoj moralni temelj.

Predloženi zakon in resolucija sta v nasprotju z doslej opravljenimi dejanji slovenske države, da se dosežeta pomiritev in sprava, da se popravijo krivice in razbremeni sedanje rodove bremen preteklosti ter da se vsi skupaj usmerimo v prihodnost. Dne 8. julija 1990 sem na spravi slovesnosti v Kočevskem Rogu kot predsednik Predsedstva Republike

Slovenije izrazil svoje najgloblje obžalovanje, da so bili mnogi znani in neznani Slovenci brez sodnega ugotavljanja njihove morebitne posamične krivde zaradi sicer moralno in pravno nedopustnega medvojnega sodelovanja z okupatorjem po že končani vojni nerazumno in nerazumljivo pahnjeni v nasilno smrt. Poudaril sem, da v imenu nove države opravljam to spravno dejanje iskreno, porojeno iz spoštovanja do vseh umrlih, padlih in pobitih med drugo svetovno vojno in neposredno po njej. Dejal sem: "Pokopljimo vse mrtve za vselej z vsem dostojanstvom in z vsem spoštovanjem. Prepustimo jih spominu in sodbi zgodovine." Pozval sem k narodni spravi, k temu, da se spravimo s svojo lastno preteklostjo, k spravi med živimi, k skupnemu delu in za skupno potovanje v prihodnost, ki ne prikriva in ne pozablja svoje zgodovine, ki pa pogleda v prihodnost ne opira več na breme narodne in politične razcepitve, ampak na ustvarjanje svobodnega slovenskega občestva, ki ima svojo identiteto, domovino in državo. Predsedstvo Republike Slovenije je novembra 1991. leta predlagalo takratnemu Izvršnemu svetu Skupščine Republike Slovenije, da se kar najhitreje popravijo storjene krivice in predloži tudi poseben zakon. Na to sem pred prvo obravnavo zakonske ureditve poprave krivic spomnil v svojem pismu z dne 23. marca 1994 poslanke in poslance državnega zbora. Poudaril sem, da je za odlaganje zakonske ureditve težko najti razumljive odgovore in prepričljivo opravičilo. Spričo tega, da je v slovenskem parlamentu bilo doseženo polno soglasje glede tega, da je treba storjene krivice popraviti, kolikor je to pač v tem času še mogoče, sem izrazil svoje prepričanje, da bodo poslanke in poslanci razpravo in odločanje o zakonu o popravi krivic opravili tako, da se tudi po zakonski poti čimprej omogoči poprava storjenih krivic, kar je ne samo moralna dolžnost, ampak tudi ustavna obveznost. V tem pismu sem izrazil tudi svoje pričakovanje, da bo ne samo kvalitetna zakonska ureditev, ampak tudi že sama razprava o njej pomembno pomagala k pravni in moralni rehabilitaciji in urejanju gmotnega položaja prizadetih ter k državljanski pomiritvi in narodni spravi. Zakon o popravi krivic je bil žal uveljavljen šele novembra 1996.

Kot predsednik republike sem se leta 1994 pred 50. obletnico zmage nad nacizmom pridružil pobudam za postavitve spominskega obeležja vsem žrtvam druge svetovne vojne in našega državljanskega spopada, ki je potekal v njenem okviru. Spomenik naj bi simbolično pričal o pomiritvi, spravi in enotnosti slovenskega naroda in o koncu medsebojnega sovraštva. Slovenski vladi sem v pismu z dne 13. septembra 1994 predlagal, naj ustanovi državni odbor, ki bi prevzel vse delo, povezano s postavitvijo spomenika v Ljubljani kot glavnem mestu države.

Slovensko vlado sem opomnil s svojim pismom z dne 22. decembra 1994 in ponovno 20. februarja 1995, da je obveznost slovenske države, da uredi grobišča v Kočevskem Rogu in druga tovrstna grobišča v Sloveniji, poskrbi za izdajo mrliških listov in za ukrepe v okviru poprave krivic, kar vse naj prispeva k spravi in državljanski pomiritvi. Izrazil sem pričakovanje, da bo vlada predlagala državnemu zboru zagotovitev potrebnih finančnih sredstev za izpolnitev obveznosti, ki jih po mojem mnenju glede tega nesporno ima slovenska država.

V pismu predsedniku državnega zbora 12. aprila 1995 sem sporočil svoje stališče, da je ob 50. obletnici konca druge svetovne vojne in zmage nad fašizmom in nacizmom čas, da kot država opravimo dokončno vsa tista nujna dejanja, ki naj zapro knjigo vseh naših vojnih in povojnih ran. Zakonodajne rešitve, ki so že v teku, so sicer potrebne, vendar ne zadostujejo. Predlagal sem v premislek in odločitev zamisel, da državni zbor v imenu države naslednice izrazi svojo obsodbo in obžalovanje, da se je po koncu druge svetovne vojne zgodil zunajsodni množični poboj. Izrazil sem svoje globoko prepričanje, da bi taka odločitev samo še potrdila veličino upora slovenskega naroda in njegovega oboroženega boja kot sestavnega dela zmagovite zavezniške protifašistične koalicije in velikih žrtev, ki jih je za svojo svobodo in za svobodo demokratične Evrope dal slovenski narod.

VI.

Kot utemeljeno zavračam predloženi zakon in resolucijo ter želim verjeti, da bo to storil tudi državni zbor, predlagam, da vlada in državni zbor nadaljujeta z udejanjanjem strukturalnih sprememb, ki bodo Slovenijo še bolj približale normam in standardom moderne demokratične Evrope. Tako bomo vedno znova potrjevali že speljano stvarno in simbolno diskontinuiteto s prejšnjim sistemom. Vnovič ponavljam svojo misel, naj državni zbor v imenu Slovenije kot države naslednice sprejme deklaracijo o odnosu države Slovenije do pretekle medvojne in povojne zgodovine na naših tleh, izrazi svojo obsodbo zunajsodnega množičnega poboja po koncu druge svetovne vojne in svoje obžalovanje, da se je to zgodilo. Tako naj bi ravnal tudi v primerih sistematične kršitve človekovih pravic.

Ob ponovnem poudarku odločilne vloge slovenskega uporništvu med drugo svetovno vojno na strani zavezniških sil zoper nacistično in fašistično zlo je potrebno obsoditi tudi vsa tista hudodelska dejanja neposredno po koncu vojne 1945. leta, ko so takratne oblasti ukazovale ali dovoljevale zunajsodne poboje in druga nasilja nad ljudmi, ki so sodelovali v kolaborantskih in okupacijskih ustanovah.

Upoštevati je treba celovitost zgodovine, vse njene strani. Bila je okupacija in odpor zoper njo, bila je kolaboracija z okupatorjem, bila je tudi revolucija in odpor zoper njo. Slovenski narod je med drugo svetovno vojno in neposredno po njej utrpel ogromne žrtve. Obsodbe vredni so vsi zločini, ki so se zgodili med vojno in neposredno po njej. Za kolaboracijo z okupatorjem v času, ko je genocid grozil slovenskemu narodu kot celoti, pa ni in ne more biti nikakršnega opravičila. Zavezništvo in sodelovanje z okupatorjem ne more biti in nikjer ni nacionalna vrlina.

Skrajni čas je, da se nova slovenska država v celoti usmeri v prihodnost. Zgodovine se z nikakršno deklaracijo ne da niti potrditi in še manj spremeniti. Zgodovina Slovencev v tem stoletju je težka, polna bremen in preizkušenj. Vendar je tudi takšno zgodovino treba vzeti nase in z njo živeti. Po mojem mnenju bi bilo prav, da bi državni zbor poleg svoje ocene celotne preteklosti in obsodbe tistega, kar je treba obsoditi, ugotovil tudi, kaj je bilo že narejeno za popravo storjenih krivic in kaj je treba še storiti. Mislim na že večkrat izrečene pobude, na primer o Knjigi mrtvih, mrliških listih, ureditvi grobišč, zavarovanju spomenikov, ocene poteka razveljavljanj političnih procesov itd. Po tem bo mogoče določiti tudi vlogo, ki naj jo ima preteklost v našem življenju. Potem bomo mogli prepustiti zgodovino zgodovinarjem. Naše življenje ne more in ne sme biti vedno znova in znova interpretirano skozi preteklost.

Ozrimo se v prihodnost. Pred nami je novo tisočletje. Vanj nas kot ustvarjalni narod, sposoben poskrbeti za svojo prihodnost, ne bodo popeljali nepotrebni spori in delitve, ki odvrtaajo pozornost od realnih problemov, s katerimi je soočeno naše življenje. Združiti velja vse ustvarjalne sile, kar jih premoremo, da bi zmogli odgovarjati na izzive časa in zagotoviti prihodnost slovenski državi in slovenstvu v svetu, ki nastaja, poln upanj, pa vendar tudi poln neznank. Stopimo vanj pogumno, z vedrino in občutkom polne odgovornosti do vseh rodov Slovencev. To je naš dolg. Prepričan sem, da bomo skupaj zmogli korake drug do drugega, za nujen skupen premislek o prihodnosti in za nadaljevanje temeljitih političnih, pravnih in gospodarskih reform, ki sodijo k oblikovanju pristnega demokratičnega duha, politične kulture in državotvornosti.

Danijel Malenšek

Spoštovani! Jaz bi spregovoril dve, tri besede o civilizacijskih standardih in o sposobnosti v našem prostoru. Veste, mi imamo civilizacijske standarde in oporne točke, ki so močnejši in bi morali biti višji od naših pogledov, ker nam omogočajo biti civilizirana družba. Eden od teh standardov je, da je v demokraciji pravica reči "ne", ne "da". Drugi od standardov je spoštovanje do mrtvih, ker to razlikuje ljudi od zveri. Tretji standard je pravni čut in čut za odgovornost. In zdaj se srečujemo tu v tej dvorani in v javnosti s porogom in posmehom tistih, ki so vse te tri standarde sistematično kršili in jih še zdaj gazijo. Komunisti, ki so bili tri mesece v vojaškem paktu z nacifašističnimi, torej našimi tako imenovanimi okupatorji, nam predavajo o kolaboraciji. Tisti, ki so sodelovali pri nacifašističnem razkosanju Slovenije kot peta kolona leta 1941, nam govorijo o patriotizmu. Tisti, ki so gazili temeljne pravne norme in ki se izogibajo odgovornosti za svoja dejanja kot majhni otroci, prestrašeni, pokvarjeni otroci, ki so se razbežali zdaj, ko je prišla demokracija. Tisti nam govorijo o čutu za odgovornost. Upiram se temu, izrabljam svojo pravico, da v demokraciji rečem "ne". "Ne, ne boste se nam posmehovali, ne boste se nam rogali potem, ko ste nas 50 let poneumljali, sedaj pa nam pravite, saj nas volite, in se ob tem neizmerno zabavate."

To je sramota. Treba je ugotoviti civilizacijske standarde, treba je ubraniti temeljne postulate civilizirane družbe, treba je pokopati mrtve, treba je uveljaviti odgovornost Kardelja, Kidriča in Kocbeka. Treba je povedati, da smo pravna država zares, ne pa lopovi, ki se nekaj sprenevedamo. Poglejte, simbolno nisem razumel, v čem je problem, dokler nisem zašel pred leti na Žale. Tam je tako imenovana aleja velikanov, v kateri ležijo Boris Kraigher, Ivan Ravbar-Vitez, Edo Brajnik, Štefan Brilej, Faifar, Stane Kavčič. Veste, kje je ta "aleja velikanov"? Na grobu turjaških domobranskih žrtev, ki jih je roka revolucije pokopala, vrgla tja in ni dovolila, da se te ljudje tam v miru počasti, da se njihov spomin ohranja. Ne, prekopali so kosti, na kosti svojega brata so se ulegli, danes pa nam govorijo o spravi in z istimi motivi in z istimi razlogi, kot so to leta 1945 delali na ljubljanskem Taboru tisti, ki so se soočali s svojim ogledalom svoje slabe vesti. Sprava je manipulacija, mi potrebujemo civilizacijske standarde, pošten obraz, moško besedo in prevzemanje odgovornosti za svoja dejanja. Ne pa zdaj, ko ga ni v Sloveniji, nisem ga še videl, ki bi rekel, moja roka je umorila tega in tega. Ni ga takega "junaka" med Slovenci, ampak Slovenci smo kljub temu normalen narod, ne dovolimo, da bi nas taki vodili, ne

dovolimo, da se gazijo ti standardi, in zahtevajmo od svojih voditeljev ustrezno odgovornost.

Maks Merkač-Hudopisk

Kar bom povedal, bom povedal izključno v svojem imenu.

Kot borci - veterani, ki damo kaj nase, moramo to zavest potrditi še z dejanjem k spravi, ki jo terjata današnji čas, je potrebna za preživetje in je to naš doprinos, h kateremu smo kot sodobniki zavezani. Mislim, da je večina borcev za častno spravo in upam, da si lahko naložimo kolektivno odgovornost, razen za dejanja, ki bi se jim večina izognila ali se jim skušala izogniti, če bi zanje vedela. Kakršnokoli zaklinjanje v imenu borcev, da sprava ni mogoča, je grobo manipuliranje z borci, ki v narodnoosvobodilni boj nismo šli morit, ampak ustvarjati dostojne razmere za življenje ljudi v naši skupni domovini. Čas pred vojno in po njej ter slabo stanje v stari Jugoslaviji, okupatorjevi in ideološki pritiski, zunanji in notranji, so v obeh polih naroda storili svoje. Kaj vse je botrovalo hudim in nezakonitim dejanjem, bi moralo odkriti v nadaljevanju to zborovanje in privedi do sprave. Kot je ugotovil naslovni škof Grmič, so pozicije obeh polov na isti ravni. Morda je treba kolaboracijo in množične poboje obravnavati posebej. Vse drugo se je dogajalo v senci zasedbe, vojne in stanja v naši domovini, ki je tako dogajanje pogojevalo. Jaz osebno globoko obžalujem vse, kar je bilo negativnega v kakršnemkoli smislu kršenja človekovih pravic in ne nazadnje leži krivda tudi na strani zahodnih zaveznikov, na prevelikem trpljenju in stiskah udeležencev na obeh straneh. Prisotni zbor prosim za strpno obravnavo in skupno ugotavljanje odgovornosti obeh strani. Storiti moramo, kar je dobro za narod in našo Slovenijo. Za nas borce, ki odmiramo, naj velja sprava za dolžno zadnje dejanje, ki bo utrdilo naš ugled. Žal ostaja zavzemanje za boljše odnose do človeka in narave naša stalnica, zaradi stanja v svetu pa primarna dolžnost. Ne jočejo samo ruski ljudje zaradi težkega stanja, ampak tudi naši in z njimi vred vsa oskrunjena narava zaradi dosežene stopnje razvoja, ki je kriva za mnoga negativna dejstva in grozi celo z uničenjem civilizacije in narave. Ne dopustite, da bi vse izzvenelo in se udušilo v manipuliranju z današnjim človekom in njegovimi vrednotami, ampak storite vse, da se bodo volivci lahko odločili. Zborovanju predlagam, da se ustanovijo komisije za nadaljnje dogovarjanje, če že niso ustanovljene. Razprava je nakazala potrebo, da odkrijemo resnico, ki bo resnica nas vseh.

Samo Resnik

Ko je dialog izbuljen

(Hommage Tonetu Brulcu)

Kratek svetel trenutek ob spotikanjih ob slovensko vojno iz prve polovice stoletja je bilo zame srečanje z domobranskim pisateljem Tonetom Brulcem. Konec pomladi 1996 mi je Andrej Rot dal izvod njegovega romana Judeževi groši in me povabil, naj napišem kaj o njem. O romanu nisem imel najboljšega mnenja in nisem želel pisati recenzije, sem pa Rotu zasebno napisal dve strani pripomb. Dva meseca kasneje sem dobil pismo iz Argentine. "Tudi jaz priznam, da je knjiga slaba, le nekaj novega je za nas in vas, skuša priznati tudi krivdo naše strani, pozna se ji pa, da sem bil na beli strani od prvih začetkov do zadnje minute v Vetrinju. Napisal sem samo delčke svinjarij ene in druge strani (še umor enega brata sem zatajil), ker mi je Rot rekel, da če bom pisal po pravici, mi ne bo nihče verjel." Tone Brulc, drugo pismo iz Argentine, 23. 9. 1996.

S Tonetom Brulcem sva si izmenjala še dve pismi, obljubil mi je še nekaj pojasnil o nekdanji slovenski vojni ("O angleških padalcih drugič. Zanimivo! Moj brat Alojz, ki so ga ubili okrog N. m., jih je izročil 16 četnikom (Marnu), ravno takrat so ga pa obstrelili Nemci."), a je prej umrl. Tudi jaz ga pogrešam. Bilo je kratko pisemsko prijateljstvo dveh piscev iz dveh različnih časov. Vesel sem bil, da mu je bila moja kratka proza všeč. Morda sem se mu po smrti malo oddolžil z nekaj lektorskega dela z rokopisom drugega romana in predlogom Andreju Rotu, naj ta roman dobi naslov Argentina.

Z Brulcem sem želel pretresti svoj pogled na tisto nesrečno vojno in z delom sva začela, potem pa ga ni bilo več.

"Najhujša vrsta državljanske vojne nastane, če imate v vaši deželi močan konservativen tok, ki se povsem loči od naprednejšega toka. Kot v konfliktu v Kolumbiji, ki so ga imenovali La Violencia, državljanski vojni, ki je prinesla popoln zlom države, kaos, ki ga nihče ni mogel razumeti, kje šele obvladati. Bejrut je bil veliko bolj kompleksen. Ni bila le državljanska vojna, vanjo je vdiral še vrsta zunanjih vojn. Tam ni šlo za družbene ali verske konservativce, ki bi se ločili od normalnega razvoja kulture, kot je bilo v Kolumbiji ali španski državljanski vojni." Kim Stanley Robinson, *Red Mars*, 1992, str. 358-359.

"... vendar naš družbeni red je hote ohranjal te marginalne sloje in jim dajal vedeti, da so le služabniki gospode in gospodarjev. Mi pa smo jim po tem družbenem redu prirejenih krščanskih načelih govorili o nuji vere, spoštovanju cerkvene in svetne oblasti ter obstoječem redu. Le kako bi si mogli misliti cvetoče kmetije brez dekel in hlapcev, vzorno gojenih vinogradov ter kolonov, in sploh družbo brez mitničarjev, beračev, bajtarjev in gostačev?

Komunizem je bil zli duh, kot parkelj z rogovi in rdečim jezikom, kopitom in repom, pa z vilami in kosmato kožo." Ivan Korošec, Ob petdesetletnici, Tabor 11-12, 1993, str. 243.

"... tisti, ki so sledili partiji, ne le, ker se jim je zdela (žal bi rekel, da upravičeno) edino odločno gibanje s humanitarnimi cilji..." Karl R. Popper: The Open Society and Its Enemies, 1945, str. 121 (20. poglavje).

Eden od nekdanjih študentskih znancev mi je razvil hipotezo, da je trdoživo in gluho prerekanje okoli let 1941-45 v dobršni meri ena od dimnih zaves, da bi pozabili na leta 1987-91, na zavezo, obljubo, upanje, notranji zlom in razprodajo slovenske pomladi 80. let. Državlјanska zavest, želje po odprti družbi, občudovanje odličnosti, demokratično prepričanje o stalni odgovornosti ljudi, ki predstavljajo državo in politiko, njihovi odgovornosti navadnim ljudem, prepričanje, da je Slovenija dobra dežela in da mora biti vredna sama sebe, in da je to dežela vseh Slovencev, vseh nas, ki smo jo vzeli za svojo, odprta naši besedi in dejanju, vse to je - uporabimo grdo besedo za grde ljudi - poneumlјajočim hohštaplјerskim elitam potencialno nevarno in vsekakor neprijetno.

Da ne bi prišlo do resne diskusije o letih, ki bi se jih načelno še vsi lahko spomnili, do razmislekov, kaj in zakaj je šlo narobe in kaj bi lahko naredili bolje, kleptoelitam ugaja kričava diskusija o skoraj šestdeset let oddaljenem času, kjer se je v mraku tako lahko izgubiti med skladovnicami polresnic in prepričljivih laži, in človek pade pod težo nešteti smrti.

Politične in sopotniške gospodarske elite se boje resnih pogovorov o prihodnosti in sedanjosti, prepiri o preteklosti pa jim samo koristijo. Komunisti ohranjajo v igri klerikalce, klerikalci komuniste, ljudje pa na volitvah glasujejo za nasprotnico stranke, ki jim je najbolj odvratna.

Tako se prepiramo o preteklosti, izgubili pa smo sedanjost in prihodnost.

Verjetno je v tej hipotezi nekaj resnice. Leto 1989 bi bilo danes skoraj gotovo vredno večje pozornosti od leta 1942. Po drugi strani pa je dežela, ki nima moči, da bi se mirno pogovorila o veliki travmi svoje preteklosti, ujetnik te preteklosti, ujetnik grehov in

neozdravljene groze ljudi izpred dveh generacij. In ta ujetost ves čas hodi za njo, živi v njej v mnogih oblikah.

"Morilec, ne, ni bil morilec, saj so mojega očeta živega zakopali, brata (16 let) so vsaj prej ubili, se je zadnje štiri leta tako mešalo, da je tulil, da se ga je slišalo iz moške bolnice v Kandiji čez Krko, zato so ga imeli v železni gajbi v kleti. Vendar je mojo sestro poznal do zadnje ure, medtem ko ni nobenega domačega. Sestra mu je ob semanjih dneh - ponedeljkih in petkih - nosila mleko. Zamotano je naše življenje, bolj kot si mislimo sami. (...) Je veliko stvari, ki jih človek prenese, so pa spet druge, morda malenkosti, zaradi katerih človek izbruhne! Toda zakaj je človek tak? (...) Za zgodbo tistega, ki mi je ubil najstarejšega brata, sem izvedel že po izidu knjige. Morilec je bil doma iz Cikave, ko so pripeljali mojega brata do tam, mu je rekel morilec: Brulc, škornje dol, ker jih ne boš več rabil! Kako je končal, dobite na koncu knjige opisano. Ni bil samo on tak - bratrancu sem na njegovo prošnjo poslal načrt morišč v okolici Novega mesta, padel je na tla, zadet od kapi, načrt pa je še stiskal v roki. Zakaj? Res ni vedel, da je okolica njegove hiše polna grobov? Je imel on kaj opraviti pri pobijanju? Šele letos sem izvedel, da so imeli šest grobov skoraj pod oknom hiše, ki jo je zadela strela in je zgorela. Je morda eden tako mehke, drugi pa tako trde duševno? Meni je hrvaška kri šla v čevlje v Mislinjski dolini, če pa moram ubiti muho, zamižim! Da sem se znebil psa, sem plačal sosedu, da ga je pobil." Tone Brulc, drugo pismo iz Argentine, 23. 9. 1996.

Dežele, kjer se dve polni generaciji po letih morjenja ljudje še vedno ne morejo zmeniti, da je ubijanje brez skrajne nuje zavrženo dejanje in da je ubijanje otrok vselej zavrženo dejanje, resen človek ne more šteti za civilizirano, vsaj po kulturnih standardih razvitega sveta v zadnjih desetletjih ne. Iz debate o slovenskih umorih v 40. letih in iz večinske indifferene do trpljenja ljudi, ki jih je partijska diktatura čutila kot nasprotnike, bodisi v svojih norih prvih bodisi v umirjenih zadnjih letih, kot tudi iz indifferene do ljudi, ki so doživeli nasilje novega črnega enoumja, lahko potegnemo sklep, da je Slovenija, ob vsej svoji samovšečnosti, moralno indiferentna dežela velikih in malih etičnih ljudožercev. Nekateri med njimi hodijo v cerkev ali v opero, nekateri poslušajo rock, nekateri pišejo postmoderne eseje. Morda se je tudi zato sfižila ona pomlad izpred desetletja.

"Iz gimnazijskih let se spomnim pisma sošolca, kako je novomeška gimnazija napravila špalir in vsak dijak je moral pljuniti v obraz prof. Gundejevi. Ali ni od tistih 600-700 študentov ostalo pohabljenih vsaj tretjina? Kako je mogel potem otrok pogledati materi še v oči in ji kaj zaupati, če so pa tako delali odrasli. Gundejeva ni bila nikjer, prof. Boris Merhar si je pa s tem zaslužil vstop v partijo. Kaj mislite, da otroci tega niso izvedeli?"

Teklo je iz nje, ko je prišla do konca špalirja." Tone Brulc, drugo pismo iz Argentine, 23. 9. 1996.

Osnovni stavki pri razmišljanju o preteklosti se mi zdijo:

- tako rdeča kot bela stran sta počeli grde stvari in zločine in ne ena ne druga se jim večinoma nista uspeli odreči. "Oboji so morili in nobeden se ni pokesal";
- na obeh straneh so imeli tudi ulterioorne cilje;
- obe strani sta včasih lagali in včasih govorili resnico, in zagovorniki obeh vodstev to delajo še danes - "skoraj vsi lažejo";
- na obeh straneh so delali neumnosti in bili pogosto neumni - "'general neumnost' je rad diskretno komandiral na obeh straneh";
- na obeh straneh si našel poleg lopovov in norcev in samovšečnih bebecv poštene ljudi;
- kdor ni zgrožen nad zločini strani, ki mu je bližje, nima moralne pravice, da bi o tej vojni govoril. Lahko govori, a ga ni treba jemati resno.

Pogoj za spravo in očiščenje po oni nekdanji državljanski vojni - potreben in zadosten pogoj - se mi zdi obžalovanje, da je do nje prišlo, žalost in jeza in žalost ob vsaki njeni žrtvi in odločenost, da se vsaj podobne napake ne bi smele ponavljati. In želja razumeti, kaj in zakaj se je dogajalo. Po zlomu slovenskega demokratičnega gibanja 80. let in padcu političnih standardov in pričakovanj, ki je ena od značilnosti naših 90. let, se mi prvi problem ne zdi (več) ta, kaj se je pred pol stoletja pri nas dogajalo, niti zakaj se je to dogajalo, temveč, kako ravnati, da se minimizira verjetnost, da se bo ob prvi dobri priložnosti to spet dogajalo. Res je, da je dežela danes verjetno bolj civilizirana in morda bolj prijazna, kot je bila pred pol stoletja, in res je, da te "prve dobre priložnosti" morda ne bo več. Ker je svet vseeno drugačen. Zdi pa se tudi očitno, da v zadnjih letih, predvsem po krivdi "katoliške" strani in njenega odpora do ideje odprte družbe, stvari gredo nazaj in na slabše.

Sovraštvo iz prve polovice stoletja mi je bilo eksotično in nerazumljivo do srečanj s katoliškimi aparatčiki in skojevci 90. let. Z rdečo stranjo in njenim strahom pred besedami sem se od blizu srečal med uredniškim bojem za objavo Krivde in greha pred dobrim desetletjem. (Patologijo partijcev sem nekoliko razumel iz spominov na Mladinin krog.) Tukajšnjo belo stran in njen strah pred besedami sem spoznal 1994 med poskusom, da bi pri "Novi slovenski zavezi" objavil zgodbo o boju za Krivdo in greh, ki je potem leto kasneje izšla v Reviji 2000 in Novi reviji. Srečanja s starimi in mladimi ozkimi katoliki 90. let, njihovim pohlepom in hinavščino so mi pomagala razumeti prej nerazložljivo sovraštvo izpred šestdesetih let, pomagala, da si lahko nekoliko predstavljam patologijo obeh strani. (Predstavljam si, da so bili slovenski politični katoliki v 30. letih in med vojno v

kakšni stvari boljši, v kakšni slabši, na splošno pa verjetno podobni našim znancem iz 90. let. Ali ni izziv iskati primerjav, vzporednic, se spraševati, kdo bi bil lahko sedaj podoben Erlichu? Rupniku? - in Kocbeku? Finžgarju? Alešu Stanovniku? Kdo tedaj Grilu? Janši? Podobniku? - in kdo Hribarjevi?) Včasih lahko svoja leta gledamo skozi potemnelo ogledalo onih prejšnjih in včasih nam to ogledalo tudi kaj pove.

Zdi se mi, da se vojna ne začne preprosto s prvim strelom, da se vsaj napol začne s trenutkom, ko pade dialog v deželi in ko na vsaj eni od strani ni več želje, da bi do dialoga spet prišlo. Ali v današnji Sloveniji še imamo dialog, si ne upam reči, zagovarjati se da oba odgovora. Politični prostor se je za dialog večinoma zaprl, najbolj dramatično "stranke slovenske pomladi" in Cerkev. Stara občila so večinoma manj odprta kot včasih, nova pa se niso razvila v prostore dialoga. Za Slovenijo izpred šestdesetih let pa najbrž drži, da je bila točka konca dialoga, ko je katoliški prostor zavrnil Kocbekovo Premišljevanje o Španiji in ko so zlomili uredništvo revije, ki je esej objavila. (Kasnejša totalitarna uničenja slovenskih revij - Besede, Revije 57, Perspektiv in Tribune, so seveda tudi vsaka zase pomenila točke prekinitve dialoga.)

Skoraj neverjetno pa je, da med izobraženimi katoliškimi Slovenci še danes zlahka srečaš samoumevno vero v tedanjo profašistično propagando o španski vojni. Mnogi katoličani pozabljajo, da hudič komunistom ni dal monopola za laganje. Zdi se, da slovenski katoliški prostor nekdanje Španije še vedno ni premislil, a vprašal bi, ali je sploh mogoče premisliti našo vojno, če hkrati verjameš zlagani sliki španske?

Naša vojna je tekla po črti razcepa, ki jo je definirala španska vojna, in marsikdaj po njenih vzorcih. Vzorci pa so trdoživi. V marsičem je bila naše nadaljevanje španske, in celo naši zaključni pomori so bili pomanjšana ponovitev Francovih, z razliko, da so se barve umorjenih premagancev spremenile, a tudi z razliko, da je Franco tudi po vojni več pobijal kot naši komunisti. (Kolikor razumem, je razmerje med ubitimi med in po vojni v Španiji slabše kot pri nas, če ne gledamo le državljanskega dela naše vojne.)

Po drugi strani pa je študij španske vojne (z bonusom, da so stvari tam verjetno tudi bolje raziskane kot v naši, in se da reči, kaj je resnica in kaj ne), lahko ena od poti pri iskanju vrat v razumevanje, kaj in zakaj se je pri nas nekoč dogajalo.

Slovenski razcep okoli španske vojne, ki se je potem nadaljeval v naši lastni, je še bolj nesrečen, če sprejmemo pogled, da bi bila španska vojna lahko priložnost za prestop slovenske ločitve duhov. Španska vojna, upor desnice in dela vojske proti legalni oblasti, ki je bila nerodna in šibka, a je želela demokratičen razvoj dežele, je bila tudi Mussolinijeva vojna, in pomoč italijanskih letal in divizij "prostovoljcev" je bila v tej vojni

odločilna. Mussolini (in delno tudi Hitler) sta se v Španiji borila za še eno fašistično državo v Evropi, mnogi prostovoljci pa so se prišli borit na republikansko stran, da bi prispevali svoje v boju proti fašizmu in da bi vsaj v tej vojni ustavili navidez nezadržno napredovanje tega zla.

Slovenski katoliški prostor je, sledeč tedanjemu Vatikanu, špansko vojno gledal (in jo večinoma še vedno vidi) kot vojno proti komunizmu, čeprav je bila bolj vojna fašizma, Cerkve in stare desnice proti demokraciji. Spregledal pa je, hote ali iz neumnosti, da je bil italijanski fašizem absolutno sovražen slovenskemu narodu, da je bila italijanska država od recimo požiga Narodnega doma v Trstu in raznarodovalnih šolskih zakonov de facto v vojni s slovenskim narodom in da je bilo slovenstvo na Primorskem, s tigrovsko gverilo, nekoliko v obrambni vojni z Italijo, in še posebno s fašizmom, v vojni za preživetje.

Vsak Slovenec je imel možnost, da s kasnejšim Churchillovim čustvom reče: "Vsak nasprotnik fašizma je moj zaveznik, vsak prijatelj fašizma je moj sovražnik." Španska republika je bila zaveznik slovenstva, a pol Slovenije tega ni razumelo.

Je opravičljivo, da je slovenski ortokatoliški prostor videl prvo nevarnost stoletja v boljševizmu in zanemaril vse ostalo? S kasnejšega stališča skoraj le postfašistom ni očitno, da je bila obrambna vojna proti fašizmu vojna za obstoj liberalne civilizacije, z vlado zakonov in demokracije, za nadaljnji obstoj ideje objektivne resnice zunaj tehniških ved. Da je fašizem nastal iz drugačnih in grših korenin od komunizma (ki ga lahko brez velike ironije gledamo kot nekakšen islam 20. stoletja z Leninom v Mohamedovi vlogi), in da je bil komunizem, ko in kadar je prišel k pameti, v tem boju večinoma na dobri strani.

Z današnjega razgleda je tudi očitno, da je vojni poraz fašizma desnice, zmaga svobodnejšega dela sveta, ki je v vojni dokazal svojo viabilnost in ohranil ter celo okrepil svoje demokratične institucije, navade in želje, pomenil tudi začetek zloma komunizma, fašizma levice.

Soditi za šestdeset let nazaj je težko, a zdi se, da bi bila ta odločitev iz 30. let, da je komunizem Slovencem nevarnejši od fašizma, sprejemljiva, dokler bi med nekomunisti v Sloveniji obstajal konsenz, da je komunizem največje zlo, domači (saj invazije rdečearmijcev ni nihče resno pričakoval) komunisti pa največja nevarnost. Ne glede, ali bi bilo v božjih očeh to res ali ne. Zdi se očitno, da tega konsenza ni bilo, in zato mislim, da je del tedanje slovenske elite, ki se je pretvarjal, da ta konsenz je, morda celo primarno soodgovoren za državljansko vojno. Ulteriorno se mi zdi, ko se del današnje slovenske "desnice" pretvarja, da je tak konsenz tedaj obstajal. (Ulteriorno se mi zdi tudi, ko se

v današnji Sloveniji desnico enači s - po Michniku - jamarskim protikomunizmom in glasnim katolištvom, vsakršno levico pa z boljševiki in udbo. To je že kar preveč debilno in poneumljajoče.)

Nekaj katoliških znancev mi je zagovarjalo mnenje, da katoličan konec 30. let, če ni zmožgal v sebi sprejeti odločitve za disidentstvo, ni imel izbire. Da je ozkost Pija XI. in Pacellija slovenskim katoličanom, ki se niso zmožgli nekoliko upreti Cerkvi, vzela možnost izbire, ali bodo najprej Slovenci ali najprej katoličani.

Dokaz, da je bila izbira mogoča, je zame nacionalni boj Baskov med špansko vojno. Baski so bili katoliki do ušes, morda najbolj veren narod v Evropi, a najprej so bili Baski. Katoliški del Slovencev, ki med špansko vojno tega ni videl, ki ni čutil solidarnosti z drugim malim narodom in ki ni čutil solidarnosti z borci proti italijanskim vojakom (vojakom države, ki je bila v vojni s slovenskim narodom) v Etiopiji in Španiji, se je zame vsaj delno odrekel svojemu slovenstvu.

Podobno mislim, da se je današnji katolik, ki med opisom italijanske ofenzive v Kocbekovi Tovarišiji ne diha za partizane, ki ni vesel njegovih krompirjevih orgij, ki ni ponosen na bolnico Franjo in malega Kajuha in Šarhovega Vančka, vsaj delno odrekel svojemu slovenstvu. Kozaka preslabo poznam, da bi sodil o Leseni žlici, a verjamem njegovi sliki stare ženice, ki prevzame obtožnico enega od zapornikov nase in jo verjetno Italijani ustrelijo tudi namesto njega. Take stare gospe so eden od temeljev moje Slovenije, v Velikonjevi, Peterletovi, Rodetovi, Janševi Sloveniji pa jih ne vidim. (Druge politične Slovenije jih tišje spregledujejo.) Morda se bo to spremenilo, ko se fanatizem pogrete črne pomladi malo obrusi. Bomo videli čez deset let, morda bo v črnih aparatčikih tedaj že kaj človeškega. (Presenetilo pa me je, ko je znanec, kot jaz nekdanji urednik na študentski katedri v Mariboru, ki je funkcionar SDS v državi in v Ljubljani, kot nesprejemljiv zavrnil moj predlog, da bi njegova stranka podprla predlog za spomenik tigrovcem, s kipom Černača in Zelena na gverilski poti čez italijansko mejo. In predlog, da bi se zavzeli za mestni praznik Ljubljane na dan protestne smrti njenega največjega župana. Civilen in samozavesten praznik, ki bi ga lahko vsak sposoben človek v mestu brez pomislekov vzal za svojega. Nesprejemljivo. Mislim sem, da so črni "pomladniki" vsaj navzven patrioti.)

"Sedaj bi me radi posilili v Janševo SDS, ker v Argentini ni nobenega upanja, da bi dobili KD, torej tukaj naj bi Janša pobral tiste kaline, ki se otepajo KD in igral vlogo Jelinčiča. Ne boste nas, hvala bogu! Hudiču pa tudi mišjega klinca ne! Petdeset let ste nas vodili za nos...!"

"Novo revijo dobivam, če jo pošlje A. Rot bratom. Prav zaljubljeni smo bili, vse dokler nismo zavohali, kakšen duh ima oblast. Prisegalo se je na NoR, pod zglavje smo si jo devali pri vročici, naše Sveto pismo je bila, obliž na razbolele rane, žejnemu hladna studenčnica - kar naenkrat pa: fuj, prekleti liberalci, apage Satanas! Hočemo monopol nad oblastjo, kot so ga imeli komunisti! Z njimi ga bomo delili, z drugimi ne!"

"Vašega junaka Videl sem te! čisto lahko primerjamo z nadzorom KA akcije pri nas, saj je komaj preteklo par mesecev, ko so hodile tercjalke od hiše do hiše in spraševale: "No, koliko rožnih vencev ti naj zapišem za obisk papeža?" Tudi drugače so zapisovali, kdo je šel k maši in obhajilu, kdo je manjkal."

"O Francetu Rodetu! Ste vedeli, da so tukaj po telefonu spraševali pred papeževim obiskom, če bo res zabil Šuštarja in postavil Rodeta? Rodeta! Sedaj sta se s poroko Tončka Rodeta in Kristine Kremžar združili dve dinastiji: Kremžarji z Opus Dei bodo skrbeli za naša telesa: Rodeti za duše. Franc bo samo začasno nadškof, potem bo kardinal in potem papež. Takrat se bo lahko govorilo o koncu zgodovine...!" Tone Brulc, drugo pismo iz Argentine, 23. 9. 1996.

Morda edino nesporno dejstvo ob slovenskem pobijanju v 40. letih je, da je bila to tudi verska vojna. Vojna med fanatično, netolerantno, neumno, milienaristično, v ekstremih morilsko religijo marksizma-leninizma, in oholo ter primitivno, v pomenu zaplankanosti in polpismenosti, fanatično, netolerantno, milienaristično, v ekstremih morilsko religijo katolicizma. Dve mistični, protirazumski, vase zagledani, ozki religiji. Problem te vojne je bil, da se fanatični molilci in morilci ene in druge religije niso zadovoljili s pobijanjem fanatičnih morilcev na drugi strani, temveč so verjetno oboji z enakim apetitom pobijali "navadne" ljudi, ki niso delili njihove vere, in so želeli po svoje živeti svoja življenja. Ki niso bili "njihovi". (Tragični poraz slovenskega demokratičnega protifašizma je, da ni zmožal zbrati dovolj velike moči, da bi med vojno prevesil moč marksistične religije. Verjetno bi uspel, če bi se ljubljanska škofija odločila, da poskuša preko njega najti izhod iz državljanske vojne (Mislim, da je morda največja nesreča v slovenski zgodovini, da vsaj jeseni ali že pomladi 1943 ni prišlo do kompromisa med OF in Cerkvijo, med partizani in Vaškimi stražami, za skupen boj proti nacizmu. Krivda za to je na obeh straneh, verjetno pa bi do kompromisa lahko prišlo, če bi škof Rožman zmožal pozvati OF k pogovorom. Pa četudi bi potem moral - kot Kocbek in Rus - podpisati Dolomitsko izjavo. Ravnal bi pač kot kasneje Gorbačov in vzel komunistom sovražnike.) in bi dobil pomoč vsaj od dela svojih nasprotnikov. Njegov uspeh je, da je preživel vse hudo, in dve generaciji kasneje doživel, čeprav kratkotrajno zmago v pomladi mladinskega tiska in

kulture, Roške ulice in novih političnih izbir in sesutja oblasti marksistične religije in rdeče teokracije. Tako Kocbek kot Janez, kranjski Janez, ki je s Pankrti prišel v poletje 1988, sta pomagala zrasti tisto pomlad, ki so jo potem rdeči in črni skupaj zlomili.)

Stranski problem te vojne je tudi vprašanje: je kdo govoril za vse "navadne" ljudi, je kdo med to vojno v Sloveniji naravnost govoril za civilizacijo, proti umorom? (Ljubo Sirc? Njegovo pismo o vojni, ki smo ga pred desetletjem, jeseni 1987, ob partijskem besnenju objavili v Tribuni, se mi še vedno zdi standard uravnoveženega pričevanja o onem času.) Verjetno je kdo govoril in umrl za svoje besede, in ne vemo zanj. Vpliva takih besed in dejanj v slovenskem prostoru ne vidim.

Vemo za nekaj nemških vojakov, ki so bili ustreljeni, ker niso mogli streljati ljudi. Ti mrtvi Nemci so gotovo eden od tihih temeljev sedanje demokratične Zvezne republike. Vsaj eden od njih je umrl v Sloveniji. Vprašanje, in odgovor nanj je morda tudi odgovor, ali smo Slovenci civiliziran narod, pa je, ali ve kdo za partizana, ki je umrl, ker ni hotel ubiti ujetega domobranca, ali za domobranca, ki so ga njegovi ubili, ker ni hotel sodelovati pri ubijanju ujetega partizana? Slišal sem za domobranca, ki so ga zaradi takega greha skoraj ubili in je po morjenju ujete partizanske skupine - ki ga je skušal preprečiti, in vzbudil sum pri svojih tovariših - uspel srečno uiti v Ljubljano. Verjel bi, da je med partizani marsikdo v podobnem položaju ostal človek in da so ga zato njegovi tovariši morda tudi ubili, a te žrtve niso proniknile v slovensko zavest. Tudi beli so ostali le morilci in žrtve, mnogi celo mučeniki, umorjeni brez krivde, a kristjana, ki bi umrl, ker ne bi hotel ubijati, nam niso zapustili. Morda beli morilci vedo zanj, kot verjetno rdeči morilci vedo za kakšnega človeka med svojimi borci, a oboji molčijo, saj se končno ne eni ne drugi morilci niso odrekli svojega ubijanja.

Preprosto rečeno, ta dežela bi bila na dobri poti, če bi doživeli vsaj to, da bi ljubljanska škofija, Zveza borcev in Nova slovenska zaveza skupaj izdale knjigo "Rdeči in beli zločini na Slovenskem in odpor proti njim".

Brulčevo pričevanje je, da je bila kmečka Slovenija nevedni Tretji svet in da je bila ljubljanska predvojna elita primitivna, ohola in nevedna ter neodgovorna. Na prvi pogled bi danes morale biti marsikaj drugače, a ne vem, kako globoko v želodec dežele je prodrla ta naša nova v povprečju bolj izobražena, bolj razgledana Slovenija konca stoletja. Tedanji intelektualni vrhovi pa gotovo niso zaostajali za sedanjimi.

Šestdeset let po državljanski vojni se zdi to dežela plašnih malih ljudi, ki gledajo žajfasto televizijo in ne berejo resnejših knjig, z morda celo manj resnega intelektualnega stika s svetom kot nekoč, z zelo nizko stopnjo solidarnosti, z novo politično in

gospodarsko elito, ki je morda še bolj primitivna, ohola in nevedna in neodgovorna od nekdaj.

Izkušnja državljanske vojne in njenih ozvezdij smrti nam kot Slovencem nalaga odgovornost, da ohranjamo dialog v deželi. Da skrbimo za življenje civilne družbe in skušamo odpirati glave našim voditeljem in njihovim vazalom, in se zavestno učimo managementa konflikta, umetnosti, ki žal ni najbolj del slovenske kulturne dediščine. Odgovornost, da smo v neki minimalni meri solidarni drug do drugega in branimo standarde odprte družbe. Generacija izpred šestdesetih let morda ni vedela, kaj lahko izguba dialoga prinese. Nam ta privilegij nevednosti ni bil dan.

Medsebojna podpora, povezovanje in širitev krpic civilnosti v slovenski družbi - našega sedanjega "osvobojenega ozemlja" - in razločevanje med demokrati in fašisti (fašizem v širokem pomenu, to uporabno besedo, žal eno osrednjih besed stoletja, bi skušal formalno definirati kot "agresivno prepričanje, ki jemlje državljanu pravico do od avtoritete odvisnega moralnega stališča"), med ljudmi odprte in zaprte družbe, razločevanje med razmeroma poštenimi ljudmi in kriminalci, "ki so jim interesi klanov pomembnejši od interesov skupnosti", zavračanje laži, zavračanje nasilja, spoštovanje dobrega dela ter delo za deblokado razvoja novih demokratičnih gremijev se mi tako zdijo osnovni dokazi spoštovanja do slovenskih življenj, ki jih je zmečkala tista vojna.

Državljanski pogum in "življenje v resnici" gresta še dlje.

"Prečesala je vojna ljudi kot glavnik ušivo glavo, toda gnide so se zaredile znova, še preden so uši poginile." Tone Brulc, Argentina, 1996.

PISMO

Spoštovani g. Samo Resnik,

vem, da se bo Vam čudno zdelo, kako Vam more nekdo pisati iz Argentine. Nevljudnost, nesramnost in še kako drugače bi lahko imenovali to, vendar stvar je preprosta. Prof. Andreja Rota sem prosil, če bi mogel posredovati kakšno mnenje o Judeževih groših iz domovine, naj bo že dobro ali slabo. Jaz sem tisti nesrečni Tone Brulc, ki ga Vi še ne pretresete, prirejate dosti, saj sem na par mestih opazil celo pohvalo, ki je za idiote graja. Nič zato!

Poznam Vas iz korespondence s Spomenko Hribar in drugimi iz Nove revije in po vsem sodeč ste bili vsaj takrat in najbrž še sedaj razočaran, toda odkrit komunist, ki so ga člani KP prinesli okoli, zato so vaša pisma bolj obtožba kot kaj drugega.

Človek, saj to je pa tudi moja zgodba! Bil sem član Slovenske kulturne akcije, za Rotom tudi njen tajnik, toda vselej, ko sem malo pobrskal po papirjih, sem odkril take umazanije, da se mi je vse zagnusilo. Stran od kleroudbaške mafije! Posebno še sedaj, ko je čisto jasno, da so nam lagali, zakrivali resnico, obljubovali vse mogoče in nemogoče, drugače pa bili zvesti samo svojim interesom, interesom stranke in KA, katerim bi dodal še interese Opus Dei, ki jih vi ne čutite, samo počakajte, pa jih boste. Jezuitski zmazek, ki hoče obvladati svet s kapitalom.

Če grem po vrsti, pravite, da je knjiga slaba, vendar da je prav, da je izšla v Sloveniji. Tukaj pravijo, da je knjiga dobra - dokaz, da je pisana s črno-belo tehniko - da je pa velik greh, da sem jo objavil v domovini. (...)

Slaba! Seveda je slaba, ker sem jo pisal in odpošiljal po kosih od 50-60 strani, ki sem jih vse znova oštevilčil s številko 1, poslal v Ljubljano in znova začel s številko 1. Šestkrat sem poslal rokopise tako, ker je ena izmed prednosti demokracije, da Vam ukradejo, ko bi imeli kaj prijete ali pa takrat, ko kakšno stvar odpošljete. Nič zato, še vse je hudič vzel, pa bo tudi njo. Tako mi je seveda ostalo par sto strani, ki jih nisem vedel kam vtakniti.

Kar se tiče Vaših srečanj z mlado in staro katoliško svojatjo, med nama ni razlik: podlost, tatinskost, hinavskost, živalska nasilnost in pritisk KA na nepokorne, zlobo sem opazil tudi jaz, samo malo prepozno, kasneje kot Vi. Bil sem domobranec in ne mislite, da smo bili vsi domobranci enaki: vodstvo in posamezniki da! Pišete, da Vas je strah primitivnosti. Tudi v tem se skladava. Brutalni monopolizem katolištva nič ne zaostaja za monopolizmom partije. Kaj storiti, da se ne bo ponovilo, kar se je zgodilo pred-med-in po vojni. Tukaj so zavpili - sprava! - poslali so nekaj nad sto maminih sinčkov pokristjanjevat Slovenijo, nam je bilo pa že takrat jasno, da so šli krast družbeno lastnino, kar jo je še, potem pa krivdo vreči na komuniste. Kako bi rad zaploskal, če bi se slovensko družbeno gospodarstvo izničilo, je pa ravno v Sloveniji dalo rezultat. Sedaj pa imate isto polomijo s Chicago boys kakor tukaj. Samo da so naši boys bili rojeni tam in pomagajo ropati lastno deželo.

Kar opisujem v Judeževih groših, je čista resnica, še nekaj sem jo odvzel stran, da bi bila bolj verjetna. Ubili so mi tri brate in očeta, ne dva, prič, kako so bili mučeni, je bilo nad dva tisoč in to ne samo iz moje družine, ampak smo jih pokopali tiste prve dni septembra leta 1942 v Stopičah kar 16, šele decembra pa smo zaprosili Italijane naj nas na kakšen način zaščitijo - MVAC je bila samo logična posledica pobojev kot samoobramba in kot pomoč italijanski vojski, da je lahko vzdrževala red.

Judeževi groši! Kdo nas je prodal: tista ljubljanska smetana, ki jo je pobrisala v Vetrinj, potem pa v Italijo (900-1000 ljudi), ko smo mi bili še v Št. Jerneju, Judje, da so se

maščevali nad nami (vsega skupaj je bilo pri vsakokratnem izročanju 20-30 ljudi), Avstrijci za slovenski del Koroške, komunisti za domobrance, mednarodne pogodbe ect. Tine Velikonja in veličine okrog NZ bi rade vse reducirale na družinski prepir. Kjer je Joža za, tam je Tine proti, Janez, oče slovenskega naroda, pa se drži kakor pes, ki ga drugi jaha - pogleda sem in tja, vse je v redu! Nisem bil v Ljubljani in najbrž tudi nikoli ne bom. Če pa boste tam le prišli k pameti, Vas bom gotovo obiskal.

Če ste prebrali posvetilo, kjer trdim, da slovenska Cerkev in narod nista bila še nikoli ob moralo kakor danes, se skladava tudi s tem. Iz argentinske kloake Vas pozdravlja (podpis) Tone Brulc.

Dr. Vojan Rus

Deklaracija o dosežkih narodne sprave

Državni zbor Republike Slovenije

- upoštevajoč nujno potrebo po preraščanju vseh skrajnih ideoloških predsodkov ter nerazumnih in nevarnih političnih spopadov, ki preprečujejo, da bi Slovenija uresničila uspešnejši notranji razvoj ter zaslužen mednarodno uveljavitev in da bi naša demokracija in pluralizem dosegla normalno evropsko raven in
- upoštevajoč nujnost, da se sedanji in prihodnji družbeni napredek temelji - ob vsej koristnosti različnih mnenj, nazorov in njihovega stalnega kvalitetnega dialoga - na priznavanju najbolj notornih zgodovinskih dejstev in da se vsaka doba, pa tudi nedavna, slovenske preteklosti ocenjuje realno, zlasti s primerjavo z drugimi preteklimi dobami in z drugimi državami,

sprejema naslednjo deklaracijo o dosedanjih dosežkih slovenske narodne sprave.

1.

Obžalujoč dejstvo, da so v času 1941-1945 in neposredno po njem dobili notranji spopadi v nekaterih delih Slovenije tragično ostrino, ugotavljamo, da je glavni zgodovinski vzrok temu bila izjemno silovita agresivnost vseh fašističnih držav in ta je bila tudi začetni izvor tragične zaostritve spopadov v nekaterih delih Slovenije.

2.

Zgodovina družbenega razvoja Slovenije med letoma 1941 in 1990 je pokazala v preverljivih zgodovinskih rezultatih in dogajanjih, da je imelo slovensko osvobodilno-antifašistično gibanje, ki ga je oblikovala Osvobodilna fronta slovenskega naroda, v sebi dvoje: velike in realne humane potenciale ter resne pojave političnega monopolizma in pretirane represije.

3.

Preverljivi zgodovinskorazvojni rezultati, ki jih je v slovenski družbi uresničilo osvobodilno-antifašistično gibanje do leta 1990, so dokazali, da so humani potenciali tega

gibanja dosti močnejši od monopolizma in represije. Velika večina Slovencev je od konca 50. let živela mnogo bolje kot prej: ker je leta 1943 bila po 1000 letih spet/prvič ustanovljena slovenska država; ker je bila osvobojena Primorska; ker je bil gospodarski, kulturni in socialni razvoj Slovenije zelo uspešen, zlasti do leta 1970; ker je Slovenija imela vpliven položaj v drugi Jugoslaviji in ugoden položaj v Evropi in v svetu; ker je bila Slovenija v prvih vrstah uspešnega svetovnega boja proti stalinizmu, uspešnega mednarodnega gibanja aktivne koeksistence/neuvrščenosti in uspešne graditve svetovnega miru in plodnega mednarodnega sodelovanja v drugi polovici 20. stoletja.

4.

Ti zgodovinski rezultati so bili osnova za etično vredno, človeško plodno in vse tesnejše sodelovanje, na skoraj vseh družbenih področjih, velike večine tistih Slovencev, ki so se udeležili antifašistično-osvobodilnega gibanja, in velike večine tistih Slovencev, ki se tega gibanja niso udeležili.

Medtem ko je bila večina Slovencev prej stoletja atomizirana v drobnih patriarhalnih enotah, so se v moderni Sloveniji v modernih oblikah gospodarstva in družbe skoraj vsi Slovenci povezali aktivno in dobrovoljno mnogo tesneje kot kdajkoli prej.

Vse tesnejše in vse aktivnejše sodelovanje velike večine Slovencev v skupnem ustvarjanju in v skupnem uživanju vseh omenjenih gospodarskih, kulturnih, socialnih in mednarodnih dosežkov je pomenilo tudi zelo visoko obliko in vsebino narodne sprave na najvišji evropski ravni.

Zgodovinska dejstva o slovenskem družbenem razvoju v drugi polovici 20. stoletja dokazujejo, da je največji del slovenske narodne sprave že uresničen in to ne samo kot toleranca in vzporedno bivanje nekdanj sprtih strani, ampak kot aktivno sodelovanje velike večine Slovencev v družbenem napredku.

Ozki krogi komunistov so imeli v tem razdobju privilegije in precej številni ljudje so bili zapostavljeni, vendar te deformacije niso bile glavna karakteristika družbe. Glavna značilnost slovenske družbe v 60., 70. in kasnejših letih je bil visok dvig celotne življenjske, humane in socialne ravni velike večine Slovencev, ne glede na njihovo udeležbo v letih 1941-45.

5.

Za sedanje in prihodnje slovenske generacije je zelo obetajoče dejstvo, da smo Slovenci sami, kljub veliki ostrini spopadov v nekaterih delih Slovenije, brez vsake tuje pomoči že

dosegli visoko stopnjo narodne sprave in se s tem izkazali kot zrel moderen narod, v veliki večini osvobojen starih predsodkov in fanatizmov; kot narod, poln notranje ustvarjalne, kulturne in civilizacijske moči na najvišji ravni sodobne napredne Zahodne Evrope. To daje sodobnemu slovenskemu narodu zaupanje vase in moralni kapital, da zahteva od sodobne slovenske politike, naj bo na ravni narodove zrelosti, in od vse mednarodne skupnosti, da spoštuje slovenski narod kot zrel in enakopraven evropski narod.

6.

Podpis Beograjskega protokola med SFRJ in Vatikanom je bil dokaz, da je vodstvo katoliške cerkve preišljeno in realistično ugotovilo, da je položaj katoliških vernikov in cerkve normalen, temu pa ni ugovarjal noben del katoliške cerkve v Sloveniji.

Podpis tega Beograjskega protokola je bil pomemben zgodovinski mejnik in dokaz, da je narodna sprava v Sloveniji že v toku 60. let dosegla visoko stopnjo.

Popolna enotnost vseh Slovencev - antifašistov in neantifašistov - v podpori Odboru za zaščito človekovih pravic in plebiscitu za osamosvojitve Slovenije je bila dokaz odločilnih napredkov v slovenski narodni spravi in da je velika večina Slovencev odvrгла vsako fanatično zagrizenost.

7.

Državni zbor apelira na vse Slovence in vse organizacije v Sloveniji, da v že doseženo visoko raven narodne sprave ne vnašamo ponovno nerazumnih razdorov, skreganih z zgodovinsko izkušnjo, ki bi lahko zelo prizadeli že doseženo slovensko nacionalno samozavest in ponos ter nacionalni družbeni napredek in krnili že dosežen ugled in mesto Slovenije v Evropi in v svetu.

8.

S tem, ko soglasno ugotavljamo, da je že uresničen največji del slovenske narodne sprave, niti najmanj ne zanikamo, da je treba hitreje in odločneje napraviti še neuresničene korake k polni narodni spravi.

Priznanje že doseženega v narodni spravi bo pomenilo zmanjšanje prenapihnenih političnih nasprotij in s tem omogočilo lažje uresničevanje še nekaterih korakov k polni narodni spravi.

Spoštovani poslanci Državnega zbora Republike Slovenije!

Sprejmite, prosim, nekaj dodatnih obvestil k mojemu priloženemu predlogu **Deklaracije o dosežkih narodne sprave**.

1.

Kot aktivni udeleženec šestdesetletnih neprekinjenih slovenskih in evropskih bojev za svobodo in demokracijo ter kot nekdanji neodvisni poslanec (1960-1975) že povsem samostojnega in le Sloveniji odgovornega Republiškega zbora skupščine SR Slovenije prijateljsko vabim vse poslance DZ, da z enotno podporo priloženi **Deklaraciji o dosežkih narodne sprave** dajo svoj dragocen prispevek k preraščanju iracionalnih političnih napetosti in s tem k ugodnejšemu razvoju Slovenije!

2.

Vse dokler bo v Državnem zboru in njegovih telesih uradno trajala razprava o nedavni preteklosti in o narodni spravi, bom vztrajal s predlogom, da DZ obravnava tudi moj priloženi predlog **Deklaracije o dosežkih narodne sprave** (dalje: deklaracija), na kar mi daje tudi pravico 45. člen ustave Republike Slovenije, po katerem ima vsak državljan pravico do vlaganja peticije; zato pričakujem, da bom dobil na svojo vlogo tudi uraden odgovor.

3.

Če bi Državni zbor in njegova telesa sklenili, da ne bodo nadaljevali razprave o nedavni preteklosti in narodni spravi, umikam tudi jaz svoj predlog deklaracije, ki pa se avtomatično obnavlja, če bi se v DZ kdajkoli obnovila razprava o tej temi.

4.

Ne glede, katere druge predloge o tej temi DZ obravnava sedaj ali jih bo obravnaval v bodoče, ostajam pri svojem predlogu deklaracije, ker vsebuje poseben in še odsoten celovit koncept, ki je po mojem prepričanju najbližji zgodovinski resnici ter naprednim razvojnim potrebam Slovenije.

Sprejemam dobronamerne popravke in dopolnila, vendar samo taka, ki ne spreminjajo bistva mojega predloga.

5.

Vse poslance DZ prosim, da resno razmotrijo moj predlog deklaracije zaradi pomembnosti te tematike in tudi zaradi dosedanjih izkušenj.

Ker je slovenska politika v zadnjih 25 letih podcenjevala kvalitetne strokovne nasvete, so se v politiki pojavile resne pomanjkljivosti (kot enoznačno nakazujejo vse javnomnenjske ankete, je to ocena velike večine Slovencev in ne samo moja).

Moj priloženi predlog deklaracije ni plod kakšnega trenutnega razpoloženja, ampak 60-letnega političnega izkustva in 50-letnega sistematičnega znanstvenega dela, s katerim sem v 39 knjigah temeljito proučeval bistvene socialne, ekonomske, politične, mednarodne in filozofske aspekte razvoja Slovenije, Evrope in človeštva v 20. stoletju. Za vsemi mojimi trditvami v predlogu deklaracije stojijo skrbno proučeni znanstveni dokazi, ki so preverljivi. Poleg tega sem imel še izjemno priložnost, ki je sedanje generacije nimajo več, da sem pred II. svetovno vojno na svoje oči videl vse dele Slovenije ter da sem tako neposredno in podrobno spoznal tedanje težko siromaštvo in ponižanje velike večine Slovencev.

Zato vem tudi na osnovi konkretnega izkustva - brez vsake ideološke navlake -, kako zelo se je dvignila celovita življenjska raven Slovencev po II. svetovni vojni.

Morda mi boste to še bolj verjeli, če odkrijem, da je bil (glede na moje delo in delovanje po letu 1941) moj položaj pod prejšnjim režimom zelo slab ves čas do leta 1990; se pravi, da o velikem dvigu življenjske ravni večine Slovencev po 1945 ne govorim iz lastnih ozkih interesov, ampak da bi Slovenci poznali svojo resnico!

Justin Stanovnik

Odnos do preteklosti in narodna sprava - priznanje različnih pogledov kot dejanje za prihodnost Republike Slovenije

Redko se zgodi, da je ljudem naloženo, da v tako kratkem času povedo tako dolgo zgodbo, kot se to danes pričakuje od nas. Ob taki misli bi kazalo, da bi človek vzela za vodilo besede, s katerimi začne svoje poročilo Glas iz zbornice v knjigi Andreja Sinjavskega: "Moj čas je kratek, zato bom govoril naravnost."

Najprej, zgodba nedavne slovenske preteklosti je tako megalitska, zgrajena iz tako velikih kamnov, da jih ni mogoče ne videti. In vsi jih tudi zares vidijo in vedo, kaj pomenijo - razen množice mladih ljudi (sedaj tudi že ne več tako mladih), ki so absolvirali socialistično šolo in jih je treba šteti med žrtve komunizma, čeprav ni še nihče pomislil na to, da bi se morali pred njimi prikloniti in jim postaviti spomenik. Tektonika slovenske preteklosti je torej dovolj jasna. Toda zakaj potem ne moremo priti do skupne, enotne in ene pripovedi o njej? Ali, drugače, do njene zgodovine?

Zato, ker bi za to bil potreben dialog, za dialog pa razum kot vrhovna norma. Razum, ki bi bil tako zelo razum, da bi tiste velikanske gradbene kvadre, ki bi jih enkrat zagledal, nujno tudi priznal. Razum pa ne more dobiti svoje vloge zato, ker mu stoji nasproti interes. Razlika med razumom in interesom je ta, da razum vidi celoto, interes pa samo del in ta del je on sam. Interes vidi samo sebe. Glede preteklosti se to kaže tako, da razum hoče zagledati v tem, kar je, interes pa jo hoče organizirati. Razum teži k zgodovini, interes pa k interpretaciji in nazadnje k mitu. O katerem interesu govorim?

Ko je komunizem konec osemdesetih let moral objaviti bankrot, je bila diskreditirana njegova ideologija, nedotaknjen pa je, začuda, ostal interes, ki je bil njegova vzgonska sila. Vsebinsko komunističnega interesa je določila volja do moči. Zgodovina evropskega nihilizma je sicer bila povedana že tisočkrat, zato je tu ne bom ponavljal.

Ko se je zrušila tako velika stavba, smo mislili, da se bo v ruševinah sesedla tudi volja do moči. A se ni! Naravno bi bilo, da bi sedaj nastopil čas refleksije. Neke ljudi je dohitela zgodovina, smo si mislili, in kako bodo mogli, da se ob srečanju z zgodovino ne bodo zagledali v tem, kar so bili? Kako bodo mogli ne videti, kaj so naredili! Da so v stavbo, ki so jo zidali, investirali velikansko količino človeškega življenja; da so pobili dvanajst

tisoč slovenskih fantov in jih vgradili v temelje svoje odurne piramide; da so stotisočim ljudem vzeli imetje, ki so ga z delom in varčnostjo zbrali mnogi rodovi; da nekaj stotisočev ljudi naenkrat ni smelo živeti tistih oblik osebne in politične svobode, ki smo jo Slovenci kot narod dosegli; da je bila brez števila ljudem vzeta čast in dostojanstvo; da so se pol stoletja iz vseh razglasnih postaj imperija sramotili tisti, ki so največ naredili za to, da je slovenski narod ohranil jezik in duhovno prostost, da je ostal v civilizaciji in da je sploh obstal. Razumeli smo, kaj se pravi, če koga dohiti zgodovina, in smo te ljudi že bili pripravljene videti tragične. Kar nekaj časa smo živeli v utvari, potem pa si nismo mogli več prikrivati, da je njihov interes, za katerega smo rekli, da je bil volja do moči, enako intenziven, kot je vedno bil. V tem jih bo mogoče zgodovina arhivirala kot unikat.

Spremenil se je samo nastop. Gre za naslednje. Nihilizem moderne je dopuščal ideologijo - morda jo je celo zahteval -, zato se je komunizem leninskega navdih utemeljeval na ideologiji. Ta ideologija je bila še opica metafizike, imela je odgovore na vsa vprašanja, na katera je odgovarjala metafizika, le da so bili ti odgovori postavljeni in ne z mislijo iz biti izbojevani. Ideologijo je sicer spremljal celotni totalitarni orkester - partija, kontrola nad vojsko, kontrola nad policijo, kontrola nad gospodarstvom, kontrola nad lastnino, kontrola nad kulturo, kontrola nad mediji -, a mesto, na katerem se je komunizem legitimiral, je bila ideologija.

Nihilizem postmoderne pa ideologije - kot opice metafizike - ni več dopuščal. Ta koincidenca je po bankrotu njihove specifične ideologije komunistom odprla ugoden prostor. Komunisti - oznako bom obdržal zato, da pokažem na specifičnost teh nosilcev volje do moči - komunisti so razumeli svoj čas in svojo situacijo in so se odločili za novo strategijo. Bila je sad spoznanja, da bo, kakor je bilo nekoč mogoče na ideologiji, tako bo sedaj mogoče postaviti oblast na razsrediščeni in sfragmentarizirani družbi. Naj še tako preišlujem o času, ki ga živim, ne najdem stavka, ki bi bolj kompleksno razložil sedanje pojave v kulturi in politiki.

Ljudje, ki so bili še včeraj uzakonjevalci središča - postavljenega, ideološkega - so sedaj postali strastni in nestrpni zanikovalci ne samo vsakega središča, ampak tudi ideje središčnosti same. Zato jih vidimo, kako tolčejo vsako središče, ki se v družbi naravno oblikuje. Zlasti in predvsem pa tri poglavitna: intelektualce, vrednote in Cerkev. To so tri središča, ki najbolj zanesljivo jamčijo človeku osebno in družbeno normalnost in integriteto. Danes je namreč mogoče med ljudmi vladati tako, da razbiješ človekovo normalnost in integriteto.

V javni prostor je torej znova spet vstopil interes, v pomenu, ki smo mu ga dali na začetku. Interes, ki ga do zadnje celice napolnjuje volja do moči, smo tudi rekli, ne more upoštevati in respektirati celote. Zato je v temeljnem sporu z razumom. Z velikim nelagodjem, morda bi morali celo reči, s strahom, gledamo, kako se razum umika pred arogantno agresivnostjo novega interesa. Zadnje čase vidimo, da se razum seli celo iz jezika, za katerega smo mislili, da je njegovo neodtujljivo domovanje. Razum torej odhaja, na njegovo mesto pa stopajo agenti razsrediščevanja. Veliko jih je! Od prebivalcev akademosa pa do prepotenih dninarjev ježevskega tipa sodelujejo pri tem nedostojnem poslu. Ali jih kdo vidi? Morda. Ali so posebej plačani? Morda. Predvsem pa tudi njih žene volja do moči. Toda čas, ki teče mimo nas in skozi nas, je medijski čas, zato jezika, o katerem govorimo, ni mogoče ne slišati. In kakšne so posledice? Ljudje - vsi ljudje, ki se jih še ni polastila miselna in duhovna razuzdanost - so žaljeni, žaljen človek pa ne more biti državljani, civis, citoyen. V zadnji analizi gre torej za demokracijo in demokratično kulturo - za državo. Moderna država je zgrajena na razumu, interes, ki ga napaja volja do moči, pa deluje proti razumu: ergo proti državi.

Zato o vsem tem pravzaprav govorim. Ne samo o preteklosti, kakor ste videli, ampak tudi o sedanjosti. Ne vem, če je razmislek, ki sem ga tu v kratkih črtah razgrnil, že po sebi pripeljal do sklepa, ki bi rad videl, da se tu naredi. Če ne, ga bom eksplicitno navedel: na vsak način je treba sprejeti Deklaracijo o delovanju komunističnega totalitarnega sistema in o razmejitvi med komunističnim totalitarnim sistemom in demokratično Republiko Slovenijo. Po mojem bi bil sicer ustrežnejši naslov Obsodba komunističnega sistema, a ostanimo pri predlagani formulaciji. Važno je to, da bo besedilo adekvatno - da bo ustrezalo resničnosti, kakor jo poznamo iz izkustva in kakor jo je dognala evropska sociološka, politološka, zgodovinska in filozofska misel. Besedilo, ki bi izražalo eksakten uvid v naravo komunizma, bi bilo v sedanjih razmerah nekakšna rešitev za narod in njegovo državo. Utegnilo bi namreč zaustaviti degenerativne procese, ki so zajeli njene institucije. Še dve stvari bi hotel dodati v prilog svojega razmišljanja.

1.

Resolucija parlamentarne skupščine Sveta Evrope govori v točki 11, o tem, da so "nekateri države imele za nujno, da uvedejo administrativne ukrepe" za osebe, ki "so bile na visokih položajih v bivših totalitarnih komunističnih režimih in so jih podpirali", z namenom, da "tem osebam preprečijo udeležbo na oblasti". Resolucija pravi, da so "ti ukrepi skladni z demokratično državo", če so upoštevani določeni pogoji: da se

postopek izpelje proceduralno, v okviru zakonov; da je njegov cilj ta, da se zavaruje na novo nastala demokracija; da te osebe ne kažejo zanimanja in niso motivirane, da preidejo na "demokratska načela". Mislim, da človeku, ki ima oči, ni treba dokazovati, da naši komunisti v visokih in najvišjih državnih službah ne kažejo resničnega zanimanja, da bi prišli na "demokratska načela". Zanimanje, ki ga kažejo, ne presega videza igre. Zlasti pa je jasno, da komunisti niso motivirani, da preidejo na "demokratska načela". Če bi se ta načela udejanjila, bi bile njihove možnosti bistveno prizadete. V Republiki Sloveniji pa obstaja področje, v okviru katerega je mogoče empirično dokazati, da osebe komunistične provenience, ki sedaj zasedajo visoka mesta v državi, ne "kažejo zanimanja" za udejanjanje demokratičnih principov. To področje zadeva pravice žrtev povojnih množičnih pobojev. To so seveda človekove pravice. Te pravice pripadajo tudi mrtvim in jih imajo zato pravico izterjati njihovi svojci. Nekdanji komunisti, ki danes opravljajo visoke službe, kažejo, v neki najbolj važni stvari, popoln prezir do "demokratičnih principov".

Toda tu ni važna lustracija, kot bi kdo morda mislil. Važno je nekaj drugega. Zdi se namreč, da tudi na najvišjem mestu omenjeni člen ni bil prav dobro razumljen. Tam je bil namreč izrečen pomislek, da bi ljudje, ki bi jih takšni administrativni ukrepi zadeli, s tem izgubile človekove pravice. Ljudem, ki tako mislijo, bi radi pomagali z neko primero, da bi bila stvar bolj umljiva. Primera bo vzeta s področja, ki ni brez aktualnosti.

Denimo, da bi bil nekje objavljen razpis za upravnika otroškega zavetišča, na katerega bi se prijavila tudi oseba, ki ji je bilo nekoč dokazano kaznivo dejanje pedofilije. Denimo nadalje, da je ta oseba kazen prestala in da v kazenskem zakoniku ni nobene določbe, ki bi pomenila za osebo, ki je bila vpletena v takšno dejanje, kakšno omejitev v prihodnosti. Ali ne bi bilo razumljivo, da bi razpisna komisija, kljub pravni praznini, tako osebo odklonila, pa četudi bi bila edini kandidat? Ali ne bi bilo nadalje razumljivo, da bi državljanski čut dosegel, da si ta komisija postavi za urgentno nalogo, da se tovrstna pravna praznina čimprej izpolni z ustreznimi omejitvami?

Pedofilija je nekaj strašnega. Naša primera je imela sicer samo strukturalno analoško vlogo, toda ali nas ni Stephane Courtois opozoril, da pomeni, vplesti se v komunizem, nekaj strašnega?

Druga stvar, na katero moramo pokazati in ki bi morala dobiti svoje mesto v Deklaraciji o delovanju komunističnega totalitarnega sistema, pa je poravnava neke, sedaj že deset let stare krivice. Gre za slovenske katoličane. Niso namreč nosili samo poglavitnega bremena upora proti komunizmu in prenašali začetnega nasilja

komunistične gverile, ampak so tudi v polstoletnem totalitarnem obdobju vzdrževali prostor radikalne duhovne drugačnosti in s tem omejevali totalnost totalitarizma. Prostor duhovne in kulturne neodvisnosti, ki so ga ustvarjali, je bil tudi prostor, v katerem je vseskozi latentno obstajal spomin na politično svobodnjaštvo in ki je leta 1990 bistveno pripomogel k zmagi Demosove koalicije. To držo so katoličani tudi plačevali: z življenji, z zapori, z vsakovrstno družbeno in poklicno zapostavljenostjo. Tudi za slovensko Cerkev velja, kakor so v Obsodbi komunističnega totalitarizma za svojo napisali Poljaki: "da je branila človekovo dostojanstvo in bila na strani duhovne identitete". Teh stvari decenten človek enostavno ne more zanikati. In če ne bodo stale v načrtovani Deklaraciji, bo njena verodostojnost bistveno okrnjena.

Pred več kot mesecem dni (24. 9. 1998) sem vam poslal predlog za Državni zbor pod naslovom "**Deklaracija o dosežkih narodne sprave**" in spremno pismo za vse poslance Državnega zbora pod naslovom **Spoštovani poslanci državnega zbora Republike Slovenije**.

V spremnem pismu, naslovljenem vam osebno, pa sem se izrecno skliceval na ustavno pravico vsakega državljana Republike Slovenije (45. člen ustave) na peticijo (ustava: "Vsak državljan ima pravico do vlaganja peticij..."), ta pravica pa tudi obvezuje vsak organ, da odgovori pobudniku peticije, zlasti še, če pobudnik to izrecno zahteva, kot sem jaz v pismu, naslovljenem na vas.

Še enkrat izražam željo, da dobim od vas odgovor. Če ste preveč zaposleni, lahko odgovorite tudi prek vaše administracije. V pismu, dostavljenem v skupščino dne 24. 9. 1998, sem vas prosil, da se predlog deklaracije in pismo poslancem dostavita vsem poslancem Državnega zbora.

Da se to oboje dostavi vsem poslancem, vas sedaj prosim še enkrat, tudi če ne bo razprave Državnega zbora o spravi, saj oba ta moja materiala prinašata nov, svež in znanstveno utemeljen pogled na spravo, ki bo v vseh poslancih Državnega zbora bistveno okrepil duhovne temelje trajnega sodelovanja v korist Slovenije, ponos nad junaško in modro Slovenijo in zavest o naših trajnih skupnih obvezah do skupnih vrednot Slovenije. Vse to pa nam je skrajno potrebno v sedanji vrhunski politični zmedi.

Če pa predsedstvo Državnega zbora ne namerava - žal - dostaviti obeh mojih materialov vsem poslancem, vas prosim, da mi prek vaše administracije to vsaj uradno javite in da mi hkrati javite, da sta oba moja materiala vključena v drugi zbornik, in kdaj bo le-ta izšel.

Martin Štefanič

Spoštovani! Ves čas vašega predsedovanja Državnemu zboru me moti vaš odnos do države, ki jo zastopate doma in v tujini. Izjavljam, da nisem član nobene stranke. Star sem 71 let. Sem stoodstotni vojaški vojni invalid narodnoosvobodilnega boja. Zaradi posledic ranitve sem bil že 18-krat operiran. Od leta 1967 sem sladkorni bolnik in ves čas na insulinu. Imam višješolsko izobrazbo. Kot upokojenec imam dosti časa za poslušanje novic na RTV in za branje časopisov. Toliko za uvod. Pa pojdimo po vrsti.

1.

Denacionalizacija je vroča tema že nekaj let. A spočeta je bila že na prvi seji svobodne Slovenije - Demosove vlade, ki jo je vodil gospod Lojze Peterle. Takrat je vlada sprejela sklep, da si bo prizadevala, da se bodo belogardisti proglasili za osvoboditelje države, mi partizani pa za sovražnike države. Torej bi nam zamenjali vloge. Gospod Peterle je takrat tudi izjavil: "Gospoda, lov je odprt". Sedaj se lov izvaja! Po mojem mnenju je Zakon o denacionalizaciji pripravil štab bele garde v Argentini v sodelovanju kameradov iz ZDA in Kanade. To je bilo razvidno iz ponašanja Demosa, sedanjega pomladnega trojčka in RKC. Vsi imenovani ste in še naprej vztrajate, da se mora cerkvi, graščakom in veleposestnikom vrniti v naravi vse, kar jim je bilo "ukradeno", in to ne glede na posledice, ki bi jih to povzročilo, na primer osiromašenje države, zapiranje tovarn in zaradi tega povečanje števila brezposelnih, nastajanje viničarjevin, nastanek brezpravne raje in tako dalje. Skratka, to bi pomenilo vrnitev v fevdalni sistem! Vseh vas so polna usta pravičnosti, poštenja, morale in tako dalje. V praksi pa delate za državo, za visoke plače kot mrhovinarji! Normalno in pošteno bi bilo, da se pred vračanjem "ukradenega" to gospodo vpraša, kako so prišli do tega imetja? Midva z ženo sva morala občinski komisiji dokazati, kako sva prišla do enostanovanjske hiše. Zakaj ne bi to veljalo tudi za omenjeno gospodo z RKC vred? Zakaj ste uvedli dvojne kriterije? Zakaj cerkev zahteva vračilo tudi tistih gozdov na Gorenjskem, ki jih je že enkrat prodala? Vi pa takšno raboto podpirate! Ali vas ni sram! Po vašem ponašanju kaže, da ne! Zakaj RKC ne plačuje davkov kot drugi državljani? Zakaj so cerkve osvetljene z denarjem davkoplačevalcev. Ogromno število državljanov pa nima kaj jesti! Kje vam je morala in poštenje?

2.

Zadnji čas ste pogruntali skovanko protipravni totalitarni komunistični sistem in sklenili, da ga je treba izkoreniniti. Vprašam vas, ali se sploh zavedate, kaj bi to povzročilo? Razveljavljen bi bil Londonski sporazum. Razveljavljena bi bila Osimska pogodba, ki je bila sklenjena z vlado SFRJ. Tragično je, da nočete uvideti tega dejstva! Mi smo bili sestavni del SFRJ in smo v okviru nje in iz nje lahko postali samostojna država. Da ni bilo države SFRJ, narodnoosvobodilnega boja in partizanov, ne bi bilo leta 1991 kaj osvobajati, ker Slovenije enostavno ne bi bilo! To so dejstva, s katerimi se morate sprijazniti! Vi pa se ponašate, kot da se je začela zgodovina Slovenije leta 1991. To je absurd! Če boste vztrajali na svoji skovanki in uspeli z njo, o čemer dvomim, bo Slovenija propadla. Italija bo vzela svoje, Avstrija svoje, Madžarska svoje in tako dalje. Gospod Peterle je kot predsednik vlade že izjavil, da je treba Italiji vrniti, kar ji je komunizem vzel! Na osnovi teh dejstev trdim, da pomladni trojček zavestno dela proti koristim države in kot kamikaze izvajate ukaze, ki vam jih daje RKC. Vi, gospod predsednik, na vseh nastopih enačite fašizem, nacizem in komunizem. To je velika zabloda in nesmisel!

Zakaj niti enkrat ne omenjate klerofašističnega rimskokatoliškega totalitarnega sistema, ki je vladal več tisočletij in ljudem pobral imovino, jim vzel svobodo in iz njih napravil hlapce, viničarje in brezpravno rajo. PPTKS pa je vladal samo 50 let in v tem času dal delavcem svobodo, delo, šolanje, socialno varnost in tako dalje. Tudi vas je izšolal! Okupatorji pa so napadli našo državo, jo zasedli, pobijali naše ljudi, jih internirali v razna koncentracijska taborišča, jih pregnali iz njihovih domov in tako dalje. Kje imate potem osnovo za enačenje teh treh sistemov? To so grde laži in sprenevedanje! Ali vas ni sram, da kot predsednik Državnega zbora tako na debelo in zavestno lažete? Komunisti so organizirali odpor proti početju okupatorja, se proti njemu borili za osvoboditev domovine in uspeli pregnati okupatorje ter priključili Primorsko k matični Sloveniji. RKC pa je organizirala belo gardo, ki je prisegla zvestobo Hitlerju in se pod njegovim vodstvom, z njegovim orožjem borila proti partizanom in lastni državi. To je velika sramota za tako visokega državnega predstavnika!!!

Kolikor je meni znano, v Italiji niso na oblasti fašisti in v ZRN gestapovci. Pri nas pa imajo še vedno glavno besedo aktivni belogardisti, na primer gospod Drobnič, gospod Bernik, gospod nadškof Rode. Slednji napada Ustavo, predsednika republike, predsednika vlade z vlado vred. Drobnič napada državo z vsemi mogočimi lažmi, kar počez in na koncu si je privoščil dati izjavo, da je naša država barbarska in tako dalje. Gospod Bernik žali državo osebno in prek svojega Svetovnega slovenskega kongresa, ki je bil v ta namen tudi ustanovljen. Po vsem, kar ti trije počnejo, si upam trditi, da ti trije

gospodje nastopajo kot slovenski gestapovci! Skrajni revanšizem sta pokazali stranki SKD in SDS, ko sta hoteli spraviti svojega kamerada Bernika celo za predsednika Republike Slovenije, čeprav je znano, da je bil v nemški vojski. Kje je tu morala in poštenje? Zaradi stališč Državnega zbora se s tem trem in njim podobnim ne more nič zgoditi in karavana gre dalje. Vsi napadate PPTKS. Nič vam ne pomeni, da je imel in še ima Vatikan s temi državami diplomatske odnose. To pomeni, da ste bolj papeški kot papež! Ali se vam ne zdi, da bi bilo bolj pošteno, da napadate posameznike, ki so kaj protizakonitega napravili. Saj imamo vsi priimke in imena, pa naj vsak za svoje napake odgovarja po zakonih, ki ste jih sprejeli v Državnem zboru? Vse kaže, da si tega ne upate storiti, ker bi morali z argumenti dokazati krivdo. Zato mahate po celem sistemu. To pa je revanšizem in ne demokracija, katere imate polna usta. Vaša nakana, da bi izkoreninili PPTKS, je svetovni unikat, ker v svetu še ni primera, da bi ob zamenjavi oblasti izničili vse, kar je bilo napravljeno v prejšnjem sistemu. Kot rečeno, ste si tudi vi pridobili visoko izobrazbo v PPTKS, s katero ste zasedli visoke državne položaje, za kar prejimate visoke plače. Vprašujem vas, zakaj ne vržete teh diplom stran in delate druge po programu Vatikana. To bi bila poštena gesta!

3.

Tudi sprejem Zakona o dvojnem državljanstvu je maslo Demosa in sedanjega pomladnega trojčka. To je za državo velik nesmisel in strošek. Državljan naj ima državljanstvo tiste države, kjer živi in dela. Zaradi tega imamo sedaj dosti državljanov, ki so prišli iz drugih držav bivše SFRJ, ki to pravico zlorablajo. Trdim, da je prišlo do tega nesmisla zato, da si je pomladni trojček s tem zagotovil dodatne volivce. To pa so kalni posli!

4.

V državi smo napravili velik kaos.

Imamo dve vladi, to je redno in stranke SLS, ki blokira redno. To je velik in nepotreben strošek. Ta vlada dela po vašem načelu, ni važno, kakšno izobrazbo ima, samo, da je naš. Podpredsednik redne vlade je dvoživka in dela državi veliko škodo.

Zaradi intrig pomladnega trojčka je postalo tudi Ustavno sodišče orodje vaših strank in cerkve. Državi delajo škodo, čeprav jih dobro plačuje, da bodo ščitili državne interese. S svojim delom posegajo v vse tri veje oblasti in se vedejo kot vrhovni vladarji države. Priznali so Janšev referendum o večinskem volilnem sistemu, ki ga je podprlo 40.000 volivcev, Pahorjevega referenduma o vračanju gozdov, posestev in zgradb, ki ga je podprlo 52.000 volivcev, pa ni priznalo!

Vrhovni javni tožilec dela proti državnim interesom že ves čas obstoja države. Blokira delo rednih sodišč, razveljavlja sodbe, po katerih so bili kaznovali belogardisti in tako dalje. Vztraja, da se rehabilitira nadškof Rožman. Imenoval je posebno skupino javnih tožilcev, ki delajo po njegovih navodilih in ne po zakonu. To je protizakonito. To vi dobro veste, pa ne vložite interpelacije proti njemu, ker je vaš! Forsira svojo naslednico gospo Brezigarjevo, da bo Drobnič tudi po Drobniču. Predsednik Vrhovnega sodišča tudi forsira Brezigarjevo po nalogu SLS.

5.

Apeliram na vas, da že enkrat prenehate s poskusi, da bi spremenili zgodovino druge svetovne vojne, ker vam to ne bo uspelo. S tem potuhnjenim početjem sramotite državo in ji jemljete ugled. Nehajte tudi deliti državljane na naše in vaše. To počnete pri mladini, borcih, invalidih, sindikatih in tako dalje. Kaže, da vi nimate meje za revanšizem in intrige! S svojimi vztrajnimi lažmi in intrigami ste zavedli svoje volivce, da so vas volili in sedaj zlorabljuje njihove glasove za podtalno delovanje proti lastni državi. Ali vas ni nič sram?

6.

Da ste skrajno zagrizeni fanatiki proti PPTKS, ste dokazali s poskusom, da bi prek Državnega zbora uzakonili spravo (lustracijo) in z zakonom razdelili državljane na vaše in naše. Po vašem stališču bi belogardisti in RKC ostali nedotaknjeni, a partizani bi se morali belogardistom opravičiti in prositi odpuščanja. To pa vam ne bo uspelo. Toliko v vednost z željo, da bi vam to pismo vsaj malo razbistrilo um.

Stane Štrbenk

Stališča NSZ do deklaracije o protipravnem delovanju komunističnega totalitarnega režima in do izjave o narodni spravi

Nova slovenska zaveza je že vnaprej podala pisna stališča do Resolucije in Izjave. Oba dokumenta je zavrnila v taki obliki, kot sta bila Državnemu zboru predložena.

Deklaracija o delovanju komunističnega totalitarnega sistema in Izjava o narodni spravi se razlikujeta tako, da ju je treba postaviti vsako v drug in drugačen okvir. Različno je namreč strukturirana realnost, ki jo vsako od obeh besedil urejuje. V prvi si stojita nasproti slovenski narod in komunistična partija, v drugi pa si ob udeležbi partije stojita nasproti del slovenskega naroda proti drugemu delu slovenskega naroda. Zgodovinska, moralna, politična faktura prve je preprosta in vrednostno neproblematična; zgodovinska, moralna in politična faktura druge pa je zapletena in vrednostno problematična. Področje, ki ga obravnava Deklaracija, je rešljivo takoj, Izjava o spravi pa bo do kraja rešljiva šele po dolgem in napornem angažmaju celotne kulture.

Glede na navedeno NSZ meni, da je Deklaracijo treba na vsak način sprejeti, in to čimprej. Važno je to, da bo besedilo Resolucije zajemalo celotno problematiko slovenskega spora in ustrezalo resničnosti, kakor jo poznamo iz izkustva in kakor jo je dognala evropska sociološka, politološka, zgodovinska in filozofska misel.

V tej smeri podaja NSZ k Resoluciji naslednje načelne pripombe in utemeljitve:

1. Resolucija zajema le protipravno delovanje povojnega komunističnega totalitarnega režima, to je državnega aparata. Ne zajema pa protipravnega delovanja komunistične partije med vojno in komunističnega totalitarnega sistema.
2. Resolucija bi morala vsebovati izrecno obsodbo komunističnega sistema in Komunistične partije Slovenije kot nosilke tega sistema, ki je zlorabila svobodoljubna in narodna čustva za izvedbo komunistične revolucije in izzvala državljansko vojno ter pri tem uporabila vsa sredstva surovosti, laži in dejanj, ki komunistično partijo in komunistični sistem opredeljujejo kot zločinski sistem.

3. Ob obsodbi komunističnega sistema na Slovenskem bi Resolucija morala priznati nasprotni strani v državljanski vojni pravico do samoobrambe, s tem pa legitimnost protikomunističnega odbora.

4. Udeležencem protikomunističnega odbora bi Resolucija morala priznati enakopravnost v vseh zadevah, ki jim jo zagotavlja duh in črka ustave Republike Slovenije.

Izjava o narodni spravi pa je v strukturi resničnosti specifična. Prvič zadeva ves narod in vse državljane in politična modrost zato terjaja, da moramo storiti vse, da se kateremu od njegovih delov z Izjavo ne zgodi bistvena krivica. Ali drugače povedano, nobenemu državljanu, pa najsi pripada temu ali onemu taboru, ne sme biti preprečeno, da se ne bi čutil državljan svoje države v celotnem pomenu te besede. To pa bo mogel samo, če bo v državi videl prostor bistvene pravičnosti. Drugič pa se obe strani v državljanski vojni razlikujeta v tem, da vsaka vidi vlogo svoje strani neproblematično, vlogo druge strani pa problematično.

Tako partizani obremenjujejo protikomunistično stran s kolaboracijo. Protikomunistična stran pa nasprotno pravi, da njeno soobstajanje z okupatorjem ni bila kolaboracija in za to navaja dva, po njenem, bistvena argumenta:

Prvič, to soobstajanje ni bilo prostovoljno, zato tudi ni bilo ideološko, ampak je bilo prisiljeno, ker je šlo za goli obstoj; drugič, to soobstajanje je bilo bistveno drugačno, kot je bilo soobstajanje z okupatorjem v zahodni Evropi, ki nosi in je nosilo ime kolaboracija. Če se za razmere v Evropi uporablja ime kolaboracija, potem je za slovenske razmere treba iznajti in uporabljati drugo ime. Neznosno bi namreč bilo sprijazniti se s tem, da te nekdo prisili, da nekaj narediš, potem te pa zato cinično obsoja.

Protikomunistična stran pa obremenjuje partizansko stran s kolaboracijo s komunizmom. Sem spada očitek, da je bil tako imenovani NOB samo okvir, v katerem so komunisti mogli uresničiti svoj revolucionarni projekt; da so to dokazali zlasti po vojni, ko se partizani niso uprli totalitarni nesvobodi, ki se je s koncem vojne uveljavila, ampak so complacetno prenašali velike krivice, ki so zadevale ljudi, včasih pa tudi njih same; da ugovor, da si v razmerah, ki so nastale, niso mogli pomagati, ne velja, saj ni mogoče imeti obojega, hkrati boriti se za svobodo in se obenem sklicevati na nesvobodo, ki si si jo izbojeval.

Ne trdimo, da spornost, ki smo jo opisali, ni teoretsko rešljiva že sedaj. Trdimo le, da je pametneje - v imenu države, ki jo postavljamo -, da ne ženemo stvari do kraja, ampak jih v tem oziru prepustimo prihodnji zgodovini. Seveda pod enim pogojem, ponavljam, pod

enim pogojem: da se protikomunistični strani, ki je bila pol stoletja zatirana in je še danes bistveno deprivilegirana, z vrsto ločenih zakonov podeli moralna, pravna in politična satisfakcija. Naj nekatere od teh zakonov navedem: zakon o preoblikovanju množičnih grobišč v vojaška grobišča, pri čemer se zagotovi uprava nad temi grobišči organizacijam civilne družbe, ki nadaljujejo tradicijo protikomunističnega upora; zakon o mrliških listih, zakon o arhivih, zakon o politični emigraciji, zakon o samostojnem institutu zgodovine protikomunističnega odpora; zakon, ki bi izenačil protikomunistično stran s partizansko stranjo v vseh zadevah, kar praktično pomeni dosledno uveljavitev ustave Republike Slovenije in s tem tudi ukinitvev vseh tako imenovanih privilegijev.

Igor Torkar

pisatelj

Ob petdesetletnici Dachavskega procesa ne spravaška sprava, ampak sožitje različno razmišljujočih

V zadnjih mesecih prebiram v slovenskem tisku in poslušam na RTV različne predloge, članke in polemike o spravi različno razmišljujočih. Beseda "sprava" me prevečkrat spomni na priložnostna spravaštva najmočnejših strank, kadar se sabljajo za koalicijsko oblast. Sem za spravo v pomenu sožitja, dopuščanja različno mislečih. Pa tudi v pomenu odpuščanja! Duhovno stavbo tega in takega duha začnimo graditi vsi! Ateisti, verni, levi, desni in sredinski. Vsi volilci in vsi izvoljeni politiki, odgovorni volilcem. Sem za tako Slovenijo, ki bo sedanjo Slovenijo presešla tako, da bo z ustvarjalno svetlobo svetila svojo notranjo in zunanjo lepoto.

Nakazano razmišljanje je razlog, zakaj se oglašam z današnjo meditacijo.

Najpomembnejši razlog, da pišem, kar pišem, je 21. aprila 1998 letošnja že omenjena petdesetletnica glavnega dachavskega montiranega, stalinističnega procesa, na katerem so 27. aprila 1948 obsodili na smrt in dolgoletne zapore dokazano nedolžne dachavce: ing. Branka Diehla, ing. Staneta Oswald, ing. Karla Barleta, ing. Borisa Kranjca, ing. Milana Stepišnika, ing. Vladimirja Lična pa profesorja Mirka Koširja, Janka Pufferla, Martina Presterla, Pavla Gasserja, Hildegardo Hahn, Oskarja Juraniča, Petra Čorića, Ramo Dreviševiča, Jožeta Benegalijo.

To so nedolžne žrtve glavnega dachavskega procesa. Na številnih manjših dachavskih procesih pa so bile obsojene naslednje nedolžne žrtve iz Dachaua in drugih nacieses taborišč: študent kemije Mitja Sark, trgovski potnik Alojz Veršnik, kovinar Franc Žumer, uslužbenec Andrej Bohinc, ing. arh. Vlasto Kopač, doktor Roman Vidmar, mizar Viljem Brezar, pravnik Vekoslav Figar, steklar Ivan Ranziger, ing. chem. Boris Fakin (pisatelj Igor Torkar), pisatelj Ludvik Mrzel.

Nekateri od bralcev bodo mogoče dejali: Le zakaj ponovno navajanje vseh teh imen v zvezi z grehi vodilnih komunistov izpred petdesetih let?

Zakaj? Preprosto zato, ker ubogam nasvet pisatelja Jančarja, ki ga je napisal v "Sobotni prilogi" Dela, kjer je namreč analitično razmišljal o našem družbenopolitičnem podnebnju.

Prepričljivo je meditiral o "cinični distanci" vladajoče koalicije, pa o molku, povojnih zločinih, univerzalnem strahu, o popravi krivic. Vsega tega - je takrat zapisal Jančar - **"Spomnimo se še enkrat in če bo treba še mnogokrat."**

Kot študent na univerzi sem leta 1936 - se pravi, pred dvainšestdesetimi leti - postal soustanovitelj študentskega društva **Slovenski klub**. Geslo kluba je bilo: Ne Moskva, ne Rim, Ljubljana. Se pravi: Ne komunisti, ne klerikalci, Slovenci! To so mlade klice ideje o svobodni Sloveniji! Bili smo opozicija proti takratni ilegalni komunistični partiji, ki je slepo poslušala navodila Stalinove Kominterne. Takrat pomembne, pohvale vredne številke **Nove revije** 57 še ni bilo! Zgodovina družbenopolitičnih gibanj v Sloveniji - pa tudi današnji, šele v večstrankarski demokraciji pogumni lustratorji vseh barv, naj preberejo knjigo Slavka Kremenška "Slovensko študentsko gibanje 1914-1941", ki jo je izdala Mladinska knjiga 1972. V njej bodo prebrali, kako odmevno je bilo družbenopolitično gibanje slovenskih študentov na univerzi. V njej tudi piše, kaj vse sem kot študent Boris Fakin počel pred šestdesetimi leti. Kaj so v letih po vojni počeli z mano drugi - pa naj povem predvsem današnjim - v varnem, nezaporniškem času, pogumnim razkrinkovalcem protipravnega, komunističnega terorističnega režima.

Aprila 1952 so spustili nedolžnega mladega človeka po štirih letih (18 mesecev v samici!) iz zapora na **pogojno svobodo**. Kdo je kriv za trpljenje mladega človeka tudi **po zaporu**? Življenje v **pogojni svobodi**: inženir dve leti brez službe, pisatelj dve leti brez dovoljenja za pisanje! Življenje v **pogojni svobodi** je hujši zapor kot sedenje v brezdušni samici za zaklenjenimi vrati kaznilnice! Hujši zato, ker si dve leti prekletu **sam**! Celo na cesti vsi znanci, pa tudi bivši prijatelji, zbežijo pred tabo za vogale! Vsi, ki se izmikajo, vsi, ki molčijo, so **sokrivi**, da je **pogojna svoboda** hud zapor! Z izjemo desetih, enajstih, je tristo članov mojega pisateljskega društva **molčalo**. Večina preko stotih sočlanov slovenskega **PEN** je **molčala**. Današnji, z zamudo pogumni razumniki, urarji Slovenije in Evrope, so v letih **pogojne svobode** mladega pisatelja od 1952 do 1954 **molčali**. Mogoče se vsaj danes zavedajo, da so sokrivi za njegovo dveletno trpljenje v pogojni svobodi. Odpuščajoče jih razumem. Saj je preko tri četrtine teh razumnikov, urarjev Slovenije in Evrope ter borcev za "Resolucijo o protipravnem delovanju komunističnega totalitarnega režima", prav v **tem režimu** imela kar dobre, stabilne službe. Niso sedeli v zaporih. Izdajali, razstavljali in prodajali so svoja dela. Dobili so razna priznanja in naročila. Bili so v odborih kulturniških društev in raznih strokovnih komisij. Sprejemali so Prešernove nagrade, nagrade Prešernovega sklada in še številne druge nagrade. Dobivali so državne štipendije za študij doma in v inozemstvu. Nekateri so postali akademiki. Posamezniki so bili celo člani

politbiroja **kape**. Številni so bili navadni člani komunistične partije. Ko so nekatere od teh izključili, so posamezniki milo prosili, naj jih sprejmejo nazaj.

Ob petdesetletnici glavnega dachavskega procesa se znova spomnimo naslednjih dejstev:

Marca 1948 je vrh politbiroja komunistične partije Jugoslavije dobil prvo napadalno pismo Stalina. V njem Stalin - med drugim - očita: "...da si hoče jugoslovanska vlada z **vohuni** zagotoviti milost imperialističnih držav in se staviti pod njihovo kontrolo". Za obtožbo v **vohunih** je torej partijski vrh konspirativno vedel že nekaj tednov pred glavnim dachavskim procesom. Najbrž po poprejšnjem prišepetavanju ali po spisku Enkavedeja so nekatere bodoče žrtve dachavskega procesa zaprli že nekaj mesecev poprej. Stalin ni imel na meji z Jugoslavijo le tankov in topov. Na mizi je imel tudi spisec novih imen, ki naj bi zamenjala Titovo vladajočo grupo. Skratka, naš politični vrh se je zavedal, da so v nevarnosti njegovi stolčki vladanja! In da mora zato ukrepati zelo hitro.

21. aprila 1948 so pričeli preko cestnih zvočnikov prenašati glavni dachavski proces. 27. aprila so na smrt obsodili enajst **vohunov** kot gestapovske agente. 29. aprila je šef slovenske Ozne B. K. na kongresu OF govoril: "V Jugoslaviji gradimo socializem lahko seveda zaradi tega, ker obstaja močna Sovjetska zveza... Na dachavskem procesu smo razkrinkali sovražne **vohune** in jih obsodili na smrt!!"

V knjigi **Dachavski procesi** (Založba Komunist, 1990) je objavljeno pismo B. K.-ja Aleksandru Rankoviću 30. januarja 1948. Iz tega pisma je razvidno, kako Slovenec v srbohrvaščini Rankoviću že vnaprej sporoča, kakšna bo obtožnica na glavnem dachavskem procesu: "Druže Marko... mi bi grupu Barle-Diehl (9 obtuženika) obtužili za sledeče zločine: a) da su se posle oslobodjenja kao agenti gestapa medjusobno povezali u cilju organizovanja špionaže, sabotaže, diverzije in planskog štetočinstva; b) da su za vreme okupacije saradjivali sa okupatorom i izvršili niz ratnih zločina; c) da su delimično u vreme rata, a neki več prije pristali na saradnju sa gestapom."

Z dobesedno enako obtožnico je tri mesece zatem 21. aprila 1948 vojaško sodišče v Ljubljani obtoževalo nedolžne dachauce! V pismu Rankoviću je K. zaupal tudi sledeče: "Osudjenike čemo zadržati u posebnim zatvorima u svrhu daljeg saslušavanja... za biranje materiala po konkretnim pitanjima, koja će još dugo vaskrsavati u toku daljne istrage o gestapovskoj mreži na terenu, koju čemo mi voditi sasvim konspirativno..."

K.-jeva odločitev, da bo nekatere na smrt obsojene dachavce konspirativno zasliševal še **po smrtni obsodbi** - dokazuje, da je glavni dachavski proces **najhujši zločin** stalinistične diktature v Sloveniji! **Zakaj?** Odgovor je v članku Branka Zihlerla **Promemorija** v že omenjeni knjigi **Dachavski procesi** na strani 25. V njem je Branko Zihlerl zapisal: "Takoj

po Dieh-Oswaldovem procesu se v centralnih zaporih UDV formira strogo tajna skupina preiskovalcev, ki naj razišče, kako na gosto je gestapo svojo agenturno mrežo razpredel po našem terenu. V ta namen naj bi uporabili tudi večino na smrt obsojenih dachavcev. Izvrševanje te naloge **odloži justifikacijo** že obsojenih dachavcev. Obsojenci živijo v neznošnih in poniževalnih razmerah, popolnoma izolirani od ostalih zapornikov, vendar z upanjem, da bodo nekoč izpuščeni... Eden izmed drugih zapornikov iz enega posebnega oddelka pobegne in na več mestih po Ljubljani pove, da so na smrt obsojeni dachavci še živi! Stanje na smrt obsojenih dachavcev je zelo slabo. Sledovi nečloveških pogojev življenja postanejo nepopravljivi! Iz beležke B. K.-ja je mogoče skleniti, da so Oskar Juranič, Vladimir Ličen, Milan Stepišnik, Janko Pufler... Verjetno se je to zgodilo v Kočevju... Rezika Barle, Martin Presterl, Paul Gasser in bržkone tudi Boris Kranjc... so pokopani na ljubljanskih Žalah... tam nekje... kjer so danes že drugi grobovi." To je zapisal Branko Zihel v članku **Promemorija** v knjigi **Dachavski procesi** 1990. Se pravi. Večina nedolžnih žrtev dachavskega procesa je bila obsojena na smrt 27. aprila 1948 - justificirana pa je bila šele 18. novembra 1950! Se pravi: Oznoudbovci so jim podarili dve leti in sedem mesecev **čakanja na smrt!**

Smrt sama na sebi ni nič hudo neznošnega. Udarec elektrike, strel, zadrg zanke vislic, injekcija - pet, šest minut, pa te ni. Čakanje, čakanje na smrt pa je spreminjanje živcev v drgetajoče bodeče žice. Je počasno nehavanje utripov srca. Je hlapenje možganov v gosto meglo. Je počasno umiranje pameti. Je dehidracija čustev. Je morilski obup. Naj ponovim: Nisem nanizal bridkih dejstev v zvezi z dachavskimi procesi zato, da bi - po petdesetih letih - kogarkoli od še živečih odgovornih hotel gnati v kakršnekoli sodne preiskave ali pred raziskovalne komisije parlamenta. Danes, ko bi morali ustvarjalne sile vseh različno razmišljajočih združevati za gradnjo materialno in duhovno trdnega, lepšega doma Slovencev - lustriranje slovenskega stalinizma, vladajočega pred petdesetimi in več leti, ni več stvar sodišč! Resnico o slovenskem stalinizmu naj s poštenimi, nestranskimi analizami poiščejo in zapišejo zgodovinarji. Zgodovinarji, ki se ob neustavljivi oseki komunističnih režimov zavedajo, da je marksizem še vedno uporabna miselnost, otrok zgodnjega krščanstva in evropske filozofije, še posebej nemške. Cenjena miselnost, ki so jo despotski in avtorski režimi od Stalinovega preko Castrovega do Polpotovega zlorabili za svoje totalitarne cilje. Marksizem, kot humanistična vizija za socialno pravičnejši znošni svet, je - poleg krvavih grehov - ljudem omogočil vsaj nekaj korakov pobega iz ljudožerskega kapitalizma.

Letos je bila pred petdesetletnico dachavskega procesa še ena petdesetletnica. Aprila 1944 je na bežigranskem stadionu v Ljubljani domobranska vojska prisegla zvestobo vodji velike Nemčije, ki je okupiral Slovenijo. To je petdesetletnica domobranske prisege okupatorju. Desna katoliška skupnost naj prepriča militantno manjšino ljubljanske škofije, da je kolaboracija z okupatorjem rodne zemlje velik greh! Odrešiš se ga samo tako - da ga spokorno priznaš.

Tudi ob tej petdesetletnici naj nihče od vseh različno razmišljajočih ne glasuje - da bi kogarkoli za greh kolaboracije izpred šestdesetih let maščevalno gnali na sodišče ali pred raziskovalno komisijo parlamenta. Resnico o domobranski prisegi in kolaboriranju z okupatorjem Slovenije - naj z nestranskimi analizami poiščejo in zapišejo zgodovinarji. Zgodovinarji, ki ob analiziranju zgodovinskih obdobj, v katerih je vladala katoliška cerkev, ne naštevajo samo velikih grehov njenih Velikih inkvizitorjev v času inkvizicije. Navedejo naj tudi njene dokazane uspehe pri dvigovanju moralnega in kulturnega nivoja ljudi.

Kot žrtev in pričo slovenskega stalinizma me nista nagnali k pisanju ne osebna prizadetost ne maščevalnost. Zame je maščevalnost ena od najbolj janusovskih, zahrbtnih, jalovih človeških lastnosti. Maščevalnost ne rodi nikoli ničesar drugega kot - novo maščevalnost.

Nemaščevalnost vodi tudi pero, ki zapisuje moja **dva predloga**, ki naj ju ocenijo - pa tudi dopolnijo - vsi različno razmišljajoči.

Prvi in drugi predlog je oblikovalo moje strinjanje s tistimi, ki se na raznobarvne nestrpnosti nočejo več odzivati s kontraneustrpnostjo; ki ugotavljajo, da so nehumano prepirljive že same ideološko zastrupljene besede; ki so nehali boksarsko sovražiti drugače misleče; ki verni ne žalijo nevernih in neverni ne smešijo vernih; ki se na butalske strankarske prepire odzivajo s strpnostjo, se pravi, z zamenjavo monologov z dialogi; ki na vprašanje: Po kateri poti bomo priromali v ustvarjalno Slovenijo? odgovorijo: Po poti Prešernove "Zdravljice".

Skratka: levim, desnim in sredinsko razmišljajočim skupnostim svetujem: Zedinite se za etike Kanta, Platona, Aristotela in Tomaža Akvinskega. Zedinite se za demokracijo, kakršno je gradil grški državnik Periles: "Naša demokracija favorizira večino in ne manjšine. Zato se tudi imenuje demokracija. Če ocenimo naše zakone, ugotovimo, da ti zakoni odmerjajo enake pravice vsem v njihovih zasebnih razlikah. Napredovanje v javnem življenju je omogočeno po sposobnosti! Razredne razlike se ne smejo vpletati med zasluge!

Tudi siromaštvo ne sme ovirati napredka človeka, ki je dokazal, da je sposoben služiti državi."

Samo s takšno demokracijo poskusimo ozdraviti epidemijo nemorale, ki jo povzročajo: stabilizacija tartifovstva, devalvacija resnice, inflacija laži in revalvacija brezpravja!

In še to: raznih strank "teorije brez strokovne prakse" so - sedla brez konjev.

P r v i p r e d l o g

Menim, da bodo odločilna pomoč za prenehanje neustvarjalnega spopadanja ideološko različno mislečih - **nemaščevalne ugotovitve** o delovanju in grehih vseh različno razmišljajočih v času **pred vojno - med vojno in po vojni**.. Ob tem predlagam: Nehajmo navajati imena voditeljev, oznovcev, politbirojevcev, pa škofov, nadškofov, duhovnikov, stražarjev v viharju. Nehajmo navajati števila mrtvih, pobitih, umorjenih desnih, levih in sredinskih! Naj ideološko različno delujoči samo priznajo, za katere grehe so vodilni posamezniki v njihovi skupnosti odgovorni!

Pred vojno:

Ilegalna komunistična skupnost

Predstavniki te skupnosti - zaslepljeno verujoči - so zanikali, da je v Rusiji umor **Kirova** osebno "zrežiral" Stalin, ker je s tem laže opravičil montirane procese proti njemu nevarnim, še poštenim boljševikom. Kritične ugotovitve o razmerah v Rusiji pisatelj Gidea, Istratija in še koga je slovenska komunistična skupnost odločno zavračala, češ da malomeščanskim pisateljem iz imperialističnih dežel - pristaši komunistične skupnosti ne verjamejo. Pozneje (po vojni) je naš vodilni predstavnik komunistične skupnosti jasno priznal: Seveda smo vedeli za Stalinove zločine, saj je bilo takrat precej naših voditeljev v Moskvi.**ampak** - le kdo bi pa šel z nami v borbo, če bi to ljudstvu takrat povedali.

Osvajalni napad velike socialistične Rusije na malo Finsko in sploh okupacija majhnih baltskih držav - je slovenska komunistična skupnost ocenila tako: To je pameten, začasno potreben vojaški ukrep, s katerim je modri Stalin na severnem boku Rusije odrinil varnostno linijo od ruskih mej za primer obrambne vojne.

Nacist Hitler in komunist Stalin sta se objela. Ves demokratični svet je lopnil po glavi in srpu nenapadalni pakt **Stalin-Hitler**. Slovenska komunistična skupnost pa je razglašala: Ta

pakt je genialna Stalinova poteza, s katero pridobiva na času za večanje moči prve, velike socialistične države na svetu! S tem paktom si je Sovjetska zveza utrdila svoj mir, ki ga ogroža svetovna reakcija. Čim dlje bo v Rusiji mir, tem močnejša bo tudi vojaško - za bodoči odločilni spopad z imperializmom sveta za revolucionarno osvoboditev trpečih narodov! Mnogi smo tem trditvam komunistov ugovarjali s trditvijo: Stalin je s tem paktom olajšal Hitlerju napad na Poljsko, katere en del je pograbil tudi sam. Družno sta zaslužila poljski narod! - Ob povedanem je prav priznati, da je slovenska komunistična skupnost z ljudsko prosvetno dejavnostjo večala pomembnost kulture in umetnosti. Opazno je prebujala pogumo samozavest delovnih ljudi v spopadih z delodajalci za pravičnejše vrednotenje ročnega in umskega dela.

Desna katoliška skupnost

Predstavniki te skupnosti so navedena predvojna stališča slovenske komunistične skupnosti odločno kritizirali. Vodilni predstavnik katoliške skupnosti je bil ugledni doktor, duhovnik. Dokler je bil še poslanec v dunajskem parlamentu, je bil pohvalno pogumen borec za slovenstvo. Potem pa je postal v Beogradu notranji minister v času šestojanuarske diktature kralja Aleksandra. Novinarji so mu rekli: Slišali smo, da ste povečali število žandarjev za 15 do 20 odstotkov. - Slabo ste slišali! Povečal sem število žandarjev za več kot 20 odstotkov. Za boj proti opozicijskim vladnim nasprotnikom. Seveda pa aretiranih ne bom metal v Savo. - Ta doktor, duhovnik, je kot jugoslovanski notranji minister opazno, za nekaj časa, zmanjšal število volilcev Slovenske ljudske skupnosti. V času pred vojno so delovale tudi razne organizacije slovenske katoliške skupnosti. Kmečki fantje, katoliške akcije, Stražarji v viharju. Na deželi skupine bodočih vaških straž. Posamezniki teh organizacij so tudi že uveljavljali zakamuflirane metode ovajanja članov slovenske levičarske skupnosti.

Tudi slovenski katoliški skupnosti je prav priznati, da je z raznimi kulturno-prosvetnimi akcijami, pa z izdajanjem uporabnih strokovnih knjig iz nekaterih zvrsti umetnosti in znanosti občasno pomagala umskemu delu nekaterih strokovnjakov.

Sredinska liberalna skupnost

Ta skupnost je pred vojno neprepričljivo kar naprej modelirala svoj družbenopolitični obraz. V glavnem pa je vztrajno vodila le jalove dvoboje: **liberalci kontra klerikalci.** Slovenska kmečka skupnost pa je zaman terjala narodno suverenost in samoodločbo ter

lastno slovensko državnost v federativno preurejeni Jugoslaviji - piše v knjigi **Liberalizem in vprašanje slovenstva** Jurij Perovšek, založba "Modrijan", 1996.

Med vojno

Leva komunistična skupnost

Leva komunistična skupnost je najprej organizirala protiimperialistično fronto. Ko je Hitler napadel Rusijo, so osvobodilno fronto preimenovali v protinacistično. Za osvobodilno fronto je bila - predvsem na začetku vojne - večina Slovencev. Leva komunistična skupnost je bila med ostalimi skupnostmi (Kocbek - Fajfarjevi krščanski socialisti, Sokoli, kulturniki), ki so sestavljale parlamentarno OF - številčno majhna, a organizacijsko spretno delujoča in za uspešno vodenje bojevanja najbolj sposobna, saj se je izurila v večletnih ilegalnih spopadanjih. Kot taka si je monološko diktatorsko prisvojila odločitev, da bo v OF o vsem odločala edino leva komunistična skupnost. S tem je borbo za premaganje okupatorja Slovenije pričela nedemokratično nasilno monološko izkoriščati za zmago komunistične revolucije - za kar pa večina borcev ni šla v osvobodilno vojno! Krščanski socialisti, ki so bili številno mnogo močnejši kot komunisti, so bili v bitki za ohranitev večstrankarske OF premalo pogumni! Nekateri celo oportunistično računarski.

Desna katoliška skupnost

V tej skupnosti je bila militantna manjšina v ljubljanski škofiji vztrajna nasprotnica Osvobodilne fronte slovenskega naroda. Ne v mariborski škofiji ne na Gorenjskem in še posebej na Primorskem desna katoliška skupnost ni uspevala. Ni prav, da ta skupnost še danes noče priznati, da je OF odločilno pomagala, da je pretežni del Primorske priključen Sloveniji. Po prvih bojnih uspehih OF in po naraščanju ovadb oefarjev, ki so jih ovajali ovaduhi iz militantnega dela katoliške skupnosti, so pričeli okupatorji zapirati in ubijati Slovence. Vosovci komunistične skupnosti pa so brez aretacij in obsodbe sodišča pričeli ubijati ovaduhe. Stražarji militantnega dela katoliških akcij so vosovcem vračali z vosovskimi metodami. Ob naraščanju pristašev in borcev OF je desna katoliška skupnost, s pomočjo militantnega manjšinskega dela ljubljanske škofije, pospešeno večala domobranske enote. Dovolila, da jih je oborožil tudi okupator - s katerim je družno prisegla zvestobo nacifašističnemu vodji velike Nemčije. S tem je zagrešila neodpustljivo

kolaboracijo z okupatorjem rodne zemlje. Kolaboracijo, ki so jo so in jo še obsojajo vse demokratične, dialoške države sveta. Ob tem pa ne smemo očitati kolaboracije pristašem katoliške skupnosti po vsej Sloveniji. V tej skupnosti je bilo največ kolaborantov v območju ljubljanske škofije. V mariborski škofiji in na Gorenjskem mnogo manj. Na Primorskem skoraj nič! Tam je bilo kar nekaj duhovnikov Čedermacev, ki so zaslužni za ohranjanje slovenstva Primorcev in ki so podpirali tudi OF!

Sredinske socialne in liberalne skupnosti

Pristaši krščansko-socialne skupnosti so se zaradi ostro različnih pogledov na monološko diktatorsko vodstvo Osvobodilne fronte, ki ga je utrjevala komunistična skupnost - vedno bolj razhajali, razrušili enotnost in s tem omrtvičili moč krščanskih socialistov. Pristaši liberalne skupnosti, številčno majhna skupina, se ni mogla jasno odločiti - ali naj pomaga Osvobodilni fronti ali naj posluša ukaze jugoslovanske vlade v inozemstvu.

Po vojni:

Leva komunistična skupnost

Največ velikih grehov je slovenski stalinizem zagrešil od leta 1945 do 1958-59. Zlasti neposredno po vojni z množičnimi poboji domobrancev brez ugotavljanja krivde in brez obsodbe sodišč. Vsa še druga večobrazna stalinistična brezpravna dejanja naj od zmage objestni voditelji komunistične skupnosti pošteno samo priznajo - z željo, da bomo vsi različno razmišljajoči sestavili sožitje ustvarjalne Slovenije. Dejanja izpred petdesetih let - danes lustrirati s sodnimi preiskavami in kaznovanji - je jalovo, rušilno početje. Zgodovina namreč uči: Vsaka Oblast - pa bodi bela, črna, rdeča, zelena - od vekomaj zagreši velike grehe. Bridka je, na primer resnica, ki se je zgodila že 329. leta pred Kristusom. Takrat je Melet, Sokratov tožilec, rekel: Sokrat je kriv, ker ne verjame v bogove, v katere verjame država. Hvali druga demonska bitja. Kriv je, ker s tem kvari mladino! Predlagam smrt! - Sokrata so ubili. Potem so se Atenci skesali. Ubili so Meleta, tožilca! Sokratu pa so postavili spomenik.

Pravičnost terja, da povemo tudi naslednje: Leva komunistična skupnost kljub številnim grehom po vojni ni zavirala uspešne obnove medvojnih materialnih in duhovnih razvalin Slovenije. Opazno je prebujala omrtvičeno gospodarstvo vseh zvrsti.

Desna katoliška skupnost

Ta skupnost je po vojni grehe slovenskega stalinizma obsojala z odmevajočim molkom. Uporablja načelo svojega po vojni drugega nadškofa in metropolita, ki je dejal: "Mi smo potrpežljivi. Če s sedanjo vlado niso možna poračunska pogajanja, bomo pač počakali naslednjo vlado." Ni kaj: pohvalno, strpno stališče. Seveda pa je med čakanjem v militantni manjšini ljubljanske škofije konspirativno rode-č-znova in rode-n duh Velikega inkvizitorja Torquemane, duh inkvizicije, rojene 1215. in delujoče v Franciji do leta 1772, v Španiji do leta 1854, v Italiji do leta 1860 in v Sloveniji do srede devetnajstega stoletja.

Pravičnost terja, da povemo tudi naslednje: Desna katoliška skupnost je uspešna pri karitativnih dejavnostih. Sodeluje pri ohranjanju kulturne dediščine. Pomaga - seveda večkrat monološko - pri zdravljenju depresivnosti, pešanju delovne volje in pri oseki morale mladih generacij.

Ob priznavanju tudi pozitivnih dejanj slovenske katoliške skupnosti naj pripišem. Pred dobrim letom Slovencem v Vatikanu rode-nemu nadškofu metropolitu dobronamerno, sožitno prepuščam v razmislek nekaj ugotovitev, ki jih pripoveduje nepodkupljivi zgodovinski spomin.

Slovenska Rimskokatoliška cerkev je bila po devetnajstem stoletju v odnosu do umetnikov in umetnosti opaznejše napadalna - od Luke Jerana do škofa Antona Mahniča. Ta napadalnost je sprožila dvoje vrst sporov. Spore med samimi duhovniki in spore duhovnikov z laiki.

Med prvimi sta znana spor med škofom Mahničem in duhovnikom - pesnikom Simonom Gregorčičem zaradi zbirke **Poezije**. In spor med Alešem Ušeničnikom in duhovnikom Izidorjem Cankarjem zaradi preusmeritve umetnostne kritike v reviji Dom in svet.

Od zunanjih diferenciacij sta bila odmevna spor med škofom Jegličem in pisateljem Ivanom Cankarjem zaradi pesniške zbirke **Erotika**, katere celotno naklado je škof Jeglič kupil in zažgal. Zelo znan je tudi spor okrog postavitve Prešernovega spomenika kiparja Ivana Zajca leta 1905 v Ljubljani. Škof Jeglič je podpiral, kar je o tem spomeniku napisal katoliški dnevnik **Slovenec** leta 1911: "Prešernov spomenik v Ljubljani je tak nestvor, da mu na celem svetu ni enakega... Občinski svet naj ta spomenik prestavi z Marijinega trga v kakšno goščo..."

V sporu škof Mahnič - pesnik Gregorčič je čas prepustil zmago Gregorčiču. V sporu Aleš Ušeničnik - Izidor Cankar je čas prepustil zmago Izidorju Cankarju. V incidentu škofa

Jegliča okrog Prešernovega spomenika je čas prepustil zmago Prešernovemu spomeniku kiparja Ivana Zajca. Zaradi tega incidenta se je pozneje celo sam škof Jeglič pokesal, češ, "takrat sem bil mlad".

To je nekaj dejstev, ki jih pripoveduje nepodkupljivi zgodovinski spomin.

Sožitno upam, da slovenski - kulturno evropsko razgledani - nadškof metropolit, skupaj z mano, zavrača cinične modrijane, ki trdijo, da se iz zgodovine da naučiti samo to - da se iz zgodovine ne da naučiti ničesar.

Sredinske socialne in liberalne skupnosti

Po vojni organizacijsko nepovezani kocbekovski krščanski socialisti so nepričakovano skoraj povsem utihnili. Manjša skupina se okrog Revije 2000 vztrajno trudi osvežiti pogum in moralo te skupnosti.

Nekateri vidni člani liberalnih in demokratičnih skupnosti so se oportunistično razbežali v leve, pa tudi v desne skupnosti. S tem so začasno zadržali razvojno rast liberalne demokracije v najmočnejšo stranko Slovenije. Stranko, ki v zadnjem času s političnim slalomom bega svoje člane in s tem zamegljuje kažipote v ustvarjalno Slovenijo.

Ob tem velja pozicijske in opozicijske stranke spomniti, kaj uči zgodovina: Vsaka oblast je delovala in deluje - cinično! V imenu načela, da žlahtni cilj posvečuje podlo sredstvo, lahko brcneš v suženjstvo Kasandre, zažigaš na grmadah Ifigenije in pustiš na samotnem otoku Ariadno, potem ko ti je pomagala, da si premagal Minotavra.

Nanizal sem samo bistvena pozitivna dejanja in grehe leve komunistične skupnosti, desne katoliške skupnosti in sredinske socialno-liberalne skupnosti - v predvojnem, medvojnem in povojnem času.

Vsi, ki zares želijo s sožitjem različno mislečih razvijati ustvarjalno Slovenijo - bodo ugotovili, da napisana nemaščevalna sožitna analiza družbenopolitične klime Slovenije v zadnjih sedemdesetih letih omogoča - nestransko, nemaščevalno ugotovitev: Voditelji predvojne, medvojne in povojne leve, desne in sredinske skupnosti so v dobrem in slabem soodgovorni za vsa dejanja, ki so ovirala pravno pravični, demokratični, humani in dialoški razvoj Slovenije.

Samo taka ustvarjalna Slovenija bo zagotovila mladim generacijam v notranjem in zunanjem miru - ustvarjalno delo!

Moja nemaščevalna, sožitna analiza družbenopolitične klime Slovenije je seveda le osnutek, ki ga lahko vsi različno razmišljajoči družno dopolnijo!

D r u g i p r e d l o g

Doseženo sožitje različno mislečih bo najbolj in trajno potrjeno z **dejanjem!** Takšno dejanje naj bi bila postavitev spomenika vsem žrtvam druge svetovne vojne in vsem žrtvam povojnih pobojev in stalinističnih procesov. Za spomenik na vidnem mestu v Ljubljani naj razpišejo anonimni natečaj. Predlagam osnutek - za dopolnjevanje -, kaj naj bi pisalo na tem spomeniku.

Ta spomenik stoji za **opomin** in za **spomin**: na padle partizane in druge pripadnike OF; na talce, na umrle v zaporih in taboriščih; na vse druge žrtve vojne in okupacije; na padle in po vojni pobite domobrance; na vse druge žrtve bratomorne vojne; na žrtve montiranih dachavskih in drugih stalinističnih procesov; na vse pobite med zasliševanji; na partizane, žrtve domobrancev; na domobrance, žrtve partizanov.

Najbrž bi bilo odrešilno naslednje: Vsi, ki so siti jalovih strankarskih preprirov, naj podprejo v pozicijskih in opozicijskih skupnostih tiste vedno številnejše in v Zvezi borcev večino tistih članov, ki so se borili ne za revolucijo, ampak za izgon okupatorja. Podprejo s tem, da bodo odobrvali navedene, njim podobne ali dopolnjene poglede na družbenopolitično klimo Slovenije. Podprejo s tem, da bodo odobrili tudi navedena, njim podobna ali dopolnjena Dva predloga.

Najbrž bi bilo odrešilno še posebej, če bi vsa navedena, njim podobna ali dopolnjena stališča podprle tudi skupnosti mladih generacij!

Vsem, ki si nestransko prizadevajo za sožitje različno mislečih, naj pripisem še naslednje. Preveselil, pretrpel, preživel sem predvojne, medvojne in povojne družbenopolitične zgage in nezgode Slovenije. Pridobljene izkušnje so obogatile moja spoznanja. Zamerljivost, nevoščljivost, prepirljivost in pravdanje so najbrž že kar genetske lastnosti Slovencev. Prve klice teh lastnosti so v zadnjih osemdesetih letih znova vzkile že pred vojno v izmeničnih zmagah klerikalcev in liberalcev. Rasle so med vojno v dvosmernih spopadih partizanov, revolucionarjev, domobrancev, kolaborantov, opreznoritnikov. V spopadih z orožjem. Po vojni se vojaški spopadi razraščajo brez orožja v ideološke ofenzive monologarjev, v levih, desnih in sredinskih skupnostih. Monologarjev, od katerih nobeden ne pristane na dialoge sožitja.

Rezultat tega spopadanja že v predvojnih časih preko medvojnih do današnjih dni je le v tem - da levi, desni in sredinski monologarji drug o drugem vedo toliko grdega, da se drug drugega bojijo. Bojazljivci pa še nikoli niso bili pristaši ustvarjalnega sožitja. To dejstvo je v mladi, samostojni Sloveniji glavna ovira na poti v ustvarjalno, sožitno družbo.

Verjamem, da bodo oviro s te poti odstranile ideološko neobremenjene mlade generacije, ko bodo oseko razvoja nakipnile s plimo ustvarjalnega dela.

Mag. Vinko Vodopivec

predsednik Združenja za demokratizacijo

javnih glasil

Razprava o spravi v državnem zboru dne 21.9.1998

Združenje za demokratizacijo javnih glasil in Civilna družba za demokratizacijo in pravno državo, ki ju zastopam kot njun predsednik, kljub dogovoru pri predsedniku parlamenta gospodu Janezu Podobniku dne 21. 3. 1998, nista bili kot neodvisni organizaciji civilne družbe, ki si večletno in zavzeto prizadevata za narodno spravo, povabljeni k sooblikovanju upravne deklaracije in k javni razpravi. Na tem sestanku smo podprli upravno deklaracijo Lipe sprave in opozorili na prizadevanja civilne družbe za sprejem ustrezne deklaracije v Državnem zboru. Skupno z Lipo sprave smo si mnogo let prizadevali, da je narodna sprava v slovenski javnosti in v slovenskem narodu prisotna kot nuja o najpomembnejših upravnih dejanjih, o čemer pričajo sicer redko izvedene ankete. Taka upravna dejanja, vključno z deklaracijo o narodni spravi, so nujna za bodoči razcvet slovenskega naroda in države Slovenije. Smo v srcu Evrope, ki je že uredila svoj odnos do fašizma, nacizma in komunizma, država Slovenija pa je nečastna izjema, ki noče z državnimi upravnimi dejanji prekiniti z revolucionarno preteklostjo. Noče obsoditi zločinskega sistema, ki je izrabil fašistično in nacistično okupacijo in z vsiljenim terorjem vsilil državljansko vojno in revolucijo ter izvajal poveljne poboje. V vsej več kot 50-letni vladavini je bistveno kršil temeljne človekove pravice, zlasti enakopravnost državljanov do pluralne šolske vzgoje ter do vodilnih mest v gospodarstvu in v oblastnih strukturah.

Iskreno pomilujem vse razpravljalce, vernike komunizma, ki so danes v tej dvorani ponavljali laži potvorjene zgodovine zmagovalcev komunistične revolucije in oblastnikov več kot polstoletne komunistične vladavine o medvojnih in poveljnih dogodkih, ki je še danes uradno oblastno priznana in ni bila nikoli državno preklicana.

Sprava je neustrezen in politično in medijsko zlorabljen izraz, saj zajema bistveno preveč različnih vsebin, ki jih je treba vsaj v treh bistvenih vsebinah nekoliko opredeliti:

- Resnična sprava je predvsem osebna sprava, ki temelji na kesanju lastnih spornih dejanj in na odpuščanju drugim. Taka resnična sprava je možna tudi med dvema na tak način moralno očiščenima človekoma.
- Normalna sprava med dvema nasprotnikoma, ki ji mirno lahko rečemo tudi pobot, saj gre za uskladitev medsebojnih različnih interesov, ki so bistveno laže rešljivi s sodelovanjem kot pa z nasprotovanjem za vsako ceno.
- Sprava na državni ravni, ki zajema dve bistveni sestavini: pravno deklaracijo, ki obsoja vsa zločinska in nečloveška dejanja in pravna dejanja, ki odpravljajo vse krivice preteklega režima.

Od državne oblasti zato zahtevamo:

- Takojšen sprejem pravne deklaracije, ki mora obsoditi vsiljeno komunistično revolucijo in vse medvojne zločine na vseh straneh v državljanski vojni, poveljne poboje in bistvene kršitve temeljnih človekovih pravic v vsem več kot polstoletnem komunističnem režimu, ki je veliko večino državljanov obravnaval kot bistveno manjvredne državljane.
- Takojšnja pravna dejanja, in sicer: preklic vseh montiranih obsodb, dostojen pokop vseh mrtvih in izdajo mrliških listov, popravo vseh moralnih in gmotnih krivic, pluralno šolsko vzgojo na podlagi vrednot humanizma in resnice.

Ta pravna dejanja so razvidna tudi iz dokumentacije, ki jo prilagam in od katere lahko kratko povzamem le zaključni del zadnjega elementa:

Državna oblast mora nemudoma ugotoviti krivce za neizpolnjevanje navedenih nujnih civilizacijskih norm in ostro ukrepati proti tistim, ki zavirajo izvedbo navedenih pravnih dejanj. Vlada je v vseh svojih organih dolžna nemudoma zagotoviti izvedbo teh temeljnih človeških in državnih obveznosti.

Rehabilitacija in sprava

Objava "Tez zakona o rehabilitaciji" s strani prof.dr. Ljuba Bavcona in prof. dr. Alenke Šelih v Sobotni prilogi Dela dne 29. 5. 1993 me je spodbudila, da opozorim na enostranskost in pomanjkljivost objavljenih tez ter pretirano sklicevanje na pravno državo, ki, resnici na ljubo, sploh ne deluje.

Enostranskost in pomanjkljivost se bosta odpravili v javni razpravi, medtem ko je pretirano sklicevanje na pravno državo v svojem bistvu nasprotno popravljanju krivic, saj morajo prizadeti ponovno skozi strahote nekdanjih zasliševanj in pričevanj.

Ker gre praviloma za starejše ljudi, je že samo s tega vidika uvedba takih postopkov nehumana, predvsem pa ni učinkovita, saj bo zajela le tiste, ki bodo vsemu navkljub zmogli še toliko moči, da se bodo borili za svoje pravice.

Država in še posebej Državni zbor se morajo zavedati, da je osnova demokracije poleg enakopravnosti na vseh področjih in ravneh, predvsem v poštenju, ki ga izraža "**naravno pravo**", ki pa v svojem bistvu povzema "Deset božjih zapovedi" kot priznано merilo poštenosti in varstva človekovih pravic.

Bistvo demokracije je v tem, da se "**naravno pravo**" uzakoni v pravnem sistemu!

V sedanjem času sta poprava krivic in narodna sprava prvenstveni nalogi slovenskega naroda, zato so tudi predlagane teze koristne, ker bodo omogočale upravičene odškodnine za prestane krivice, ki jih ni mogoče določiti z enim samim pravnim razglasom. Prav tako pa bodo omogočile presojo v vseh spornih zadevah. Za večino krivc pa nikakor ni treba obnove celotnih postopkov, ampak zadostuje ustrezen javni razglas državnega zbora kot najvišjega zakonodajnega telesa.

Soočamo se z raznimi "aferami" oziroma s prikritimi vzvodi politične, gospodarske in informacijske moči in oblasti, kar zaslužnjuje slovenski narod in onemogoča njegov narodnostni, gospodarski in še zlasti etični razvoj.

Demosova vlada je bila praktično nemočna pri zamenjavi starih struktur, ker se niti ni trudila, da bi delovala kot oblast, predvsem pa je popustila vplivu struktur, prizadetih z demokratičnimi spremembami, ki jim je bila zlasti poštenost nepotrebna sestavina politike.

Javnosti so bile vsiljene podobe strahov v obliki revanšizma, klerikalizma in fašizma do preštevanja kosti pobitih, česar sicer ni bilo, vendar je bila klima zaradi take vsiljene podobe neprimerna za trezno raziskavo povojnih zločinov. Narodna sprava, ki so jo ravno klicarji strahov spodbudili, potem pa zapeljali v slepo ulico, je bila le zavesa, za katero naj bi se skrili stari grehi.

Sedanja situacija je bistveno drugačna, saj so se stranke že politično profilirale, predvsem pa so dozorela spoznanja o dejanskih prikritih vzvodih moči politične, gospodarske in informacijske narave, ki jih je treba onemogočiti v njihovem pogrebnem delu, zato predlagam, da:

- Državni zbor razveljavi vse hudodelske protidržavne določbe nekdanje Jugoslavije, zlasti 114. in 133. člen.
- Državni zbor razglasi vse povojne politično obarvane sodne postopke, zlasti po 114. in 133. členu, za nične, vse obsojene ali neoprostene pa za rehabilitirane.
- Državni zbor proglasi vse povojne poboje za zločinska dejanja proti človeku in slovenskemu narodu ter za zločince vse posameznike in organizacije, ki so neposredno ali z ukazi sodelovali pri odbiranju, zasliševanju, mučenju in pobijanju.
- Državni zbor ustanovi posebno sodišče in določi nevpletene sodnike, zainteresirane za ureditev celotnega delovanja služb, ki so bile podrejene tajni zakonodaji, pridobi vso dokumentacijo, ki so jo take službe posedovale, in jo dopolni z zaslšanji in iz drugih virov, ki so v arhivih drugih držav in v zasebnih rokah.
- Državni zbor javno objavlja sezname sodelavcev varnostnih obveščevalnih služb po ugotovitvah svojih komisij ali sodišč, ki jim predpiše ustrezna pooblastila.
- Državni zbor s posebnim zakonom prepove ljudem, ki so ali so bili močno vpleteni v navedene nepošteno ali kriminalne posle, opravljanje javnih zadolžitev, preveri pa se tudi pridobivanje njihovega premoženja.
- Državni zbor s posebnim sklepom vse državljane Republike Slovenije odveže priseg vrednotam nekdanje Jugoslavije.

Navedene zadeve so potrebnejše kot oživitev gospodarstva, saj bodo omogočile konkurenco po sposobnosti in ne po kriminalno pridobljenem premoženju ali celo izsiljevanju, kar je osnovni pogoj ravno za nov gospodarski razvoj. To dejstvo najbolje pojasnjuje lastninjenje, ki omogoča izrazito in pristransko korist obstoječih nedemokratskih struktur oblasti, medtem ko bo večina državljanov dobila le manjši del skupnega premoženja.

Iz sedanje vsesplošne prepletenosti kriminalnih dejanj na raznih ravneh odločanja moramo zavestno preiti na oblikovanje javnega mnenja o potrebnosti poštenega lika politika, ki mu je zdravje in razvoj naroda cilj, ki mu podreja osebne koristi. Njegovo delovanje mora biti pošteno in v korist državljanov ter neoporečno z naravnega in lastninskega vidika.

Za tak cilj potrebujemo etično čisto okolje, kjer bo ravno poštenost in varstvo človekovih pravic osnovna sestavina medčloveških odnosov!

Gre za zdravljenje bolnega rakastega tkiva narodnega telesa, ki je mogoče le z ustreznim operativnim posegom. Šele rehabilitacija po nedolžnem obsojenih, obsodba krivičnikov in preveritev vpletenosti v sistem izsiljevanja je osnova narodne sprave, ki je za slovenski narod nujno potrebna.

Spravne dolžnosti državne oblasti

Sprava je temelj državnosti, narodnega preživetja in napredka, zato smo k spravi poklicani vsi državljani in vsi Slovenci v zamejstvu in po svetu, vendar moramo še posebej opozoriti na odgovornost državne oblasti za nujna pravna dejanja, za katera ni potrebno sprejeti nobene slovesne izjave o obsodbi zločinov, javne deklaracije o spravi, zakonov o popravi krivic itd.

Deklaracijo o narodni spravi na temelju resnice smo ponovno poslali Državnemu zboru države Slovenije, saj najvišji in zakonodajni organ državne oblasti ne more stati na strani zagovornikov prekrivanja zločinov. Posebej opozarjamo, da tudi sodna in izvršna oblast nista državotvorni, saj nista niti pričeli postopkov, zaradi katerih sta od volilcev dobili svoja sodna in izvršna pooblastila in za katere ni treba nobenih predhodnih zakonskih določb, saj so za oblast obvezna že po sedanji zakonodaji:

- Sodstvo kot samostojna veja oblasti, zlasti pa ministrstvo za pravosodje in državni tožilec še nista sprožila postopkov proti znanim ali neznanim storilcem množičnih povojnih pobojev, ki so izpričana dejanja genocida nad lastnim narodom in ki po mednarodnem pravu nikoli ne zastarajo. Podatki so znani najmanj za 268 žrtev, od skoraj 10.000 pomorjenih Slovencev po končani vojni, ki so bili poimensko navedeni v DELU 13. junija 1991.

- Ministrstvo za notranje zadeve do sedaj niti še ni pričelo z izdajo mrliških listov za dachauske, roške, teharske, golootoške in številne druge žrtve na mnogih krajih po vsej Sloveniji. Uradno niso ugotovljeni vzroki njihove smrti, mesto pokopa ali množičnega grobišča itd.

- Zaradi nehumanosti in dolgotrajnih postopkov, ki ponovno odpirajo stare rane, si državljani ne upajo vložiti zahtev za prekop posameznih žrtev iz začasnih ali skupnih grobišč v družinske grobove ali pa zgroženi odstopajo od nadaljnjega urejanja. Treba je opozoriti na nesmiselne zahteve v postopkih, ki ponovno ponižujejo in razosebljajo prijavitelje in žrtve, ki so v naši obliki demokracije še vedno drugorazredni državljani, saj bi morala oblast navedene postopke voditi hitro, humano in na svoje stroške.

Posebej opozarjamo, da gre pri mrliških listih za povsem življenjsko listino, na katero je vezana vrsta pravnih dejanj, od dedovanja, lastninjenja in denacionalizacije do ponovne poroke ovdovelih, urejanja družinskih grobov itd.

Zahtevamo, da odgovorne državne oblasti takoj pričnejo z navedenimi upravnimi postopki, ki so nujni za normalno vsakodnevno dejavnost njihovih državljanov, pri čemer morajo skrbno ravnati z vsakim posameznikom.

Pismo vodstva ZZB državnemu in verskemu poglavarju Janezu Pavlu Drugemu

Pismo vodstva ZZB Visokemu naslovniku pomeni za vse ljudi odprtega srca in dobre volje normalno oporečno dejanje, kajti vsebina in ton listine sta nesprejemljiva v času, ko gre za vseprisotna prizadevanja, da bi se končno zacelile globoke rane, ki jih je Evropi zadal spopad držav v prvikrat uprizorjeni totalni vojni na Planetu zaradi napuha, samovolje in zlasti ideološke zaslepljenosti orwelovskih združb, ki so povzročile, da se je v prah in pepel spremenilo ustvarjalno delo dolgih stoletij.

Zmagovalci in premaganci razklatih in razosebljenih narodov so postali žrtve političnih in ideoloških manipulacij brezvestnih ljudi, ki so zgodovinskost tragičnih dogodkov še desetletja zatem, ko so dokončali svoj mrtvaški ples, zapisovali ali razlagali demagoško in je največja kolektivna moralna prvina temeljila na razrednem sovraštvu, ki se je združilo z lažjo in z demagogijo, kar je s prikrivanjem resnice usmerilo ljudstva v mišljenjsko zlo ter duhovno pohabilo cele generacije.

Na prej navedenih načelih je grajena listina, ki jo je ZZB namenila državniku in verskemu poglavarju Janezu Pavlu drugemu. Enostransko in zgodovinsko nepreverjeno prikazuje tragedijo slovenskega naroda, ki je, obsojen na izginotje, plačal strahovito ceno za svojo razklanost, ko je upor proti zavojevalcu postal sredstvo za zmago oktobrske revolucije po načelu, kdor ni z nami, je proti nam. Posledica tega načela je bilo fizično uničevanje dejanskih in domnevnih, ideoloških in razrednih nasprotnikov, ki še danes niso legitimno pokopani, v nasprotju s temelji človečnosti in naravnih zakonov. ZZB z navedeno listino dokazuje, da se ni odreklo svojim nepomirljivim stališčem do vsega, kar bi, čeprav nesporno izkazano, ne bilo skladno s pol stoletja trajajočo in državno "uradno" razlago zgodovine.

Slovenija bo pričakala izjemnega državnika, velikega humanista in apostola, doslednega zagovornika socialne pravičnosti in miru z dolžnim spoštovanjem ne glede na to, kam je njene ljudi pahnil usodni čas druge svetovne vojne in ideološke revolucije. Pričakali ga bomo v upanju, da bodo sprte generacije prihajajočim rodovom v spomin in opomin sporočile, da se človek tudi v skrajnih razhajanjih glede ciljev in namenov ne bi smel posluževati zla in nasilja niti v besedah niti v dejanjih, saj bi morala razum in socialna

pravičnost temeljno usmerjati njegovo početje. Čas, ki nepristransko razsoja, bo, čeprav šele nad grobovi sprtih in sovražnih, njihovo moralo, nemoralo, amoralo in imoralo poistovetil z imeni tistih, ki so se žrtvovali za človeka in človeštvo ali pa so ju izrabili in zaslužnili v svoje namene in koristi.

Čeprav je prešlo že pol stoletja, odkar se je končala ena največjih tragedij in preizkušenj človeštva, se zastrupljene rane še niso zacelile, pogorišča še tlijo in povzročajo nove rane in krivice, ker posamezniki in skupine še vedno ne zmorejo pozabiti preteklega holokavsta iz strahu, da bi bili tudi sami pozabljeni.

Ko bo Veliki Apostol miru ob obisku naše samostojne in svobodne države poljubil in blagoslovil našo prekrvavljeno in oskrunjeno rodno prst, bomo združeni Slovenci, duhovni in kulturni potomci Bogomile in Črtomira, dedov brižinske zaveze, učiteljev Modesta, Cirila in Metoda, Trubarjevih Slovencev, Slomškovih Blažejev in Nežic in Prešernovih dobrih ljudi, v imenu vseh ponižanih in razžaljenih, nedolžnih in krivih, padlih in umorjenih, vseh mrtvih in preživelih iz polpreteklega Dantejevega pekla, odprtih src in rok sprejeli Njegov pozdrav miru in sprave, zato mu bomo v upajočem narodnem občestvu odvrnili, dopolnjeno je, in zaprisegli, amen!

Sprava in papežev obisk - javnim glasilom

Papežev obisk nas je napolnil z novim upanjem in prepričal o temeljnih vrednotah, ki z osebno odgovornostjo pomenijo izziv sedanjim razmeram. Slovenski narod se je že dolgo pred prihodom svetega očeta duhovno pripravljal na srečanje z njim. Večtisočletna narodna samobitnost in pregovorna slovenska poštenost sta z duhovno prenovo in organizacijsko pripravo na papežev obisk dobila nov in ustrežnejši pomen. Slovenski narod je pričakal papeža duhovno pripravljen, mladina pa je s svojo velikodušno odprtostjo in pripravljenostjo na odgovorno življenje pokazala izhod iz narodne in družbene stiske sedanjega časa.

Pripravo na papežev obisk pa je spremljala, žal, tudi protiverska in politikantska propaganda. Izpričana je z zlonamernim prikazovanjem stroškov obiska in celo z napovedanim štrajkom policistov, ki so bili zopet izrabljeni. Napovedane demonstracije proti papežu, kot nesporno največji moralni avtoriteti tega stoletja, kažejo narodno in državno moralno oporečnost in nezrelost vprašljivih alternativnih skupin. Objavljanje pristranskih in zlonamernih podlistkov, komentarjev in kritik naj bi razvrednotilo

duhovne in organizacijske priprave in s širokim javnomnenjskim odporom zmanjševalo udeležbo na predvidenih prireditvah. Še po prvem dnevu obiska v Ljubljani je Delo objavilo pamflet z naslovom "Trije sodni dnevi", kjer znano usmerjeni novinar blati vernike in Slovence, predvsem pa Cerkev in državo Slovenijo. Značilno za naše razmere je, da osrednji informativni dnevnik objavi, kljub odgovornim urednikom, tako ničvreden in zlonameren sestavek, ki je v temeljnem nasprotju s Kodeksom novinarjev Slovenije, in to na vrhuncu obiska visokega verskega in državnega voditelja.

Posebej je treba opozoriti na pismo vodstva ZZB, ki za vse ljudi odprtega srca predstavlja moralno oporečno dejanje, kajti vsebina je nesprejemljiva ob vseprisotnem prizadevanju, da bi se končno zacelile globoke narodne rane. Zmagovalci in premaganci razklanih in razosebljenih narodov so postali žrtve političnih in ideoloških manipulacij brezvestnih ljudi, ki so zgodovinskost tragičnih dogodkov še desetletja za tem, ko so dokončali svoj mrtvaški ples, zapisovali ali razlagali enostransko in s prikrivanjem resnice mišljenjsko pohabili cele generacije. Slovenski narod je plačal strahovito ceno za svojo razklanost, ko je upor proti zavojevalcu postal sredstva za zmago oktobrske revolucije. Posledica je bilo fizično uničevanje dejanskih in domnevnih, ideoloških in razrednih nasprotnikov, ki še danes niso legitimno pokopani, v nasprotju s temelji človečnosti in sprave. ZZB z navedeno listino dokazuje, da se ni odreklo svojim nepomirljivim stališčem do vsega, kar bi, čeprav nesporno izkazano, ne bilo skladno s pol stoletja trajajočo in državno "uradno" razlago zgodovine.

Na to pismo se vsebinsko navezuje poslovilni govor predsednika Milana Kučana v Mariboru. Navajam: "Do tja nas Slovence ne more pripeljati odstranjevanje ene izključujoče resnice z drugo, prav tako izključujočo. Samo v strpnosti je mogoče tudi resnično odpuščanje za krivice, ki so jih v nekem hudem in neprijaznem času ljudje prizadejali drug drugemu. Verjamem, da ste se lahko prepričali: ne želimo, da bi nas nenehno obremenjevanje s preteklostjo zadrževalo na poti v prihodnost." Komentar: "Ne obstajajo izključujoče resnice, saj je resnica vedno le ena sama, čeprav le delno spoznana. Za spravo na državni ravni niso pomembna dejanja ljudi v državljanski in osvobodilni vojni, ampak državno in oblastno medvojno in povojno nasilje, ki ga morajo državni oblastniki demokratične države v vsakem primeru obsoditi in popraviti storjene krivice. Šele državno priznana zgodovinska dejstva in poprava državno storjenih krivic nas bosta razbremenili preteklosti in postali temelj prihodnjega sožitja."

Peticija državnemu zboru Republike Slovenije ob 7. obletnici predloga deklaracije o narodni spravi

Združeni ob Lipi sprave, ki smo gibanje za slovensko narodno spravo, skupaj s Civilno družbo za demokracijo in pravno državo, najprej z zadovoljstvom ugotavljamo, da je z ustanovitvijo samostojne Republike Slovenije izpolnjen tisočletni sen slovenskega naroda, ki ne bi bil mogoč brez Evropske zveze, ki je sama uspeh sprave velikih evropskih, prej stoletja med seboj sovražnih narodov in držav.

Ob tem spoznanju nas skrbi dejstvo, da mlada slovenska oblast še vedno omalovažuje pomen sprave, ki je prav slovenskemu narodu potrebna bolj kot kateremukoli drugemu narodu na svetu. Nobenega dvoma ni več, da je razkol in shizmo v slovenskem narodu povzročila zmotna ideologija razrednega sovraštva, ideologija komunistično-boljševističnega nasilja, ki je za seboj ob sicer plemeniti ideji narodnoosvobodilnega boja pustila več kot sto množičnih grobišč, v katerih počiva več kot 15.000 po končani vojni pobitih Slovencev.

Obžalujemo, ker temu dejstvu doslej najvišja državna oblast ni posvetila dolžne pozornosti, čeprav smo Združeni ob Lipi sprave od 15. junija 1990 do sedaj, nazadnje 17. aprila letos, Državnemu zboru že šestkrat predlagali oziroma ponovili naš predlog Deklaracije o narodni spravi, v katerem smo ugotovili odgovornost prejšnje boljševistične oblasti za največjo narodovo nesrečo, slovenski bratomorni holokavst v junijskih dneh leta 1945.

Ker Združeni ob Lipi sprave, skupaj s Civilno družbo za demokratizacijo in pravno državo želimo, da postane Slovenija tudi moralna država, si dovoljujemo Državnemu zboru Republike Slovenije kot najvišjemu oblastnemu organu Republike Slovenije ponovno vložiti peticijo, da brez odlašanja, potem ko sprejme državni proračun za leto 1997,

sprejme tudi naslednji pravni akt:

"Državni zbor Republike Slovenije, upošteva ugotovitve Združenih ob Lipi sprave, v predlogu Deklaracije o narodni spravi z dne 15. 6. 1990 in dopolnitvami z dne 25. 3. 1997,

i z r e k a

v imenu Republike Slovenije, v imenu slovenskega naroda in v svojem imenu

o b ž a l o v a n j e

za vse žrtve komunističnega in tudi protikomunističnega nasilja med vojno, posebej pa izreka obžalovanje za vse žrtve državnega terorizma po končani vojni, zlasti za množične poboje vrnjenih domobrancev, za množične poboje "razrednih sovražnikov" in za umore drugih ideoloških nasprotnikov v tajnih ali za javnost prirejenih procesih."

S to peticijo smo izpostavili najpomembnejšo točko predloga Deklaracije, ne da bi se odpovedali drugim, kot moralni dolg, ki ne obremenjuje proračuna in ki ga mora slovenski narod vrniti svoji duši, ki noče biti zločinska.

Ne obžalovati zločinov prejšnje oblasti nad slovenskim narodom in jih celo opravičevati, je slabo nraavstveno spričevalo za sprejem v kulturno Evropo. Prepričani smo, da bo sedanji Državni zbor že zmožgel dojeti težo bremena, ki nas tlači, nam kljuje srce, žre ustvarjalne moči in nas pušča v čakalnici Evrope.

Sprejem ali odklonitev peticije, pa tudi molk o njej, je in bo merilo moralne moči Republike Slovenije in njene oblasti.

Javni poziv ministru za notranje zadeve

Združenje za demokratizacijo javnih glasil in Civilna družba za demokratizacijo in pravno državo se z javnim pozivom obračata na vse, da po uradni dolžnosti in v skladu z zakonskimi pooblastili

Razglasite za mrtve

vse pogrešane Slovence iz 2. svetovne vojne in po njej, kar je skladno z ustrežno zakonodajo, ki ureja civilne postopke.

Obrazložitev:

Moralno in etično je nesprejemljivo, da država Slovenija po več kot 50 letih še ni "pokopala svojih mrtvih" in da se postopki prepuščajo iniciativi posameznikov oziroma zainteresiranih sorodnikov, ne da bi to opravila država z ustreznim enkratnim postopkom.

Naš poziv smatrajte kot predlog po 83. členu 8. poglavja Zakona o nepravdnem postopku, ki ureja: Postopek o razglasitvi pogrešancev za mrtve in dokazovanje smrti.

Zavedamo se, da pomeni razglasitev za mrtve le dolžno pietetno dejanje, ki so ga evropske države po končani 2. svetovni vojni že davno opravile. Slovenija pa te postopke nerazumno zavlačuje in tako dokazuje svetu svojo moralno dvoličnost. Pričakujemo, da se boste na našo javno pobudo tudi javno odzvali in uvedli ustrezne upravne postopke, da v nasprotnem primeru ne bi iskali pomoči pri ustreznih evropskih ustanovah, kar zagotovo ne bi prispevalo k ugledu naše države in vašega ministrstva.

Strankarska sprava za zaprtimi vrati

Civilna družba za demokratizacijo in pravno državo se zaveda pomena uvedbe dejanske demokratizacije, ki temelji na človekovih pravicah. Najpomembnejše odločitve se sprejemajo pred javnostjo in pri njih sodelujejo vse zainteresirane skupine, zlasti pa predstavniki civilne družbe. Temeljne odločitve morajo biti realno prikazane z vsemi predvidljivimi posledicami in morajo biti vedno v skladu z narodnimi interesi. Take odločitve se sprejemajo na referendumih ali na podlagi drugačne preverbe ljudske volje. Doslej se je to v Sloveniji zgodilo le enkrat, in sicer ob osamosvojitvi. Prav zato je bila izpeljana uspešno, saj smo za to odločitvijo stali skoraj vsi državljani.

Pri drugih pomembnih odločitvah pa oblast ni iskala narodnega konsenza, ampak le lasten interes v političnem podzemlju delitve lastnine in moči. Pri denacionalizaciji se je država izognila svoji odgovornosti za odvzeto premoženje in je vračanje prepustila dogovorom med upravičenci in oškodovanci. Podobno je pri privatizacijskem modelu, ki ne ščiti narodnega bogastva, ampak le interese podanikov oblasti. Ob vstopanju v Evropsko zvezo se je zgodil politični in narodni škandal, saj so bile vse legitimne in celo legalne zahteve za vsenarodni konsenz zavrnjene. Opozicija je povzela vladni predlog in omogočila sprejem najbolj hlapčevskega španskega kompromisa in spremembo ustave, ki neupravičeno dovoljuje razprodajo slovenske zemlje in odtujevanje prvobitnega narodnega temelja.

Evropska zveza je sklop med seboj spravljenih narodov in držav. Slovenci lahko vstopimo v tako združenje le spravljeni z drugimi narodi in med seboj. Po zaslugi Lipe sprave in

načel Evrope spravljenih narodov so tudi naše stranke le doumele dejstvo, da se spravi ni mogoče več izogniti. Ob tem ugotavljamo, da stranke molče o Lipi sprave in o njenih večletnih prizadevanjih in iščejo le lastno korist od spravnih deklaracij, ki se bodo izrodile v neobvezni razglas o narodni pomiritvi. To bi bila posprava, ki storjene zločine pomete pod preprogo in pušča dolgoletne narodne rane nezaceljene. Taka "sprava" zmagovalcev komunistične revolucije bi bila protinarodno nadaljevanje revolucionarnih dejanj.

Protestiramo zoper protinarodno ravnanje strank in strankarskih aparatov in zahtevamo, da se omogoči javna obravnava z aktivno soudeležbo civilne družbe. Ne dovolimo, da bi spravo po svoji zmagoviti revoluciji in načelih zmagovalcev udejanjali tisti, ki so skrivaj in zahrbtno povzročili bratomorno vojno in pobijanje nedolžnih in nemočnih ideoloških nasprotnikov. Od oblasti zahtevamo pravna dejanja, zlasti prešetje in dostojen pokop mrtvih, odpravo vseh nelegitimnih obsodb in odločb, popravo državno storjenih krivic in odvzem nelegitimnih privilegijev. Pravna dejanja, ki so nedvoumno dolžnost sedanje oblasti, bomo slovenski ljudje sprejeli za svoja. Taka dejanja bi preseгла tudi dosedanjo diskriminacijo še vedno drugorazrednih državljanov.

Sprava je predvsem dostojen pokop mrtvih

Ob dnevu državnosti se je ponovno zaostriło vprašanje odlašanja sprave in nujnih spravnih dejanj s strani oblasti in političnih strank. Parlamentarna razprava o spravnih deklaraciji brez poprave ideološko pisane zgodovine in nujnih spravnih dejanj s strani oblasti pogojuje nadaljnjo delitev slovenskega naroda. Strankarsko pogojena politična pogajanja glede sprave so nehumana, saj ne gre za strankarsko politiko, ampak za osnovno človečnost.

Po vsaki vojni je treba normalizirati medsebojne odnose, in sicer predvsem z dostojnim pokopom vseh mrtvih na vseh sprtih straneh. Politična razprava brez tega temeljnega človeškega dejanja, ki je neodložljiva obveza vsakokratne oblasti, ni narodotvorna. Razumljivo je, da komunistična totalitarna oblast tega ni storila, saj to ni bilo v njenem ideološkem prepričanju. Sedanja državna oblast, ki trdi, da upošteva parlamentarno demokracijo in noče dostojnega pokopa vseh svojih državljanov, je padla na izpitu človečnosti in demokracije.

Od državne oblasti zahtevamo, da nemudoma prične z nujnimi spravnimi dejanji, to je s preklicem vseh montiranih obsodb in z dostojnim pokopom vseh mrtvih. Zahtevamo, da državna oblast zagotovi pluralno šolsko vzgojo na podlagi resnice in popravo vseh moralnih in gmotnih režimskih krivic. Zahtevamo, da Državni zbor in Vlada ugotovita

krivce, ki ne dovolijo nujnih spravnih dejanj, in odločno ukrepata. Vlada je v vseh svojih organih dolžna nemudoma zagotoviti izvedbo te temeljne človeške dolžnosti.

Dr. Franc Zagožen

Poslanska skupina Slovenske ljudske stranke

4. Kongres Slovenske ljudske stranke

Resolucija o dogodkih med drugo svetovno vojno in po njej

S to resolucijo pojasnjujemo naš že večkrat izražen odnos do dogajanj na Slovenskem v času druge svetovne vojne in po njej.

Z okupacijo in kapitulacijo je kraljevina Jugoslavija razpadla. Slovenski nacionalni prostor je bil okupiran od treh nacističnih in fašističnih okupatorjev, slovenski narod pa eksistenčno ogrožen. Oborožen upor za obrambo domovine in narodno osvoboditev je izpričal svobodoljubnost in državotvornost Slovencev in nas uvrstil med narode protinacistične koalicije.

Obsojamo pa dejanja Komunistične partije Slovenije, s katerimi je zlorabila partizansko osvobodilno vojno za boljševistično revolucijo in totalitaren prevzem oblasti. S tem je v času okupacije sprožila državljansko vojno. Obsojamo vse zločine, ki jih je naredila ena ali druga stran v državljanski vojni. Razumemo pa tudi dejanja in stisko mnogih, ki so se iz poštenih nagibov uprli boljševistični revoluciji in branili svoja ognjišča in vrednote.

Zločin brez primere v slovenski zgodovini so povojni množični poboji, ki jih je izvedla revolucionarna oblast. Ta zločin je potrebno raziskati in krivce zanj obsoditi.

Slovenska ljudska stranka izraža spoštovanje do vseh, ki so se borili proti nacizmu, fašizmu in komunizmu. Njihov antitotalitarizem naj bo temelj povezovanja Slovencev s ciljem, da se utrdi slovenska samostojnost in postavi zdrave temelje gospodarskega blagostanja in moralne prenove slovenske družbe.

Peter Zidar

Za akademsko omizje Društva nezaposlenih Slovenije

Resnica je ena sama; svet človeških želja, upanj, hrepenjenja, pa je sestavljen iz podob. Te podobe so ustvarjene iz črt in barv: svetovnega nazora, vzgoje, okolja, izobrazbe, intelekta, čustev, poštenja... In s temi podobami, enimi bližje resnici, drugimi dlje od nje, bomo morali sobivati, z njimi živeti!

Odnos do preteklosti mora temeljiti na dokazanih zgodovinskih dejstvih, ki jih mora obdelati visoko profesionalna stroka. Ne smemo zatiskati oči pred že dokazanimi dejstvi, da je revolucionarna marksistično-boljševiška oblast v času po koncu druge svetovne vojne pobila na desetisoče ujetnikov, pa tudi starcev, invalidov, žena in otrok, preplašenih družin, ki so bežale pod okrilje zahodnih zaveznikov; vendar pa naj to ostaja kot zgodovinsko dejstvo in ne kot izhodišče za organizacijo procesov proti storilcem, saj bi to predstavljalo za našo vsega dvomilijonsko skupnost prehudo travmo. Treba je sicer takoj odpreti vse arhive, ki bodo poštene in strokovno dopolnili obstoječo sliko (tudi tiste iz Beograda in Zagreba), obsoditi sistem kot celoto, na posameznike pa gledati kot na bolj ali manj prepoznavne in pomembne sestavne dela že obsojenega mozaika. Sodni pregon bi se tudi zaradi "opešanega" spomina in vsaj delnega uničenja pisnega dokaznega gradiva s strani že po takratni partijski funkciji nesporno odgovornih ljudi najbrž sprevergel v sodno farso. Po drugi strani pa mora iti pot do sprave (ali vsaj pomiritve strasti) prek odpuščanja. Druge ni. Skupaj moramo stopiti, malo nas je. Ali smo veliki ali majhni, pa bodo pokazala naša prihodnja dela.

Vendar pa politična nestrpnost, ki mnogokrat izvira iz osebne ozkosti zaradi lastne prizadetosti v prostoru in času, pa tega prostora in časa ne razume, ne more ali v zagrenjenosti poraza noče razumeti, pogloblja prepad in odriva vanj vsa tista preverljiva in preverjena zgodovinska dejstva, ki ji niso po godu.

Tako je očitna odsotnost nekaterih zgodovinskih dejstev pri tistih, ki nenehno vztrajajo pri enačenju OF in partizanstva s Komunistično partijo, saj je taka trditev kratko malo neresna, po drugi strani pa predstavlja ceneno platformo za vzdrževanje napetosti in nespravnih dejanj.

V Osvobodilni fronti je bila zbrana cela vrsta najrazličnejših skupin in posameznikov, ki so se kasneje izoblikovali v tri nosilne skupine, od katerih je imela sicer maloštevilna Komunistična partija najboljšo organizacijsko mrežo (ustvarila si jo je zaradi

predvojne družbene in politične izključitve in prehoda v ilegalno), Krščanski socialisti pa so s Kocbekovo krščansko etiko in v praksi preverjenim Krekovim socialnim delovanjem tlakovali legitimnost vstopa v OF in v partizane slehernemu domoljubu.

V tistem času je bila zvezda simbol boja zoper zavojevalce slovenskega ozemlja in proti pokončevalcem slovenskega naroda, ne le Nemcem in Italijanom, ampak tudi madžarskim fašistom in hrvaškimi ustašem, ki so se pod peruti velikih roparic čutili varne udariti in odtrgati kos naše že tako ranjene domovine. Res pa je, da so komunisti z vsiljeno Dolomitsko izjavo 28. 2. 1943, kar ni bilo nič drugega kot orokavičeni udar, jasno nakazali smer razvoja dogodkov. Vendar pa bi takrat vsakršno fizično upiranje Partiji pomenilo množične likvidacije - zanesljivo smrt. Partijsko sektašenje je bilo očitno tudi do odporniške organizacije TIGR.

Drugi udar je izvedla beograjska partijska generaliteta, ki je s 1. 3. 1945 ukinila samoniklo slovensko vojsko in izvedla "anšlus". Ta "priključitev" nas je stala tudi poveljevanja v slovenskem jeziku; imela pa je še obsežnejše, skrbno načrtovane in prikrite razsežnosti. Jugoslovanska armada (JA) s sovjetskim nadihom je v svojem strogo centralističnem konceptu uresničevala homogeno državo in ji je štrlelo svojsko slovensko nacionalno-ozemeljsko telo zunaj zastavljenih ozkih vojaško-pragmatičnih okvirjev. Ne le takrat, ampak vse do razpada SFRJ je veljalo v Beogradu prepričanje: "Šibka Slovenija, močna Jugoslavija!" Za izvajanje te usmeritve so bili zadolženi zlasti oddelki OZNE, vojaške enote najbolj zagrizenih in predanih komunistov, ki so brez razmišljanja in slepo, takoj in natančno izvajali vse ukaze.

V takem vzdušju je prišel dan, ko se je tudi tretji Reich sesul v prah in ko naj bi se začele izvajati še ostale temeljne točke OF. Partija je brez sramu poteptala 6., 7., 8. in 9. temeljno točko OF: da prevzame po narodni osvoboditvi oblast na slovenskem ozemlju OF kot celota, da se bodo vprašanja, ki presegajo okvir narodne osvoboditve, reševala na dosleden demokratičen način, da bo o svoji notranji ureditvi in zunanjih odnosih po narodni osvoboditvi odločal slovenski narod sam, in da na Slovenskem ohranimo svojo narodno vojsko. Prelomnica je bil tudi prihod maršala JA in generalnega sekretarja Komunistične partije J. B. Tita, obdanega z najvišjimi oficirji OZNE. Bil je deževen dan, lilo je kot iz škafo, ko je nagovoril Ljubljančane. Zvečer se je skupaj s spremstvom sestal s slovenskim političnim vodstvom. Še so žive priče tega sestanka, ki je dal zeleno luč najstrašnejšim dejanjem v slovenski zgodovini - množičnim pobojem v domobranske enote mobiliziranih fantov, pa tudi celih družin z ženskami, otroki in starci, ki so zlasti prek štajerskega koridorja Celje-Huda Luknja bežali pred maščevalci na Koroško.

In kaj imajo s temi genocidnimi zločini opraviti preprosti slovenski fantje in tudi nekaj deklet, partizani, borci proti okupatorju, branilci svoje dežele, imetja in življenja; branilci tudi tiste drobne stezice, ki vodi k cerkvici nad vasjo, kjer je pred zavojevalčevim škornjem tako čutno škripalo pod toplo obutvijo na Sveti večer in kjer je na nebu na milijone bogatih oči svečano mežikalo praznični slovenski deželi. Na koncu povedi nisem postavil vprašanja, ker ga ni!

Član predsedstva Zveze borcev Franc Miklavčič, partizan, kristjan, borec za slovensko državo (in zato v SFRJ tudi zaprt), z doživetimi občutki opozarja: "Bila bi to nesramna žalitev teh mladih ljudi, ki so žrtvovali svoja življenja za svoje prepričanje. To prepričanje pa ni bil partijski program ali dokument, marveč njihova osnovna, svobodna, junaška in partizanska odločitev za boj zoper okupatorja."

Kaj pa domobranci? Če gledamo z očmi generala po bitki, lahko rečemo: bili so na napačani strani. Vendar pa jih čaka taka ocena tudi iz zgodovinsko razvojne perspektive, čeprav je res, da lahko skoraj pri slehernem domobrancu najdemo prepričljive olajševalne okoliščine, ki bi mu na poštenem sodnem procesu pomagale na prostost (namesto v kraško brezno). Mnogi so bili nasilno mobilizirani v domobranske enote ali pa so pristali na sodelovanje z domobranci, ko so reševali svoje glave iz italijanskih taborišč. Propaganda, da se po gozdovih klatijo le brezbožne boljševiske bande, je prenekaterega slovenskega kmečkega fanta zmedla, zlasti še potem, ko so mu kazali slike in predvajali filme iz sovjetskega imperija, kjer se je rušilo vse, kar je bilo krščanskega: od moralnih vrednot do križev in cerkva; kjer so obešali duhovnike in posiljevali redovnice. Partizanov niso podpirali, saj so jim bili le-ti predstavljeni kot komunisti, kot sejalcji razdora, sovjetizma, stalinizma, kolhozov, bede in taborišč. Vsem je bil znan tudi vojaško-operativni dogovor med Hitlerjem in Stalinom, ki sta ga na osebni srečanju podpisala nemški zunanji minister Ribbentrop in njegov sovjetski kolega Molotov, in kateremu je sledil usklajen sovjetsko-nemški napad na Poljsko. In ko je postavil na eno stran tehtnice fašizem in na drugo komunizem, je začutil, da z ene in druge skodele dihata greh in smrt.

Preprosta kmečka duša je bila v precepu: ali se v boju proti fašističnemu in nacionalsocialističnemu okupatorju spajdašiti s komunisti in tvegati po zmagi novo, boljševiskično komando in enoumje ali pa priznati okupatorju premoč in čakati na ugoden razplet vojne (zmago anglo-ameriških sil), pri tem pa se hočeš nočeš konfrontirati s partizani-komunisti. Kako težka odločitev je bila (za tiste hude čase), zgovorno pove

dejstvo, da so se na različnih straneh borili celo verni bratje. Dva brata, oba prepričana, da imata prav, vsak je težkal po svoje, ta z bolj, oni z manj srečno roko.

Ne glede na res hude, zlasti povojne grehe Partije, pa ne gre kriminalizirati slehernega njenega človeka. Ozreti se je treba nazaj v predvojno obdobje, ko je živel tako mestni kot podeželski proletariat v strahotnem pomanjkanju, ko je na stanove razdeljena družba dobesedno silila ponižane in razžaljene, da si poiščejo pravico sami. Takrat tudi del Cerkve na Slovenskem ni razumel, da je zgolj tolažba premalo, in ni znal slediti naukom papeške socialne okrožnice, niti mislim, prizadevanjem in delovanju krščanskega socialista dr. Janeza E. Kreka. Prepozno je dozorelo spoznanje, da obložena miza v cvetočem vrtu, za ograjo pa ubogi in odrinjeni, ne more nuditi zadovoljstva ne srcu ne duši ne razumu in da ta ograja v tej postavitvi, tistih, ki so zunaj nje, ne bo nikoli zadržala! Sod smodnika se je približeval ognju vojne vihre in ni se čuditi, da ga je razneslo! Danes pa stopimo skupaj, kar nas je še ostalo; pogasimo ognje sovraštva, da ne bo še nas pobralo!

Tudi kasnejšemu povojnemu času moramo, totalitarni nesprejemljivosti navkljub, priznati svetlejšo plat: dežela se je kljub nekaterim zgrešenim naložbam pospešeno industrializirala; šolstvo, obšolske dejavnosti mladine in zdravstvo so bili praktično brezplačni; zastopanost žensk v javnem družbenem življenju je bila očitna; socialne in delavske pravice so bile široke in nesporne; v javnosti se je gojil pozitiven odnos do solidarnosti, do dela in do sadov, ki izhajajo iz njega.

"Zaustavite desnico!" vpijejo eni; "Dol s tovariši!", kričijo drugi. Ta drža je zunaj kakršnegakoli sobesedila demokracije, saj sta tako leva kot desna demokratična opredelitev pogledov na družbeno dogajanje ne le legalni, ampak tudi legitimni. Obe rešujeta življenjske zagate, obe načrtujeta svoje pogosto tudi enake cilje, le pota do njih so navadno različna; (v kratkem orisu) konservativna demokracija ponuja bolj preudarne in ustaljene poglede in rešitve. Demokratična levica pa je v nenehnem iskanju in poudarjeno naklonjena spremembam. Pač pa sta problematični tako skrajno leva kot skrajno desna brezprizivna, totalitarna politična opredelitev, ki v krogu političnih strank konvergirata ena z leve, druga z desne (samo na videz paradoksalno) k isti točki krožnice, k enakim izvajalskim metodam zunaj sistema demokracije. Ti dve obliki: ateistični komunizem in fašizem pa sta silovito ranili človeštvo in prizadejali gorje izrednih in nepojmljivih razsežnosti. Danes so vsi kričači sopomenke novega/starega enoumja, brezprizivnosti (brez dopuščanja antiteze, zato tudi prazni in nemočni v polju sinteze) in ne pomenijo nič dobrega in obetavnega ne za slovenski narod ne za našo domovino.

Spravna dokumenta naj bi bila v prvi vrsti čim bolj verodostojna podoba tistega, kar se je v resnici zgodilo. To bo zlasti nam mlajšim ne le potešitev zvedavosti, ampak bo prineslo tudi notranji mir, ki ga sicer legitimno kalijo vpleteni starejši, in preseglo politične manevre z zlorabljanjem in prikrojevanjem zgodovinskih dejstev. Bila bi to neke vrste pomiritev nas, ki smo in s(m)o bili zunaj spopada partijskega in domobranskega vodstva, ki pa ne moreta vreči sence ne na partizane ne na prisilno mobilizirane domobrance - ujetnike razmer. Ali se bosta ti dve peščici starih in zagrizenih sovražnikov spravili med seboj ali kasneje z Bogom, pa je njuna stvar.

SEZNAM AVTORJEV:

Javna razprava:

Janez Podobnik, Nada Šumi, Draga Ahačič, Andrej Aplenc, dr. Anton Bebler, Jože Hlebanja, Stanislav Klep, Božidar Gorjan, dr. Dušan Keber, dr. Ivan Kristan, Stane Štrbenk, dr. Jože Bernik, dr. Jože Pirjevec, dr. Lev Kreft, dr. Jože Pučnik, Marjan Keršič-Belač, Franc Miklavčič, Andrej Meglič, dr. Ludvik Čanžek, Peter Zidar, Peter Božič, Peter Logar, Justin Stanovnik, dr. Boris Paternu, Igor Torkar, Ivan Dolničar, Stane Kirn, dr. Spomenka Hribar, Viktor Blažič, Maks Hudopisk, Vitomir Gros, dr. Peter Urbanc, Rudi Kocjančič, Vinko Vodopivec, Danijel Malenšek, Samo Resnik, Danijel Starman, Marjan Pečan, Zlatko Sagaj

Predložena besedila in pisne izjave:

Draga Ahačič, Tone Anderlič, Andrej Aplenc, dr. Anton Bebler, Viktor Blažič, dr. Ludvik Čanžek, Risto Gajšek, dr. Jože Hlebanja, Lenart Horvatič, Spomenka Hribar, Dušan Keber, Marjan Keršič-Belač, Stane Kirn, Stanislav Klep, Matjaž Kovnik, Milan Kučan, Danijel Malenšek, Maks Merkač-Hudopisk, Samo Resnik, dr. Vojan Rus, Justin Stanovnik, Martin Štefanič, Stane Štrbenk, Igor Torkar, mag. Vinko Vodopivec, dr. Franc Zagožen, Peter Zidar

ODNOS DO PRETEKLOSTI IN NARODNA SPRAVA - Priznanje različnih pogledov kot dejanje za prihodnost Republike Slovenije - Zbral in uredil: Oddelek DZ RS za informiranje; izšlo: januarja 1999; naklada: 250 izvodov; lektura: Nada Šumi; priprava gradiva: oddelek za razvoj informacijskega sistema in operatorski servis DZ RS; tisk: Tiskarna Državnega zbora Republike Slovenije. ***Internet naslov:*** http://www.dz-rs.si/si/publikacije/publikacije_main.html